

ВОЛОДИМИР АНТОФІЙЧУК

**БУКОВИНСЬКІ
ОБРАЗКИ**

Редактор: Михайло МИХАЙЛЮК
Обкладинка: Ірина МОЙСЕЙ
Техноредагування : Тереза ШЕНДРОЮ

Референти:
Іван РЕБОШАПКА
Михайло МИХАЙЛЮК
Іван КІДЕЩУК

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ANTOFIJCHUK, VOLODYMYR

Bukovynski obrazky : statti, peredmovy, retsenzii, spohady / Volodymyr Antofijchuk. - București : R.C.R. Editorial, 2020

ISBN 978-606-745-076-7

82.09

Книга фінансована Союзом українців Румунії

ВОЛОДИМИР АНТОФІЙЧУК

БУКОВИНСЬКІ ОБРАЗКИ

Статті, передмови, рецензії, спогади

**Видавництво «RCR Editorial»
БУХАРЕСТ 2020**

ВІД АВТОРА

Спроба осмислити особливості українського письменства Буковини в просторово-часовому, жанрово-стильовому й контекстуальному вимірах, в його зв'язках зі світовим і загальноукраїнським літературним процесом – не перша в літературознавчій науці. Ще 1958 р. за впорядкування Олекси Романця та Федора Погребенника і вступної статті Ангеліни Коржупової в Києві вийшла солідна за обсягом антологія «Письменники Буковини початку XX століття» (448 стор.), яка, щоправда, в біографічних довідках і вибраних творах представила лише шістьох майстрів пера – Івана Діброву, Данила Харов'юка, Івана Синюка, Дмитра Макогона, Володимира Кобилянського та Миколу Марфієвича. А вісьмома роками пізніше у столичному видавництві «Дніпро» світ побачила ще одна книжка – нарис «Літературна Буковина» авторства Олександра Губаря, Степана Діхтяря, Олекси Романця та Леоніда Чернеця, в якій з позицій тодішньої методології окреслено деякі питання літературного життя Буковини перших шести десятиліть XX сторіччя. Зрозуміло, що обидва видання з ідеологічних причин змушені були обійти увагою десятки письменників, сотні їхніх художньо високовартісних творів, подеколи промовчати про ті чи ті епізоди з їхніх біографій, а то і сфальсифікувати окремі літературно-мистецькі явища.

Визначною культурною подією загальноукраїнського значення стала двотомна хрестоматія «Письменники Буковини» (2001, 2003), видання якої здійснив колектив кафедри української літератури Чернівецького університету під керівництвом професора Богдана Мельничука та доцента Миколи Юрійчука. До неї увійшло краще з доробку літераторів краю, супроводжуване ґрунтовними фаховими статтями та бібліографічними відомостями. На її понад півтори тисячах сторінок представлено вибране з пісенного фольклору та доробку 73-х творців красного письменства – як із того, що було загальновідомим, завжди доступним масовому читачеві, так і того, що суворо переслідувалося і заборонялося за часів панування комуністичного режиму. Завдяки цьому вдалося з'ясувати художню якість доробку буковинських письменників середини XIX – кінця XX ст.

Однак до хрестоматії з різних причин не потрапили такі варті уваги творчі постаті кінця XIX – першої половини XX ст., як Ілля Ілюк, Сидонія Никорович, Іван Одовічук, Клавдія Бобикевич, Іван Абрам'юк, Денис Онищук, Іван Бордейний, Осип Дуда та ін. Це ж стосується й українських письменників іншої частини Буковини – Буковини Південної, яка увійшла до складу Румунії. Опинившись з волі політичних обставин в іншому суспільному й культурному середовищі, вони зберегли не тільки бажання писати рідною мовою, а й дали самобутні зразки поезії (Михайло Михайлюк, Теофіль Ребошапка, Михайло Волощук, Степан Ткачук, Іван Непогода, Павло Шовкалюк, Іван Негрюк) і прози (Василь Клим, Корнелій Регуш, Михайло Михайлюк, Юрій Лукан), чимало глибоких праць з фольклористики, літературознавства, критики і публіцистики (Іван Ребошапка, Ігор Лемний, Микола Чередарик, Михайло Михайлюк,

Іван Кідещук, Євсебій Фрасенюк), зробивши вагомий внесок до скарбниці української літератури і переконливо підтвердивши цілісність і спільність буковинського культурного простору.

Треба відзначити, що за останні два десятиліття з'явилися монографії, присвячені творчості Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Ольги Кобилянської, Теодота Галіпа, а також численні публікації про інших буковинських письменників. Маючи конкретні цілі і завдання, ці праці лише принагідно торкалися питань, пов'язаних із процесом тягlosti й розвою українського письменства Буковини за понад півтора столітній відтинок часу, причому без будь-якого врахування творчості південнобуковинських авторів.

Пропоновані читацькій увазі «Буковинські образки» – це збірник наукових і науково-популярних статей, есеїв, передмов, рецензій і спогадів, у яких здебільшого на основі архівних матеріалів, невідомих і малознаних фактів здійснюється спроба бодай в загальних рисах відтворити окремі сторінки історії українського письменства Буковини в художній єдності обидвох її частин – Північної і Південної.

У трьох розділах книги, побудованих за тематично-хронологічним принципом, основну увагу зосереджено на тих чинниках, які визначально вплинули на громадсько-культурне життя і літературно-мистецький процес усього краю.

З 1860-х років Буковина активно сприймає творчість Тараса Шевченка, захоплено відгукується на його гуманістичні та волелюбні ідеї, про що йдеться в першому розділі збірника. Найвищий вияв всезагального вшанування геніального поета буковинці продемонстрували під час повсюдних відзначень 100-річчя від дня його народження.

Перечитуючи періодику міжвоєнного часу, послуговуючись архівними джерелами, я поринув у нурт досить інтенсивного літературно-мистецького життя Буковини, відкрив для себе імена багатьох письменників, творчість яких з різних, здебільшого ідеологічних причин замовчувалася. Особливо цінними з історико-культурного погляду видаються ті матеріали, які беззаперечно свідчать про утворення на теренах Румунії першої організації українських письменників з центром у Чернівцях. І хоч це об'єднання кількісно було ще порівняно невеликим, проте у творчому кодексі, проголошеному ним, виразно простежується орієнтир на оновлення художнього освоєння дійсності, що сприяло би втіленню в життя державницької програми українського народу. Ці та інші спостереження лягли в основу другого розділу книги.

Третій розділ «Буковинських образків» містить статті про діячів літератури, тісно пов'язаних з Північною і Південною Буковиною. Багатолітня праця в Сучавському університеті «Штефан чел Маре», окрім читання лекцій, дала мені ще й щасливу нагоду глибше познайомитися із творчістю українських письменників Румунії, в тому числі і тих, що походять з Південної Буковини. Безумовно, що цей цікавий, навіть унікальний у художньому плані матеріал потребує ширшого узагальнення і належного представлення в загальноукраїнському контексті.

Сподіваюся, що поява «Буковинських образків» спричинить нові думки й дискусії щодо українського літературного процесу на Буковині. А найголовніше – активізує і прискорить його всебічне дослідження, внаслідок чого в короткому часі з'явиться наукова праця, яка на принципах об'єктивного історизму протрактує творчі явища, постаті, жанрові структури, стильові тенденції, усе те, що стосується своєрідного розвитку українського письменства на теренах усього Буковинського краю.

I.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО І БУКОВИНА

АПОСТОЛ ПРАВДИ

(Із циклу, присвяченого 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка)

1.

«Ради їх, людей закованих...»

Щороку в першовесняні дні ми не просто вшановуємо геніального поета й мислителя, а й за його ідеалами вивіряємо власні діла і помисли, в ці дні міцнішає наш національний дух. Коли ми говоримо про Тараса Шевченка, то передусім маємо на увазі велич його приходу, майже містичне, людським розумом незбагненне його об'явлення. Бо хіба нема таїнства в тому, що він фактично самотужки врятував цілий народ, відвернув від забуття цілу націю?

Уселюдська пам'ять про нього взиває до нас, сущих нині, апелює до нашої честі й сумління. Адже він, як ніхто інший зі світових класиків, возвеличив гідність людини, став на захист покривджених й упосліджених. Свідомий своєї виняткової місії, посланої небесами, саме він мав цілковите право проголосити:

*Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих отих рабів німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.*

«Ми щиро захоплюємося високим образом Кобзаря, його громадянською принциповістю і моральною чистотою, почуттям соціальної та національної

справедливості, відданістю правді й свободі, – відзначають академіки Іван Дзюба та Микола Жулинський. – Та чи можемо сповна уявити собі, що за цим стояло, скільки це вимагало душевних сил і боротьби, скільки це коштувало мук та болю, скільки для цього треба було прозрінь думки й висоти духу¹?». Так, життя Шевченка наповнене трагізмом і безкінечними стражданнями, і тільки, за небагатьма винятками, хвилинами радості й справжнього людського щастя. На цю тему існує численна література – від науково-популярних нарисів до академічно вивірених видань, у яких біографію поета розписано мало не погодинно. Та все ж, коли випадає говорити про долю Шевченка, спонукаю задуматися над двома фактами, які, на моє переконання, дають ключ до розуміння його винятковості, пізнання сенсу його буття і творчості.

Із сорока семи літ, відведених йому долею, тільки перші п'ятнадцять він прожив в Україні. Ще майже дитиною з волі власного пана, цинічного й жорстокого, він змушений був покинути найближчих людей, наймиліші серцю місця, майже назавжди розлучитися зі своїм родом, батьківщиною і жити на чужині. Спочатку – у Вільно, яке назавжди залишилося «дорогим по споминах» його серцю², а відтак – у Петербурзі, який він сприйняв неоднозначно.

Про що міг думати він, сімнадцятирічний юнак, холодною 800-кілометровою дорогою з Вільно до Петербурга чи по прибутті до «Північної Пальміри» наприкінці зими 1831 року? Може, ним оволодівало теж сум'яття, що і Євгеном Гребінкою, коли той теж долав столичний шлях трьома роками пізніше? «Думав я довго дорогою: що з мене буде в Петербурзі, що я там робитиму між москалями? – щиро зізнавався Є. Гребінка. – І вийшло навпаки. Петербург – колонія освічених українців. Усі службові місця, усі академії, усі університети наводнені земляками, і при призначенні людини на службу українець привертає особливу увагу як розумна людина».

І справді, в тодішньому різнонаціональному Петербурзі проживало десятки тисяч українців, хоч називається й інша кількість – понад сто тисяч (!). Серед такого багатолікого люду, який прибував сюди здебільшого задля кар'єри чи розваг, легко було розчинитися, забути свій родовід, а то й заради слави чи інших вигод зректися рідної мови, що не раз траплялося навіть з іменитими земляками, як, приміром, Миколою Гоголем чи тим же Євгеном Гребінкою. Щоправда, останньому дехто ладен простити цей переступ як нібито організатору консолідації українських сил у Петербурзі.

1 Дзюба І., Жулинський М. *На вічному шляху до Шевченка* // Шевченко Тарас. Повне збір. тв.: У 12 т. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 9.

2 Див.: Лист Т. Шевченка до Бр. Залеського від 10, 15 лютого 1857 р. // Шевченко Тарас. Повне збір. тв.: У 12 т. – Т. 6. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 59.

Отож, Тарас Шевченко у виборі власної дороги міг би скористатися уже випробуваним методом і завдяки неабиякому талантові живописця й поета раз і назавжди легко розв'язати особисті життєві проблеми. Але, як відомо, сталося інакше. Він не тільки не зрікся рідної мови, а й почав писати нею вірші і 1840 року видав свій перший поетичний шедевр – «Кобзар». Ті вісім творів («Думи мої, думи мої, лихо мені з вами!», «Перебендя», «Катерина», «Тополя», «Думка» («Нащо мені чорні брови»), «До Основ'яненка», «Іван Підкова», «Тарасова ніч»), що увійшли до нього, спричинили справжній переворот у нашій літературі, заяснили, за Іваном Франком, «невідомою досі в українським письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову»¹. Але за цим суто мистецьким подвигом криється інший, не менш важливий – громадянський, який навічно став для нас зразком самовідданого служіння рідній культурі і своїй нації, прикладом учинку, коли на перший план виступає не служіння власним амбіціям, що спричинює пристосуванство, конформізм, зраду, а свідомо самопожертва в ім'я інших, громади й цілого народу, утвердження свого національного Я в умовах блокади чужинської культури.

Власне, двадцятишестирічний автор «Кобзаря» чітко усвідомлював свою місію поета як оборонця знедоленого народу, про що виразно задекларував у вірші «Думи мої, думи мої...» – своєрідному мистецькому маніфесті, яким відкривалася збірка:

*Думи мої, думи мої,
Квіти мої, діти!
Виростав вас, доглядав вас –
Де ж мені вас діти?..
В Україну ідіть, діти!
В нашу Україну...
[...] Там найдете щире серце
І слово ласкаве,
Там найдете щирю правду,
А ще, може, й славу...*

Шевченкові не так важило показати своїм співвітчизникам сьогочасне, як донести їм історичну правду, відкрити «чий вони діти». Бо минуле, за його розумінням, підносило національний дух, розвіювало зневіру й песимістичний настрій, дарувало надію, додавало життєвої бадьорості й завзяття:

1. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко Іван. Зібр. тв.: У 50 т. – Т. 41. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 136.

*Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!*

Для самого ж Шевченка, мабуть, найбільшою нагородою було те, що його «Кобзар» знайшов відгук у людських серцях, його захоплено сприйняли і професійні критики. І навіть столична «Литературная газета» – найприскіпливіший поціновувач новоявлених талантів – прихильно зустріла Шевченкового первістка. «У поезіях п. Шевченка багато вогню, – писала вона в номері від 5 травня 1840 р., – багато почуття глибокого; скрізь дихає в них гаряча любов до батьківщини. Його картини відповідають натурі і сяють яскравими живими барвами»¹. Щоправда, шовіністично налаштовані рецензенти докоряли поетові за те, що він пише українською мовою – «гібридським діалектом», як зневажливо писали вони. Таким «порадникам» Шевченко відповів згодом – у передмові до другого, на жаль, нездійсненого через арешт, видання «Кобзаря»: «Вони кричать, чом ми по-московській не пишемо? [...] Кричать о братстві, а гризуться, мов скажені собаки. [...] А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чиє краще, нехай судять люди».

Колосальний успіх першого «Кобзаря», як і подальшої творчості, Шевченкові забезпечило чимало факторів, які проросли з національного ґрунту і стали основою його світоглядно-естетичних шукань. На створення поетичних шедеврів молодого автора надихала героїчна і водночас глибоко трагічна історія українського народу, щедрий і самобутній фольклор, сповнені філософським змістом обрядові дійства, щоденний важкий, але й до тонкощів розмірений селянський побут. До того ж поетом постійно керувало нестримне бажання триматися свого рідного, берегти і відстоювати його. 15 листопада 1839 року, вже викуплений з кріпацтва (а яке ж то, скаже він, «велике щастя бути вольним чоловіком»), Тарас листовно звертається до старшого брата Микити з проханням: «...будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу, не по-московському, а по-нашому,

*Бо москалі чужі люди,
Тяжко з ними жити;*

1. Тарас Шевченко в критиці. – Т. 1: Прижиттєва критика (1839 – 1861) / За заг. редакції Григорія Грабовича. – К.: Критика, 2013. – С. 6. Переклад з російської мій. – В. А.

*Немає з ким поплакати,
Ні поговорити.*

Так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами... [...] Ще раз прошу, напиши мені письмо, та по-своєму, будь ласкав, а не по-московському». А коли Микита не виконав прохання, Тарас із гнівом написав: «Я твого письма не второпаю, чортзна по-якому ти його скомпонував, ні по-нашому, ні по-московському – ні се ні те, а я ще тебе просив, щоб ти писав по-своєму, щоб я хоч з твоїм письмом побалакав на чужій стороні язиком людським». Оборонців української мови, хай навіть на побутовому рівні, на тоді було небагато. Прикро, що й самі українці не надто квапилися заступатися за рідну мову. Тим благороднішим і по-громадянському мужнім сприймається намір Шевченка видати свій «Кобзар», який, окрім великого мистецького, мав ще й величезне значення для утвердження самосвідомості українського народу.

І ще про один епізод із життя поета, найтяжчий, найболючіший, найдраматичніший – заключний період заслання у Новопетровському укріпленні, розташованому на півострові Мангишлак, у випалених сонцем степах, «справжній пустелі!», за його свідченням, де «пісок і камінь; хоч би травинка, хоч би деревце – нічого нема. Навіть гори порядної...». Але найжахливішими були не кліматичні умови, не щоденна муштра й казарма, не пильний нагляд і постійні обшуки, а люта самотність і невимовна туга. В одному з листів поета читаємо: «Так, людина в нещасті живе в самій собі, як говорять розумні люди, тобто роздумує. А до чого призводить роздум? запитати б цих розумних людей. До того, що руйнує надію, цю всесвітню прекрасну обманщицю». А втратити надію в такій ситуації – означало втратити самого себе, своє Я як людини й митця. Упродовж усього заслання рятувало тільки одне – християнська філософія, про що невільник зізнавався в листі до Варвари Рєпніної: «Єдина відрада моя в цей час – це Євангеліє. Я читаю його без вивчення, щоденно і щогодинно».

У Новопетровському укріпленні – тому земному пеклі – під всевидящим оком царської охранки поет карався сім літ, тоді як служба звичайних рядових тут тривала не більше двох років. Тож він у три з половиною рази перевершив цю нелюдську норму! Звідки черпав сили, фізичні і моральні, цей страдник, аби просто не загинути, не втратити власної гідності, не розгубити християнського милосердя й усепощення, вийти звідти із чистою душею і ні на йоту ні на кого не озлобитися? З віри, глибокого релігійного почуття, яке повсякчас живило його душу, давало надію на доконечне сповнення мети.

У його «Щоденнику» від 13 червня 1857 року, тобто за півтора місяці до звільнення з Новопетровського укріплення, є промовистий запис: «Один спогад про минуле й побачене впродовж цього часу приводить мене у трепет. А що ж було б, якби я записав цю похмуру декорацію і бездушних грубих лицедіїв, з якими мені довелося розігравати цю похмуру монотонну десятилітню драму? Мимо, пройдемо мимо, минуле моє, моя підступна пам'яте! Не обуримо серця люблячого друга негідним спогадом, забудемо і простимо темним мучителям нашим, як простив Милосердний Людинолюбєць своїм жорстоким розпинателям».

Загальнолюдські моральні цінності, закладені у християнських заповідях, стали нормою особистого життя Шевченка й одними із засад його творчості. «Тепер тільки молюсь я і дякую Йому (Богові. – В. А.) за безкінечну любов до мене, за послане випробування. Воно очистило, зцілило моє бідне хворе серце. Воно відвело призму від очей моїх, крізь яку я дивився на людей і на самого себе. Воно навчило мене, як любити ворогів і тих, хто ненавидить нас. А цього не навчить ніяка школа, крім тяжкої школи випробування і тривалої бесіди із самим собою. Я тепер почуваю себе якщо не досконалим, то, принаймні, бездоганним християнином», – читаємо в його листі до Анастасії Толстої.

Співчуття стражденній людині, неймовірне бажання допомогти їй, захистити її від злигоднів і поневірянь, відкрити їй навстіж своє велике серце переростають у Шевченка в особливий, рідкісний вияв релігійного почуття. Возвеличуючи любов і милосердя, тавруючи злобу й ненависть, він виходив із Христового вчення, а викриваючи неправду й несправедливість, яка запанувала в усьому суспільстві, брав енергію й завзяття в біблійних пророків. Усім своїм життям він засвідчив відданість Христовим ідеалам, тяжко страждаючи за «люди своя». Він, наче апостол, став проповідником Ісусового слова, прийшов у світ, щоб «свою любов благовістити! / Святую правду возвістити».

Неважко помітити, що весь Шевченків «Кобзар» перегукується із Божими істинами, за ними вивіряється поетова думка чи поведінка його персонажів. Але найбільше вражає його поетична форма – щира й відкрита розмова з Абсолютом. «Бесіда ця настільки відверта, що декому навіть здається в певних місцях святотатською чи й богоборчою. Проте пам'ятаймо думку знаного теолога І. Ортинського: «Людина може говорити. Якщо вона дійсно говорить з Богом, то немає нічого, чого б вона не сміла йому сказати»¹. У тих безкінечних розмовах із Богом – щиросердих молитвах – Шевченко рідко впоминається за себе, а якщо й звертається із якимось особистим проханням, то воно

¹ Пахаренко В. Незбагнений апостол. Цит. за: Вічний як народ: Сторінки до біографії Т. Г. Шевченка: Навч. посібник / Автори-упорядники О. І. Руденко, Н.Б. Петренко. – К.: Либідь, 1998. – С. 194.

так чи інакше увіходить в орбіту громадського, планетарного, як, приміром, у поеми «Неофіти», в якій благає «Святую праведную Матір»:

*Скорбящих радости! Пошли,
Пошли мені святеє слово,
Святої правди голос новий!
І слово розумом святим
І оживи, і просвіти!*

Як великому християнському проповіднику, те слово доконче потрібне було йому, «щоб людям серце розтопити», щоб сіяти серед них «єдиномислиє» і «братолюбіє», рішучість у боротьбі з численними ворогами. Найвищий сенс своєї творчості Шевченко вбачав у тому, щоби допомогти людині відкрити в собі добре начало, дане їй спервовіку. У цьому щирому і найбільш важливому для нього прагненні він безмежно люблячий і великодушний, але водночас і безмежно гнівний, коли бачить, як «правдою торгують», «Господа зневажають». Тому й кидає гострі, нещадні інвективи отим «недолюдам», «дітям юродивим», але і вкотре апелює до їхнього сумління: «Схаменіться! будьте люди». У такий чи інший спосіб Шевченко, як зауважив Степан Смаль-Стоцький, «оновляє моральне життя українського народу, чого не в силі була зробити російська церква, бо і вона потрапила в неволю царського деспотизму, що звів її на формальний культ і геть скривив засади Христової віри».

Тяжко зранену людську душу Шевченко зцілює щирою молитвою і осанною Богів, як, приміром, у «Давидових псалмах» – неперевершеному шедеврї світової релігійної лірики. Крім того, цей цикл справедливо кваліфікувати новітнім українським Псалтирем з огляду на те, що в його десяти творах крізь призму ідеології старозавітної книги акцентовано на особливостях християнського світогляду українського народу, визначальних сторінках національної історії, морально-етичних виявах особистості. У циклі поет говорить від імені першої особи, і це ще більше актуалізувало його ідеї у свідомості кожного, хто звертався до Бога, хто шукав і знаходив у біблійному першоджерелі моральне оперття, надійну основу в щоденній протидії індивідуальному й суспільному злу, у відстоюванні Божої правди. У таких творах праведна душа знаходить порятунок, отримує морально-етичну рівновагу, здобуває впевненість у тому, що нечестиве порушення закону Божого й установленого порядку буде покаране:

*Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи.*

*Бо на душу мою встали
Сильнії чужії,
Не зрятъ Бога над собою,
Не знають, що діють.
А Бог мені помагає,
Мене заступає
І їм правдою Своєю
Вертає їх злая.*

У Біблії, християнській філософії Шевченко відшукував те, що найбільше відповідало його власному баченню світу, і, послугуючись загальновідомими ідеями й образами, він у чудовій художній формі доносив своєму народові найвищі ідеали й почування. Геніальність поета якраз і полягала в тому, що він акумулював у собі весь духовний потенціал людства і явився рідному народові з великою місією наближення його до істини:

*Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..*

Ідея України стала основою націософської концепції Шевченка, тобто втіленням національної ідеї як імперативу історичного призначення українства, чинника його національної самосвідомості, державотворчих прагнень, змагань до незалежності, життя «в своїй хаті» за законами своєї ж «правди, і сили, і волі», до відродження й розвою духовності й національної культури.

У будучині Шевченко бачив Україну вільною державою, яка таки діждеться свого Вашингтона «з новим і праведним законом» і стане питомою частиною світової спільноти, вселюдського духовно-культурного простору.

Однак найбільша сила Шевченка в тому, що він показав причини занепаду України з тим, щоби подібне не повторювалося більше ніколи. З усією відвертістю і уїдлигим сарказмом він викриває національно збайдужілих «землячків», які допомагають ворогам з матері-України «полатану сорочку знімати», перевертнів, які прислужують чужинцям у глумлінні над національною історією, наших таки доморощених панів, які чваняться своїм умінням ходити в ярмі, «ще лучче, як батьки ходили».

З-під пера поета постає сумна панорама змалоросійщеного, «заснулого», вкритого «бур'яном» і «цвіллю» Краю, його «сплюндрованих» чужинцями степів, «розритих могил». Шевченко не може дозволити собі уникати болючих питань про сенс національної історії та наслідки героїчних змагань нації, про ціну втрат, людських жертв, пролітої крові:

*За що ж боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з ордами?*

*За що скородили списками
Московські ребра?*

Як сталося і хто винен, що на так добре скороджений, густо политій кров'ю українській ниві вродила не слава, не воля, вродила «...рута... /Волі нашої отрута»?

Такі гостро поставлені Шевченком питання апелювали до розуму й сумління українців різних поколінь. Очевидно, саме передусім завдяки їм з часу своєї першої появи Кобзареві твори незмінно нарощували величезну притягальну силу, ширили потужний вплив на свідомість кожного українця, поступово охоплювали усі частини української землі, пошматованої в недавні часи сусідніми імперіями. Наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIX ст. Кобзареве слово прийшло і в наш край.

Як відомо, Шевченко ніколи не бував на Буковині. Але подумки він не раз обіймав найвіддаленіші куточки України, роздумував над їх історичними долями, спільним у традиційній та звичаєво-обрядовій культурі. У повісті «Прогулянка із задоволенням і не без моралі» він писав: «Від берегів тихого Дону до крем'янистих берегів швидкоплинного Дністра – один ґрунт землі, одна мова, один побут, одна фізіономія народу; навіть і пісні одні і ті ж. Як однієї матері діти». Тож є підстави вважати, що великий поет так чи інакше був знайомий і з Буковиною, її історичною долею і волелюбними прагненнями.

Водночас слід підкреслити, що Шевченкова поезія мала величезний вплив на національну свідомість буковинських українців. Павло Грабовський у статті 1900 року писав, що Кобзаревій «творчості головним чином і його ідеям зобов'язана своїм відродженням Австрійська Русь – Галичина, Буковина і почасти Угорщина»¹ (*тобто Закарпаття*. – В. А.), відзначав, що проникнен-

¹ Грабовський П. Тарас Григорьевич Шевченко // Грабовський Павло. Вибрані твори: У 2 т. – Т. 2. – К., 1985. – С. 147 – 148.

ня сюди творів Шевченка спричинили «нечуваний переворот в умах спочатку молоді, а відтак і всього суспільства»¹.

Наш край завжди вирізнявся особливим ставленням до Шевченка, благоговів перед могутнім духом і величчю його поезії. Для прикладу наведу такий факт. У 1911 р., коли Буковина вперше дуже широко й велелюдно, з піднесеним почуттям національної гордості вшановувала пам'ять Великого Кобзаря, одна з чернівецьких газет писала: «Нехай се наше свято піднесе духа в цілім нашім народі. Нехай розпалить воно всі наші серця найвищою любов'ю до народу і нехай подасть нам воно нову тривку надію, що колись справді домовина розвалиться, а з-під неї встане Україна – вільна і щаслива»².

Буковинська шевченкіана, яка налічує понад півтора століття, надзвичайно багата й різноманітна. Її започатковували Юрій Федькович і Сидір Воробкевич, Степан Смаль-Стоцький і Сильвестр Яричевський, Йоган Георг Обріст і Карл Еміль Француз, Осип Маковей і Василь Сімович та ін.

На цю тему в різний час писали Денис Лукіянович, Василь Сімович, Ангеліна Коржупова, Федір Погребенник, Степан Дігтяр, Григорій Мізюн, Михайло Івасюк, Степан Далавурак, Марія Никирса, Олександр Масан, Василь Ботушанський, Богдан Мельничук, Петро Рихло та ін.

Проте це були розрізнені публікації, присвячені здебільшого частковим питанням. На часі – створення цілісної історії буковинської шевченкіани, над чим зараз працює кафедра української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

***Наш голос: Літературно-культурний журнал
українських письменників Румунії. – 2014. – Березень. –
№ 237. – С. 6 – 9.***

¹ Там само, с. 148.

² Великі роковини! // Народний голос. – 1911. – 9 берез. – С. 1.

2.

ЗАРОДЖЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ БУКОВИНСЬКОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ (1861 – 1886 рр.)

Як ішлося вище, у свідомість буковинців Тарас Шевченко почав увіходити наприкінці 50-х – на початку 60-х років XIX ст. Його радо, усім серцем і душею приймали і в пишних палатах, і в оселях під солом'яними стріхами. Приймали, як і по всій Україні, сповнені радісної надії, що в «своїй хаті» нарешті запанує «своя й правда, і сила, і воля», що люд наш як соборний народ постане в «сім'ї великій, в сім'ї вольній, новій» посеред цивілізованої світової спільноти.

Великий речник, новий пророк, «святої правди возвіститель» приходив до наших краян зі сторінок свого першого «Кобзаря» 1840 року, альманаху «Ластівка» 1841-ого, першого видання «Гайдамаків» 1842-ого, «Чигиринського Кобзаря» 1844-ого, лейпцігського видання 1859-ого, нового «Кобзаря» 1860-ого, петербурзьких видань 1867-ого, двотомних львівських «Поезій Тараса Шевченка» 1867-ого, галицьких часописів «Вечерниці», «Слово», «Мета», «Нива», «Львов'янин», «Правда» тощо. Його «святеє слово, святої правди голос новий» озивалося й із переписаного від руки, за влучним висловом Осипа Маковея, наче у середніх віках, йшло із уст в уста, щоб «пламенем узятися» і «людям серце розтопити». Кобзарів образ поставав і в щорічних вечорах пам'яті та панахидах.

Одним із перших серед буковинців, хто прийняв Шевченка у своє серце, був **Юрій Федькович** (1843 – 1888). На смерть поета він відгукнувся віршем «Співацька добраніч на skin Тараса Шевченка», який в 1861 р. опублікувало львівське «Слово». У ньому Шевченко постає таким, яким його міг уявити талант двадцятисемирічного поета на основі ще дуже скупих відомостей про Великого Кобзаря і його значення в історії українського суспільства, які дуже поволі приходили в той час на Буковину. Пізніше про цю одну із перших спроб поетичної шевченкіани відгукнеться Осип Маковей: «Сей Шевченко,

якого Федькович малює в сій поезії, далеко не подібний до правдивого; видно Федькович тоді небагато ще читав із Шевченка. Його Тарас – то романтичний кобзар, котрий у ясну ніч тужить на могилі, що не нажився, що карали його тяжко. Співака на Україні неволять, а він навчився був орлом літати, степами гуляти, з козаками пробувати – і тому йому не подоба на світі бути, отже, й умирає! Вся сила Шевченка, як відомо не в романтиці, але, видно, так тоді думав буковинський поет про **нього**¹. У цих словах суворого критика немає жодної нотки зверхності чи недооцінки твору початкуючого автора. Навпаки, відчуваємо щирі вболівання за те, щоби перед буковинською громадою відкрився справжній образ великого сина України, який на вівтар її свободи поклав власне життя. І вже нові Федьковичеві вірші постануть серед тих, де в художній формі осмислиться істинне значення Великого Кобзаря, увиразниться громадянський пафос його творчості. Водночас Юрій Федькович стане першим, хто ратуватиме за істинне, а не позірне пошанування пам'яті геніального поета, за те, щоби його заповіти українська людність зробила нормою свого життя:

*...нам зіслав пророка
Небесний владика
І провів єго слово
Він добре й велико,
Єго слово до усіх нас!
А ми ж, пани-брата?
Він нам велів учитися
І других навчати,
Він нам казав по-своєму
Вести своє діло.
Він нам казав не по корчмах,
Ніже по весілях
Увихатись, а у своїй
І хаті, і школі
Добувати свого щастя,
І сили, і волі.
А ми ж єго послухали?
Удармось у груди
Та лишімо забріхувать
І себе, і люди,*

1. Маковей О. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича / За ред. Б.І. Мельничука, Л. М. Ковалець, О. В. Добржанського, К. М. Лук'янюка. – Чернівці: Золоті литавери, 2005. – С. 191.

Що ось то ми – і те, і те,
І те учинили!
Нічого ми не вчинили...¹

Утім, тема «Шевченко і Федькович» – надзвичайно різноманітна й багатоаспектна, вона вповні заслуговує на окрему розмову, до якої запрошуємо в нашої наступній радіопередачі.

За свідченням Василя Сімовича, перше знайомство з творчістю Тараса Шевченка на Буковині пов'язане з невеличким молодіжним гуртком, до якого входили галичани – письменник і журналіст Кость Горбаль (1836 – 1903) і громадський діяч Лонгин Лукашевич (1839 – 1882), які мали великий вплив на Юрія Федьковича. Вони познайомилися із творами Шевченка за лейпцігським виданням 1859 року і через свого приятеля Антіна Кобилянського, тоді студента Чернівецького православного ліцею, сколихнули, як пише В. Сімович, молодими семінаристами². Як відомо, до лейпцігського видання увійшли твори Шевченка, заборонені царською цензурою: «Кавказ», «Холодний Яр», «Заповіт», «Розрита могила», «За думою дума роєм вилітає» («Гоголю») та «І мертвим, і живим...». Зрозуміло, чому ці поезії, позначені усвідомленням суті трагедії колишньої слави України і її колоніального животіння в умовах жорстокої дійсності царської Росії, справили таке потужне враження на чернівецьку молодь. Можливо, саме тому трьома роками пізніше з ініціативи місцевих семінаристів і гімназистів у церкві Св. Параскеви вперше на Буковині відслужать панахиду за Шевченком. Тож на 2014 р. припадає відразу дві великі дати – 200-ліття від дня народження Великого Кобзаря і 150-річчя від дня першого прилюдного пошанування його імені на Буковині.

Панахида у церкві Св. Параскеви, яку відслужив о. Ізидор Мартинович, викликала широкий розголос серед громадськості краю. Про неї писала львівська газета «Слово» в ч. 21 від 11 (23) березня 1864 р. «Сей акт, – йшлося в статті, – много доброго зділал, розбудив чувства в нашої молодежи руської і показав, що і на Буковині ми од сна великого встали і про свою словесність гадати зачали»³. Ці висновкові рядки «Слова» чернівецький поет Володимир Вознюк узяв за епіграф до свого вірша «Перше пошанування

1. Федькович Ю. Осьмий поменник Тарасові Григоровичеві Шевченці на вічну пам'ять // Федькович Юрій. Твори. – Т. 1. – Ч. 1. – Чернівці: Буковина, 2004. – С. 154.

2. Див.: Сімович В. Праці: У 2 т. – Т. 2: Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. – С. 91.

3. Маковей О. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича / За ред. Б.І. Мельничука, Л. М. Ковалець, О. В. Добржанського, К. М. Лук'янюка. – Чернівці: Золоті литаври, 2005. – С. 194.

Кобзаря у Чернівцях 29 лютого (за ст. ст.) 1864 року», в якому наголосив на суспільному значенні події:

*...Була та панахида – наче віче
русинської громади Чернівців.
І то не був якийсь миттєвий вигад,
відчув народ в собі свій рідний дух.
Себе ламає, нищить панцир крига,
коли розбудить воду сонця рух.
...Буковина вставала з великого сну,
Україну поволі в собі відкривала.
Розбудив їх Шевченко у третю весну
з того часу, коли відійшов від загалу¹.*

Серед перших українських інтелектуалів, які осмислили істинне значення Шевченка для нашого національного розвитку, був і **Сидір Воробкевич** (1836 – 1903). На основі багатьох фактів із його діяльності і художньої творчості робимо цікавий висновок стосовно того, як ширилися нашим краєм Шевченкові твори, які думки будили вони в буковинців, які надії подавали в щоденних суспільних проблемах і життєвих клопотах.

У 1864 р. С. Воробкевич із Руської Молдовиці, де він тоді жив і працював, надіслав до Львова гроші, прохаючи, щоб йому прислали «Кобзар», а в листі повідомляв, що з Шевченка знає лише «Гайдамаки» та ще дещо про нього із журналу «Вечерниці». Слід відзначити, що часопис «Вечерниці»², який був органом галицько-буковинських народовців і виходив у Львові від лютого 1862 до червня 1863 року, послідовно популяризував кращі здобутки української літератури. На своїх сторінках він опублікував низку творів Т. Шевченка: «Неофіти», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Русалка», «Чернець», «Холодний Яр», «Чигрине, Чигрине», «Плач Ярославни», «Сон» («На панщині пшеницю жала...»), уривки з поем «Гайдамаки», «Тарасова ніч» та ін.

Тож, виходить, С. Воробкевич на той час знав уже немало із Шевченка. Особливого значення і звучання цьому переліку надавало послання «І мертвим, і живим...». Поема, як кваліфікував твір Степан Смаль-Стоцький, основоположник наукового шевченкознавства на Буковині, «завсіди

1. Вознюк В. Перше пошанування Кобзаря у Чернівцях 29 лютого (за ст. ст.) 1864 року // Буковина. – 2009. – 19 трав.

2. Див.: Коржупова А. П. Боротьба за Шевченка на Буковині (кінець XIX – початок XX ст.) // 36. праць восьмої наукової шевченківської конференції. – К., 1960. – С. 287 – 288.

робила і робить могутнє враження». На його думку, «вона є синтезою Шевченкових думок про визволення України, є живою програмою для мертвих, живих і ненароджених земляків в Україні і не Україні, програмою національно-культурною, соціальною й політичною, в якій зовсім виразно визначена мета, політичний ідеал, означені зовсім певні завдання й подані засоби для здійснення ідеалу. *Це правдивий національний заповіт Шевченка*»¹. Ми не знаємо, як саме сприйняв С. Воробкевич цей твір, але, безперечно, можемо припустити, що послання посилило його прагнення дізнатися про Шевченка якомога більше, остаточно вивірило особисту громадянську позицію, визначило характер і спрямування власної творчості – літературної і музичної.

Листи й твори С. Воробкевича дають підстави вважати, що завдяки Шевченкові він збагнув значення української мови для розвитку національного письменства. Тому, як і Юрій Федькович, закликав вшановувати Кобзаря не лише формально, а й конкретними справами, які б прислужилися розвитку рідної культури. У лютому 1867 року С. Воробкевич писав: «Т. Шевченко нам просвітив дорогу, він нам зірвав з очей густу заслону, він нам показав, що наша мова здібна до відображення найглибших чувств і найвищих гадок – величаймо і по смерті того, котрий нам много прислужився; величаймо його не лиш споминками та панахидами, величаймо його, яко його щирі і вірні наслідники, такими ділами, щоб наша мова, наша дума-пісня чим далі розвивалась»².

Дослідники справедливо відзначають певний вплив Шевченка на оригінальну творчість С. Воробкевича. Зокрема, в розробці деяких історичних тем (поєми «Нечай», «Тиміш Хмельницький», поезія «Казнь Івана Підкови» тощо) буковинський автор скористався творчим досвідом свого великого попередника, а до цілої низки віршів поставив епіграфи з творів Шевченка, розробляючи ті чи інші мотиви цих творів³. Вплив Шевченка особливо відчутно позначився на кращій історичній поемі С. Воробкевича «Мурашка», в якій наслідування Шевченка виявилось не тільки в ритміці, а й у побудові окремих

1. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації. – Черкаси: Брама, 2003. – С. 138.

2 Цит. за: Погребенник Ф. Шевченко в творчості прогресивних письменників Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.) // 36. праць двадцять третьої наукової шевченківської конференції. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 159.

3 Див.: Погребенник Ф. Шевченко в творчості прогресивних письменників Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.) // 36. праць двадцять третьої наукової шевченківської конференції. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 159;

сцен та змалюванні образів¹. Але якщо говорити про вплив Шевченка на С. Воробкевича, то не можна оминати поезії буковинця «Заповіт», назва якого, жанрові особливості, змістові інтонації, вибір топосів безпосередньо навіяні славнозвісним віршем «Як умру, то поховайте...»:

*На цвинтарі не ховайте
Моє тіло, як умру:
Доста трути за життя ще
Вляли люди у мою
Душу; миру, супокою
І в могилі не дадуть.
Занесіть мене, де бистро
Гра водами синій Прут,
Де на березі високім
Верболози, знай, шумлять,
Де в повітрі риболови,
Колесуючи, летять.
Прут невпинним хвилі шумом
Мою тугу розжене –
Над синеньким Прутом, браття,
Поховайте ви мене².*

Велика заслуга буковинського Вербицького, як шанобливо називали С. Воробкевича його сучасники, в тому, що він одним із перших західноукраїнських композиторів звернувся до поезії Шевченка, створивши декілька десятків вокально-хорових композицій за його текстами, зокрема: «Думи мої...», «Огні горять», «Минають дні», «Заросли стежки тернами», «Три шляхи», «Тече вода з-під явора» та ін. Уперше невеличка збірка із семи хорових творів С. Воробкевича на слова Шевченка була видана в Лейпцігу 1887 року й швидко розійшлася, ставши набутком співочих колективів Галичини й Буковини³.

Однак історія буковинської шевченкіани складалася не так просто, як може видатися на перший погляд. Засновані товариства «Руска Бесіда» (1869), «Руска Рада» (1870), «Союз» (1875) до певного часу не могли по-

1. Див.: Никоненко П. М., Юрійчук М. І. Сидір Воробкевич: Життя і творчість. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 74 – 75, с. 76.

2. Воробкевич С. І. Вибрані твори / Упоряд., підг. текстів, передм. приміт. П. Никоненка, М. Юрійчука. – К.: Дніпро, 1987. – С. 68 – 69.

3. Див.: Никоненко П. Буковинський Жайвір. Сторінки життєпису Сидора Воробкевича. – Чернівці – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. – С. 76.

справжньому організувати чіткий ритм власне української справи. Як писав Василь Сімович, «у буковинських виданнях із тих часів про Шевченка не чути... Це були тяжкі для нашого народу часи, коли найталановитіша українська інтелігентна молодь, із різних причин, перебігала масами в румунський табір, то німечилась, то виїжджала за стипендії від російського консуляту до Росії»¹.

Та ситуація докорінно змінилася від 1884 р., коли на чолі українських товариств стали національно свідомі керівники, а з 1885 р. починають виходити газета «Буковина» і місячник «Бібліотека для молоді, селян і міщан» тощо. У них час від часу з'являються шевченкознавчі матеріали. Активізувало цей процес і наближення 25-річчя від дня смерті Шевченка. З цієї нагоди в Чернівцях 28 березня 1886 р. відбувся урочистий вечір, на якому Степан Смаль-Стоцький виступив з доповіддю і майстерно прочитав «Наймичку». «Грім оплески одушеного збору, – повідомляла газета «Буковина», – нагородили читавшого за его труд. Надіємось, що роковини смерти незабутнього Тараса, праздновані сего року по раз першій на буковинській Русі, будуть повторяться од нині рік річно»². Справді, тільки на двадцять п'ятий рік свого розвитку буковинська шевченкіана набирає певної системи, а головне, вона стає науковою. Найбільше в цьому їй прислужився **Степан Смаль-Стоцький** (1859 – 1938), автор багатьох шевченкознавчих студій, зокрема найвідомішої своєї праці «Т. Шевченко. Інтерпретації», що була підготовлена і видана Українським науковим інститутом у Варшаві 1934 року з нагоди 120-річчя від дня народження поета і 75-річчя самого академіка.

Але чи не найважливіший підсумок буковинської шевченкіани першого періоду її існування – постання на теренах нашого краю німецькомовної шевченкіани. Завдяки їй літературна Європа приймала Шевченка у своє співтовариство, відкривала для себе не тільки українську літературу, а й українську історію і культуру, а разом із ними – і власне Україну, ту *terra incognita*, яка знаходиться в самісінькому серці континенту.

Німецькомовну шевченкіану Буковини започаткував **Йоганн Георг Обріст** (1843 – 1901), який походив із селища Єнбах, що в австрійському Тіролі. Після закінчення університету в Інсбруку він 1868 року прибув до Чернівців, де впродовж п'яти літ учителював у греко-православній реальній гімназії. У місті над Прутом австрійський письменник розгорнув активну літературну діяльність, познайомився з багатьма українськими діячами. Це допомогло йому пізнати творчість Кобзаря, захопитися віщим словом українсько-

1. Сімович В. Праці: У 2 т. – Т. 2: Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 92.

2. Буковина. – 1886. – 1 квіт. – С. 5.

го поета, пробудило бажання представити його життя й творчість німецькою мовою, що й, урешті-решт, породило видання *«Тарас Григорович Шевченко, малоросійський поет. Нарис життя з додатком його поезій у вільному перекладі Й. Георга Обріста, Чернівці, 1870»*. Ця книжка складалася з двох частин – перша подавала літературно-критичний огляд життя і творчості Тараса Шевченка, а друга містила його твори в перекладі німецькою мовою.

У своїй праці Й. Г. Обріст спирався на перший критико-біографічний нарис про українського поета *«Тарас Шевченко. Його життя й твори»* (Львів, 1865), написаний польською мовою журналістом і критиком Гвідо Батталї. Окрім того, австрійський літератор скористався допомогою С. Воробкевича, який робив підрядники для перекладів і підшукував для нього інформацію про українського поета. Про це, зокрема, довідуємося з листа С. Воробкевича до Ол. Барвінського, датованого квітнем 1870 р.: «От зле, що немає нігде доброї біографії нашого Т. Шевченка, мені її потрібно. Також потребував би-м дещо про нашу літературу після Шевченка, про його наслідників і про характер нашої Музи. Про се просив мене один учений німець, і я єму з Шевченкових творів не одно під руки дав»¹. Ол. Барвінський, як дослідив П. Никоненко, «надіслав спеціально написану ним для Й. Г. Обріста біографію Кобзаря та рекомендації щодо джерел, з яких можна почерпнути додаткову інформацію, а також попросив надіслати йому для ознайомлення завершену працю»².

У першій частині своєї книжки Й. Г. Обріст говорив про Шевченка як «натхненного співця свободи і мученика за вільне слово», як про поета, який «невтомно підготовлював визволення нижчих верств народу своєї Батьківщини». І вже лиш одного цього, вважав він, «було б достатньо, щоб забезпечити благородному співцеві тривку славу»³. Друга частина книжки подавала переклади чотирнадцяти творів Шевченка німецькою мовою – «Гамалії», «Заповіту», «Лілеї», «Утопленої» та ін.

У перекладах Шевченка німецькою мовою Й. Г. Обріст прагнув буквальної точності. Але це, за оцінкою К. Е. Францоza, «призвело до того, що спосіб вислову в цих перекладах майже ненімецький. Навіть прозовий переклад міг би сказати розумному читачеві про Шевченка більше, ніж цей метричний. Мені нелегко це говорити – зворушлива старанність перекладача й справді заслуговує більшого пошанування»⁴.

1. Там само, с. 69.

2. Там само.

3. Цит.за: Мельничук Б. *Сторінки історії літературного життя в Чернівцях // Чернівці: Історія і сучасність*. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С. 396.1.

4. Француз К. Е. *Ucrainica. Культурологічні нариси / Пер. з нім., передмова й коментар Петра Рихла*. – Чернівці: Книги XXI, 2010. – С. 168.

Однак, як вважає авторитетний літературознавець і перекладач Петро Рихло, «у своїх кращих зразках Обріст упорався зі своїм завданням на рівні тодішнього розвитку теорії й практики перекладу і створив цілком прийнятні німецькомовні версії Шевченкових поезій»¹. Загалом, на його думку, «Обріст першим показав українського генія на повен зріст, і відтоді слава Кобзаря у німецькомовному світі невинно зростала»². Справді, завдяки книжці Й. Г. Обріста відомості про Шевченка потрапили до праць німецьких дослідників Й. Шерра, В. Каверау і В. Фішера, нею скористався і словенський критик К. Глазер.

Українська громада Чернівців високо оцінила працю Й. Г. Обріста. На своєму засіданні товариство «Руска бесіда» від 4 січня 1871 року висловило йому подяку.

Про рівень шевченкіани Й. Г. Обріста свідчить і той факт, що його переклади ввійшли також до спеціального ювілейного випуску віденського журналу «Ukrainische Rundschau» («Український огляд»), який вийшов згодом окремою книжкою під назвою «Тарас Шевченко – найбільший поет України» (Відень, 1914).

Згаданий вище **Карл Еміль Француз** (1848 – 1904), окрім перекладів Й. Г. Обріста, звернув увагу на ще дві спроби представити творчість Тараса Шевченка німецькою мовою. Першу з них здійснив Лео Габерман. «Добра німецька мова й добрі вірші, але від первинності Шевченка в ній залишилося небагато»³, – відгукувався про цей переклад К. Е. Француз. Проте він закликав Л. Габермана «до терпіння» у праці над перекладами Шевченка, бо той «був чудово обізнаний в обох мовах і демонстрував безперечні ознаки поетичного хисту»⁴. На жаль, переклади Лео Габермана до нас не дійшли, мабуть, через трагічну смерть їх автора в лютому 1883 р., як і не збереглися до наших днів німецькомовні інтерпретації Шевченка, що належали віденському докторові Віктору Умлауфу фон Франквелю, який теж рано пішов з

1. Рихло П. Від Тиролю до Буковини: Йоганн Георг Обріст як речник українсько-австрійських літературних зв'язків // Буковинський журнал. – 2003. – Ч. 3-4. – С. 232.

2. Рихло П. Від Тиролю до Буковини: Йоганн Георг Обріст як речник українсько-австрійських літературних зв'язків // Буковинський журнал. – 2003. – Ч. 3-4. – С. 233.

3. Див.: Шевченківський словник: У 2 т. – Т. 1. – К., 1976. – С. 59.

4. Француз К. Е. *Ucrainica*. Культурологічні нариси / Пер. з нім., передмова й коментар Петра Рихла. – Чернівці: Книги ХХІ, 2010. – С. 168.

життя, переклавши з Шевченка, за словами К. Е. Францоza, «лише якусь дрібку, і цю дрібку без особливого успіху»¹.

К. Е. Француз, який розпочинав свою літературну діяльність у Чернівцях, народився в місті Чорткові на Тернопільщині. На десятому році життя він утратив батька і разом з матір'ю переїхав до Чернівців, де навчався в німецькій гімназії (1858 – 1867), активно займався видавничою справою, запізнався з Ю. Федьковичем, С. Воробкевичем, разом з Й. Г. Обрістом заснував літературний щорічник «Buchenblätter» («Букові листки»).

У 1870-х – 1880-х роках К. Е. Француз написав низку праць про українську літературу й Тараса Шевченка, зокрема: «Народна пісня українців» (1878), «Українці та їх співець» (1877, 1878), «Тарас Шевченко» (1878), «Українські поети» (1889), «Література українців» (1889). Найцінніше з цього доробку в книзі «Карл Еміль Француз. Ucraina: Культурологічні нариси» (Чернівці, 2010) представив у власному перекладі українською мовою професор Петро Рихло.

К. Е. Француз виростав і виховувався в галицько-буковинських суспільно-політичних і культурних реаліях середини ХІХ ст., тому ще змалку захопився мовою, історією і фольклором українців, створивши згодом на цю тему по-науковому глибокі й захоплюючі, за манерою викладу, розвідки. У Шевченкові він віднайшов те, що найбільше відповідало його суспільно-політичним та естетичним ідеалам – громадянську мужність, почуття соціальної та національної справедливості, відданість правді й свободі, неперевершеність художнього мислення, глибокий ліризм тощо. «В особі Тараса Шевченка, – акцентував К. Е. Француз, – був повільно замордований не тільки найбільший співець свого народу, а й поет найвищої, абсолютно естетичної проби. Його обдарування не встигло розгорнутися на повну силу, але вже те, що він створив, забезпечує йому безсмертя»².

К. Е. Француз прямо не вказує на ті чинники, які передували появі унікального Шевченкового таланту, але в багатьох його працях вони так чи інакше постають у контексті розмов про історію, мову, фольклор і культуру українців. «Не можна говорити про долю малоросів, – писав він, – не згадуючи їхніх поетів, бо де ж вона втілена переконливіше, як не в їхніх віршах? І так само неможливо характеризувати цих поетів, не згадуючи того прокляття, яке вразило їхній народ»³.

Історію українців, цього численного народу, що «розселений від схилів Карпат до степових просторів потойбіч Дону»⁴, К. Е. Француз тлумачив як

1. Там само.

2. Там само, с. 167.

3. Там само, с. 184.

4. Там само.

історію їх перманентної боротьби за свою національну незалежність із західними, північними і південними сусідами. Зазнаючи неймовірних утисків і гноблення, майже втративши свою інтелігенцію, яку поступово переманювали на свій бік войовничі сусіди, українці, за переконанням К. Е. Францоza, «залишилися нацією»¹. Бо пригноблені, стверджує він, «протиставляли своїм пригноблювачам насамперед зброю характеру – витривалість і терплячість. Проте не було нестачі й у духовній зброї, і поза всяким сумнівом малоросам робить честь та обставина, що вони навіть у цю похмуру епоху своєї історії можуть говорити про свого роду національну літературу, «про самобутній і живий духовний рух, що багатьма своїми рисами нагадує давні часи» (Пипін)»². Національний дух цього письменства, за К. Е. Францозом, своїм корінням сягає часів Київської держави, коли було створено «Слово про Ігорів похід», «Літопис» Нестора, «Києво-Печерський патерик», проповіді Кирила Туровського – українські, за характеристикою австрійського культуролога, мовні пам'ятки. К. Е. Францоza обурює те, що «цей національний скарб намагалися сфальшувати й відібрати»³ в українців, пригноблених агресивною Північчю. Але українці, на його думку, «навіть під чужим пануванням кількісно досягли вищих результатів, ніж об'єднані національним державним утворенням великороси, які тоді переважали їх числом щонайменше уп'ятеро»⁴.

Підтвердження своєї тези К. Е. Францоз шукає й аргументовано знаходить у творчості Шевченка, поета, «якого за силою й глибиною обдарування не перевершує жоден інший поет слов'янського племені»⁵ «Кобзар» якого означував собою «гостре акцентування національної сутності», «задекларовану тенденцію бути рупором і проводирем уярмленого народу»⁶.

Тарас Шевченко, у розумінні К. Е. Францоza, – «надзвичайно оригінальний і абсолютно неповторний»⁷, «не просто геній сам по собі, в ньому немовби втілений поетичний геній малоросів»⁸, «ліричний тенденційний поет»⁹, який «вийшов з народу й творив для народу»¹⁰. Для нього твори Шевченка – це «ушляхетнена, поглиблена народна поезія»¹¹. Останнє набирає особливого значення і звучання тоді, коли взяти до уваги, з якою любов'ю і пієтетом ставився К. Е. Францоз до української народної творчості, зокрема пісні.

1 Там само, с. 188.

2 Там само, с. 188 – 189.

3 Там само, с. 186.

4 Там само, с. 212.

5 Там само, с. 183.

6 Там само, 229 – 230.

7 Там само, с. 168.

8 Там само, с. 161.

9 Там само, с. 171.

10 Там само.

11 Там само.

«Малороси загалом, – писав він, – є єдиним слов'янським народом, у якого лірика суттєво переважає»¹; «в ліриці цей народ багатший за будь-який інший слов'янський народ, ба навіть за будь-який інший народ світу»²; «світ, у який ми заглядаємо, сповнений непоказної, скромної краси: ніжність відчуття, глибина пристрасті, свіжість і наївність вислову приносять серцю однакову втіху»³.

У час, коли К. Е. Француз писав про Шевченка, з особливою теплотою характеризуючи його поезію і співчутливо оповідаючи про його страдницьке життя, український поет був майже невідомий на Заході, ще не існувало перекладів бодай найголовнішого з його творчості, окрім уже згадуваної книжечки Й. Г. Обріста. Тож «можна з повним правом стверджувати, – відзначає професор Петро Рихло, – що Француз був одним з найбільш ранніх adeptів Шевченка в Західній Європі, який ще в 70-ті роки XIX ст. чимало зробив для популяризації його імені й творчості поза межами України»⁴. Та найголовніше, мабуть, у тому, що К. Е. Француз торував шляхи науковому шевченкознавству, відкривав Шевченка самим українцям, доводив до їхньої свідомості те, заради чого жив і творив великий поет. Утискувані із Заходу і Сходу, «малороси», на його думку, пізнали завдяки Шевченкові те, що «було славою їхньою нації», завдяки чому «вони все-таки оберігають свою народність, свою народну поезію, свою літературу. Вони скоряються, але не здаються, і воістину жоден ураган ніколи не зможе змести їх з їхньої землі»⁵.

Ці слова, мовлені діячем іншої національності, представником однієї з найпередовіших європейських культур, додавали українцям стійкості, витривалості й мужності на крутих перевалах світової історії, осяювали світлом надії на шляху до власної держави. Тож прислухаймося до славетного австрійця і ми, нині суцї.

Буковинський журнал. – 2014. – Ч. 1. – С. 216 – 225.

1. Там само, с. 145.

2. Там само, с. 135.

3. Там само, с. 145 – 146.

4. Рихло П. Український меридіан Карла Еміля Францоza // Француз К.Е. *Ucrainica. Культурологічні нариси* / Пер. з нім., передмова й коментар Петра Рихла. – Чернівці: Книги XXI, 2010. – С. 15.

5. Там само, с. 243.

3.

ЗАРОДЖЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ БУКОВИНСЬКОЇ ШЕВЧЕНКІАНИ (1887 – 1901 рр.)

Далі йтиме мова про сприйняття Тараса Шевченка буковинцями у друге після смерті поета двадцятип'ятиріччя, тобто в 1887 – 1901 рр.

У цей час вдосконалюються старі й започатковуються нові форми вшанування Великого Кобзаря, з'являються друком перші наукові статті українською мовою про його життя і творчість, ширше відзначаються дні пам'яті, традиційними стають панахидні відправи, започатковані ще в перше двадцятип'ятиріччя.

Так, 13 березня 1887 року з нагоди 26-их роковин з дня смерті Тараса Шевченка чернівецькі товариства «Руска Бесіда» і «Союз» влаштували «музикально-літературний вечерок». Був це другий, за визначенням газети «Буковина», випадок такого велелюдного вшанування пам'яті «безсмертного Тараса». Як відзначав часопис, «пізно, бо аж в 25 роковини смерті віщого Кобзаря» «почали буковинські русини поминати великого учителя свого». Це сталося тому, на думку автора допису, «що учили, ба ще й учать нас служити чужим богам, висміюють, понижають небесні звуки Тарасової музи, що так щиро, так мило промовляють до душі»¹.

Як і роком раніше, на вечорі виступив доктор Степан Смаль-Стоцький, який дуже швидко здобував славу найкращого інтерпретатора «руської пісні і руського слова». З палкою промовою до учасників дійства звернувся також Єротеї Пігуляк, під час якої, за характеристикою видання, «дух найстаршого сина України уносився над присутніми меншими братами його»².

Виступи ораторів чергувалися з музичними номерами й декламуваннями поезії Шевченка. Найбільше захоплення публіки викликав член студентсько-

1. Буковинські товариства рускі // Буковина. – 1887. – 15 берез. – С. 6.

2. Там само.

го товариства «Союз» Ілля Семака. Майстерно прочитаний ним «Пролог» до «Гайдамаків», сповнений закликів до учасників народно-визвольної війни українського народу середини XVIII ст. «пошукати долі», надихнув автора допису на такий висновок: «Наша молодіж хочь пізно і малочисленно, но все таки поволи приходить до самосвідомосте руської»¹.

На адресу організаторів вечора надійшли привітання з Тернополя – від просвітян і молодіжної організації, а також від краківських студентів- українців, у яких висловлювалося захоплення стосовно піднесення національного духу буковинських українців, натхненних Шевченковим словом. «Неперечний се вплив ідеї, положеної безсмертним Кобзарем України Тарасом, – говориться в одному з них. – Нехай же й далі дух безсмертного генія буде зіркою провідною для русинів буковинських в їх народнім розвитку, нехай присвічує їм на шляху змагань до народної мети, нехай скупляє (*тобто єднає*. – В. А.) і оживляє народні сили, і тоді світ ясний неувечірній тихенько засяє!»²

Отже, пізнання Шевченкової творчості пробуджувало і зміцнювало в буковинських українців почуття національної гордості, єднало незалежно від приналежності до релігійних конфесій, кликало до відстоювання права на нове життя, побудоване за прикладом інших європейських народів. Як це виглядало на практиці, свідчить хоч би такий факт: 1867 року деякі православні українці задумали відлучитися від своїх співвітчизників, вірних Греко-Католицької Церкви, і навіть «Руску Бесіду» перетворити на православно-руське товариство. Дискусія з цього приводу велася протягом тривалого часу. Прагнучи поставити крапку в цьому гострому питанні, газета «Буковина» відгукнулася передовою статтею від 16 (28) січня 1887 року. Її автор поставив питання руба: «Погляньмо на всі народи, чи є хоть один, щоби ділився на конфесійні партії?»³ На підтвердження своєї думки він наводить такий аргумент: «Православні русини на Україні, як Шевченко, Костомаров і др., збудили й вспирали уніатських русинів в Галичині, ті збудили православних русинів на Буковині»⁴. На думку дописувача, «кождий, чи православний чи уніат, русин є і бути повинен. Русь – наша спільна мати, Русь – наша спільна мета! Єдиними усти Бога славимо, єдиними мислями й живім, єдиною єдністю ворога застидімо, поборемо»⁵. Тому газета пристрасно закликала до єднання, а у своїх переконуваннях кликала на поміч поетичне слово Івана Гушалевича, автора першого гімну галицьких русинів: «Хто русин, чи право-

1. Там само.

2. Там само, с. 7.

3. Разом руки си подаймо! // Буковина. – 1887. – 16 (28) січ. – С. 1.

4. Там само.

5. Там само.

славний чи уніат, чи духовний чи мірян, чи пан чи бідак, чи міщанин чи селянин, хто русин, все на думці май:

*Разом руки си подаймо,
І як братя ся любім,
Одні другим помагаймо
К общій меті поспішім»¹.*

Не менш гостро стояли тоді на Буковині, як і по всій Україні, й питання функціонування української мови та проблеми її розвитку. Кожен, хто їх торкався, чітко усвідомлював значення народної мови, на основі якої започаткувалося нове національне письменство, постала велика кількість українських творів XIX ст., що стали улюбленою читацькою лектурою. Так, газета «Буковина» в номері від 5 січня 1889 року зазначала: «Кожному письменному русинові має служити взірцем мова Котляревського, Основ'яненка, Шевченка, Марка Вовчка, Куліша..., Шашкевича, Барвінського, Омеляна Огоновського, Франка..., Федьковича, Данила Млаки і др. і др. руских писателів, кождий повинен сумлінно і щиро плекати ту мову, а незадовго, незважаючи на різні перепони, двигнесь вона велична і славна, одностайна і цільна і зобразит в собі єдність і цілість руского народу»². У висновку автора публікації простежується немала заслуга Шевченкової творчості, ідеї якої охоплювали все ширше коло буковинців.

У 1889 р. в святкуваннях пам'яті Шевченка на Буковині сталася, як дехто вважав, «неоправдана зміна»³. У річницю смерті Буковинського Соловія, українські товариства Чернівців ухвалили одночасно вшановувати Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича та Юрія Федьковича, щоби, як зазначала газета «Буковина», поминати «тихим словом братів, що віщим духом двигнули нас з вікової дрімоти і вказали красу рідного слова і немов пригадали нам призабуту заповідь любови»⁴. Уперше таке святкування – «вечерок» – відбулося в березні 1889 року за участі Сидора Воробкевича, Степана Смаль-Стоцького та Омеляна Поповича. Дійство розгорталося за традиційною програмою: промови чергувалися із поетичними декламаціями та співом пісень. Особливе враження на присутніх справив **Омелян Попович** (1856 – 1930), який згодом уславився як педагог, освітянин, журналіст, видавець, письмен-

1. Там само.

2. Руский нарід – руска мова // Буковина. – 1889. – 5 січ. – С. 6.

3. Лукіянович Д. Культ Т. Шевченка на Буковині / Денис Лукіянович // Записки Наукового товариства імени Шевченка. – Т. СХІХ–СХХ. – С. 86.

4. Народне свято в Чернівцях // Буковина. 1889. – 30 берез. – С. 2.

ник, політик і державотворець. На «вечерку» він прочитав власний вірш «Три зорі». У ньому, перейнятому гарячою любов'ю до рідного слова, акцентувався на тому, що засіяна трьома славними поетами нива дасть щедрі плоди.

«Співно-літературні вечери» в пам'ять руских поетів Шевченка, Шашкевича і Федьковича – така назва закріпилася за ними з 1890 року – стали традиційними. Вони проходили за схожими сценаріями, але вже за неодмінного виконання «Молитви» на слова Олександра Кониського та гімну «Ще не вмерла Україна». Особливо важливо, що з кожним роком кількість їх учасників збільшувалася за рахунок інтелігенції і міщан із Чернівців та селян з різних куточків Буковини. 31 березня 1889 року такий «вечерок» уперше відбувся поза межами Чернівців. Його організувала у Вижниці місцева православна руська читальня з ініціативи отця Семанюка. Присутні «сердечним руским словом» привітали делегації з Чорногузів та Іспаса, висловлюючи бажання невдовзі отримати запрошення і з їхніх читалень на такий же «вечерок»¹.

Слід відзначити, що буковинська географія проведення шевченківських свят дедалі ширшала. Цьому сприяла й пам'ятна дата – 35-ті роковини від дня смерті поета. З цієї нагоди у Вашківцях за ініціативи отця Е. Боярського 8 березня 1891 року відбувся «вокально-декламаторський вечерок». Його центральною подією став виступ Климентини Боярської, яка, послугуючись цитатами Шевченка, підкреслила значення його творчості для українського народу. Стараннями місцевих аматорів прозвучали Кобзареві твори «Думи мої, думи мої...», «Причинна», «Тополя», «Гамалія», уривок із послання «І мертвим, і живим...» та ін.

5 квітня 1891 року чернівецькі товариства «Руска Бесіда», «Народний Дім», «Руска школа», «Драматичне товариство», «Союз» і «Міщанська Читальня» провели «співно-літературний вечерок», присвячений пам'яті Шевченка, Шашкевича і Федьковича. Його організатори сподівалися «на численну участь інтелігенції, міщан і селян в сім народнім святі, котре напевно загриє кожного русина до праці в душі наших безсмертних поетів-провідників»². І їх сподівання цілком підтвердилися: на «вечерок», за повідомленням газети «Буковина»³, прибуло «кілька сот учасників з інтелігенції, селян і міщан; особливо численно прибули селяни з різних сіл Буковини». Окрасою вечора став виступ професора Степана Смаль-Стоцького – за характеристикою преси, «дуже старанно оброблений і пишно уквітчаний відчит про розвій

1. Див.: Тарновецький Л. Вечерок в пам'ять Шевченка і Федьковича / Лев Тарновецький // Буковина. – 1889. – 16 квіт. – С. 6.

2. Буковинські товариства рускі // Буковина. – 1891. – 14 (26) берез. – С. 3.

3. Буковинські товариства рускі // Буковина. – 1891. – 28 берез. (9 квіт.). – С. 4.

руського письменства, про заслуги нашої трійці, особливо ж про любов «правди і волі» Шевченка. Ясне виложення предмету і майстерський спосіб виголошення займали так дуже ріжнородних слухачів через цілу годину, тож певно, що й зазов прелеґента до діла в душі рускої трійці не прогомонів даремно»¹.

І справді, **Степан Смаль-Стоцький** (1859 – 1938) відіграв надзвичайно велику роль у дослідженні та популяризації життя і творчості Тараса Шевченка на Буковині. Учений походив із працювитої селянської родини із села Немилів Радехівського повіту на Галичині, але більша частина його активної наукової, освітньо-педагогічної і громадсько-культурної діяльності минула на Буковині. 1878 року він вступив до Чернівецького університету й одразу ж поринув у громадсько-культурне життя краю. Як член товариства «Союз», а невдовзі і його очільник, Степан Смаль-Стоцький разом з однодумцями прагнув змінити його москвофільську орієнтацію на народовську, тобто національну.

Під проводом Степана Смаль-Стоцького «Союз» перетворився на головний осередок українського культурного життя на Буковині. Завдяки йому влаштовувалися студентські вечорниці, театральні вистави, декламаторсько-вокальні вечори та концерти.

У 1882 – 1885 рр. Степан Смаль-Стоцький навчався у Віденському університеті, де під керівництвом відомого вченого-славіста Франца Міклошіча захистив докторську дисертацію. 1885 року він повернувся до Чернівецького університету і обійняв посаду професора української мови та літератури.

Основним об'єктом наукових пошуків Степана Смаль-Стоцького стала творчість Тараса Шевченка. До цього він залучав і своїх студентів. За спогадами одного із його учнів, випускника Чернівецького університету 1904 року, а згодом відомого вченого, професора Василя Сімовича, суть наукової методи професора Смаль-Стоцького була такою: «роз'яснювати й вивчати Шевченка передовсім із самого поета, підходити до окремих його творів не тільки зі становища того твору, що його розбираєш, а у зв'язку з поемами, найперш написаними більш-менш у тому самому часі, а далі – з іншими. Такий підхід наводив на ту справедливую думку, що у свій «Кобзар» Шевченко вплив увесь свій світогляд, та що тому світоглядові він дав вислів у різних щодо змісту своїх творах, тим-то, щоб і головну думку тих творів схопити й порозуміти в них і поодинокі образи, й поодинокі фрази, а то й не раз слова – треба брати Шевченка на увесь зріст; таким, як він нам виявляється в усіх своїх творах»¹. Цей принцип докладного й різнобічного аналізу творів

1. Там само.

Шевченка не мав аналогів у жодному тодішньому університеті.

Але, повертаючись до виступу Степана Смаль-Стоцького на «вечерку» 5 квітня 1891 року й опублікованому в газеті «Буковина» від 25 травня 1891 року під назвою «Образочок духового розвитку руского народу і єго основа», відзначимо, що саме з нього розпочинає свій відлік українське наукове шевченкознавство на Буковині. Адже досі воно було передусім усним і неофіційним, реалізовувалося здебільшого через обговорення життя і творчості поета на різних зібраннях чи на університетських заняттях.

Публікація ще молодого професора Степана Смаль-Стоцького не відзначалася глибиною аналізу творчості Шевченка, та й призначалася вона не для наукового видання. Проте є в ній ознаки того основного принципу, яким дослідник послідовно послуговувався протягом усього свого творчого життя – виняткова увага до слова поета в контексті його світогляду й поглядів на минуле й сучасне України, оформлена в стилі емоційного й пристрасного викладу. На думку вченого, основний принцип своєї творчості Шевченко сформулював у вірші «Муза» – «неложними устами сказати правду», бо вважав себе послідовником Христового вчення, апостолом правди. Тому, говорив професор Смаль-Стоцький, «і став він своїм могучим словом розкривати яркі образи неправди і кривди, будити жалість у людей до горя і нужди людської, ворухити серце, то благодіти і молити, то заклинати і проклинати, то знов вчити-научати, як по правді жити, щоб тим допомогти правді і волі до перемоги, щоб настали на землі мир і радість, щоб завівся на землі рай. Всі єго твори є одним величезним і яскравим образом неправди людської»². Шевченкову творчість, за спостереженням Степана Смаль-Стоцького, рухала велика любов до свого народу, до своєї України. Це ж було властиве Шашкевичу, і Федьковичу, адже «вони стали твердо за правду, за волю: всі заявили велику любов до людей, до своїх братів. Могуче слово руски кобзарів, яке вони сіяли на рідній ниві, западало глибоко в серце рускої інтелігенції, звертало її очі, її працю в сторону рідного народу»³. Такими ж думками перейнята і промова Степана Смаль-Стоцького, виголошена в 1892 р. на «вечерку», присвячену пам'яті Шевченка, Федьковича і Шашкевича.

Проведення «співно-літературних вечорків», присвячених пам'яті трьох провідників українського духу, сих, за визначенням газети «Буковина», «незабутих лицарів руского слова і духа, сих просвітних зірниць на небосклоні

1. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації / Степан Смаль-Стоцький. – Черкаси: Брама, 2003. – С. 18.

2. Смаль-Стоцький С. Образочок духового розвитку руского народу і єго основа / Ст. Смаль-Стоцький // Буковина. – 1891. – 25 трав. (4 червня). – С. 6.

3. Там само, с. 8.

руських земель, в пам'ять сих неустрашимих борців за долю і волю нашого безталанного народу»¹, мало величезне значення не тільки для популяризації життя і творчості світочів української культури, а й для зміцнення патріотичних почуттів буковинських українців. Слава Шевченка, Шашкевича і Федьковича, як зазначала та ж газета «Буковина», «заставля всіх призадуматись над моральною силою руского народу, над глибиною ідей, якими проникнуті визначні твори нашої літератури, над живучостою нашої мови та красою нашої пісні»².

Енергії, завзяття і згуртованості додавало буковинцям і те, що на їхні святкування відгукувалися однодумці з Відня, Кракова, Львова, Станіслава, Вижниці, Чорногузів, Раранчі та інших міст і сіл. Так, Василь Лукич (псевдонім письменника Володимира Левицького) піднесено писав із Станіслава: «Честь і сердечний привіт дорогим землякам, що в столиці зеленої Буковини зібралися нині пом'янути пам'ять безсмертної нашої трійці, тих найлучших синів безталанної України-Руси, творців нашої нової літератури!.. Дух їх нехай витає між нами і закріплює нас до невсипущої праці около піддвиження нашої народности! Відважною обороною наших святощів народних і невсипущою працею докажемо світові, що «Ще не вмерла Україна!»³

Однак мусимо констатувати, що протягом 1893 – 1900 рр. чернівецька громада не спромоглася на жодне Шевченкове свято. «З цього приводу, – відзначав Василь Сімович, – було багато розмов, а то неприємних суперечок між прихильниками щорічного святкування пам'яті Шевченка на зразок Галичини й Наддніпрянщини і такими, що вважали такі щорічні святкування зайвими. В дискусіях на цю тему ці останні підносили, що ось німці не святкують рік-річно ні Гете, ні Шіллера, і так само румуни і владжують щороку свята в честь свого найбільшого поета Александрі; зате перші зазначували виняткове значіння Шевченка для української нації, вказували на приклад Галичини»⁴.

Щоправда, увага до Шевченка відчутно посилилася в той час з боку буковинських періодичних видань. На їх сторінках вміщувалися розповіді про шевченківські святкування в різних містах, публікувалися наукові статті про поетову творчість авторів з-поза меж Буковини, робилися огляди про нього із

1. Народне свято // Буковина. – 1890. – Ч. 7. – С. 2.

2. Концерт в пам'ять Шевченка, Федьковича і Шашкевича // Буковина. – 189?. – ?????????.

3. Вечерок в пам'ять Шевченка, Шашкевича і Федьковича // Буковина. – 1891. – 28 берез. (9 квіт.). – С. 4.

4. Сімович В. Шевченко на Буковині, с. 92.

зарубіжних видань. Серед них – промова російського філософа й ученого-філолога Володимира Лесевича, виголошена на поминальному обіді в Петербурзі 5 березня 1897 року, в якій Шевченка названо «апостолом правди і науки»¹; стаття станіславського письменника Володимира Масляка «Пам'яті Тараса Шевченка» (1896); стаття-огляд «Російські часописи про Шевченка», автором якої, ймовірно, був Осип Маковей. У ній найбільше уваги приділено аналізу публікації Олександра Кониського «Пам'яті Тараса Григорьевича Шевченка», вміщеній у сорок п'ятому числі «Крымского Вестника» за 1896 рік. З неї, зокрема, наводиться таке спостереження Олександра Кониського: «Шевченко, як і Пушкін у москалів, геній рідного слова. Твори єго менш, ніж у Пушкіна оброблені художественно; але по ідейности вони вище творів Пушкіна. У слов'янщині нема рівного Шевченку яко поета народного. Хоч як високо Шевченко витав у сфері ідеалів загальнолюдських, але і там він ніколи не відривався від народу і говорив народові мовою єго»². Безперечно, значення цих та інших публікацій велике, адже вони допомагали буковинцям краще пізнати велич життя і творчості Шевченка, сприяли формуванню у них національної самосвідомості й об'єктивного ставлення до власної культури на тлі духовних досягнень інших народів.

З-поміж шевченківських матеріалів, уміщених на сторінка буковинської періодики, безперечно, найбільше значення мали «Листи з України Наддніпрянської» (1892 – 1893), в яких у літературній дискусії з Михайлом Драгомановим їх автор Борис Грінченко доводив, зокрема, що геніальний поет повів за собою свідоме українство, відкрив своїм співвітчизникам прагнення пізнати себе і своє місце в історії. На найбільш увагу в цьому циклі заслуговує шостий лист, повністю присвячений роздумам про винятковість Шевченка в українській історії. Найбільша Шевченкова заслуга, за Борисом Грінченком, полягає в тому, що він став першим українцем із справжньою національною свідомістю; він першим дійшов висновку про можливість української національної самостійності за умови народження на основі соціальної рівності освіченої української нації, яка об'єктивно врахує досвід свого історичного буття. Шостий лист Бориса Грінченка завершується висновком, надзвичайно актуальним і сьогодні. У ньому йдеться про виняткове значення Шевченка для українського народу в його історичному поступі: «Ми певні, що в українській літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Шевченкови талантом, але не буде вже ні одного рівного єму своїм значінням у справі нашого національного відродження: будуть великі письменники, але не буде вже пророків...»³

1. Див.: Буковина. – 1897. – 18 (30) берез. – С. 1.

2. Російські часописи про Шевченка // Буковина. – 1896. – 22 берез. (3 квіт.). – С. 2.

3. Вартовий П. Листи з України Наддніпрянської // Буковина. – 1892. – 9 (21 жовт.). – С. 4.

З 1900 року Шевченківські свята на Буковині відновилися. Прямо чи опосередковано до цього прилучилася газета «Руска Рада», яка звернулася до селян Буковини з пропозицією вшановувати пам'ять Кобзаря: «Тарас помер, але його дух живе між нами; ми черпаємо з його поезій, немов з цілющого джерела, правдиві науки життя. 39 літ минуло від його смерті, але слава його чим раз більшає. Всі хоч трохи освічені русини споминають його всюди меншими або більшими торжествами. Також і ви, браття-селяни, повинні незлим тихим словом пом'янути великого мученика Тараса, що жив лише для вас і боровся ціле життя за правду і волю. [...] Годиться, браття-селяни, подякувати за науку»².

Ніби солідаризуючись із закликом газети «Руска Рада», чернівецькі товариства того ж року запросили до «Народного Дому» шанувальників творчості Великого Кобзаря. А їх зійшлося таки чимало з усіх куточків Буковини, так що дехто з них мусів задовольнитися стоячими місцями. Вступне слово виголосив професор Єротеї Пігуляк. Його виступ публіка привітала бурхливими оплесками і з великим одухотворенням проспівала гімн «Ще не вмерла Україна». Від академічного товариства «Союз» промовляв Михайло Івашко, який наголосив на тому, що українська університетська молодь вважає найбільшим своїм ідеалом прямувати лиш тим шляхом, що його проклав Шевченко, і проповідувати слово любові, правди і волі³. На цю подію відгукнулася газета «Буковина», підкреслюючи атмосферу, яка панувала на святі: «Дивлячись на поважний настрій усе рускої публіки, на тепло та невимушену щирість вищих до нижчих і на відворіть, серце билось з радости»⁴. І ще про одне міркування, яке висловив часопис, актуальне з позицій нашої дійсності: «Ціла Росія не має у себе тільки золота та рублів, котрими прогнала б з наших сердець Шевченківські ідеали. Україна справді не вмерла і не вмере!»⁵

Значне піднесення у розвитку буковинської шевченкіани зумовила пам'ятна дата – 40-річчя від дня смерті Великого Кобзаря.

Публікується вперше

2. *Руска Рада*. – 1900. – 11 (23) берез.

3. *Див.: Шевченківське свято в Чернівцях // Буковина*. – 1900. – Ч. 35. – С. 2.

4. *Там само*.

5. *Там само*.

4.

**БУКОВИНСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА
ПЕРШОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ ХХ СТ.**

Буковинська шевченкіана першого десятиліття ХХ ст. розвивалася під знаком двох знаменних дат – сорокових і п'ятдесятих роковин від дня смерті Кобзаря, що надихнуло буковинських науковців, діячів мистецтва і широку громадськість на урочисте вшанування пам'яті українського генія.

40-річчя від дня смерті Шевченка Буковина сприймала під впливом активнішого пізнання творчості поета і виразнішого усвідомлення її значення для національного пробудження нашого краю. Такі узагальнення часто звучали в тодішніх промовах і газетних публікаціях. Наведу характерний вислів з «Руської ради»: «У нас на Буковині ледви чи були два-три люди, що знали, кого похоронює Україна в могилі коло Канева. Та зовсім інакше виглядає і в нас сьогодні, по упливі 40 літ від смерти Кобзаря. І Русь Буковинська просвітилась, і буковинці залишили вже ходити особняком в темноті, а стали свідомими членами великої руської громади в єдиномислію і братолюбю»¹.

40-річчя пам'яті Шевченка зібрало велелюдні урочистості в Чернівцях: 10 березня в Народному Домі, а двома тижнями пізніше – у Вищій гімназії.

Спершу відбувся святковий концерт, влаштований українськими товариствами. Його програму склали наукова доповідь, декламації творів поета, популярні пісні на слова різних українських авторів, здебільшого у виконанні «Буковинського Бояна», майстерність якого з року в рік зростала. Велика зала Народного Дому не змогла вмістити численну публіку, тож довелося залучати й суміжні кімнати.

На адресу організаторів свята надійшли дві вітальні телеграми. У першій з них, від Єротея Пігуляка, наголошувалося: «Святкування Тараса – се знов

1. Свято батька Шевченка в Народнім Домі // Руска рада. – 1901. – 28 лют. (15 берез.) – С. 69.

одна з ряду тих мозольних праць культурних тямущої громади, що ведуть крок за кроком до далекої, Тарасом вказаної мети народної. Кожний, тою працею придбаний, здобуток народний – се теплий промінь, що сушить краплю за краплею моря сліз заплаканої матери, а коли слідуючі покоління утруть на підставі тих праць послідню краплю сліз із зболілої твари, тоді наступить Тарасом гаряче бажана велична хвиля, де усміхнеться мати, відроджена мати»¹. Друга телеграма слала «громаді щирий привіт»² від Путилівської філії «Руської школи».

Саме дійство, яке проходило в атмосфері великого патріотичного піднесення, відзначалося ретельною організацією, чітко продуманою концертною програмою і високим мистецьким рівнем її виконання. Так, декламація Платоном Лушпинським Шевченкового вірша «Як би ви знали, паничі» зірвала бурю оплесків. «Кожний слухач, – писала з цього приводу газета «Буковина», – відчув ту недолю, яка гнобила і ще й тепер гнобить наш простий народ – між тим «паничі», не знаючи сільського «раю», убирають його в поетичні слова і творять «ідилії». Такі декламації дається чути не часто»³.

Та найбільші овації публіки викликала доповідь Степана Смаль-Стоцького. За словами дописувача «Буковини», «пристосована до теперішніх руських відносин», вона «найшла відгомін у серцях слухачів», «сильні і грімкі оплески» «переривали єї раз по раз»⁴.

За подібними сценаріями шевченківські святкування відбувалися щороку, але, що важливо підкреслити, їх географія дедалі ширшала. Не тільки столиця, а й села Буковини заходилися їх організовувати. Так, 11 травня 1902 р. пам'ять великого поета вшановували в Стрілецькій Куті і Ревні. В урочистостях брав участь Осип Маковей. 11 квітня 1905 року вечерок в честь Тараса Шевченка відбувся в Бергометі над Серетом. У Розтоках уперше Шевченка поминали 11 березня 1906 р. Із промовою тут виступав Данило Харов'юк. 27 квітня 1906 р. Шевченківське свято відбулося в Заставній. Його учасником був професор Степан Смаль-Стоцький. Шевченківські роковини у Вашківцях відзначали 11 квітня 1908 р., а в сусідньому із ними Замості – 27 червня 1909 р. Жителі Раранчі та Бобівців віддали шану Кобзареві відповідно 20 травня і 27 червня 1909 р. Завдяки таким урочистостям, як писала газета «Буковина» у ч. 107 за 1909 р., «розуміння творів безсмертного Кобзаря з року в рік поглиблюється, около здійснення його ідеалів заходить-

1. Шевченківське свято в Чернівцях // Буковина. – 1901. – Ч. 25. – С. 2.

2. Там само.

3. Там само.

4. Там само.

ся щораз, то все більша свідома українська громада і разом з тим росте культ Шевченка»¹.

Але перші масштабні акції на пошану Кобзаря в нашому краї відбулися в 1911 році, коли відзначалися 50-ті роковини від дня його смерті. Ретельна підготовка до днів пам'яті великого українця велася протягом тривалого часу. Було утворено ювілейний оргкомітет, який очолив професор Другої Чернівецької гімназії Іван Прийма. На його засіданнях, у яких брали участь Остап Луцький, Мирон Кордуба, Теодот Галіп, Омелян Попович та ін., обговорювалася широка програма святкувань, уточнювалася дата їх офіційного проведення. Чернівецька газета «Народний голос» від 9 березня 1911 р. опублікувала звернення, у якому закликала буковинців гідно і одноставно вшанувати пам'ять великого Кобзаря. «Нехай се наше свято, – говорилося в ньому, – піднесе духа в цілім нашім народі. Нехай розпалить воно всі наші серця найвищою любов'ю до народу і нехай подасть нам воно нову тривку надію, що колись справді домовина розвалиться, а з-під неї встане Україна – вільна і щаслива»². У краї провадилася активна просвітницька робота, спрямована на глибше пізнання творчості Тараса Шевченка й розуміння його заслуг перед українським народом. Потреба осмислення спадщини поета розглядалася в контексті національних визвольних змагань. «Коли б ми розуміли Шевченка як слід, то єго «Кобзар» (себто єго твори), був би для цілого нашого народу живущим і цілющим джерелом на усі терпіння народу. Ми черпали би з того джерела і науку, і заохоту та силу до праці й боротьби за своє право, за рідний край; набиралися б високої благородности і любови до всього свого рідного, до правди і волі. Шевченкові ідеї були б у житю для нашого народу провідною зорею, що веде до щастя», – йшлося в редакційному матеріалі газети «Народний голос» від 16 березня 1911 р.

Урочистості з нагоди 50-их роковин від дня смерті Тараса Шевченка з величезним патріотичним піднесенням проходили по всій Буковині. У Чернівецькому університеті замість звичних лекцій професор Степан Смаль-Стоцький виступив з доповіддю про Тараса Шевченка, в якій наголосив на тому, що сприйняття ідеалів Кобзаря має бути дієвим. За наказом крайової шкільної ради в усіх народних і середніх школах було відмінено заняття, повсюдно відбувалися святкові концерти, на яких декламувалися вірші поета, виконувалися пісні на його слова. Подібні заходи організовували й сільські громади, найактивнішу участь у яких брало вчительство Буковини. Основні події ювілейної програми припали на 18 – 19 березня. Про них

1. *Шевченкове свято* // *Буковина*. – 1909. – Ч. 107. – С. 2.

2. *Великі роковини!* // *Народний голос*. – 1911. – 9 берез. – С. 1.

докладно розповів Сильвестр Яричевський у статті «Поклін столиці Буковини безсмертному Кобзареві», опублікованій у газеті «Народний голос» від 23 березня 1911 року.

Ушанування 50-их роковин від дня смерті Тараса Шевченка викликало в буковинців всезагальне патріотичне піднесення, пробуджувало усвідомлення їхньої приналежності до єдиної української сім'ї, додавало енергії й завзяття у боротьбі за національні права. Громадськість краю почала збирати кошти на спорудження пам'ятника великому Кобзареві в Києві, який планувалося відкрити до його столітнього ювілею. Якщо зважити на те, що вшановувати пам'ять Шевченка було фактично заборонено в Києві й усій підросійській Україні, то буковинські урочистості з нагоди 50-их роковин від дня смерті великого поета слід сприймати з погляду їх загальнонаціонального значення.

Важливою складовою щорічних шевченківських святкувань на Буковині були промови, які виголошували університетські професори, шкільні учителі, письменники. У них здебільшого подавалися відомості про життя і творчість Кобзаря, підкреслювалося значення його слова для національного відродження, вказувалося на зв'язок ідей поета із поточними подіями тощо.

Так, головною особливістю промови професора Степана Смаль-Стоцького на Шевченківських вечерицях 10 березня 1901 р. стало те, що в ній вперше прозвучало питання про значення Шевченкового слова в історії Буковини, його роль у пробудженні і зростанні національної самосвідомості місцевих українців. Промовець неодноразово наголошував на тому, що діяльність великого поета, його духовна спадщина «забезпечать українсько-руському народові повну можливість увійти в родину народів як рівному з рівними»¹. Розгортаючи свою тезу на антитетичному зіставленні минулого й сьогочасного, С. Смаль-Стоцький підводив до висновку: «Ми маємо тепер ціль життя перед очима, якої передше не зовсім свідомі були; ми знаєм тепер, як, для кого і для чого жити, чого перше не знали, і тії ідеали, ту ціль життя мусить Русь-Україна завсіди мати перед очима, коли хоче жити гідно і розвиватися успішно, а не попасти назад в той давний стан, як гнилою колодою на світі лежала»². Однак, на його думку, відчутний поступ можливий тільки за остаточної реалізації чотирьох основних Шевченкових заповітів. По-перше, націлював промовець, «уміймо і ми так, як Тарас, за правду статъ, за правду згинуть»³. При цьому, на його думку, «свята правда», тобто суспільний поря-

1. Промова дра Ст. Стоцького на Шевченківських вечерицях у Чернівцях, дня 10/III. 1901 // Буковина. – 1901. – Ч. 25. – С. 1.

2. Там само.

3. Там само, с. 2.

док, який забезпечує справедливість, повинна ґрунтуватися на Христовому вченні. Тому цілком логічно звідси випливає, на переконання С. Смаль-Стоцького, другий принцип – принцип любові, християнського «братолюбія», який поет наполегливо розвивав упродовж усієї своєї творчості. По-третє, необхідність колективної турботи про волю, бо «де нема святої волі, не буде там добра ніколи». По-четверте, виховання глибокого патріотизму, аж до, як у Шевченка, готовності задля України на самопожертву.

Образ Кобзаря-борця з неправдою, заступника України, оборонця «окраденого народу», а найбільше – «рабів німих, нужденних» постав у промові професора Володимира Кміцикевича, виголошеній 16 березня 1907 р. Її змістовий план оратор майстерно побудував за допомогою художніх образів самого Шевченка, що забезпечило емоційно піднесене сприйняття усього виступу, сприяло послідовному розгортанню його основної думки: поява національного пророка «в те врем'я лютє», коли «по всій Росії на всіх языках все мовчало», із закликом «кайдани порвіте», «нарешті проговорило і наше рідне слово, пішло луною від Кубані аж по Сян і відбилось сильним відгуком аж о наші Карпати». Ось чому «його дума, його слава не вмере, не загине»!¹

Шкода, що тексти таких промов місцеві періодичні видання друкували не систематично, а інколи подавали їх у формі стислого переказу. Так, виступ Данила Харов'юка на святкуванні пам'яті Тараса Шевченка в Розтоках 11 березня 1906 р. газета «Буковина» подала в такому викладі: «Він (промовець. – В. А.) згадав присутнім, що перед Тарасом ціла Україна була згарищем і руїною, серед якої блискали лиш де-не-де слабії іскорки народного чуття. Аж ось прийшов Тарас і поставив ясно питання «бути чи не бути» вмираючому народові. Його провідні гадки були: свободна, нероздільна Україна, що буде родиною вільних людей. При кінці своєї промови сказав бесідник, що тепер якраз настало «врем'я лютє» – борби за свободу закованих в ярма людей, жаль тільки, що брати-гуцули тяжко щось прокидаються із вікового сну»².

На початку ХХ ст. активно розвивалося і буковинське шевченкознавство, яке мало два рівні: науковий і науково-популярний. Перший із них сформувався довкола університетських студій, які зі своїми студентами провадив професор Степан Смаль-Стоцький. Він викладав у Чернівецькому університеті курс української мови та літератури, а також вів семінар, присвячений творчості Шевченка. Від своїх студентів іменитий професор вимагав передусім, як згадував сам Василь Сімович, детального знання тексту твору («і

1. Промова проф. В. Кмицикевича на вечерицях Тараса Шевченка в Чернівцях дня 16 марта с. р. // Буковина. – 1907. – 24 берез. – С. 1.

2. Святкування пам'яті Тараса Шевченка // Буковина. – 1906. – Ч. 29. – С. 3.

щодо змісту, і щодо ритму»). Відтак «ішов докладний розбір: слово за словом, думка за думкою, сполука речень, зв'язок із попереднім». Кожен твір ретельно аналізувався в контексті світогляду й усієї творчості поета. «Ніде так до Шевченкової творчості не підходили, що так докладно й так різнобічно не розбирали Шевченка ні на однім університеті тодішньої Австрії, як це робилося в нас, на семінарійних вправах у проф. Смаль-Стоцького»¹, – писав Василь Сімович.

Така метода давала добрі результати. Учні Степана Смаль-Стоцького ставали авторами широко відомих шевченкознавчих праць. Серед них – Дмитро Николишин («Історичні поеми Шевченка» (1914, 1921)) та Омелян Цісик («Політичні поеми» (1925)). Також свої розвідки до друку підготували Михайло Навроцький, Василь(?) Федорович, Платон Лушпинський та ін., але з різних причин вони їх не змогли опублікувати.

З-поміж вихованців професора Степана Смаль-Стоцького найбільших успіхів у галузі шевченкознавства досяг **Василь Сімович** (1880 – 1944), уродженець Галичини, вихованець Станіславської гімназії, студент Чернівецького університету в 1899 – 1903 рр., після закінчення якого викладав у Чернівецькій учительській семінарії. Чернівецький період його життя, який тривав аж до вимушеної еміграції за кордон перед наступом російських військ на Буковину в 1914 р., був надзвичайно продуктивним на ниві філологічної науки й політичної та громадсько-культурної діяльності. Як учений-філолог, зокрема шевченкознавець, Василь Сімович формувався під впливом наукових поглядів Степана Смаль-Стоцького. Йому належить ціла низка праць – десятки статей, передмов до видань поета, «народне видання» «Кобзаря», супроводжуване поясненнями, примітками та ґрунтовною вступною статтею. За характеристикою Федора Погребенника, теж випускника Чернівецького університету, лауреата Шевченківської премії, Василь Сімович «глибоко усвідомлював значення Шевченка в духовному відродженні України, у зміцненні національної єдності українців, розмежованих кордонами різних держав, високо цінив його внесок у культуру рідного народу. <... > Своїми публікаціями вчений намагався допомогти широким колам читачів усвідомити велич Шевченка, бо він, за словами Сімовича, «із нас народ зробив... Коли б не Шевченко, то не було б на Наддніпрянщині 1917 року й не було б 1918 р. в нас...», тобто не утворилися б українські держави на обох частинах України»². Крім того, Василь Сімович простежив основні етапи

1. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації. – С. 18.

2. Погребенник Ф. Василь Сімович – український вчений і громадсько-культурний діяч // Сімович В. Праці: В 2 т. – Т. 2. – Чернівці: Книги – XXI. – С. 17.

буковинської шевченкіани від її початків до 1939 р. у статті «Шевченко на Буковині».

У чернівецький період свого життя Василь Сімович опублікував три шевченкознавчі праці: «Поезії Тараса Шевченка» (1902), «До популярного видання Шевченкових творів» (1911), «Шевченко і Гетьманщина» (1912), а у статтях «Гурток кобзарознавства» (1931) та «Шевченко на Буковині» (1939) розповів про вшанування пам'яті великого поета в нашому краї.

Слід відзначити, що підвищений інтерес до творчості Тараса Шевченка виник у Василя Сімовича ще під час навчання в гімназії, де виховували глибоке почуття поваги до нашого національного генія. Його, як він згадував у статті «Колишні шевченківські свята» (1934), «вражав тоді побожний настрій тих, хто владжували свято. Від початку до кінця мала дитина відчувала, що який гарячий струмінь проходить нею цілою. Багато з того, що говорили та декламували, не залишалося, але ж той настрій залишався надовго. А проте дещо западало глибоко в душу»¹.

Власне наукові погляди Василя Сімовича на життя і творчість Шевченка почали формуватися під час навчання в Чернівецькому університеті завдяки викладам професора Степана Смаль-Стоцького. Вони, зрозуміло, зазнавали змін, вдосконалювалися, набирали наукової ваги, та, попри це, пам'ятаймо, що проросли вони із зерен, закладених саме на Буковинській землі, а визнання знайшли далеко за її межами, бо давали щедрі плоди для всієї шевченкознавчої науки й зігрівали своїм теплом серце кожного українця.

Василь Сімович, як і його наставник, вважав, що «Кобзар» слід читати «докладно, розумно», і робити це треба систематично, особливо в дні пам'яті поета. Таку настанову, яка, очевидно, народилася під впливом просвітянської традиції, учений задекларував ще в першій своїй шевченкознавчій публікації. Відгукуючись на львівське видання Шевченкових творів, здійснене Юліаном Романчуком 1902 року, він, тоді ще студент Чернівецького університету, в рецензії, вміщеній в газеті «Буковина» від 14 лютого 1902 року, вітав вихід книжки й акцентував на тому, що твори великого поета за ціною мають бути доступні навіть найбіднішому. «...Тепер, – відзначав автор, – повинен кожний русин купити собі сю так дешеву книжечку та основно запізнатися зі Шевченковою кобзою, бо ось-ось добігає сотка літ, коли наш Геній узрів божий світ. А був би се великий сором для нас, якби ми за так довгий час не пізнали основно свого незабутнього Кобзаря»². У під-

1. Сімович В. Колишні шевченківські свята // Сімович В. Праці: В 2 т. – Т. 2. – Чернівці: Книги – ХХІ. – С. 83.

2. Сімович В. Поезії Тараса Шевченка // Буковина. – 1902. – 14 лют. – С. 3.

тексті процитованого вловлюється й інший зміст: Шевченкова муза, страдницьке й саможертвоне життя поета в ім'я власного народу повинні слугувати зразком для кожного українця, формувати в ньому найглибші національні почуття, без чого Українська держава неможлива.

Перша шевченкознавча публікація Василя Сімовича також потвердила її автора як ретельного текстолога. Уважне прочитання видань творів Шевченка, здійснених за редакціями Омеляна Огоновського (1892-1893) та Юліана Романчука (1902), дало підстави рецензентові віддати перевагу другому, оскільки воно доповнювалося новими творами, на основі рукописів у деяких його раніше друкованих поезіях усувалися лакуни, а порядок розміщення текстів виглядав «ліпшим і практичнішим».

Загалом Василь Сімович відстоював строго хронологічний принцип розміщення творів Шевченка. На його думку, «ніяк не можна розділювати творів, які написані між 1843 і 1845 рр., творів, які тісно лучаться із собою, і думок одного твору не порозумієш, не прочитавши зараз за ним другого», адже «не раз із одної думки порозумієш другу»¹. Свою позицію автор рецензії аргументував ще й таким застереженням: «Я би навіть не ділив на твори перед засланням і на засланні, а так хронологічно помістив би одні за другими. Нехай вже читач сам вибирає собі, що йому треба. Хіба що конче треба видавати два томи, так тоді один раціональний поділ на два відділи: до заслання – один, на засланні і по заслання – другий»². Тобто тут певною мірою мова йшла і про періодизацію творчості Шевченка.

Особливий інтерес Василь Сімович виявляв до творів Шевченка на історичну тематику. Протягом тривалого часу він працював над статтею «Шевченко і Гетьманщина», за матеріалами якої 19 березня 1911 р. на популярній академії в Чернівцях виголосив доповідь, текст якої опублікував у першому числі львівський журнал «Наша школа» за 1912 р. У ній молодий шевченкознавець вів полеміку з Олександром Барвінським, який вважав, що «Шевченко розчарувався гетьманщиною, в котрій спершу добачав свій ідеал і дораджував своїм землякам основніше вивчати історію України, з котрої могли впевнитись, що причиною політичних незгоден була козацька старшина, що за особистими вигодами забула про потреби народу»³.

1. Сімович В. До популярного видання Шевченкових творів// Сімович В. Праці: В 2 т. – Т. 2. – Чернівці: Книги – ХХІ. – С. 76.

2. Там само, с. 77.

3. Цит. за: Сімович В. Шевченко і Гетьманщина // Сімович В. Праці: В 2 т. – Т. 2. – Чернівці: Книги – ХХІ. – С. 29.

Василь Сімович справедливо дорікав Олександрові Барвінському за те, що він та його однодумці в питанні «Шевченко і Гетьманщина» спиралися головню на рядки із послання «І мертвим, і живим...»: «Раби, подножки, грязь Москви, / Варшавське сміття – ваші пани / Ясновельможнії гетьмани». Тому він закликав підходити до цього та йому подібних питань з позицій контекстуального аналізу, враховувати всю творчість поета, бо «один вирваний висказ із якоїсь поеми, сам по собі нічого не значить»¹.

Спостереження Василя Сімовича базуються на основі скрупульозного аналізу понад двох десятків творів Шевченка, серед яких – послання «І мертвим, і живим», «Розрита могила», «Чернець», «Невольник», «Москалева криниця», «Іржавець», «Холодний Яр», «Великий льох», «Суботів», «Якби-то ти, Богдане п'яний» та ін. Це дало можливість переконливо довести, що погляд Олександра Барвінського хибний, бо великою «симпатією оповиває Шевченко Гетьманщину, в якій найкраще скристалізувалася українська державна думка. Шевченко се відчував і справді добачав у ній новочасну, але чисто демократичну державу, де вольнії пишалися села, тому та Гетьманщина у нього свята, Гетьманщина з її гетьманами, із її організацією – то божий рай, який занапалили і свої, і чужі. В першій половині своєї поетичної творчості поет з великим сумом згадує упадок Гетьманщини, і той сум лишився у нього до кінця життя»².

Цікаво, що погляд Василя Сімовича на Гетьманщину цілком збігається із сучасними тлумаченнями. Так, академік Іван Дзюба пише, що «в устрої Гетьманщини були закладені можливості зростання до повноцінної конституційної держави»³.

Зрештою, блискуче знання української історії і глибоке розуміння Шевченкової поезії наводили Василя Сімовича на широке узагальнення, побудоване в стилі гострого й гнівного публіцистичного виступу: «Хто винен, що впала Гетьманщина, що сконала, «неповинно загинула»? У першій мірі російські царі: Петро, *що первий розпинав нашу Україну*, і Катерина, *що доконала вдову сиротину*. Той Петро п'яний, кривавий Петро, Петро скажений, лютий кат, проклятий, той Петро по полтавським бою засипав благородними кістками болота, поставив столицю на козацьких трупах, вольного гетьмана Полуботка закував у кайдани, козаків голих та голодних загнав у сніг на чужину та й порізав, а з їхніх шкур пошив собі багряницю жилами твердими,

1. Там само, с. 31.

2. Там само, с. 31.

3. Дзюба І. *Тарас Шевченко. Життя і творчість*. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 654.

копав бурти на Орелі та Фінляндію загатив козацькими тілами, спалив Батурин, Сулу в Ромні загатив козацькою старшиною – словом, так мучив Україну, що аж кобзарі зі страху оніміли. А Катерина зруйнувала Січ, запорозькі степи поділили панам, на Україні люд закріпостила. Обоє вони кати, людоді, наїлися, обоє накралися! То одні, а другі – се пани на Україні, се старшина козацька, нові ляхи, яким золотом розтопленим позаливали очі, царевими чинами поскручували руки, з яких царі дворянства страшну силу у мундирах порозплоджували. <...> От люди, що віддали Гетьманщину на поталу Москві. <...> Ті самі, що величаються своєю історією, а історії не знають, ті самі, що гірше ляха розпинають Україну, ті, що то їх діди нишком понакрадали всякого, а вони розносять то добро та й ще учать своїх дітей, що їм на світі тільки панувати! Ось у кім розчарувався Тарас – не в Гетьманщині!»¹ Отже, на думку вченого, жодного розчарування в Гетьманщині твори Шевченка не підтверджують. Навпаки поет з винятковою теплою згадував про ті часи, коли існувала вільна українська держава, і аж до останку свого життя плекав надію, що завдяки їй оживе добра слава України.

Загалом шевченкознавчі дослідження Василя Сімовича в українському літературознавстві першої половини ХХ ст. посіли чільне місце як праці, що торували шлях наукового шевченкознавства, а також популяризували творчість Кобзаря серед широкого читацького кола українців, у тому числі й буковинців.

Наукова школа професора Степана Смаль-Стоцького давала добрі плоди й у тому сенсі, що її вихованці, продовжуючи естафету свого вчителя, пробували й самі засновувати гуртки, на засіданнях яких тлумачили твори Шевченка, популяризували їх ідеї серед широкого загалу учнівської молоді, інтелігенції і селян. Такий гурток, гурток кобзарознавства, як його називали, функціонував у Кіцмані. Його учасниками були Микола Равлюк, Омелян Цісик, Павло Дяків та ін. Шкода, що про його роботу якихось архівних матеріалів нами поки що не виявлено.

Як уже відзначалося, буковинське шевченкознавство розвивалося і на науково-популярному рівні. Його представляли здебільшого письменники, які вели активну просвітницьку роботу. Так, Денис Лукіянович видав у Чернівцях 1911 року брошуру «Кілька слів про життя і твори Тараса Шевченка». Того ж року накладом чернівецької заміської філії товариства «Українська школа» випущено книжку «Тарас Шевченко. 1861-1911 (В п'ятдесяті роковини смерті)». Її основу склали передмова, вірш-присвята Галини Комарівни «Тарас

1. Сімович В. Шевченко і Гетьманщина // Сімович В. Праці: В 2 т. – Т. 2. – Чернівці: Книги – ХХІ. – С. 38.

Шевченко», а також розділи, які висвітлюють життєвий шлях поета і подають добірку його творів. Видання скомпоновано в такий спосіб, щоби показати роль Шевченка в контексті усієї багатовікової боротьби українського народу за свою незалежність. На таке сприйняття змісту книжки спрямовує насамперед вступна стаття під промовистою назвою «Встане Україна!» Її автор, Дмитро Макогон, наводить приклади з історії визвольних змагань українського народу, підкреслює роль Тараса Шевченка у цьому процесі, який «своїм сильним, могутим голосом запротестував проти народної кривди і огненними піснями-словами зіграв і підбадьорив знесилений народ до невсипущої боротьби із лютими гнобителями»¹. Тому й закликає автор передмови читати «прекрасні поезії народного пророка і мученика», закликає учитися «щирим серце любити наш бідний нарід і нашу, ще й досі поневолену Вітчизну», просвіщати «свій розум, а певно прийде той час, в яким

*Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!»*

Публікується вперше

1. Тарас Шевченко. 1861 – 1911 (В п'ятдесяті роковини смерті). – Чернівці, 1911. – С. 6.

5.

ВЕЛИКИЙ КОБЗАР В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ БУКОВИНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

З другої половини XIX ст. українське літературне життя на Буковині значно пожвавилось. Цьому сприяли різні суспільно-політичні та культурно-мистецькі чинники, серед яких – поширення творів Шевченка, організація на честь автора «Кобзаря» масових урочистостей, що підносило разом з іншим і вагу рідного слова.

Одним із перших серед буковинців, хто прийняв Шевченка у своє серце, був **Юрій Федькович (1834-1888)**, який, за висловом Д. Лукіяновича, «зрозумів добре, що пробуджене 60-их років, яке і його покликане на народного співака, мало свій почин у Шевченкових думках, посланнях, поемах і в його страждальницьким життю»¹. Про роль Шевченка у творчій долі Буковинського Солов'я вже йшлося у наших попередніх передачах (їх автор – доктор філологічних наук Лідія Ковалець). Також ми розповідали і про те, як Шевченкове слово сприймав **Сидір Воробкевич (1836-1903)**. До сказаного додаю, що видатний письменник і композитор брав активну участь в організації шевченківських святкувань у Чернівцях. У березні 1890 року, коли українські товариства влаштували «співно-літературний вечорок» на честь Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича та Юрія Федьковича, він виголосив вступне слово, як, за дописом газети «Буковина», «побратим своїм побратимам, уносячися над їх могилами, мов з душами сими говорячи, котрі не заснули в могилах, живуть і кріплять народне життя. Грімкими оплесками заявила публіка свою вдячність авторови за сей глибоко обдуманий і щиро виголошений сердешний привіт»².

Листи і твори С. Воробкевича дають підстави вважати, що завдяки Шевченкові він збагнув значення української мови для розвитку національного

1. Лукіянович Д. З історії Шевченківських обходів на Буковині / Денис Лукіянович // Нова Буковина. – 1914. – 11 берез. – С. 1.

2. Народне свято // Буковина. – 1890. – Ч. 7. – С. 2.

письменства. Тому, як і Юрій Федькович, закликав вшановувати Кобзаря не лише формально, а й конкретними справами, які б прислужилися розвиткові рідної культури. У лютому 1867 року С. Воробкевич писав: «Т. Шевченко нам просвітив дорогу, він нам зірвав з очей густу заслону, він нам показав, що наша мова здібна до відображення найглибших чувств і найвищих гадок – величаймо і по смерті того, котрий нам много прислужився; величаймо його не лиш споминками та панахидами, величаймо його, яко його щирі і вірні наслідники, такими ділами, щоб наша мова, наша дума-пісня чим далі розвивалась»¹.

С. Воробкевич неодноразово підкреслював значення Т. Шевченка для утвердження національної самосвідомості українського народу, вважав, що поет пробудив до нового життя буковинських українців. За відданість Кобзаревим ідеалам вдячні країни назвали митця «дійсним апостолом правди і науки»². Така висока оцінка діяльності Буковинського Жайвора, означена за рядком добре відомого Шевченкового вірша «І день іде, і ніч іде», ґрунтувалася на тому, що він, як писав «Буковинський православний календар на рік переступний 1904», «силою своєї гарячої любові до свого рідного, силою солодкодзвінкої пісні не дав заkostenіти своєму рідному народови», заклав йому «вічнотривалу підвалину кращої будучности»³.

Шевченкове слово допомогло письменницям Ользі Кобилянській та Євгенії Ярошинській вирватися із чужомовних тенет і стати на шлях українських літераторів.

Для Ольги Кобилянської, як впливає з її статті «Марко Вовчок та її оповідання» (1895), Тарас Шевченко був «великим українським національним поетом»⁴. Про його роль у своїй письменницькій долі славетна буковинка підкреслила у відповідях на анкету 1929 року львівського журналу «Світ»: «1) Якби Вам довелося сидіти необмежений час у в'язниці, які три книжки Ви найрадіше взяли би з собою? 2) Чому саме ті?»⁵ письменниця зазначила, що віддала би перевагу Євангелію, «бо воно одиноке дає людській душі, у якому вона стані не була би, розраду й рівновагу. Далі взяла би «Фавста» Гете, в котрім бачимо ціле людське життя, його горе, радості, силу й неміч з усією глибиною людського духа. Врешті взяла би я Шевченка, котрий не допускав

1. Цит. за: Погребенник Ф. Шевченко в творчості прогресивних письменників Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.) // 36. праць двадцять третьої наукової шевченківської конференції. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 159.

2. На прощань // Буковинський православний календар на рік переступний 1904. – Рочник XXXI. – Чернівці, 1903. – С. 3.

3. Там само.

4. Кобилянська О. Марко Вовчок та її оповідання / Ольга Кобилянська. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 170.

5. ?

би забути свою народність, рідну мову, і піддержував би любов до рідної землі і скривдженого людства»¹.

З творчістю Шевченка видатна письменниця познайомилася, очевидно, на початку 1880-х років. Ельпідефор Панчук свідчить, що «в її альбомі вже в 1882 році знаходимо переписану поезію Т. Г. Шевченка «Минають дні, минають ночі»². Мабуть, це сталося завдяки Софії Окуневській. Згадуючи про свою приятельку у вісімнадцятилітньому віці, двома роками молодшу, Ольга Кобилянська писала, що саме за сприяння Софії вона познайомилася з новою літературою, особливо зі скандинавською та англійською, прочитавши Бокля, Дрепера, Локке та ін., а також «з української ниви Шевченка (котрого до тої пори не могла ніде роздобути), І. Франка, Драгоманова, Павлика, Олену Пчілку, деякі журнали, словом, усе, що можливо було на ту пору роздобути»³. Тут же натрапляємо на ще одну дуже промовисту деталь, яка підтверджує роль Софії Окуневської у становленні Ольги Кобилянської як української письменниці: «Тоді і виробляла вона з мене українську літератку, переконуючи мене, що я, яко літератка-українка, маю обов'язок писати українською мовою»⁴.

Саме тоді Ольга Кобилянська почала перекладати Шевченка німецькою мовою. За свідченнями Ельпідефора Панчука, до нас дійшли два листки зошитового формату автографа О. Кобилянської – переклади віршів Т. Г. Шевченка. Цікаво, що кожен перекладений вірш Кобилянська відмічала римською цифрою. Збереглися поезії під №№ XXX «Минають дні, минають ночі», XXXIII – «Чого мені тяжко, чого мені нудно?» і XXXVI – «За думою дума роєм вилітає»⁵. При цьому дослідник охарактеризував особливість цих інтерпретацій: «Перекладаючи вірші Шевченка, Ольга Кобилянська основну увагу приділяла змісту, іноді жертвуючи формою. Одночасно вона намагалась донести до німецького читача простоту та гармонійність мови і зберегти спрямованість Шевченкового слова»⁶.

У молодому віці Ольга Кобилянська активно вивчала поезію Шевченка, про що свідчать її щоденникові записи. Героїня її новели «Природа» (1887) «Шевченка знала майже напам'ять». У повісті «Царівна» (1895) та романі «Апостол черні» (1926) письменниця використала цитати з «Кобзаря» як

1. Там само.

2. Панчук Е. З альбома О. Кобилянської / Е. Панчук // Рад. Буковина. – 1961. – 10 берез.

3. Кобилянська О. Д-р Софія Окуневська-Морачевська / Ольга Кобилянська. Твори: у 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 175.

4. Там само.

5. Панчук Е. З альбома О. Кобилянської / Е. Панчук // Рад. Буковина. – 1961. – 10 берез.

6. Там само.

ілюстрації до зображених подій, засіб увиразнення власної думки та переживань героїв. У статті «Дещо про ідею жіночого руху» (1894) Ольга Кобилянська навела перші рядки з поеми Шевченка «Мар'яна-черниця», якими підкреслила залежне становище жінки в суспільстві. Протягом усього свого життя Ольга Кобилянська з пієтетом ставилася до автора «Кобзаря». Про це свідчать навіть окремі деталі з її повсякденного життя. Оселю письменниці прикрашав портрет Шевченка, як дорогоцінну реліквію вона берегла камінчик з могили поета, який привезла після відвідин Канева в 1899 р.

Як і її старша колега, **Євгенія Ярошинська** (1868 – 1904) готувалася стати німецькомовною письменницею. «Моє образование було виключно німецьке, бо хоть в нашім домі говорилось по-руськи, то, пішовши до шкіл в Чернівцях, не чула-м нічого про руськість, бо там все було німецьке. <... > І я почала писати німецькі поезії», – зізнавалася вона бібліографу І. Левицькому в листі від 18 червня 1896 року.

Однак під впливом Юрія Федьковича і особливо творчості Тараса Шевченка письменниця вирішила віддати весь свій талант рідному народові, прилучитися до його долі, сприяти піднесенню його освіти й культури. У її творах зазвучали гостроактуальні теми з життя селян та інтелігенції. Зокрема, в повісті «Перекинчики» (1903), яка виразно перегукується із знаменитим Шевченковим «свого не цурайтесь», різко засуджується та частина української інтелігенції, яка задля задоволення власних вигод зрікалася свого народу й служила інтересам чужинців. До сюжетно-організаційних начал повісті належить епізод, в якому головні герої – закохані Кость та Анна – діляться своїми враженнями про творчість Шевченка:

«Він розгорнув книжку і перебирав листки, шукаючи поезії відповідної до сеї хвилі. З чутєм почав уголос читати:

Садок вишневий коло хати...

– Він зобразив се чудово! – сказав, скінчивши й замикаючи книжку. – Тут повно поезії, чару і реалізму; видно, відчував усе те, що писав.

– О певно! він так любив свій нарід, натерпівся тільки за нього, а все-таки ніколи йому не спроневірявся. Я подивляю його як поета, але його характерові, як чоловікові, належиться також повне признанє. Подумай лиш, та глибока любов до народу, та сильна воля, бажанє принести йому поміч, та страшна мука за переконанє і, незважаючи на те, – видержанє таки при них до смерті, – чи не заслуговує все те нашого подиву?»¹

1. Ярошинська Є. Вибрані твори / Євгенія Ярошинська. – К.: Держлітвидав, 1958. – С. 291.

Отже, кожен із персонажів Є. Ярошинської має свій погляд на творчість Шевченка, вишукуючи в ній те, що найбільше відповідає не стільки естетичному смакові, скільки власному вихованню, світогляду, а отже, національній стійкості і здатності боронити своє рідне. Тож не дивно, що Кость, спокушений життєвими благами, відходить від своїх колишніх переконань, стає перекинчиком і, зрештою, відкинутий чужинцями, гине. Натомість Анна, знаходить у собі сили, щоб пережити зраду коханого й іти обраною дорогою. Здобувши вчительський фах, вона навчає дітей рідної мови, відкриває читальню і гуртує селян на основі поваги до національних традицій.

На початку ХХ ст. буковинські письменники значно розширюють свій інтерес до життя і творчості Шевченка. З-під їх пера виходять не тільки художні твори, а й наукові та науково-популярні статті, вони стають постійними учасниками Шевченківських святкувань, на яких виступають із усними промовами, видають перші книжки про поета. Так, автор поетичних і прозових творів, здебільшого з життя знедоленого селянства, **Іван Діброва** (псевдонім Гаврила Гордого) (1881-1917) виголосив доповідь з нагоди 41-ої річниці пам'яті Великого Кобзаря, в якій в алегорично-символічній формі підкреслив роль поета в пробудженні національної самосвідомості українців: «Аж ось задзвеніла пісня. Пісня України. Полилося слово, живе слово, і запалило в душах народу новий огонь, нову віру. Полилася крилата пісня, облетіла всю Україну та запалила у молодечих умах велике ясне сонце свободи. Нарід співав пісню устами свого сина, свого ізбранця! А ту воскресну пісню співав мужицький син, співав кріпак, співав її Тарас Шевченко»¹. Роздуми про роль Шевченка в національно-визвольному русі українців Іван Діброва продовжив у передмові до книжечки «В пам'ять сорок семих роковин смерті великого борця Тараса Шевченка» (Чернівці, 1908). У ній творчість великого поета трактується як закономірне продовження боротьби за волю України, яка точилася в часи набігів ординців і польсько-шляхетського поневолення. Нового, небаченого досі розмаху цей процес набув у умовах Московщини, коли з волі підступного царя наш свободолюбний народ був перетворений на безправного кріпака. І тоді «знову загомонала Україна. Заговорила вона устами того народного співака так голосно, запротестувала так грімко проти всяких кривд і безправства, як ніколи перед тим. <...> Огненне слово запалило народні маси і розжевірився великий огонь по всій українській землі. І той огонь горить і загриває нас ще й нині до борби за права зневоленого брата й рідної країни.

1. Цит. за: Коржупова А. П. *Боротьба за Шевченка на Буковині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)* // 36. Праць восьмої наук.шевч.конф. – К., 1960. – С. 291.

Ті огненні пісні співав Тарас Шевченко»¹.

Одним з найактивніших дослідників і популяризаторів творчості великого поета був **Осип Маковей** (1867-1925). Постаттю геніального сина українського народу він зацікавився ще в гімназійні роки, внаслідок чого написав вірш «В 25 річницю смерті Т. Шевченка», автограф якого зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Львові. У ньому дев'ятнадцятирічний автор стверджує:

*Йдемо, батьку, твоїм слідом!..
Вже світає між народом,
Воля понесла побіду
Ясне сонце вже нам сходить!..*

*Радуйсь, батьку, ми на волі,
Ми живемо русинами.
А живемо ми, ніколи
Не загинеш Ти між нами².*

Згодом О. Маковей написав низку статей про Т. Шевченка, здійснив науковий аналіз окремих творів поета, дослідив процес поширення його спадщини в Галичині та на Буковині, висвітлив низку заходів щодо святкувань на його честь тощо. Але, маємо підстави вважати, найбільший успіх шевченкіани О. Маковея – сатира «Як Шевченко шукав роботи», примітна дещо несподіваною темою і водночас нетрадиційною формою її художньої реалізації. Автор моделює ситуацію, в якій Шевченко звертається до організаторів щойно завершених святкувань на свою честь із проханням дати йому роботу. Проте ті, роздратовані пізнім візитом поета і перейняті власними інтересами, знаходять причини, щоби визнати його непридатним ні для парламентської, ні для газетарської, ні для науково-викладацької роботи. Отже, в такий оригінальний спосіб О. Маковей підкреслив, що справжнє вшанування пам'яті великого поета визначається передусім істинним розумінням високого духу його творчості та неухильним виконанням ним заповіданого.

Порівняно багату й різноманітну шевченкіану залишив по собі **Сильвестр Яричевський** (1871-1918): вірш «Устань, Прометею! (На спомин

1. В пам'ять сорок семих роковин смерти великого борця Тараса Шевченка. – Чернівці, 1908. – С. 5 – 6.

2. Маковей О. В 25 річницю смерті Т. Шевченка // Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 386. – Оп. 1. – Спр. 24.

Тараса)» (1903), наукові та науково-популярні розвідки «Реформована література (Розділ із розвитку українсько-руського письменства) (1906), «1861 – 1911 на Україні» (1911), «Поет любові і протесту» (1914), відгуки на вшанування пам'яті Кобзаря в Сереті та Чернівцях. Окрім того, в поезії С. Яричевського виразно простежується вплив багатьох мотивів Шевченкової творчості.

У 1906 р. газета «Bukowinaer Post» опублікувала статтю С. Яричевського «Eine reformierte Literatur (Ein kapitel aus der Entwicklung des ukrainisch-ruthenischen Schrifttums)» («Реформована література (Розділ з розвитку українсько-руського письменства)»), яка, на жаль, майже не привертала увагу дослідників. У ній автор розглянув творчість Т. Шевченка в широкому літературному контексті, показав велич Кобзаря на тлі найвидатніших пам'яток українського письменства, починаючи від «Слова про Ігорів похід». Зокрема С. Яричевський акцентує на здобутках автора «Енеїди» й «Наталки Полтавки»: «Якщо поява Котляревського означає відродження національної літератури, то Шевченко приніс величезну індивідуальність своїм нечувано швидким зростом».

Основними мотивами поетової творчості С. Яричевський вважає гуманістичні принципи: «Його (Шевченків. – В. А.) могутній голос провістив загальнолюдську любов і свободу. Шиллерівське «Обніміться мільйони!» знайшло в українських степах своє найзвучніше, найблагородніше відлуння». Цю думку С. Яричевський ширше розгорнув у праці «Ein Dichter der Liebe und des Protestes» («Поет любові і протесту»), яка вийшла в буковинському містечку Серет до 100-річчя від дня народження Т. Шевченка¹. Утім її значення аж ніяк не зводиться до ювілейного заходу. Ярослава Погребенник цілком слушно зараховує її до контексту німецькомовного шевченкознавства.

Отже, брошура С. Яричевського «Поет любові і протесту» належить до тих праць, які поширювали Т. Шевченка в німецькомовному світі. З іншого боку, її також слід розглядати в контексті українського шевченкознавства кінця XIX – початку XX ст. Вона відбиває тодішні підходи, критерії й оцінки, що стосувалися як трактування шевченківської естетики, так і суспільно-політичної ролі національного поета. Тут автора брошури бачимо як чільного провідника ідей «Просвіти», який пише про Т. Шевченка як про найкращого сина України, «найвірнішого радника в національно-історичній сфері», що дав народові «повноправну самосвідомість своєї вартості, своєї сили і влади».

1. Аналіз основних положень цієї праці подано за: Антофійчук В., Мовчанюк В. Сильвестр Яричевський у контексті німецькомовної шевченкіани // Яричевський С. Поет любові і протесту. – Чернівці: Рута, 2009. – С. 26 – 30.

За своєю структурою праця С. Яричевського мала на меті подати цілісний портрет українського поета, виклад його життєвого шляху, характеристику поетики й провідних мотивів, а також стисло оцінку Шевченка як художника. Утім, ця невелика брошура насправді була результатом серйозного вивчення й проникнення у творчість геніального поета. Мистецька, літературна і політична ерудиція автора дозволила йому створити цікавий літературний портрет, що окреслює естетичні, соціально-етичні й націєтворчі смисли Шевченкової поетичної думки.

Заголовок брошури «Поет любові і протесту» засвідчує її яскраво виражені концептуальні засади. Перший підрозділ «Життя та літа науки Шевченка» подає біографічні факти, запозичені з відомих на той час праць, головним чином із дослідження Олександра Кониського «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя» (Львів, 1898 – 1901). У невеличкому за обсягом підрозділі «Поезія Шевченка» автор виклав свої досить цікаві спостереження про секрети краси Шевченкового поетичного слова. Акцентуючи на особливій простоті Шевченкової форми, С. Яричевський пише про винятковий смак її автора, про те, що його простота скоріше зовнішня: «Зовнішня форма його пісень і більших за обсягом поезій дуже проста; будь-яка декоративність, надчутливі тонкощі й хворобливе милування йому чужі. Він лише зрідка вдається до різних строф, а штучних строфічних структур взагалі не знає». Красу Шевченкового вірша він вбачає у простоті віршової форми, яка «при цьому повнозвучна, надзвичайно мелодійна, що так вона завжди люба народній душі». Тобто мова йде не про формальні ознаки близькості з народнопісенною творчістю, а про інше – рівень духовної наповненості Шевченкової поезії, наповнення тією філософією життя й ідеалами, які відповідають національному характерові й національному світовідчужанню. Шевченківські рими дослідник характеризує як особливо багаті, що вирізняються різноманіттям звукового співзвуччя; «поряд з чистою римою ми помітимо у Шевченка також римові співзвуччя – я б назвав їх слуховими. Доволі часто це асонанси, які звучать дуже свіжо й енергійно, або так звані римовані сплетіння всередині віршованого рядка». Унікальність Шевченкового вірша С. Яричевський убачає в його неповторності. Це та простота, яку неможливо комусь повторити навіть поетам найближчого до Шевченка покоління. Дуже влучно С. Яричевський визначає мистецький діапазон Шевченка як поета в рівній мірі лірика й епіка: »...В ньому живуть дві натури: натура співця своїх власних страждань, страждань вітчизни і всього стражденного людства, а відтак натура художника неосяжної, пишної степової України».

Та найцікавішою для сучасного шевченкознавства є третя частина, де йдеться про головні ідеї Шевченкової поезії. Основним її мотивом С.

Яричевський називає любов. Цим поняттям він охоплює найважливіші гуманні почуття: «Звичайна природна любов двох людей, любов до уярмленого, закріпаченого народу, любов до сумної і славної України, висока, всеохопна любов до людей, найчистіша любов до правди, емоційно піднесена любов вільного людства». Окреслена автором брошури широка парадигма поняття любові у творах Шевченка виявляє й актуалізує етичні основи його поетичного мислення. Любов С. Яричевський розуміє в контексті етичних понять добра, жертвовності і щастя: «Любов як позитивне почуття дарує людині багато доброго, вона ошчаслиблює її, робить її жертвним героєм, як, наприклад, Шевченкову наймичка». І, що зовсім несподівано, цю так оригінально подану Т. Шевченком тему матері й сина, С. Яричевський трактує в контексті біблійної історії Мойсея: «Ця історія про материнську любов чимось нагадує життєву історію великого ізраїльтянина – Мойсея, але вона витримана у справжньому біблійному, простому й піднесеному, тоні». Так само етично-філософський підхід має місце у трактуванні дослідником любові-пристрасті, що «несе з собою негативні наслідки», як це зображено в баладах «Причинна», «Тополя», поемах «Катерина», «Варнак».

Тему соціального приниження народу, надзвичайно гостру й актуальну для Т. Шевченка проблему кріпацтва, С. Яричевський також бачить через призму поетової любові до закріпаченого народу. Невипадково в одному зі своїх віршів він назвав Т. Шевченка Прометеєм, показавши його в такий спосіб незламним борцем за щастя людства й ворогом тиранії, жертвою деспотичної політики царизму. У контексті цього твору великий поет постає як такий, що «і душу, і серце народу Він спас», «збудив у могилах могутнє життя», «скарби небесні приніс для людей», завдяки його творчості «встала країна до праці, борби». Неважко помітити, що в наведених рядках роль і значення діяльності Шевченка увиразнюється за допомогою метафор, які постали на основі поетичного переосмислення не тільки вчинків титана Прометея, а й діяння Ісуса Христа, Спасителя людства:

*...Він появився, кайданами стряс,
І душу, і серце народу Він спас.
Збудив у могилах могутнє життя,
Прогнав неминуче, грізне забуття
І пісню за піснею з груди ронив,
Братерства воскресний псалом задзвонив.*

У парадигмі любові і ненависті С. Яричевський трактує і національну проблематику в творах Шевченка: «З надмірної любові до свого бідного народу

поет ненавидить національних ренегатів, які не переймаються долею уярмленого народу, не бажають його просвіти, а радше прирікають його на страждання в болоті національної несвідомості й економічного зубожіння». Байдужість до національних проблем тут розглядається як моральний злочин, який став причиною страждань рідного народу. Переконливо С. Яричевський говорить про пророчу, і зокрема просвітительську, місію Шевченкової безмежної любові до України, любові до нації, яка так і не спромоглася її досягнути й належно прийняти. «Бог любові та єдності, – з гіркотою визнає С. Яричевський, – покинув напризволяще свій народ, оскільки він розтратив його милість. Він послав йому одного разу пророка, який повинен був відкрити Господню любов і дати людям розум. Спершу люди сприйняли його з любов'ю, проте пізніше вони побили його камінням».

Етичний підхід до розуміння духовної спадщини Т. Шевченка актуальний для нас у контексті етично-філософських пошуків нашого часу (зокрема європейської філософії від середини ХХ ст.), й загалом етичних ідей християнства, які особливої ваги надають поняттям любові як турботи про іншого. «У багатьох поетів загальна любов до людей, – наголошує автор брошури, – часто-густо є лише свого роду етикеткою, таким собі заграванням з людством; це притаманне тим, хто сам не скуштував страждань пригноблених, – він же відчув на власному тілі все це пекло – *тому він любив страждаючих*. З цієї великої любові постає необхідність протесту проти визискувачів, проти неправди, проти моральних злодіянь». Загальнолюдський вимір Шевченкової любові, «загальне благо людської спільноти», буковинський письменник і громадський діяч особливо актуалізує з огляду на мету своєї німецькомовної публікації, як це було й метою Й. Г. Обріста чи К. Е. Францоza, – подати українського поета європейському читачеві як співця свободи й добра, співця любові до України і «всього страждаючого людства», борця за гідність і права людини.

Свій подальший розвиток наукова й художня шевченкіана знайшла в творчості таких буковинських письменників початку ХХ ст., як Данило Харов'юк, Дмитро Макогон, Остап Вільшина, Сергій Канюк та ін.

Публікується вперше

6.

СТОЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ШЕВЧЕНКА НА БУКОВИНІ

Столітній ювілей Шевченка припав на винятково складний і суперечливий період, позначений загостренням міждержавних і міжнаціональних відносин, наростанням національно-визвольних прагнень підневільних народів, загрозливим ширенням соціалістичних ідей, вибухом Першої світової війни, по завершенні якої розпалися дві антагоністичні держави – Австро-Угорська і Російська імперії. Коментуючи тогочасні суспільно-політичні події, чернівецька газета «Борба» писала, що соті роковини «великого нашого поета припадають в незвичайно важну хвилю історичну, серед незвичайно важних подій історичних; велике свято українське припадає тепер, коли і перед народами цілого цивілізованого світу стає цілий ряд питань, від яких залежить їх будучність, їх існування, їх дальший історичний розвій. Живемо в передодні великих переворотів, переживаємо хвилю судорогів і потрясінь революційних, входимо в фазу великих змагань, кровавих конфліктів»¹. На тлі невідомості і непередбаченості розвитку світових суспільно-політичних процесів автор статті ставить питання про історичну долю власної нації і значення Шевченка в її історичному поступі: «І в таку хвилину стає й перед українським народом грізне питання: бути чи не бути? <...> В таку історичну хвилю припадає ювілей поета <...>, що так страшно відчував поневолення України московськими царями, що так сумував над байдужістю, над раболіпієм своїх поневолених, смирних земляків, та що вірив все таки, не вважаючи на страшну неволю часів Миколи І, в кращу будучність свого народу»².

Українці готувалися не тільки на батьківщині, а й в усьому світі гідно вшанувати пам'ять свого геніального сина, у зв'язку з чим створювалися ювілейні комітети. Однак офіційні урядові кола тих держав, до складу яких тимчасово входили українські землі, неоднозначно ставилися до його патріотичних праг-

1. Ганкевич М. Тарас Шевченко / М. Ганкевич // Борба. – 1914. – Ч. 2-3. – 18 берез. – С. 2.

2. Там само.

нень, тому по-різному складалися, приміром, ювілейні приготування у підросійській і пiдавстрійській Україні.

Російський царат не дозволяв відзначати Шевченків ювілей. Питання про заборону його святкування набуло гострого політичного характеру. Протягом кількох днів його обговорювали в Державній Думі. Посипалася низка циркулярів, відповідно до яких заборонялося вшановувати Шевченка у вищих і середніх навчальних закладах, народних училищах, здійснювати церковні відправи, відвідувати в ювілейні дні могилу поета, де цілодобово вартували озброєні жандарми. Сприяли виконанню цих указів «зверху» і «русское православие», яке відмовлялося служити панахиди по православному ж Шевченкові, та так звані «чорні сотні», створені монархічними організаціями «Союз русского народа» та «Союз Михаила Архангела» для боротьби з тими, кого вони вважали за антимонархістів. І одні, й інші публічно звинувачували Шевченка як «богохульника» і «ворога російської держави», хоч насправді добре розуміли його значення в історичній долі українського народу. Підступні дії царських прислужників призвели й до того, що не вдалося завершити встановлення пам'ятника поетові в Києві, про проект спорудження якого було оголошено ще 17 вересня 1904 року.

У відповідь на царські заборони прокотилася хвиля політичних демонстрацій і страйків, організованих науково-мистецькою громадськістю, студентами та робітниками.

В інших суспільно-політичних умовах відзначався Шевченків ювілей у пiдавстрійській Україні – в Галичині, на Буковині й Закарпатті, де вільно, хоч і не так просто, як може видатися на перший погляд, відбувалися багатолюдні збори в містах і селах, відкривалися пам'ятники Великому Кобзареві, встановлювалися меморіальні дошки, насипалися символічні могили, висаджувалися дерева, іменем поета називалися навчальні заклади, бібліотеки, вулиці. Хоч і тут москвофільські агенти намагалися впливати на представників місцевої влади, реакційного духовенства і клерикалів, щоби з їх допомогою зупинити або принаймні пригальмувати швидку ходу ювілейних приготувань, однак це не мало якихось помітних наслідків.

Соті роковини Шевченка буковинський край зустрів дотепер найурочистіше й наймасовіше, з небувалим патріотичним піднесенням у своєму відвічному прагненні жити у власній державі, чіткішим усвідомленням мистецької, історичної і суспільно-політичної місії генія, глибшим осмисленням значення його слова для національного пробудження місцевих українців, новими науковими і науково-просвітницькими виданнями. Осмислюючи історію буковинського вшанування Великого Кобзаря до 1914 р., Денис Лукіянович писав у ювілейні дні: «Буковина по своїм силам причинилася, як тільки могла, до звеличення найбільшого українського поета і мученика за вітчину. Разом з

тим як росте свідомість народна і свідомість своїх прав, ширшає також і культ того, хто перший научив, як «за правду статъ», як брата любити і як волю цінити»¹.

Слід відзначити, що підготовка до святкування Шевченкового ювілею розпочалася на Буковині ще задовго до її офіційного оголошення. Про це, зокрема, свідчить документ від 10 грудня 1913 р., який зберігається в Державному архіві Чернівецької області. «З метою гідного святкування 100-річчя від дня народження Шевченка в 1914 році, – йдеться в ньому, – громадяни Кіцманя бажають подарувати державній гімназії художньо виготовлене погруддя поета і встановити його у вестибюлі навчального закладу»². У зборі коштів на встановлення пам'ятника також взяли участь учителі та учні гімназії. Проект втілював у життя талановитий художник, скульптор і поет Михайло Гаврилко (1882 – 1920), уродженець Полтавщини, учень Опанаса Сластіона, який перед початком Першої світової війни перебував на Галичині й Буковині.

Встановлення погруддя Шевченка в Кіцманській гімназії – знаменна подія для усієї Буковини, адже це перший пам'ятник поетові на теренах нашого краю. Однак, на жаль, він не зберігся. Під час Першої світової війни його по-варварськи понівечили російські окупанти. Вихованець Кіцманської гімназії, відомий український письменник Румунії Денис Онищук розповів про це у своїх «Споминах», які 2013 року вийшли в чернівецькому видавництві «Букрек».

Уже на початку лютого 1914 р. українські товариства Буковини почали звертатися до місцевої влади з проханням дати дозвіл на проведення урочистостей з нагоди Кобзарєвого сторіччя. Але це були розрізнені дії у справі, яка мала загальнонаціональне значення і стосувалася не лише Шевченкового ювілею, а й змагання за українську державність. Тому повинна була з'явитися авторитетна консолідуюча сила, яка б першою зрозуміла необхідність об'єднання усього українського люду Буковини довкола Шевченкового свята. Нею став «Союз Січей на Буковині», який на спеціальному засіданні від 1 березня 1914 р. запропонував усім українським товариствам спільно відзначати Шевченків ювілей, щоби в кожному буковинському селі українці взяли участь у цьому святі. Така позиція «січовиків», безумовно, спонукала до згуртування усіх культурно-освітніх і громадських організацій краю довкола спільної мети – гідного вшанування пам'яті великого поета. Очевидно,

1. Лукіянович Д. З історії Шевченківських обходів на Буковині / Денис Лукіянович // Нова Буковина. – 1914. – Ч. 5. – 11 берез. – С. 2.

2. Повідомлення дирекції державної гімназії в Кіцмані про збір коштів на спорудження погруддя Т. Шевченка. 10 грудня 1913 р. // Державний архів Чернівецької області, ф. 211, оп. 1, спр. 12845, арк. 1.

саме завдяки пропозиціям «Союзу Січей» було утворено Загальний комітет у справі святкування ювілею Т. Шевченка на Буковині. Його організаційна секція, яку очолив Ілько Попович, через місцеві періодичні видання повідомляла про план відзначення Шевченкового свята по всій Буковині. У зв'язку з цим ухвалено звернутися до українських газет краю з проханням систематично інформувати про хід ювілейних святкувань на Буковині й усій Україні, опублікувати відозву від усіх українських товариств стосовно спільного відзначення поетового сторіччя, скликати 22 березня 1914 р. маніфестаційне віче стосовно заборони Шевченківських свят у підросійській Україні, внести до громадської ради подання з тим, щоби вулицю Руську в Чернівцях перейменувати на вулицю Шевченка тощо¹.

На поклик ювілейного комітету відгукнулося двадцять українських товариств Буковини, серед яких – «Руська Бесіда», «Українська Школа», «Жіноча Громада», «Союз Січей», «Народний Дім», «Буковинський Боян», «Православних руських священиків», «Запороже», «Січ», «Союз», «Чорноморе» та ін., які опублікували спільне звернення про святкування сторіччя Шевченка. У документі, підписаному такими відомими громадсько-культурними діячами краю, як Омелян Попович, Сильвестр Яричевський, Ілько Попович, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович, Мирон Кордуба, Теофіл Бриндзан, Модест Левицький та ін., зосібна наголошувалося: «Велике національне свято святкує наш нарід по всій землі, де лише лунає наше рідне слово. Сто літ минає, як народився пророк нашого народного відродження і треба нам, як частині соборної України, відсвяткувати сі роковини гідно і поважно, як приличить культурній нації. <...> Треба нам подбати, щоб уся наша буковинська Україна зійшлася разом на велике свято і вдарила чолом перед нашим народним пророком Тарасом Шевченком»². Відтак пропонувалося усією українською громадою відзначити поетів ювілей на Зелені Свята і подбати, щоби він став для неї днем національного відродження, щоби назвати іменем генія школи та «інші просвітні публічні інституції, позасновувати бібліотеки і національний музей ім. Шевченка; взагалі зробити все, щоб ім'я пророка було спопуляризоване по найменших закутинах нашої країни»³. Завершувався текст документа промовистим заклик: «Пом'янім незлим тихим словом Того, що жив і вмер за нас, що дав почин до відродження нашого великого ідеалу самостійної України!»⁴.

1. Див.: *Нова Буковина*. – 1914. – 15 берез.

2. *Українська громадо! // Нова Буковина*. – 1914. – Ч. 8. – 22 берез. – С. 1.

3. *Там само*.

4. *Там само*.

Відповідно до звернення українських товариств Буковини розгорнулася широка пропагандистсько-просвітницька робота, основний обсяг якої взяла на себе «Руська Бесіда». Свої зусилля вона спрямовувала насамперед на те, щоби донести до буковинців правду про Шевченка, підкреслити його заслуги перед рідним народом. Зокрема товариство поширювало матеріали, які підкреслювали, що Шевченко пробудив «русинів (українців) з довговічного сну і показав нам дорогу до кращої будучності на нашій землі»¹. Тому, на думку просвітян, поетове свято «годиться обійти сей рік якнайсвітліше», бо воно «повинно також збудити свідомість національну по найтемніших закутках нашого краю, повинно загри́ти всіх до взаємної любові, до праці над народом, повинно збудити вогонь великий до нашої української справи»².

Важливо, що до ювілейних приготувань «Руська Бесіда» залучала вищі (гімназії, реальні та учительські семінарії) і народні школи. З її ініціативи Шкільна рада розпорядилася, щоби день 9 березня був вільним від занять, а вчителі разом з учнями влаштували шкільні свята на честь поета. В одностайному пориві до гідного пошанування Шевченка, як закликала «Руська Бесіда», «всі повинні почути себе членами одного великого народу українського, сотворити одну велику громаду і подати собі руку, аби двигнути з великого упадку рідний наш край»³.

До поетового ювілею буковинські просвітяни видали спеціальний випуск часопису «Читальня» під промовистою назвою «Пам'яті великого борця за волю свого рідного краю Тараса Шевченка в столітню річницю его уродження присвячує тов. «Руська Бесіда» (відповідальний редактор Теофіл Бриндзан). Зміст книжки склали вступ і чотири розділи: «Як виглядало на Україні перед Шевченком і за життя его?», «Життя і діяльність Т. Шевченка», «Чому кожний русин (українець) повинен глибоко шанувати пам'ять Тараса?», «З поезій Т. Шевченка». Основна ідея видання – показати глибокий патріотизм поета, його самовідданість у відстоюванні політичних і культурних прав знедоленого народу, послідовність у викритті колонізаторської політики російського царату тощо.

Сторіччя Шевченка Буковина відзначала в дусі рішучих протестів проти ганебних заборон російського уряду, які усвідомлювалися як помста великому поетові за могутність його викривального й закличного слова, як цілеспрямоване позбавлення українців права на національне самовизначення й побудову власної держави, зазіхання з боку агресивного північного сусіда на їх

1. *Велике свято // Читальня. – 1914. – Ч. 251-254. – С. 3.*

2. *Там само, с. 4 – 5.*

3. *Там само.*

історію й культуру. Як писала одна з тодішніх чернівецьких газет, «за велику любов до поневолених і визискуваних, за ненависть до визискувачів, гнобителів, за те, що против суспільної кривди і політичної неволі боровся, що за правду і волю карався, мучився і терпів, що те, що вірив в триумф правди і волі, за те, що вірив у воскресення вольної, самостійної України, за те, що закликав до зруйнування царської імперії, за те, що закликав до революційної боротьби проти царського деспотизму, за те Шевченка по смерті ще гонить царський уряд, не дозволяючи святкувати його пам'яті на Україні, за те святкуємо ми пам'ять дорогого поета нашого, великого революціонера, Апостола правди і науки»¹.

Активним діям громадськості Буковини проти заборони гідного вшанування великого українського поета в Росії передувала стаття «Образ нації», опублікована в газеті «Нова Буковина» від 11 березня 1914 р. Її автор, М. Данько (літературний псевдонім Миколи Миколайовича Троцького), український політичний діяч, журналіст, письменник і видавець, уродженець Волині, який проживав з 1914 року в столиці Австрії, а в 1918 – 1922 рр. виконував обов'язки секретаря посольства Української Народної Республіки у Відні, підкреслював особливе піднесення, з яким українське громадянство розпочало відзначати сторіччя Шевченка. Такої шани, на думку Миколи Данька, великий поет і мислитель удостоївся за те, що посів «особливе місце не лише в українській, а й у світовій літературі. Твори его є прапором відродження поневоленої української нації, столітній ювілей народження поета є разом з тим і ювілеєм відродження українського народу. Для того народу Шевченко є не лише письменником, твори котрого мають високу художню вартість, він є разом з тим і проводирем в боротьбі народу за національну волю. <...> Він вніс в сю літературу титанічну силу почуття мас народу, з котрих він сам вийшов, вніс непереможну волю народу до життя, якої російський уряд не міг задавити довгими роками кріпацтва, вніс безконечну ненависть до російських гнобителів, більше котрої була лише любов Шевченка до свого народу»².

Заборону відзначення Кобзаревго ювілею М. Данько сприймав як образу національних почуттів українського народу, яка стала системою в діях російського уряду. На підтвердження свого висновку автор статті наводить приклади брутальної поведінки поліцейської держави, пов'язані з похоронами Бориса Грінченка, Михайла Коцюбинського і Лесі Українки. «Тепер, – писав

1. Ганкевич М. Тарас Шевченко / М. Ганкевич // Борба. – 1914. – Ч. 2-3. – 18 берез. – С. 3.

2. Данько М. Образ нації / М. Данько // Нова Буковина. – 1914. – Ч. 5. – 11 берез. – С. 2.

він, – російський уряд забороняє святкування пам'яті найбільшого українського поета в століття з дня його народження, до старих образ прилучається ся нова, найтяжча образа і, певно, ще не остання»¹. Поведінку російського царату М. Данько трактує як демонстрацію влади, опертої на військову силу. «Спираючись на багнети і кулі, – відзначав він, – російський шовінізм тяжко гнітить український нарід, але уривається вже і безконечна терпеливість російських українців, а кулі та багнети – непевна опора панування»². Неважко помітити, яким оптимістично-далекоглядним виявився цей журналістський виступ.

Цікаво, що публікація статті М. Данька збіглася в часі із газетними повідомленнями про протести української молоді Буковини проти заборони Шевченкових свят у Росії. Увечері 11 березня 1914 р. в чернівецькому Народному домі відбулися «протестуючі збори», на які зійшлася молодь, щоби засудити заборону прилюдного святкування пам'яті Шевченка в Росії. У зв'язку з цим було прийнято резолюцію, якою висловлювалася зневага до російського уряду, а сама заборона трактувалася як виклик, «кинений українській нації російським царатом»³, тому учасники зборів протестували проти таких дій «перед культурним світом в ім'я честі і гідності українського народу»⁴.

Після закриття зборів їх учасники зі співом національного гімну вирушили до російського консульства, яке знаходилося по вулиці Панській (тепер – Ольги Кобилянської). Під його стінами протестуючі викликували слова гніву й обурення на адресу російської імперії як «царства дикунства, тьми й неволі народів»⁵. За оцінкою газети «Нова Буковина», «се був голосний протест і тверда заява, що українська молодіж твердо держиться заповіту національного пророка, пам'яті якого не дозволяють достойно поклонитися, що український народ спільно і єдно стоїть в боротьбі за свою національну самостійність»⁶.

Протест буковинської молоді підтримали представники старшого покоління шанувальників Шевченка. 22 березня 1914 р. комітет Шевченкових свят на Буковині скликав віче, яке відбулося в Народному домі за участі 300 осіб, щоби, за газетним повідомленням, «запротестувати проти сеї нечуваної в

1. Там само, с. 3.

2. Там само.

3. Дутчак С. Протест української молодіж проти заборони Шевченкових свят у Росії / Софія Дутчак // Нова Буковина. – 1914. – Ч. – 6. – 15 берез. – С. 1.

4. Там само.

5. Там само.

6 Там само.

цілім культурнім світі заборони святкування пам'яті народного генія»¹. З промовою виступив депутат Єротеї Пігуляк, який поінформував про заборону урочистого святкування Шевченкового ювілею на всій підросійській Україні. Промовець також зачитав уривки із статті, опублікованій у київській газеті «Рада» про дебати в Державній Думі та виступ на її засіданні депутата Мілюкова, який став на захист українців у їх прагненні гідно вшанувати свого великого поета. При цьому промовець підкреслив, що ніяким іншим чином не можна було краще сприяти прославленню імені українського генія в цілій Європі, ніж цією заборonoю. Відтак учасники віча ухвалили резолюцію, якою висловили рішучий протест проти «систематичного переслідування російським урядом української нації»², а також закликали громадськість Галичини дати рішучу відсіч москвофільській пропаганді, «яка при помочи російського рубля грозить здеморалізованню части українського населення в Австрії»³, висловили солідарність із тими, котрі в Росії мужньо протестували проти «варварської заборони», а «в Державній Думі піднесли голос протесту проти безпримірної заборони святкування Шевченкового ювілею російським урядом і обстоювали за права української нації в Росії»⁴.

Після віча його учасники вишикувалися в колону по вулиці Петровича (тепер вулиця Ломоносова), де їх чекала велика кількість людей, які не могли потрапити до зали Народного дому, і зі співом «Не пора, не пора...» рушили вулицею Руською, щоби через Рінгплац (нині Центральна площа) потрапити до російського консульства. Організатори демонстрації, яка зібрала близько 1000 осіб, не просили й не отримували дозволу на її проведення. Тому піша й кінна поліція зупинила похід неподалік консульства. На балкон російської дипломатичної установи вийшов консул. Вигуки «Ганьба російському царатові!» змінилися співом гімну «Ще не вмерла Україна». Відтак протестуючі рушили до редакції газети «Народна воля», щоби висловити обурення з приводу використання нею імені Шевченка для проголошення москвофільських ідей. Але й тут на заваді демонстрантам знову стала поліція, змусивши їх повернутися назад до Народного дому. Попри певну невдачу в поході до

1. Віче в справі заборони святкування Шевченкового ювілею в Росії // Нова Буковина. – 1914. – Ч. 9. – 25 берез. – С. 2.

2. Звіт комісара поліції Яворського про народні збори, скликані 22 березня 1914 року в «Народному домі» м. Чернівці головою комітету об'єднаних чернівецьких українських товариств Ільком Поповичем. 23 березня 1914 р. // Державний архів Чернівецької області, ф. 3, оп. 1, спр. 11943. Переклад Марії Никирси.

3. Віче в справі заборони святкування Шевченкового ювілею в Росії // Нова Буковина. – 1914. – Ч. 9. – 25 берез. – С. 2.

4 Там само.

російського консульства обуреним буковинцям вдалося виразно заявити про свою незгоду з колоніальною політикою Москви, а водночас підтвердити здатність на рішучі дії у відстоюванні зневаженої національної гідності.

Відзначення сторічного ювілею наші країни розпочали 7 березня 1914 р. заупокійним богослужінням за Кобзарем, яке відбулося в чернівецькому кафедральному соборі з ініціативи «Міщанського хору». Це ж товариство наступного дня влаштувало й перше велике буковинське свято Шевченка. Основу його програми склали вірші поета і пісні на його слова, а також промова Теодота Галіпа. На цю подію газета «Нова Буковина» відгукнулася заміткою, автор якої Ілько Попович висловлював невдоволення нечисленною участю в ній міщан, а також тим, що, за його словами, «сама програма сего свята була замало щиронародна, замало з неї промовляв дух українського пророка», бо на перше місце в ній мала стати Шевченкова поезія¹. Своїми зауваженнями дописувач, який загалом дуже критично поставився до виконавської вправності «Міщанського хору», мав на меті запобігти «неправильностям», які, на його думку, могли б повторитися і на наступних Шевченківських святах, яких ще очікувалося в ювілейному році². Нам, звичайно, зараз неможливо встановити, наскільки об'єктивним був кореспондент «Нової Буковини» в оцінці музичного мистецтва «Міщанського хору». Проте дух красномовної промови Теодота Галіпа можемо відчутти завдяки тій же «Новій Буковині», яка майже повністю опублікувала її текст у своєму числі від 11 березня 1914 р. На думку оратора, Шевченкова поезія, яка проросла з контрастів між героїчним козацьким минулим і сумною кріпацькою долею України, повсякчас утверджувала в українців несхитну віру в торжество власної вільної держави. «Сповняючи заповіт пророка, – наголошував Теодот Галіп, – сьогочасне українство іде до того, щоби на Україні відродилась нація, серед котрої не було би ні рабів лукавих, ні панів зухвалих, і не було би панщини, ні визиску, а братерство людей добрих і справедливих: Україна без холопа і без пана. На сторожі сего ідеалу правди і волі стоїть Шевченкове слово»³. Оцінюючи виступ Теодота Галіпа з позицій сьогодення, маємо підстави підкреслити, що саме з таким, висловленим промовцем, розумінням історичної ролі Шевченка та його слова входили буковинці в столітній ювілей українського генія.

1. Попович І. Шевченківські свята / І. Попович // *Нова Буковина*. – 1914. – Ч. 5. – 11 берез. – С. 3.

2. Див.: Там само.

3. В столітні роковини (3 промови Т. Галіпа на сегорічнім Шевченковім святі) // *Нова Буковина*. – 1914. – Ч. 5. – 11 берез. – С. 2.

Хронологія буковинських святкувань сторіччя великого українського поета надзвичайно щільна й розлога – від 7 березня до 17 липня. Тільки в Чернівцях на великі урочистості міська громада збиралася ще принаймні чотири рази: 15 березня в Народному домі заміська філія «Руської Бесіди» влаштувала святкову програму для селян з промовою доктора Панька Кліма¹; 22 березня чернівецькі робітники і міщани зішлися на святкові збори, які проходили під гаслом: «Заразом піднесемо протест проти царської самоволі, яка хоче вбити живе слово тридцятимільйонного нашого народу в Росії»²; 29 березня на Шевченківських зборах, організованих «Українським міщанським клубом», виступали Мирон Кордуба і Степан Смаль-Стоцький³; 17 травня товариство «Січ» організувало Шевченківське свято на Клокічці, на якому промовляли Ілько Попович, Теодот Галіп, посли Семака й Бурачинський, закликаючи слідувати за Шевченком, «йти до великого ідеалу його, себто до відродження самостійної України»⁴. А ще планувалися в Чернівцях спільне ювілейне святкування на другий день Зелених Свят, Шевченківське свято із січовим здвигом на Петра, 12 липня, які не відбулися через початок Першої світової війни.

Крім того, майже в кожному містечку й селі Буковини місцевими аматорами за активної участі вчителів і духовенства з великим піднесенням відзначалися соті роковини українського генія. Архівні матеріали й газетні публікації зафіксували перебіг Шевченківських святкувань у Сереті, Заставні, Нових Мамаївцях, Великому Кучурові, Кулівцях, Калічанці, Оршівцях, Корчівцях, Чорнівці, Вікні, Кам'яній, Черепківцях, Кіндештах, Шипинцях, Луці, Кліводині, Ставчанах, Усть-Путилові, Старій Жучці. Вони відбувалися за простим сценарієм: промови, декламації, співи, але патріотичний заряд від них був надзвичайно потужним. Приміром, одне з таких свят, цілком типове для ювілейного року, яке відбулося у Великім Кучурові, газета «Нова Буковина» від 22 березня 1914 р. описує так: «В суботу, дня 14-го марта б. р. зібралися тутейші читальнянські члени в своїй хаті, котру купили ще в 1904-ім році для своєї вигоди й очікували терпеливо своїх учителів, з котрими мали відсвяткувати ювілей 100-літніх уродин найбільшого писателя і героя Тараса Шевченка. В

1. Див.: Свято Т. Шевченка, уладжене чернівецькою заміською філією «Руської Бесіди» // Народний голос. – 1914. – Ч. 4. – 20 берез. – С. 5.

2. Див.: Заклики політичного товариства «Борба», просвітницького товариства «Воля», заводського товариства «Праця» до робітників і міщан м. Чернівці взяти участь у святкових зборах, присвячених 100-річчю від дня народження Т. Шевченка // Державний архів Чернівецької області. – Ф. 10 с/г, оп. 1, од. зб. 1806.

3. Див.: Державний архів Чернівецької області, ф. 3, оп. 1, спр. 11943, арк. 6-7.

4. Шевченківське свято // Народний голос. – 1914. – Ч. 13. – 22 трав. – С. 4.

2-й годині по шкільній науці з'явилися всі українські вчителі як школи Св. Марії, так і школи Св. Дмитра. Свято отворив голова читальні п. учитель Соневицький. Він щиро привітав зібраних і пояснив ціль і значення ювілейного свята. По нім промовляли ще й учителі п. Леонтій, Комарівський і Савицький. Як ще й ніколи, так сьогодні уважно прислухувалися селяни промовам, все поглядаючи на образ дорогого Тараса у вінку з позолоченого барвінку. Промови переплітали хлопці, котрі перед роком окінчили народну школу, дуже гарними піснями. Мило мені спімнути, що п. Комарівський у своїй бесіді в дуже чулий спосіб згадав про біль наших братів на Україні, де цар-москаль зі своїми гайташами за се свято їх переслідує, караючи тюрмою. На се відповів нарід грімко: «Ганьба цареві!» і заспівав «Не пора...»¹.

Водночас слід мати на увазі й те, що вагомий внесок у відзначення сторіччя Шевченка на Буковині зробили навчальні заклади. Крайова шкільна рада розпорядилася, щоб з цієї нагоди в усіх народних та середніх школах, а також в освітніх закладах з підготовки вчителів у Чернівцях, де предметом вивчення є українська мова, влаштувати шкільні свята, а про проведені урочистості поінформувати². В Державному архіві Чернівецької області зберігаються деякі звіти про Шевченківські свята, які відбулися в освітніх закладах Чернівців, а також Кіцманя, Заставни, Вижниці, Радівців, Гура Гумори, Кліту, Майдану, Качики, Кимполунга та ін. Про те, як відбувалися ці урочистості на честь великого поета, можемо судити із повідомлення, яке надійшло від управителя школи в Калічанці: «На шкільне свято прибули, окрім українських учительських осіб, також родичі шкільних дітей і старша молодіж. Гостей привітав управитель школи П. Магас, пояснюючи значення і потребу сего свята. Півгодинний реферат учителя Т. Фотія зробив на шкільну молодіж і гостей глибоке враження. Декламації і співи виконано під проводом учителя Т. Фотія добре. Дітям і гостям роздано картки з портретом і життєписом Тараса Шевченка. Свято закінчено українським гімном «Ще не вмерла Україна»³.

Завершальним акордом Шевченкового ювілею на Буковині стала ухвала Чернівецької міської ради про перейменування вулиці Лелійної (тепер вулиця Франка) на вулицю Шевченка, про що повідомляла газета «Нова Буковина» в номері від 22 липня 1914 р.

1. Шевченкові обходи. Із Кучурова Великого // Нова Буковина. – 1914. – Ч. 8. – 22 берез. – С. 4.

2. Див.: Крайова шкільна рада Буковини. Оголошення, програми, листування про святкування 100-річчя від дня народження письменника Т. Шевченка // Державний архів Чернівецької області. – Ф. 211, оп. 1, од. зб. 13479, арк. 1 – 2.

3. Там само, арк. 19.

Сторічний ювілей Великого Кобзаря зумовив появу низки наукових видань, присвячених його творчості. З-поміж них відзначимо передусім праці професора Степана Смаль-Стоцького: «Світове значення поезії Тараса Шевченка» (1912), «Шевченкова містерія» (1914), «Ідеї Шевченкової творчості» (1914) та ін. У них іменитий учений багато уваги приділяв питанню історичної місії великого поета, його значення в долі українського народу, переконуючи, що «пророк наш, великий апостол правди і науки Тарас Шевченко», мов «чародій, підняв український нарід з найтяжчого занепаду, з найглибшого сну до життя». До такого оптимістичного висновку Степана Смаль-Стоцького підводили, зокрема, і буковинські урочистості на честь поетового сторіччя, які засвідчили відданість українського люду Буковини мужньому і сильному слову Шевченка, сприйняття його як чинника національної самосвідомості, прагнення жити «в своїй хаті» за законами своєї ж «правди, і сили, і волі».

Науковий вісник: 36. наук. праць. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2015. – Вип. 770: Слов'янська філологія. – С. 90 – 96.

ПСАЛОМ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА МІХАЯ ЕМІНЕСКУ: КОМПАРАТИВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Найпоетичніша, за визначенням Івана Огієнка (Митрополита Іларіона), книга світу¹, Псалтир з раннього середньовіччя і до сьогодення має величезний вплив на художню літературу, ставши основою для оригінальних творів, жанрів, тем, мотивів, образів тощо. Виняткова популярність цієї біблійної книги спричинила появу не тільки повних її національних перекладів, а й віршованих переспівів і трансформацій. Серед всесвітньовідомих – «Псалтир Давидів» (1578) Яна Кохановського, «Псалтир святого пророка Давида» (1673) митрополита Дософтея, «Псалтир рифмотворний» (1680) Симеона Полоцького, «Псалтир, або Книга хвали Божої» (1871) Пантелеймона Куліша та ін.

Тематично Псалтир дуже різноманітний. За спостереженням Зоряни Лановик, «найбільше творів релігійно-величального змісту, центральний мотив яких – прославлення Бога і Божої величі Всесвіту. Частина з них відтворює образ людини в її стосунку до Творця і творіння, її земне життя – як тимчасову мандрівку до вічності; значна кількість присвячена мотивам Ізраїльської історії, описує визначні події, виявляє Божу руку в ході людської історії; ряд співвідноситься з Законом і літературою мудрості – в них говориться про істинність Божого Слова і необхідність дотримання заповідей для благополуччя і благословення кожної людини, родини, народу»². Ці та інші ідейно-змістові якості біблійної книги, її глибокий ліризм і вишукана художня форма стали унікальним мистецьким зразком для поетів різних культурно-історичних епох.

Окремої розмови потребує доба романтизму з її винятковою увагою як до народно-національних витоків і джерел, так і до тих загальнолюдських мистецьких і духовних цінностей, що постали під впливом античної і біблійно-християнської міфології. Зокрема в книгах Старого й Нового завітів

1. Огієнко І. Давньоєврейська поезія / Іван Огієнко // Рідна мова. – 1938. – Ч. 5. – С. 216.

2. Лановик З. *Hermeneutica Sacra* / Зоряна Лановик. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – С. 345 – 346.

романтики шукали тих аналогій, які б найбільше відповідали їхньому ідеалу – ідеалу вільної, духовно досконалої особистості, яка шукає гармонії із самою собою і навколишнім світом, а також відгукувалися б на актуальні національні потреби. Цілком закономірно, що таким матеріалом для них нерідко ставав Псалтир. Скажімо, мотиви складного, а то й трагічного буття єврейського народу були цікавими для поетів-романтиків з огляду на те, що вони сприймалися як своєрідні архетипи, які так чи інакше мають повтори в історії усієї земної спільноти. Водночас вони розглядали їх як матеріал національно-творчого процесу й засіб пробудження національної історичної пам'яті.

З цього погляду цікавими й перспективними видаються дослідження, які б розкривали зв'язки й співвідношення однієї національної літератури, одного національного митця з письменством інших народів, з творчістю конкретного інонаціонального поета. Що стосується української літератури, то тут найпоказовішою видається творчість Тараса Шевченка, який сприймав Псалтир, а з ним і всю Біблію, передусім як Святе Письмо, а відтак – як геніальну пам'ятку світової культури. У сучасному літературознавстві на різних рівнях поезія українського поета вкладається в типологічний ряд романтичної літератури, до якого належать А. Міцкевич, Ю. Словацький, О. Пушкін, Ш. Петефі та ін., проте майже зовсім оминається творчість інших великих романтиків, як, наприклад, М. Емінеску. Особливий інтерес у цьому плані, на мою думку, може становити відгомін Псалтиря у творчості українського та румунського поетів.

Підстав для таких зіставлень, вважаю, є кілька. По-перше, позначена яскравою індивідуальною і національною своєрідністю, поезія Т. Шевченка та М. Емінеску органічно виростала з життя й історії рідних народів, їх ментальності й духовності, фольклору й міфології. По-друге, унікальність духовного світу й творчості обох поетів виявляється в їхній незвичайній зосередженості навколо центру, яким є для них вітчизна – Україна для першого й Румунія для другого. У літературі романтизму, як ніколи, багато поетів, які були палкими патріотами своєї землі, її співцями й захисниками, борцями за свободу й про роками, проте небагато знайдеться таких, в яких зосередженість на ідео-образі вітчизни сягала б такої всепроникності, такої духовної та емоційної напруги. По-третє, поети належали до націй, які на тривалий час або на короткий період повністю або частково втрачали незалежність. Тому любов до рідної землі, сповнена глибокої ніжності й непохитної вірності, є безперечною домінантою їхніх ментально-емоційних світів.

Звернення до Псалтиря в Т. Шевченка набагато продуктивніше, ніж в М. Емінеску. Проте, зрозуміло, тут важить не так кількісний показник, як художньо-мистецький підхід до інтерпретації чи трансформації загальновідомого зразка.

Протягом свого творчого життя Т. Шевченко не раз звертався до

Псалтиря, який ще змалку був його улюбленою книгою. Але ці звернення найяскравіше виявилися спершу у вигляді епіграфів до поеми «Єретик» (1845) містерії «Великий льох» (1845), відтак постали окремим циклом «Давидові псалми» (1845) і, нарешті, втілилися в «Подражанні 11 псалму» (1859). А найцікавішим зверненням до Псалтиря в М. Емінеску можна вважати тільки один твір – вірш «Дойна» (1883).

«Псалми, – як справедливо зауважує З. Лановик, – були популярною формою спілкування людини з Богом нарівні з молитвою. Тому більшість з них наближається до молитовної форми, а вся книга сприймається не як книга ліричної поезії, а як книга молитовних гімнів»¹. Закономірно, що Псалтир дав могутній поштовх і для творення молитви літературної, яка нарівні з іншими жанрами релігійно-філософської лірики надзвичайно продуктивно розвивається у світовій літературі.

Молитва літературна, безумовно, пов'язана з особистими релігійними переконаннями її авторів, глибокою вірою у силу і справедливість Абсолюту. У творчості Т. Шевченка й М. Емінеску вона найчастіше засновується на Богородичному культі, йде від твердої віри обох авторів у заступництво Божої Матері. Так, поема Т. Шевченка «Марія» (1859) розпочинається молитвою до Богородиці, емоційно-смісловим центром якої виступають звертання, характерні для християнської традиції: «мій пресвітлий раю», «святая сило всіх святих», «пренепорочная», «пречистая», «достойно петая», «царице неба і землі», «всеблагая» та ін. Відповідна домінанта має місце і в поемі «Неофіти» (1857). Такими ж релігійними почуттями, що йдуть з глибин душі й серця, сповнені й поезії цього жанру в творчості М. Емінеску, як, приміром, «Rugăciune» («Молитва»):

*Crăiasă alegându-te
Îngenunchem rugându-te,
Înalță-ne, ne mântuie
Din valul ce ne bântuie;
Fii scut de întărire
Și zid de mântuire,
Privirea-ți adorată
Asupră-ne coboară,
O, Maică prea-curată,
Și pururea fecioară,
Marie!²*

1. Там само.

2. Eminescu. Opere. – I. Poezii. – București: Univers encyclopedic, 1999. – P. 636.

(Царицею називаємо / В молитві упадаємо, – / І вознеси нас, і спаси / Од спокус наших, що єси; / Будь щитом ізмужніння, / Стіною всеспасіння, / Свій погляд благовійний, / Щоби Тебе спізнати, / Спошли на нас надійний, / Пречиста Діво-Мати, / Маріє! – **Переклад Миколи Корсюка**).

Безперечно, молитва в Т. Шевченка й М. Емінеску постає як сокровений вияв релігійного духу, оформлений у своєрідний релігійно-філософський жанр, який акцентує світоглядні, духовно-особистісні й ідейно-художні пошуки обох поетів. В інтерпретаціях Псалтиря і Т. Шевченка, і М. Емінеску спиралися на глибокі духовні й літературно-мистецькі традиції як національного, так і світового письменства.

У циклі «Давидові псалми» Т. Шевченко художньо опрацював усього десять зразків старозавітної книги (1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149). Щодо визначення їх жанрової модифікації думки літературознавців розходяться. Найчастіше їх кваліфікують як переспіви, переклади або як своєрідне поєднання одного й іншого. Інколи вони тлумачаться як цілісна ідейно-змістова група, яка повторює основні мотиви й жанрові різновиди усієї біблійної книги псалмів. Тому Шевченків цикл називають новітнім українським Псалтирем. Міні-Псалтирем і навіть «кишеньковим» псалтирем, десятма заповідями українському народові тощо. Ірина Даниленко прагне довести, що «завдяки саме Шевченкові в український літературний дискурс уперше було введено «високий» стиль парафрастичного псалма»¹. Вважаю, що до «Давидових псалмів» Т. Шевченка слід застосовувати ті ж критерії, що й до власне літературного циклу, в якому окремі твори постають як цілісна структура, об'єднана відповідною стилістикою і спільними темами, ідеями, мотивами, образами тощо. Інакше кажучи, маємо підстави розглядати «Давидові псалми» Т. Шевченка як оригінальний викінчений твір, у якому своєрідної трансформації зазнали провідні теми Псалтиря, які цілком узгоджувалися з думками поета, висловленими в багатьох його творах періоду написання циклу: посланні «І мертвим, і живим», поемі «Великий льох», віршах «Холодний яр», «Три літа», «Як умру, то поховайте...» та ін. Тобто «Давидові псалми» Т. Шевченка можна поставити в один ряд з тими творами, які заснувалися на біблійному сюжетно-образному матеріалі, як, наприклад, «Каїн» Д. Байрона чи «Мойсей» І. Франка. Адже Т. Шевченко сприймав Біблію «не лише як людина віри, а й як поет, стиліст, підпадаючи під вплив її потужної образності. Висока біблійна патетика – невід'ємна складова його поезії»².

1. Даниленко І. Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 100 – 101.

2. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 286.

У циклі «Давидові псалми» Т. Шевченка поряд із релігійно-особистісними виразно вчуваються патріотичні й національно-визвольні інтонації. З цього погляду на особливу увагу заслуговує трансформація 136-го псалма («На ріках круг Вавилону...»). Поетові нестерпно боліло колоніальне становище України в умовах Російської імперії. Зміст біблійного псалма, що дуже точно накладається на історію України, вражає своїми промовистими аналогіями, а в переробці Т. Шевченка актуалізує гострі проблеми суспільно-політичного буття українського народу. Зразок першоджерела розкриває духовну велич єврейських бранців, які в умовах тривалого вавилонського полону відмовилися співати рідних пісень своїм поневолювачам і на знак протесту повісили музичні інструменти на прибережні дерева. У вірші Т. Шевченка вловлюється точна еквіваленція: Україна = Єрусалим, Вавилон – царська Росія, і саме з таким підтекстом, за точним спостереженням Магдалини Ласло-Куцюк, «мотив проходить через творчість чільних українських письменників»¹.

У поезії М. Емінеску «Дойна» вловлюється відгомін кількох псалмів (82, 108, 73), а особливо 136-го, на що вказували дослідники творчості румунського поета, а найбільш аргументовано – професор Яського університету Александру Андрієску в монографії «Psalmii în literatura română» (2004). У вірші М. Емінеску помітний синтез біблійної стилістики й поезики популярної народної пісні з її щемким ліризмом і жалібними інтонаціями:

*De la Nistru pâ'n' la Tissa
Tot românul plânsu-mi-s-a,
Că nu mai poate străbate
De-atâta străinătate.
Din Hotin și pâ'n' la Mare
Vin muscalii de-a călare,
Dt la Mare la Hotin
Mereu calea ne-o ațin;
Din Boian la Vatra-Dornii
Au umplut omida cornii,
Și străinul te tot paște
De nu te mai poți cunoaște².*

1. Ласло-Куцюк М. Засади поезики. – Бухарест: Критеріон, 1983. – С. 171.

2. Eminescu. Opere. – I. Poezii. – București: Univers encyclopedic, 1999. – P. 232.

*Від Дністра і аж до Тиси
Всі румуни затужили,
Що їм жити вже несила,
Бо чужинці осилили.
Від Хотину аж до моря
Москалі пруть їм на горе.
А від моря до Хотину
Москалям немає спину.
Від Бояна аж до Дорни
Він гусіні терен чорний.
Повсюди чужинці на чатах –
Вже не пізнає брат брата.*

Переклад Михайла Михайлюка

Винятково важливу смислотворчу роль у «Дойні» М. Емінеску відіграє поняття «чужинець» («чужий») (відвертий перегук із біблійним джерелом), що підкреслює у спосіб прямого називання становище Румунії в умовах російської експансії. А у вірші Т. Шевченка, як указувалося вище, долю України як російської колонії передано в завуальованій формі – через семантику символів біблійного псалма. Український поет, стилізуючи старозавітну книгу, погрожує ворогові Божою карою, тоді як румунський митець апелює до національної пам'яті, звертаючись до образу Штефана Великого, який вигнав чужинців з рідної землі. Аналогічним художнім прийомом скористався раніше М. Шашкевич («Русланові псалми»), у псалтирних інтерпретаціях якого відчутне поєднання двох начал – біблійного й національного (українського).

Очевидно, «Дойна» М. Емінеску засвідчує новий етап в інтерпретації світовою романтичною літературою псалтирної лірики – свідомий відхід від прямої передачі тексту першоджерела і його актуалізації, коли проблеми національного буття постають на тлі біблійної історії і розглядаються крізь призму загальновідомих подій.

Викладене вище наводить на думку, що і Т. Шевченко, і М. Емінеску у рецепціях Псалтиря спиралися як на національні, так і загальнокультурні традиції, створивши універсальні зразки, в яких національне пізнається крізь призму загальнолюдського, а загальнолюдське – крізь призму національного. Утім, уважніші спостереження на цю тему ще попереду.

***Omagiu profesorului Ioan Rebușapcă la 80 de ani. – București,
2015. – P. 149 – 154.***

НЕВІДОМА ШЕВЧЕНКІАНА СИЛЬВЕСТРА ЯРИЧЕВСЬКОГО

Сильвестр Яричевський був щирим і відданим прихильником, дослідником і популяризатором духовної спадщини Тараса Шевченка, пристрасним борцем за втілення в життя заповітів великого поета і мислителя. Однак з різних причин не всі аспекти цієї багатогранної теми взято до уваги літературознавцями. Найавторитетніше й найновіше в цій галузі довідкове видання – шеститомна «Шевченківська енциклопедія» – свідчить, що Сильвестр Яричевський «декламував українською й німецькою мовами на шевченківських вечорах»; «брав активну участь у заходах щодо вшанування пам'яті Шевченка в австрійській столиці і на Буковині, писав про ці події у газетах «Буковина» і «Народний голос» (статті «Шевченко в робітничій і академічній хаті. Святкування 40-х роковин смерті Тараса товариством «Поступ» і «Січ» у Відні», «1861 – 1911 на Україні», «Поклін столиці Буковини безсмертному Кобзареві»); написав вірш «Устань, Прометею! (На спомин Тараса)» і драматичну алегорію «Небесні співці», присвячену 41-им роковинам від дня смерті Шевченка¹. Основну увагу тут приділено виданій німецькою мовою науково-популярній брошури «Поет любові і протесту» (Серет, 1914), «вагомій у контексті популяризації творчості Шевченка в німецькомовному світі»².

Однак поза увагою авторів згаданої вище публікації залишилося ще кілька фактів, дуже важливих, на мою думку, для з'ясування питання про своєрідність і наукову вагу шевченкіани Сильвестра Яричевського. Передусім маю на увазі статті «Відчит на Тарасів вечір» (1890) та «Вступне слово в сорок другі роковини смерті Тараса Шевченка (на вечерицях 2 квітня 1903 р. в Коломиї)», яка має незакінчений варіант під назвою «Заповіт Шевченка під нинішню хвилю. Популярний відчит» (без зазначення дати). Нещодавно виявлені мною в Державному архіві Чернівецької області, вони, безсумнівно, значно доповнять історію дослідження творчості Тараса Шевченка буковинським автором. Їх на прохання письменника й літературознавця Михайла Івасюка в березні 1968 р. переписала з батькового архіву Софія Сильве-

1. Див.: Шевченківська енциклопедія: В 6 т. – Т. 6. – К., 2015. – С. 1105.

2 Там само, с. 1105 – 1106.

стрівна Яричевська. Доля ж оригіналів мені, на жаль, поки що не відома. Цілком закономірно в цьому випадку постає питання, наскільки можна довіряти цим копіям. Насмілюся стверджувати, що ці матеріали ідентичні оригіналам, оскільки вони призначалися для наукових досліджень: Михайло Івасюк у той час працював над дисертацією про творчість Сильвестра Яричевського. Крім того, довіряти копіям зобов'язують і підписи під ними: «Переписала за рукописом Сильвестра Яричевського його дочка Софія С. Яричевська».

Статті Сильвестра Яричевського, про які йде мова, свідчать, що їх автор розпочав ретельно досліджувати творчість Тараса Шевченка ще в гімназійні роки. Перша з них – «Відчит на Тарасів вечір» – прозвучала як доповідь на шевченківському вечорі 9 квітня 1890 р. У ній оратор здійснив огляд життя і творчості поета, акцентуючи на подіях, які мали визначальне значення для історії української літератури і розвитку національної політичної думки. Так, вихід першого «Кобзаря» він тлумачив як наближення пори «розвою письменничого і народного духу на Україні»¹, а поему «Кавказ» сприйняв як політичний твір, що закликав до повстання проти Росії. Вічну славу, на його думку, поет здобув тим, що «співав і співати рад був про Бога, правду, про любов, про Україну і її старину. Тій програмі вірним поки вік позістав Шевченко»². Звичайно, в окремих висновках юного дослідника спостерігається ще чимало наївного, такого, що у високій поезії не відкрити лише за допомогою пристрасного бажання. Водночас не можна оминати увагою те молодецьке завзяття, з яким промовець прагнув донести до своїх слухачів сенс усього «Кобзаря», застосувати його ідеї для пояснення насущних проблем української дійсності.

«Вступне слово в сорок другі роковини смерті Тараса Шевченка (на вечорницях 2 квітня 1903 р. в Коломиї)» можна сприймати як своєрідний політичний трактат, у якому Сильвестр Яричевський, відштовхуючись від ідей Шевченкової поезії, говорить про тодішнє суспільно-політичне становище України, закликає своїх співвітчизників бути вірними Кобзаревим заповітам і за ними будувати власну державу. Зміст і пафос, з яким викладено текст промови Сильвестра Яричевського, дозволяють віднести її до найкращих публіцистичних і науково-просвітницьких виступів на шевченківську тему в українській літературі початку ХХ ст.

Серед майже невідомих літературознавцям шевченкознавчих матеріалів Сильвестра Яричевського і стаття «Eine reformierte Literatur (Ein kapitel aus

1. Державний архів Чернівецької області. – Фонд Р – 2840, опис 1, од. зб. 29, арк. 251.

2. Там само, арк. 256.

der Entwicklung des ukrainisch-ruthenischen Schrifttums)» («Реформована література (Розділ з розвитку українсько-руського письменства)», яку опублікувала чернівецька газета «Bukowinaer Post» від 25 жовтня і 1 листопада 1906 р. У ній автор розглянув творчість Тараса Шевченка в широкому літературному контексті, показав велич Кобзаря на тлі найвидатніших пам'яток українського письменства, починаючи від «Слова про Ігорів похід». Зокрема Сильвестр Яричевський акцентує на здобутках автора «Енеїди» та «Наталки Полтавки»: «Якщо поява Котляревського означає відродження національної літератури, то Шевченко приніс величезну індивідуальність своїм нечувано швидким зростом». Основними мотивами поетової творчості Сильвестр Яричевський вважав гуманістичні принципи: «Його (Шевченків. – В. А.) могутній голос провістив загальнолюдську любов і свободу. Шиллерівське «Обніміться мільйони!» знайшло в українських степах своє найзвучніше, найбагородніше відлуння».

Прибувши до Серета наприкінці 1908 р., Сильвестр Яричевський розгорнув тут широку педагогічну й науково-просвітницьку діяльність. Незадовго до п'ятдесятиріччя від дня смерті Кобзаря і століття від дня його народження він писав: «Такі великі торжества треба буде й привітати нам відповідно. Нехай же прославиться пам'ять Твого найщирішого друга і пламенного апостола-віщуна Твоїї волі, український народ, нехай вона прославиться Твою великою обнотою і силою! Тому ж до труду! Чуйно, брати!»¹

З допомогою серетської громади Сильвестр Яричевський активізував роботу місцевої «Руської Бесіди», ставши 8 травня 1910 р. її головою. Нове правління товариства, до складу якого також увійшли Дьордій Яненко та Ілля Вершигора з Вашківців, Мільтияд Брага з Бербівців і Василь Кость із Серету, завзято взялися до роботи і вже в день виборів організували перший у Сереті вечір, присвячений Тарасу Шевченкові. Дійство відбувалося в ошатній залі «Аппаhof», прикрашеній портретом Кобзаря роботи негостинського вчителя М. Левицького. Сюди прибули представники німецької, румунської, польської, єврейської та української громад, бургомістр Богосевич, міські урядники, учні гімназії, жителі з довколишніх сіл. Газета «Народний голос» лако-нічно й піднесено донесла до нас атмосферу свята: «Вступне слово виголосив п. С. Яричевський; хор мішаний і мужеский під управою п. С. Яр[ичевськ]ого збирав гучні оплески; деклямація п[ан]ни Сідонії Носієвичівної виголошена була гарно, з відчуттям декламовано «Розриту могилу Шевченка і стих С. Яричевського п[ід] н[азвою] «Згадай!», п. С. Яр[ичевський] виголосив

1. Яричевський С. Чуйно! Січи! / Сильвестр Яричевський // Буковина. – 1909. – 5 листоп. – С. 2.

«Гамалію». (До успіху муж[еского] хору причинилися п. Неґрич, урядник «Сел[янської] Каси» з Чернівців і п. Євген Якубовський, учитель в Мамаївцях, що послужили нам як тенористи, за що їм велика від усіх нас вдяка і подяка!). Зібрані міщани, селяни й гімназ[ійні] ученики були видимо тим вечером дуже одушевлені»¹. Головною особою дійства був Сильвестр Яричевський, який заповзято популяризував творчість Тараса Шевченка. До сторіччя славетного українця він видав німецькою мовою брошуру «Поет любові і протесту», щоби європейська освічена спільнота більше дізналася про великого сина українського народу. Невелика за обсягом праця подає проте цілісний портрет Шевченка, виклад його життєвого шляху, характеристики поетики й провідних мотивів, окреслює естетичні, соціально-етичні й націєтворчі смисли усієї Кобзарєвої творчості².

Сподіваюся, що викладені вище факти, а також оприлюднення «Вступного слова в сорок другі роковини смерті Тараса Шевченка (на вечорницях 2 квітня 1903 р. в Коломиї)» спонукатимуть до подальших пошуків відповідей на питання про істинний внесок Сильвестра Яричевського в розвиток шевченкознавства кінця XIX – початку XX ст.

Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2017. – Березень. – № 273 – С. 6 – 7.

1. Серетські справи і справки // Народний голос. – 1910. – 18 трав. – С. 4 – 5.

2. Див. докладніше про це: Антофійчук В., Мовчанюк В. Сильвестр Яричевський в контексті німецькомовної шевченкіани // Яричевський С. Поет любові і протесту / Нім., укр. та румун. мовами. – Чернівці: Рута, 2009. – С. 26 – 30.

«ВІН ЖИВЕ І БУДЕ ЖИТИ, ПОКИ ЖИВОЮ СЕБЕ ПОЧУВАТИМЕ ДУМАЮЧА ЛЮДСЬКІСТЬ»

*Кілька міркувань щодо фототипічного перевидання книги
«На спомин 50-х роковин смерті Тараса Шевченка» (Чернівці, 2011)*

Значення цієї книги епохальне. Особливо з погляду сучасних російсько-українських політичних і культурних спілкувань. Видав її 1912 року «Комітет по упорядкуванню Шевченківських свят» у Москві відповідно до своєї ухвали від 30 квітня 1911 року.

Мовою численних документів видання розповідає про ретельність підготовки та масштабність проведення заходів, які проходили 26 лютого й упродовж майже всього березня 1911 року в Москві з нагоди 50-х роковин від дня смерті Тараса Шевченка. Їх організувала наукова й літературно-мистецька громадськість міста як вияв великої шани до українського поета, який перебував тут у 1844, 1845, 1858 і 1859 роках і зустрічався з Михайлом Щепкіним, Осипом Бодянським, Михайлом Максимовичем, Аполлоном Мокрицьким, Сергієм Аксаковим і багатьма іншими культурно-громадськими діячами. Про ці зустрічі Тарас Шевченко залишив теплі спомини. У «Щоденнику» від 26 березня 1858 року він записав: «У Москві найбільше радувало мене те, що я зустрів в освічених москвичах найтеплішу прихильність особисто до мене та непритворне співчуття до моєї поезії». Через Москву проліг й останній шлях Кобзаря навесні 1861 року, коли домовину з його прахом везли з Петербурга в Україну.

За задумом оргкомітету, до складу якого увійшли академік Федір Корш (голова), професор Московського університету Володимир Вернадський, професор Лазаревського інституту східних мов Агатангел Кримський, історик мистецтва Олексій Новицький, юрист Сергій Хвостов (секретар і скарбничий) та ін., до програми включено поминальну відправу, відкриття виставки, ранкове й вечірнє засідання урочистого зібрання, на яких з привітаннями і науковими доповідями виступали представники громадсько-культурних товариств, діячі науки та мистецтва, а також зачитувалися вітальні адреси й телеграми, надіслані з Галичини й Буковини, Санкт-Петербурга й Києва, Чернігова й Катеринослава. З Чернівців надійшла телеграма від відомого вченого-істори-

ка, дійсного члена НТШ Мирона Кордуби, в якій зазначалося: «Сей ювілей хай додасть вам, дорогі земляки, завзяття до боротьби за ідеали Шевченка».

Ювілейні події, про які розповідає книга, сприяли передусім усебічному науковому осмисленню літературної і малярської спадщини українського генія, налаштовували на об'єктивне розуміння його діяльності не тільки в національному, а й у світовому вимірі. За словами представника Товариства діячів періодичної преси і літератури, мовленими на відкритті урочистостей, «Шевченко воістину перший великий поет світовий. Ніяка країна не породила такого геніального виразника потреб і горя народного... Він живе і буде жити, поки живою себе почуватиме думаючи людськість».

Учасниками московського зібрання Шевченко сприймався як поет народний, поява якого в історичній долі українців була вкрай необхідною. Адже йшлося про вирішальну місію поетового слова, його «огня святого» – повернути рідному народові віру в його власні сили для виборювання прав на самостійний розвиток. Тим-то Шевченко, за твердженням Фердинанда де ла Барта, – «народний поет через те, що в його поезії народна душа, світогляд, вірування, сподівання, надії і горювання знайшли в собі найбільш яскравий, найбільш повний вираз». Щоправда, в роздумах на цю тему спостерігалось немало суперечностей, а то й помилкових суджень, як, приміром, у доповіді Федора Корша, надто в тій її частині, де Шевченко порівнювався з іншими поетами слов'янства – Пушкіним, Міцкевичем і Прешерном.

Московські святкування стали добрим імпульсом для активної пошукової роботи щодо виявлення, вивчення і збереження творів Шевченка, які волею різних обставин опинилися у багатьох приватних осіб. У книзі докладно йдеться про виставку, влаштовану в училищі живопису, скульптури й зодчества, яку оглянуло майже 4000 відвідувачів. На ній уперше експонувалися автографи поета: 22 листи, 8 записок, 10 віршів, передані з Нижнього Новгорода Сергієм Лазаревським; єдина копія ще не виданої тоді поеми «Мар'яна-черниця», збережена українським поетом-романтиком Олександром Корсунном; коректура «Кобзаря» 1860 року з правками автора; фотографії Шевченка та його посмертна маска. Тож виставка сповна виконала свою функцію як щодо вшанування пам'яті поета, так і популяризації його життя і творчості.

Шевченківські дні в Москві завершилися виставою за п'єсою «Назар Стодоля» і великим святковим концертом, у яких взяли участь Антоніна Нежданова, Михайло Донець, Софія Тобілевич-Кара, Микола Лисенко, Микола Садовський та ін. Виняткове враження на слухачів справив виступ величезного хору з двохсот чоловік під орудою В. Нікітіна, який виконав кантату М. Лисенка «Б'ють пороги» на слова Володимира Самійленка.

Уперше і, здається, востаннє пам'ять великого поета вшанувала й російська царська влада. Від імені Московської міської управи поклали великий лавровий вінок до погруддя поета, встановленого в залі, де відбувалося уро-

чисте зібрання, і виголошено привітання, в якому, зокрема, підкреслювалося: «Ми вшановуємо пам'ять того, хто більше за інших постраждав від кріпосного права, – може, тому, що він був на цілу голову вищим за всіх, хто оточував його, вищим за той стан, до якого належав. Він страждав і морально, і фізично. У цей день ушанування пам'яті великого українського поета побажаємо йому вічної пам'яті і вічної пам'яті не тільки в Україні, а й серед усіх нас, серед підростаючого покоління, серед наших початкових училищ». Промова була дещо стриманою, навіть приглушеною щодо оцінки діяльності Кобзаря, сказати б, цілком у стилі офіційного протоколу, і водночас досить сміливою з огляду на те, що в Україні відзначати день пам'яті Шевченка фактично було заборонено. На жаль, надалі ті заборони стали тотальними, особливо у дні столітнього ювілею українського поета.

Ювілейні урочистості, як засвідчує книга, проходили в атмосфері виняткової поваги до творчості українського співця та його покривдженого народу. Місцеві газети й журнали, які доти обходилися мовчанням, нарешті заговорили про Тараса Шевченка як про поета національного й загальнолюдського, несучи слово правди про нього по всій неосяжній Російській імперії. Серце кожного українця, як писав Сергій Хвостов, «треміло від радощів», а водночас сповнялося нестримним бажанням і надалі працювати задля національного відродження.

Шанобливе ставлення до Тараса Шевченка в 1911 році мало би послужити прикладом для теперішніх москвичів. Бодай у тому, щоби ім'я славетного Кобзаря заяскравіло на відповідних меморіальних дошках, у туристичних путівниках і, зрештою, посіло гідне місце в сучасному москвознавстві. А якщо говорити в ширшому сенсі, то офіційна Москва повинна сповна продемонструвати свою добру волю стосовно належного увічнення пам'яті великого поета, адже йдеться про її ставлення не тільки до окремої особистості, а й до всієї Української держави та її народу.

Книга «На спомин 50-х роковин смерті Тараса Шевченка», яка має виняткове наукове й пізнавальне значення, давно стала раритетом, рідкісним виданням навіть академічних бібліотек. Саме тому Чернівецьке обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка взяло на себе місію її фототипічного перевидання, сподіваючись, що нове життя книги, окрім іншого, стане для теперішніх і майбутніх поколінь зразком щирої шани до пам'яті великого поета, який жив і творив задля того, щоби вільна людина відкрила для себе святую правду «єдиномислія» і «братолюбія», високий сенс доцільності свого буття на землі.

***Передмова до фототипічного перевидання книги:
На спомин 50-х роковин смерті Тараса Шевченка. – Чернівці,
2011. – С. 3 – 6.***

РУМУНСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА В ОСЯГНЕННІ ПРОФЕСОРА ІВАНА РЕБОШАПКИ

Сторінки румунської шевченкіани: У 2 т. / Вивчення джерел, упорядкування, вступні студії, переклади, резюме, примітки та коментарі Почесного професора Бухарестського університету і Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Івана Ребошапки. – Т. 1. – Бухарест: RCR EDITORIAL, 2016. – 696 с.; Т. 2. – Бухарест: RCR EDITORIAL, 2017. – 590 с.

Творчість Тараса Шевченка посіла помітне місце в науковому і культурному просторі Румунії. Перша згадка про великого українського поета на сторінках періодичних видань належить тут до 1886 р., коли журнал «Contemporanul», який редагував Константін Доброджану-Геря, надрукував статтю «Український поет» – переклад публікації французької газети «Le Temps». А у 1894 р. з'явилася й оригінальна стаття того ж таки Константина Доброджану-Гері під назвою «Тарас Шевченко». Відтоді й до нашого часу румунськими вченими, літературними критиками, письменниками і культурно-мистецькими діячами здійснено широкий переклад і видання творів українського поета, про його життя і творчість опубліковано величезний комплекс різножанрових досліджень, а наукові конференції, урочисті вечори й концерти стали в післяреволюційний час традиційною програмою щорічних святкувань на честь всесвітньовідомого мистця.

Тож цілком закономірно, що румунська шевченкіана вельми переконливо здобула науковий авторитет і міжнародне визнання. Про це, наприклад, свідчить той факт, що окремі дослідження тамтешніх учених опубліковано в тринадцятому виданні «Світова велич Шевченка: Збірник матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка» (Київ, 1964), а також на сторінках наукових журналів і колективних монографій. Крім того, окремі нариси про визначних румунських шевченкознавців Константина Доброджану-Герю, Замфіра Арборе-Раллі, Панаїта Істраті, Георгіе Боґача, Ніколає Костенка, Іллю Константиновського, Йона Буздугана, Михайла Садовяну, Віктора Тулбуре, Віктора Кернбаха, Міхая Новикова, Міхая Бенюка, Єкатеріну Фодор, Еусебіу Камілара, Демостене

Ботеза, Михаїла Севастоса, Думітру Корбю, Міхая Ґафіцу, Еуджена Сіміона, Тамару Ґане, Валеріу Чобану, Іона-Константіна Кіцімію, Магдалину Ласло-Куцюк, Івана Ребошапку, Стеліна Ґрую, Дана-Хоріу Мазілу, Корнеліу Барборіке, Іона Козмея та ін. вміщено в «Шевченківській енциклопедії» – найавторитетнішому довідковому виданні про Великого Кобзаря.

Увесь багатий і різнорідний матеріал, що накопичився за майже 125-річчя різних культурно-історичних періодів, систематизував, осмислив і представив із відповідними науковими коментарями професор, видатний учений-славіст Іван Ребошапка у своїй монументальній за задумом і виконанням праці – двотомних «Сторінках румунської шевченкіани».

Найбільшої наукової слави професор Іван Ребошапка зажив як учений-фольклорист. Його наукові спостереження над своєрідністю української уснопоетичної творчості в широкому контексті й типологічному зіставленні з румунським та загальнослов'янським фольклором стали настільними для славістів усього світу. Крім того, він також добре знаний літературознавчими, зокрема компаративістичними студіями, в тому числі й шевченкознавчими працями: «Шевченко в Румунії», «Перший крок до пізнання творчості Тараса Шевченка», «Значний внесок у румунську шевченкіану», «Адекватне прочитання Шевченкового слова», «Шевченківські конотації метафори синє море», «Стаття Панаїта Істрати – самобутній момент у сприйнятті Тараса Шевченка французькою культурою» та ін. Серед них вирізняються розвідки про вплив українського поета на літературний доробок слов'янських авторів («Тарас Шевченко і Любен Каравелов», «Слов'янські «посестри» Шевченкових Катерин» та ін.).

Свого часу деякі віхи румунської шевченкіани осмислювали також Станіслав Семчинський, Михай Новиков, Олекса Романець, Микола Богайчук, Олег Гайнічеру, Тамара Носенко, Ігор Михайлин, Лідія Ковалець, Сергій Лучканин та й сам професор Іван Ребошапка, який опублікував у журналі Союзу українців Румунії «Наш голос» статті «Шевченко в Румунії» (1994, ч. 1-2), «Координати румунської шевченкіани» (2007, ч. 153), «Значний вклад у румунську шевченкіану» (2007, ч. 160), «Сторінки 120-річної румунської шевченкіани» (2014, ч. 237, ч. 238, ч. 239, ч. 240, ч. 241, ч. 242) та ін. З-поміж праць на цю тему до найпомітніших належать оглядові статті «Румунська література і Т. Г. Шевченко» Олекси Романця («Шевченківський словник», т. 2, 1977) та «Румунська література і Шевченко» Тамари Носенко («Шевченківська енциклопедія», т. 5, 2015). Та все ж найбільша роль у дослідженні історії румунської шевченкіани – від кінця XIX до початку XXI ст. – належить саме професору Іванові Ребошапці. В опублікованому ним виданні чітко виявляється основна мета двотомної праці – простежити еволюцію румунської шевченкіани, пока-

зати неухильне зростання її наукового рівня від публікацій Константіна Доброджяну-Ґері до монографій Магдалини Ласло-Куцук, Стеліана Ґруї, Іона Козмея, статей Івана Кідешука, Євсебія Фрасинюка та Івана Робчука, про що свідчать підрозділи його ґрунтовної (на 120 сторінок!) передмови «Феномен Тараса Шевченка – у світлі почергових румунських рецепцій». У «Вступних зауваженнях» до неї дослідник окреслив основні досягнення румунської шевченкіани, визначаючи в її історії три основних етапи:

- 1) від 1894 року, коли власне започаткувалася румунська шевченкіана статтею «Тарас Шевченко» Константіна Доброджяну-Ґері, до Другої світової війни;
- 2) закінчення Другої світової війни – Груднева революція 1989 року;
- 3) післяреволюційний період – до наших днів.

Безумовно, як стверджує професор Іван Ребошарка, значення статті Константіна Доброджяну-Ґері полягає не тільки в тому, що вона започаткувала румунську шевченкіану, а й передусім у тому, що в ній уперше в європейській літературі осмислено «геніальну самотність українського поета, що викликало зацікавлення нею і її передрук в деяких європейських країнах» (т. 1, с. 129 – 130). Власне, цим Константін Доброджяну-Ґеря акцентував світове значення творчості українського автора, а отже, фактично увів його в коло найвидатніших поетів світу: Й.-В. Ґете, Г. Гейне, Дж.-Г. Байрона, А. Міцкевича, Ю. Словацького, О. Пушкіна та ін. Крім того, за спостереженням дослідника, «твердження К. Доброджяну-Ґері про мистецьку самотність Шевченка накреслили подальший шлях румунської шевченкіани, деякі його оціночні положення повторюються у статтях наступних цінителів Шевченка, включно і сучасних» (т. 1, с. 130). Отже, Іван Ребошарка першим серед дослідників конкретизував суть шевченкознавчих праць Константіна Доброджяну-Ґері і розкрив їх істинне значення для розвитку румунської та світової шевченкіани.

Треба пам'ятати й про те, що на початку ХХ ст. стаття про Шевченка потрапила до державного довідкового видання – «Румунської енциклопедії» (Сібіу, 1904, т. 3). Це сталося головно завдяки виданій німецькою мовою книжці Йоганна-Ґеорґа Обріста «Тарас Григорович Шевченко, малоросійський поет» (Чернівці, 1870). Як і німецькомовна брошура Сильвестра Яричевського «Поет любові і протесту» (Серет, 1914), це видання мало на меті поширити відомості про Шевченка в Європі, насамперед на території тодішньої Австро-Угорської імперії, показати українського генія тамтешньому читачеві як співця свободи й добра, борця за гідність і права людини.

У наступних підрозділах передмови – «Зачинательська діяльність Константіна Доброджяну-Ґері», «Шевченківські зацікавлення наступників Константіна Доброджяну-Ґері», «Співзвучно-шевченківська «кардіограма» сприйняття суспільно-сподівальних настроїв початку ХХ століття – у душі

Константіна Доброджяну-Ґері», «Сприйняття значимості творчого феномена Тараса Шевченка», «Часткові або повні співзвуччя з материковою інтерпретацією сприйняття Шевченка в Румунії після 1917 року», – назви яких абсолютно точно вказують на провідні смислові домінанти сприйняття творчості українського поета румунськими дослідниками, докладно, у відповідному контексті та із властивим науковцеві глибинним проникненням у суть справи проаналізовано фактично всю довоєнну шевченкіану, представлену Константіном Доброджяну-Ґерею та його наступниками – Замфіром Арборе-Раллі, Штефаном Петіке, Барбу Лезеряну, Ніколае Ткачуком-Албу, Панайтом Істраті, Константіном Вилкованом та ін. Уперше тут до огляду залучено статтю Міхая Серецяну «Спів раба і помста деспота» (1914). При цьому науковець не обходить увагою гострих чи дискусійних питань, у необхідних випадках аргументовано, із залученням нових фактів веде полеміку зі своїми попередниками. Так, він цілком обґрунтовано заперечує думку Константіна Доброджяну-Ґері про Шевченка як «поета селянства», «геніального українського селянина», висловлену в статті 1897 року з такою ж назвою. Хоч її автор у свою тезу вкладав похвальний зміст, проте професор Іван Ребошапка цілком справедливо вважає, що «істина за Франком: Шевченко вийшов з-поміж кріпаків, але «став велетнем у царстві людської культури». Його творчість не можна так звужувати, якогось суто «селянського контуру» в ній не відчувається, бо своєю художньою суттю вона вповні вкладається у тогочасну європейську літературу» (т. 1, с. 139).

У європейському шевченкознавстві кінця XIX – початку XX ст. склалася традиція виводити високий національний дух Шевченкової творчості з початків українського письменства. Здається, першим до такого методу вдався австрійський культуролог Карл Еміль Француз, автор низки статей про українську літературу і поезію Тараса Шевченка. Національний дух української культури, за його працями, своїм корінням сягає часів Київської держави, коли було створено «Слово про Ігорів похід», «Літопис» Нестора, «Киево-Печерський патерик», проповіді Кирила Туровського та інші культурні пам'ятки українського народу. Підтвердження своєї тези учений віднаходить у творчості Тараса Шевченка, поета, «якого за силою й глибиною обдарування не перевершує жоден інший поет слов'янського племені». Згодом ідею Карла Еміля Францоza підхопив Сильвестр Яричевський. У статті «Eine reformierte Literatur (Ein kapitel aus der Entwicklung des ukrainisch-ruthenischen Schrifttums)» («Реформована література (Розділ з розвитку українсько-руського письменства)», яку опублікувала чернівецька газета «Bukowinaer Post» від 25 жовтня і 1 листопада 1906 р., він розглянув творчість Тараса Шевченка в широкому літературному контексті, показав велич Кобзаря на тлі найвидатні-

ших пам'яток українського письменства, починаючи від «Слова про Ігорів похід». Цікаво, що й Замфір Арборе у статті «Україна і Румунія», уривок з якої подають «Сторінки румунської шевченкіани», покликаючись на російського історика Володимира Соловйова, розвиває думку про те, що «Літопис» Нестора та «Слово про Ігорів похід» «становлять початок літератури України» і що на цій солідній основі зародилася творчість першорядних письменників: Івана Котляревського, Василя Гоголя, Петра Гулака-Артемовського, Осипа Бодяньського, Тараса Шевченка та ін. Ця теза має велике значення не лише з погляду історико-літературного й культурного загалом, а й з політичного, оскільки на науковій основі доводить генеалогічний зв'язок Київської середньовічної держави і сучасної України.

У міжвоєнний період на території Румунії систематично організовувалися літературні вечори до днів народження Шевченка. За ініціативи українських емігрантів такі свята з 1921 р. відбувалися і в Бухаресті. Зрозуміло, що це питання потребує уважнішого вивчення, але з інформації, яку подавав паризький журнал «Тризуб» та чернівецькі газети «Хліборобська Правда», «Час» та ін., можна зробити висновок, що шевченківські вечори в Бухаресті проходили за активної участі українців, румунів і представників інших національностей. «Як завше, свято Т. Шевченка, – читаємо в «Тризубі» (1926 р., ч. 28), – викликало велике зацікавлення і для вшанування апостола української національної культури, крім своєї колонії, з'явилося також і багато чужинців, переважно румун. Тут були і професори університетів, і журналісти, і співробітники офіційних румунських установ, і багато інших друзів України та національно-визвольного руху українського народу». Про цю ж подію писала і чернівецька «Хліборобська Правда» (1926, ч. 6), відзначивши, що «вечір і вечірка (на честь Шевченка. – В. А.) пройшли урочисто-святочно». Водночас не обійшлося і без прикрого інциденту – за три години до початку свята представники влади заборонили читання реферату про життя і творчість Тараса Шевченка, мотивуючи це тим, що українська громада, за чиїмось повідомленням, «збирається вшанувати якогось більшовицького діяча». Організатори вечора доводили, що «Тарас Шевченко був поетом і борцем за національно-державне відродження України та що це не перше Шевченкове свято, яке святкується на території Румунії», що «заборона реферату була побудована на інформаціях помилкових, або і цілком неправдивих, що йшли з джерел ворожих не тільки українському національному рухові, але й тому зближенню українського та румунського народів, яке може покласти камінець у фундамент майбутніх дружніх взаємовідносин між Румунією та Україною після неминучого занепаду більшовицької влади». І, очевидно, аргументи подіяли. Вже наступного року в ч. 9 журнал «Тризуб» повідомляв: «Традиційне свято Тараса Шевченка в Букарешті відбудеться 19-го березня в салі

«Трансільванія». Реферат про життя та творчість Тараса Шевченка читатиме румунський журналіст та визначний громадсько-політичний діяч п. Лунґу-леску». Аналогічну інформацію «Тризуб» умістив також у ч. 11 за 1928 р., додаючи оголошення про концертну програму: декламації і вокально-музичний відділ (артисти опери: п-ні Ніколаєску – сопрано; Трофімов – баритон; Ілько Гаврилюк – бандура. У лаконічному повідомленні журналу є ще одна промовиста деталь: «Готуються до свята Шевченка також українські колонії в Бакеу, в Гавані, в Журжі та в Кишиневі». Короткий звіт про свято Тараса Шевченка в Бухаресті подав чернівецький щоденник «Час» від 31 березня 1931 р., наголосивши: «Реферат пана Лунґулеску, в котрім докладчик схарактеризував не лиш Шевченка, а цілий український нарід і виражаючи великі симпатії до нього, закінчив висказом бажання якнайскоршого здійснення ідеалів, за котрі згинув наш великий геній». Отже, на основі публікацій «Тризуба», румунських періодичних видань і архівних матеріалів, мабуть, можна відтворити ширшу картину таких літературно-мистецьких дійств.

Ширше уявлення про румунську шевченкіану міжвоєнного часу могли би скласти і статті письменниці Сидонії Никорович, опубліковані на сторінках чернівецької періодики. На основі життя і творчості Тараса Шевченка вона сформулювала своє розуміння геніальності творчої людини. «Геній, – писала вона в газеті «Хліборобська Правда» від 1 вересня 1935 р., – це людина сильного, титанічного духу, що міг своїм ясним умом, своєю чистою душею обняти весь свій народ, всю свою Батьківщину і пізнати їх правду» (стаття «Геній народу»). Геніальність мистця, підкреслювала вона, неодмінно пов'язана із його великим правдолюбством, людинолюбством і глибокою релігійністю, «сильно розвиненим естетичним і моральним чуттям». Володіючи такими якостями, «наш народний геній Т. Шевченко», за її висновком, «побудував новий український духовий світ». Крім того, як підкреслювала Сидонія Никорович у статті «Шевченкова лицарськість», Великий Кобзар «стає для цілого українського народу високим ідеалом українського державника, патріота, лицаря» («Хліборобська Правда» від 22 березня 1936 р.). З Шевченком пов'язувала вона і свої мрії про майбутнє рідного народу. Без геніального поета, підкреслюється у статті «На могилі Тараса», «не може бути з'єднаного відродженого українського народу, не може бути новітньої самостійної України, не може бути могутньої української нації» («Хліборобська Правда» від 8 березня 1936 р.).

Новий етап інтерпретації творчої спадщини українського поета в Румунії справедливо пов'язувати із післявоєнним часом, коли відкрилися можливості для професійного розвитку місцевого шевченкознавства. Щоправда, негативно на цей процес впливав ідеологічний тиск. «Писані тоді статті, – зауважує професор Іван Ребошапка, – ґрунтувалися на російськомовних джерелах, їх

не слід називати критичними, а оглядово-імпресіоністичними, в яких дописувачі належно оприлюднювали вражаючий життєвий тернистий шлях поета і суголосну його творчість» (т. 1, с. 122). Однак пресинг комуністичної ідеології в Румунії не був таким жорстким і жорстоким, як у радянській Україні, тому наукова гуманітаристика, в тому числі й літературознавство, розвивалася тут вільніше. Що ж стосується шевченкознавства, то багато для накреслення його основних напрямів зробив Михайл Садовяну, як аргументовано доводить автор передмови. Крім того, за тим же спостереженням, справді наукове осмислення Шевченка в Румунії було б неможливе без інтерпретації його поезій румунською мовою, що переконливо підтвердили переклади Віктора Тулбуре і праця на цьому поприщі Дана Дешліу, Віктора Кернбаха, Міхая Калмику та ін., а пізніше – Іона Козмея.

Всебічно і глибоко характеризуючи шевченкознавчі праці румунських учених (наприклад, Тамари Ґане, Еусебіу Камілару, Міхая Бенюка, Корнеліу Барборіке, Дана-Хорії Мазілу, Магдаліни Ласло-Куцук, Стеліана Ґруї, Іона Козмея, Івана Робчука та ін.) у підрозділах «Перші післявоєнні кроки рецепції Тараса Шевченка в Румунії», «Зачатки шевченківських наукових осмислень», «Урізноманітнення рецептивних підходів. Осмислення шляху проникнення спадщини Шевченка до румунських читачів», «Мова Тараса Шевченка», професор Іван Ребошапка настійно прагне віднайти в них те нове, що вирізняє їх з-поміж аналогічних досліджень науковців не тільки Румунії, а й України та інших країн. Звісно, це вимагало від ученого великої ерудиції і знання відповідного контексту, що їх він переконливо продемонстрував у рецензованому двотомному дослідженні.

Подані у виданні після змістовного вступного нарису відповідні наукові праці, резюме, примітки й коментарі до них, зразки румунської поетичної і пісенної шевченкіани і т. ін. яскраво доповнюють цілісну й концептуальну картину вшанування геніального українського поета в Румунії від кінця XIX ст. до сьогодення.

Безсумнівно, ретельно виконана праця професора Івана Ребошапки, що відзначається глибиною аналізу і багатством уміщених у ній матеріалів, заслуговує на особливу увагу. Вона знадобиться не тільки ученим-літературознавцям, а й усім, хто цікавиться творчістю Тараса Шевченка. Впевнений, що це видання посяде почесне місце серед найвизначніших шевченкознавчих праць і послужить зразком для створення аналогічних досліджень у багатьох країнах світу.

Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2019. – Березень. – № 297. – С. 3 – 6.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІВАНА КІДЕЩУКА

Світова велич та унікальність творчості геніального поета-мислителя Тараса Шевченка давно сприймається як закономірний і справедливий факт. З усіх куточків земної кулі, де мешкають українці і справжні поціновувачі високого мистецтва, пролягли шляхи-дороги до Канева, на Тарасову гору. Звідси, з високості вічного спочинку, Поет посилає «і мертвим, і живим, і ненарожденним землякам», усім людям доброї волі сигнал духовного єднання під знаменами «єдиномислія» і «братолюбія». Тому йдуть і йдуть до нього звідусіль, мов на прощу, щоб причаститися таїнствами його могутнього духу. У жовтні 2014 року тут уперше побувала велелюдна делегація українців Румунії, країни, де свято шанують ім'я Великого Кобзаря, а тамтешня шевченкіана має давні і глибокі традиції.

Перша згадка про Тараса Шевченка на сторінках друкованих видань Румунії належить до 1886 р., коли журнал «Contemporanul», який редагував Константін Доброджану-Ґеря, опублікував статтю «Український поет», що була перекладом матеріалу з французької газети «Le Temps» (1886). Найпотужніше наукова шевченкіана Румунії заявила про себе в другій половині ХХ ст. працями літературознавців Магдаліни Ласло-Куцук, Івана Ребошапки, Дана Хорії Мазілу, Стеліана Груї Яцентюка, мовознавця Івана Робчука, перекладачів Віктора Тулбуре та Йона Козмея. Помітний внесок у її розвиток як науково-популярними, так і просвітницькими публікаціями здійснили й письменники: Михайл Садовяну, Міхай Бенюк, Михайло Михайлюк, Микола Корсюк, Іван Ковач, Степан Ткачук, Іван Кідещук, Михайло Трайста, Ірина Мойсей та ін. Основні теми їхніх праць – інтертекстуальність і контекстуальність творчості Тараса Шевченка, історія румунського шевченкознавства, входження слова українського поета у свідомість мешканців Румунії через посередництво перекладів, урочистих літературно-мистецьких святкувань тощо. Багатство й унікальність майже стотридцятилітньої румунської шевченкіани засвідчує і той факт, що зібрані й підготовані до друку професором Іваном Ребошапкою її матеріали складають два томи.

Власне наукові пріоритети румунської шевченкіани красномовно підтверджує подвижницька літературознавча і просвітницька праця Івана Кідещука, одного з найактивніших дослідників і популяризаторів Кобзарєвої творчості в Румунії. Уродженець південнобуковинського села Негостина, де споруджено один із п'яťох у Румунії пам'ятників Тарасові Шевченку, села, славногозвісного ревним оберіганням українських культурних традицій, він завше пропонує нові форми вшанування імені геніального поета, як, приміром, вихід у світ книги «Шевченко у піснях», спорядженої ґрунтовною передмовою. До видання увійшли вірші Шевченка, покладені на музику, та авторські пісні про поета. Найбільшу цінність у ньому становлять пісенні твори про Великого Кобзаря, що народилися на румунській землі зусиллями негостинського поета і композитора Михайла Волощука. Негостинські старожили захоплено переповідають про місцевого простого селянина Василя Малика, який знав напам'ять весь «Кобзар» і цікаво тлумачив його.

Найкраще з шевченкіани Івана Кідещука – наукові статті, рецензії, репортажі з шевченківських святкувань у Румунії, нотатки з подорожі до Канева – представлено у книжці «Наш Шевченко», яка вийшла наприкінці 2015 року в чернівецькому видавництві «Букрек»*. Автор присвятив її пам'яті своїх батьків Марії та Михайла Кідещуків, з діда-прадіда українців, які навчили його найважливішого в житті – берегти рідну мову і честь свого роду.

Книжка Івана Кідещука, жанрово строго підпорядкована вміщеним у ній матеріалам, відкривається коротким зверненням до читача, а відтак у трьох розділах подає статті й рецензії, які стосуються творчості поета або шевченкознавчих досліджень, а також розповіді про урочистості, присвячені Кобзарєві, та зразки пісенної шевченкіани.

Уже в назві вступної частини Іван Кідещук з'ясовує своє розуміння Шевченка як «поета правди, краси, віри й любові» (с. 5). Для нього Великий Кобзар – це самовідданий борець за волю України, батько нації, праведник, який своїм словом спонукає окрему людину і суспільство загалом жити за законами християнських морально-етичних цінностей.

Людина глибоких релігійних переконань, Іван Кідещук відкриває в головній книзі геніального поета передусім «силу істинного діалогу між небом і землею, між людиною і Богом» (с. 5). Бо й справді весь Шевченків «Кобзар» перегукується із Божими істинами, за ними вивіряється поетова думка чи поведінка його персонажів. Але найбільше вражає його мистецька форма – щира й відкрита розмова з Абсолютом. У тих безкінечних розмовах із Богом

* Кідещук І. Наш Шевченко / Передм. В. Антофійчука. – Чернівці: Букрек, 2015. – 192 с.

– щиросердих молитвах – Шевченко рідко впоминається за себе, а якщо й звертається із якимось особистим проханням, то воно так чи інакше увіходить в орбіту громадського, планетарного. Тому «Кобзар» у сприйнятті автора книги – «це поетична сповідь людини перед Богом, клятва святої віри до свого народу та рідного краю – неньки України, клятва любові до правди й краси, це книга прозоріння людської свідомості, книга любові до життя та Бога» (с. 6).

У не менш щиропафосних тонах пише Іван Кідешук і про Тарасову гору, де похований геніальний поет, ушлявлюючи її як одну з найбільших святинь світу. З душевним трепетом переповідає він про поїздку до Канева, вплітаючи у свій монолог-сповідь думки про життя і творчість поета. «Оскільки і я був у Каневі на Тарасовій горі біля могили Шевченка, – читаємо зворушливу розповідь, – то можу вважатися щасливим українцем Румунії. Крім того, у моїй рідній Негостині, на румунській Буковині, вже близько п'ятнадцяти літ «мешкає» Т. Шевченко. І ми цим дуже пишаємося, бо ж сила цілющого й чарівного українського слова Кобзаря зростає, напуваючи всіх нас на щорічних шевченківських святах життєдайними зернами волі, правди й любові, пересаджених поетом із святого Євангелія для духовної користі всього людства» (с. 33).

Оригінально трактує Іван Кідешук окремі твори Шевченка, вдало підшукуючи різноманітні підходи й методи до їх аналізу. Зокрема, послання «І мертвим, і живим...» він тлумачить як твір, написаний у дусі європейського романтизму, своєрідно трансформуючи традиційний для світової літератури жанр епістоли, «щоби звернутися прямо до свого обездоленого народу, щоби врятувати Україну та її синів, забезпечити їм щасливе майбутнє» (с. 43 – 44). Автор книжки простежує ідейний зв'язок «Кобзаря» із біблійними псалмами, кантами, молебнями та іншими жанрами релігійної літератури і на цій основі аргументує істинно щирі релігійні почуття поета. Аналізуючи життя і творчість Шевченка періоду заслання, проникливий дослідник підкреслює, що і в далеких казахських степах Великий Кобзар «душею залишався в Україні, жив і творив для рідного краю, мріяв змінити його долю, визволити з-під пекельного ярма кріпацтва й царизму. Ця велика любов, безмежна й свята, не тільки берегла його від смерті, а й привела до безсмертя» (с. 65). У циклі «В казематі» Іван Кідешук вирізняє поезію «Садок вишневий коло хати...», яка за своїм ідейно-змістовим і настроєвим наповненням різко контрастує із рештою творів. Розмірковуючи над таким дещо несподіваним порушенням композиційної єдності циклу, він зауважує, що «в ідилії Шевченка «Садок вишневий коло хати...» оспівана гармонія природи й людини, праці й краси, картина традиційного українського сільського життя. Естетичний ідеал Шевченка – це конкретно-чуттєве уявлення про досконалість життя в Україні. З цією метою

він свідомо ідеалізує таке життя, зобразивши його безтурботним, щасливим, гармонійним» (с. 81 – 82). Утім, за визнанням дослідника, поезія Шевченка, як і будь-яка геніальна художня творчість, сповнена незліченними таємницями, а в цьому й полягає її притягальна сила і привабливість.

Книжка Івана Кідещука, окрім свого основного призначення, – відкривати таємниці Кобзаревго мистецтва слова, виконує ще й роль своєрідного популяризатора шевченкознавчих праць, відгукуючись докладними рецензіями на вихід окремих з них, важливих для сприйняття в Румунії. Зокрема йдеться про повернення в науковий і читацький обіг праці Сильвестра Яричевського «Поет любові і протесту», опублікованої німецькою мовою 1914 року в Сереті й перевиданої 2009 року в Чернівцях мовою оригіналу та в перекладі українською і румунською. Оцінюючи значення її нової появи через 95 років після першого виходу, Іван Кідещук акцентує на тому, що Сильвестр Яричевський, як і його попередники Й. О. Обріст і К. Е. Француз, прагнув подати українського поета європейському читачеві як співця свободи й добра, любові до України і всього стражденного людства (див.: с. 86). На його погляд, перевидання праці Сильвестра Яричевського трьома мовами сприятиме розвитку як українського, так і румунського та німецькомовного шевченкознавства.

Уважно поставився Іван Кідещук до виходу навчального посібника чернівецького професора Богдана Мельничука «Українська поетична шевченкіана» (2010), який, на його думку, має велике значення і для «сучасних спеціалістів у галузі українського шевченкознавства в Румунії» (с. 88), оскільки в ньому представлено розвиток української поетичної шевченкіани за 170 років, тобто від 1841 року до наших днів.

Не менш докладно і з почуттям наукового задоволення аналізує Іван Кідещук і інші шевченкознавчі праці, як, наприклад, збірник «Тарас Шевченко – апостол українського народу» (Бухарест, 2013), який охоплює доповіді українських і румунських учених, виголошених на Міжнародному симпозиумі, організованому Сатумарською філією Союзу українців Румунії 25 – 27 травня 2012 року в співпраці з Інститутом Івана Франка Національної академії наук України (Львів).

На сторінках своєї книжки Іван Кідещук виступає і як уважний літописець, який ретельно зафіксував низку важливих подій, що мали місце із ушануванням пам'яті Шевченка в Румунії. Серед них – розповіді про виставку понад п'ятдесяти репродукцій з картин Шевченка, влаштовану Сучавською філією Союзу українців Румунії 29 червня 2011 р., Шевченківські свята в Негостині, Міжнародну славистичну конференцію, приурочену 150-річчю від дня смерті Тараса Шевченка, що відбулася 7-8 жовтня 2011 р. в Бухарестському універ-

ситеті, Шевченківський літературно-мистецький вечір у Бухаресті 11 березня 2014 р. та ін. Мине час, а написане залишиться і слугуватиме добротним матеріалом для нових дослідників теми «Шевченко і Румунія».

Грунтовне прочитання поезії Шевченка і наукової літератури про неї, широка обізнаність із творами світової класики допомогли Іванові Кідещуку відкрити найголовніше в об'єкті свого дослідження – чесне й саможертвоне служіння митця рідному народові й найвищим людським ідеалам, що в віках озветься віщим: «Наша дума, наша пісня / Не вмере, не загине».

Віриться, що книжка Івана Кідещука знайде своїх прихильників з числа науковців і широкого читацького загалу. Адже вона, з одного боку, потверджує факт неперервності в історії румунської шевченкіани, а з іншого – служить штрихом у літописі вшанування пам'яті українського поета європейською країною. Та найголовніше, мабуть, те, що ця книга звела надійний духовний місток між Негостиною (а ширше – і Румунією!) та Каневом, який вірно служитиме новим поколінням українців Румунії.

Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2016. – Березень. – № 261. – С. 7-9.

126-ий ПОМЕННИК ЮРІЄВІ ФЕДЬКОВИЧУ

11 січня 2014 р. минуло 126 років від дня смерті Юрія Федьковича. Оцінюючи сподіяне й написане славетним буковинцем з погляду сьогодення, захоплюємося передусім його глибоким патріотизмом, чесним і самовідданим служінням рідному народові, сміливістю у боротьбі за соціальні й національні права поневоленого люду... Незадовго до свого відходу у вічність він завершив трагедію «Хмельницький». У ній заголовний герой заявляє: «...Бо я для України лиш жию». Цими словами видатний письменник, освітянин, редактор першої на Буковині української газети ніби підсумував власну громадсько-культурну діяльність. Адже весь свій таланти життєву енергію він сповна віддав рідному народові, поклав, за його ж словами, «на вівтар матери-Руси, на вівтар людськості».

Головною темою літературної творчості Юрія Федьковича була Буковина, край, де він «орлом родився», «де соколом ріс». Але своє щире, горде й волелюбне слово він ніс усій Україні, що, зокрема, підтверджує вірш «Нива» – своєрідний літературний маніфест митця:

*А я піду – як палата,
Так і бідна хата,
Піду руськов Українов
Женчиків збирати.
Жніть, вжинайтесь, женці мої,
Та й дякуйте Богу,
Що поміг нам жито жати
На своєму полі.*

Юрієві Федьковичу довелося жити і творити в умовах Австро-Угорської імперії, у складі якої Буковина перебувала на колоніальному становищі. Добре розуміючи суть цісарської політики, письменник-патріот усіляко осуджував і викривав зусилля чужинців, спрямовані на політичне й духовне поневолення українців, на забуття ними власної національної приналежності.

Але ще більше обурення в Юрія Федьковича викликала діяльність Росій-

ської імперії, яка своєю загарбницькою політикою несла найбільшу загрозу народам світу, насамперед українському. Тому з усією прямоотою він заявляв: «О, Москво, мати ти всіх лих! / О, Москво, ти несила крові» (вірш «В день скону батька нашого Тараса Шевченка!»). У статті «Щоб не було запізно!» (1869), написаній у час активізації москвофільства, попереджаючи про небезпеку, яка йшла від російського царизму, Юрій Федькович підкреслював: «Битва під Полтавою (1709) звершилася, Русь завоювали московити, їх цар Петро привласнює ім'я переможеного народу, бере собі титул царя Руси й укладає програму своєї майбутньої політики: з Москви до Дніпра, з Дніпра до Вісли, з Вісли до Карпат, звідти до Дунаю, а від Дунаю до Босфору. Хіба стане хтось заперечувати, що це не розходилося з його програмою – програмою поневолення всіх слов'ян?!» Ці слова як пересторогу маємо взяти до уваги і ми сьогодні суцї, бо завойовницькі наміри ніколи не сходили з порядку денного Російської імперії – ні царської, ні більшовицької, ні путінської.

На патріотичних позиціях Юрій Федькович твердо стояв і в питаннях розвитку освіти. Він наголошував на вихованні дитини в душі національних традицій, необхідності викладання шкільних предметів рідною мовою, у зв'язку з чим підготував навчальні програми й посібники, зокрема, «Буквар», оформлений народною мовою і фонетичним правописом. Цій же меті служили й художні твори Буковинського Соловія, адресовані дітям. Сам їх автор прагнув дати «найкращі у ручку дитинці книжечки» (вірш «Святий Николай»). З-поміж них особливий емоційний і виховний заряд несла духовна лірика, яку Д. Лукіянович назвав «чудовими побожними піснями», які «ніхто досі не написав і хтосна чи напише». Приклад тому – поезія «Рідний край»:

*Там, де я родився, там мій рідний край;
Слави, щастя, долі, Боже, єму дай!
Слави, щастя, долі, веселу годину,
Мир вівіки вічні, мир на Буковину!*

У контексті відзначених вище ідей слід розглядати і вихід газети «Буковина», редакційний колектив якої було доручено очолити Юрієві Федьковичу. У першому числі часопису, датованому 1 січня 1885 року, публікувалося звернення до співвітчизників, у якому підкреслювалося, що преса повинна бути дзеркалом життя народу, виразником його дум і прагнень. Особливі надії покладалися на конституційний шлях розвитку, на який Австрія стала в 1867 р. «І чим котрий народ потрафив більше використати права конституції для себе, тим вище стоїть він понад другий народ, о таким

лиш народі сказати можна, що він жиє життям повним, природним, життям свободним – бо в его хаті своя правда, сила і воля», – наголошувалося у зверненні. Тому першочергове завдання «Буковини» – «...поставити нарід руський Буковини на рівний ступінь духового і морального розвитку з іншими народами австрійської монархії». Характеризуючи 1886 рік як «рік распри, брани, лиха, горя», що «нас, як старців загублених, / Лишив і голих, і студених», «всім другим народам на сміх», поет дорікає лжепатріотам, запродавцям і закликає їх:

*О, схаменіться уже раз
Ви, обскуранти, ідіоти!
Бо ми вже люде, а не скоти,
Бо правда з нами і за нас,
А з вами лож одна мерзенна
Та Абля кров свята, невинна
На ваших каїнських руках.
І буде Каїна вас жах
Всім на покай, усім на диво,
Гадюки, гнати аж у Неву,
А фурії за вами вслід...
Се Божий суд і наш завіт.*

Усього себе Юрій Федькович віддав українському національно-культурному відродженню на Буковині. Він виступив з чіткою політичною програмою, спрямованою на те, щоби український народ посів гідне місце серед європейських народів. У цьому він був і залишається нашим учителем.

Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2014. – Січень. – № 235. – С. 10-11.

СИДІР ВОРОБКЕВИЧ ТА УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНТИЗМ

Творча постать Сидора Воробкевича на тлі його епохи загалом може видаватися пересічною. На перший погляд, вона в масштабах усієї нової української літератури не відіграла надто великої ролі, залишаючись лише прикладом становлення та зростання українського письменства другої половини XIX ст. Однак, на моє переконання, це достатньо спрощене уявлення, оскільки насправді і творчість, і життєва постава Сидора Воробкевича – яскравий прояв непростих як соціально-політичних, так і національних процесів формування української модерної нації, її пошуків свого шляху в тодішній історії, культурі, літературі.

Загальна теорія стильового розвитку, першими дослідниками якої в українському літературознавстві були Микола Гнатишак та Дмитро Чижевський, декларує, що «характер стилів змінюється, «хвилюючись», коливаючись межі двома різними типами, що протистоять один одному»¹. Д. Чижевський застерігав, що така «культурно-історична періодизація зустрічається з тими самими труднощами, що й усяка періодизація взагалі: «зміст» часу, те, що в часі відбувається, ані в якій мірі не розподіляється само по собі на такі відтинки, урізки, що цілком би відповідали урізкам часу [...]. Тим важче говорити про закінчення якоїсь доби. Рештки, «релікти», епігони існують та чинні і впливові ще довго по «закінченні» якоїсь історичної епохи. А головне, вони живуть та чинні разом, одночасно з якоюсь вже новішою течією, в межах іншої, нової епохи»².

Історія розвитку українського письменства XIX ст. і творчість Сидора Воробкевича в контексті теорії розвитку стилів демонструють, як особливості становлення національної свідомості, умовно кажучи, «деформують» та роз-

1. Чижевський Дмитро. *Культурно-історичні епохи // Українське слово / Хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. – Кн. 3. – Київ: Рось, 1994. – С. 617.*

2. Там само, с. 618.

мивають характерну для літератур державних народів чіткість і періодичність видозмін характеру культурних (та, зокрема, літературних) епох.

У народів, які мали свої держави, або перебували під пануванням інших народів не надто довгий термін, стильові епохи змінювалися рівномірно, періоди їх «співіснування» при переході від однієї до іншої були достатньо короткими й творчість того чи іншого автора найчастіше можна характеризувати як певну цілісність у межах однієї з літературних епох. У бездержавних народів і тих, які довгий період перебували під чужою окупацією (у тому числі й українці), ці стильові періоди дуже часто накладаються один на одного, інколи змішуються та співіснують разом, інколи взагалі відсутні.

Кінець XVIII й ціле XIX століття в українському письменстві – яскравий цьому приклад: майже зникає епоха Класицизму тут співіснує й із бароковими елементами (як це проявляється, наприклад, у поемі Івана Котляревського «Енеїда»), а Романтизм несе на собі печать і класицистичних залишків, і барокового «художнього» осаду. Саме запізнілий романтизм Сидора Воробкевича, який триває і в епоху Реалізму і сягає Модернізму, несе в собі багато характерного і для барокового, і для класицистичного світогляду. Недаремно ж Микола Євшан, яскравий поборник модерністичного мистецтва, досліджуючи тему козащини в українському письменстві, на початку XX ст. саркастично писав: «...У Федьковича розуміння козащини було не як живих, діяльних людей, а як декорації. Ще більше безжизненною була козацька муза іншого буковинського поета Сидора Воробкевича. Любов до бувальщини була у нього велика, та у ній він не умів висловити того, чим він хотів зацікавити тодішню інтелігенцію. Він писав багато історичних поем більших і менших з часів козацьких і писав з великим розмахом, садився на силу слова і пластики в образах, та повиходили з того речі такі нудні та скучні, що їх ніхто не читав і не читає, але про них не знає!»¹ [3, с. 425-426]. Суб'єктивний літературно-критичний сарказм Миколи Євшана підкріплюється і роздумами його сучасника – Володимира Гнатюка. Той у статті «Сидір Воробкевич» (1903) зауважував про його поеми: «Коли ті речі мають розбудити ентузіазм, мусять промовляти не до розуму, але до серця, мусять бути гарячі, мусять розпалювати всі почування читачів, навіть ті, що скриті дуже далеко і не легко [їх] збудити: тим часом поемам Воробкевича бракувало всього того, вони були зимні, тяжкі і через те вони цілком забуті»².

1. Євшан Микола. *Критика. Літературознавство. Естетика*. – К.: Основи, 1998. – С. 425 – 426.

2. Цит. за: Євшан Микола. *Критика. Літературознавство. Естетика*. – К. Основи, 1998. – С. 426.

Сьогодні лише з перспективи історичного контексту видно, наскільки глибоким було нерозуміння цими критиками справжніх причин такого запізненого романтичного світовідображення у творах Сидора Воробкевича. Насправді ж проблема Воробкевичевої творчості не в тому, що вона у стильовому оформленні далеко відстає від нових віянь у мистецтві й літературі Реалізму та Модернізму, які були його сучасниками. Його романтична творчість, замішана, як уже наголошувалося, і на барокових вкрапленнях, і на окремих класицистичних прийомах, насправді стала наслідком нерівномірного історичного та національно-культурного розвитку різних частин України, які перебували під різними окупаційними режимами. На таке запізнення суттєво впливав інший рівень національної свідомості українців та інтенсивність суспільно-політичного життя на Буковині, ніж у Галичині, чи у тих частинах України, які перебували під окупацією Російської імперії. Адже відомо, що в бездержавних та пригноблених народів Романтизм відіграє роль початкового каталізатора національного самоусвідомлення та формування важливих форм і засобів громадсько-політичного життя.

Перехід від Реалізму до Модернізму демонструє уже наступні стадії в культурному та націєтворчому просторі: він виражає поступовий перехід від консервації давніх етнографічно-побутових традицій Романтизму до пошуку специфічних засобів вираження психології людини, переплетінь зовнішнього світу та її внутрішніх переживань. Однак кожен із цих етапів у становленні національної культури є вкрай важливим. Дмитро Чижевський, до речі, наголошував, що вже ««літературні розходження» між учасниками літературного руху початків 60-их років не були випадковими. Лише старі учасники літератури 50-60-х років та нечисленні молодші були ще представниками літературної романтики [...] романтичні ноти є ще в перших представників нових літературних настроїв. Більшість нових письменників орієнтувалися на нові літературні напрями, що тим часом розквітали в західних та російській літературі», вони пробували «перенести їх на український ґрунт»¹.

Поруч із цією складовою певного моменту національного становлення, яка визначає художні параметри творчого світу буковинського митця, важливим фактором впливу на його творчість і її ідейно-естетичні та стильові параметри є і його приналежність до кліру. Ігор Набитович, досліджуючи, як художньо реалізовується образ священика в сучасному Воробкевичеві українському письменстві, наголошує, що в епоху Романтизму та Реалізму в нашій літературі, яка творилася в межах Російської імперії, «починає викри-

1. Чижевський Дмитро. *Історія української літератури*. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1956. – С. 452.

сталізовуватися достатньо нег'ативний образ священика («попа»). Підсоветське літературознавство, яке примушувало до прислугування антирелігійній марксо-ленінській ідеології, в обговоренні цієї проблеми змушене було виходити з двох засад: показувати, з одного боку, нег'ативну роль Церкви у житті людини (бо ж «релігія – це опіум для народу», мовляв Маркс), але з іншого – завуальовувати існування проблеми, на яку було накладене повне табу. Ця омерта (закон мовчання) не порушена й у сучасній історії української літератури (така тенденція простежується майже в усіх «Історіях» української літератури, опублікованих після проголошення незалежності України).

Слід зламати це табу й окреслити його чітко й недвозначно: йдеться про те, що у цих творах української літератури ХІХ – початку ХХІ віку представлено *Російську православну церкву та її клір, церкву імперську*, яка й тоді, й сьогодні є виразно антиукраїнською». Одночасно український модернізм «привносить певне розширення у цю проблему – вихід на критику не тільки московської Церкви в Україні, а й інституцій християнської Церкви загалом, накреслення перспектив їх трансформації та націєтворчого наповнення їхньої діяльності. Свідченням цього є, наприклад, поезія та проза Івана Франка, драматургія Лесі Українки. Однак така зміна є своєрідним і невід'ємним елементом модерністичної естетики»¹. З погляду священицького сану в такому історичному контексті постава митця-романтика є найбільш органічною, оскільки щодо релігійного світобачення вона в порівнянні з реалістичним та модерністичним світоглядом, є найбільш консервативною щодо релігійних норм та традицій суспільства. Браян Вілсон наголошує, що покликання священика – «щось набагато більше, ніж робота чи навіть професія: воно передбачає повну моральність, високі обов'язки щодо способу життя та цінностей віри [...]. Для служителя релігії вони є самі по собі остаточними цілями, достоту як релігійна діяльність є метою в собі»².

На жанровому рівні романтичний струмінь творчості Сидора Воробкевича проявляється у тому, що в поезії він культивує переважно жанри романсу, елегії, а «лірику поета відзначає наспівність, мелодійність, задушевність»³. Автори «Історії української культури» твердять, що в українську пісенну культуру «органічно вріс цілий шар пісень на тексти поетів, так званих авторських, або літературного походження, які фольклоризувалися. За поетикою і мелосом вони пов'язані із селянською ліричною, історичною піснею, міським

1. Набитович Ігор. *Універсум sacrum'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)*. – Дрогобич–Люблін: Посвіт, 2008. – С. 268.

2. Вілсон Браян Р. *Соціологія релігії* / Пер. з англ. М. Хорольської. – Х. : Акта, 2002. – С. 319.

3. *Історія української культури: У 5 т. – Т.4. – Кн. 2. – К.: Наук. думка, 2005. – С. 96.*

середньовічним кантом»¹. Особливістю творчості Сидора Воробкевича, автора багатьох пісень, є поєднання в них таланту поета й композитора, що яскраво виражено в піснях «Заграй ти, цигане старий» та «Над Прутом у лузі хатчина стоїть».

Петро Никоненко та Микола Юрійчук наголошують, що «за тематикою, жанровими та художніми особливостями його проза мала багато традиційного, характерного для фольклору, творчості Марка Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка та інших письменників (тобто йдеться про вплив класицизму та романтизму на його творчість. – В. А.), але було в ній чимало нового для літератури»² Буковини та Галичини.

Власне, основні особливості стилю та художнього світобачення митця на сьогодні досить повно вивчені. Однак саме релігійні мотиви його поезій ще чекають свого дослідника. У цій статті лише заакцентую на деяких із них, які є важливою складовою його ідіостилу і водночас ідейно-естетичними домінантами його творчого світу.

Релігійною поетичною доктриною для С. Воробкевича є переконання, що «світ – мов церков Божя». Великдень, наприклад, надає можливість поетові перенестися у дні молодості. Таким чином, циклічне повернення в «днинку святу і велику», коли воскрес Христос, стає миттю минулого щастя:

*...Як «Христос воскрес» у церкві
священики заспівають,
і у моє серце всі надії,
золотаві сни вертають. [...]*

*Божя днино! Білий волос
Через тебе знов чорніє. [...]
Знов з тобою повертають
Красні літа молодії.*

Поезія «Величайте Бога», яку можна вважати алюзією до псалмів, звернена до дітей із закликом величати Бога, бо:

*Кожда птичка, хоч маленька,
що лугом літає,*

1. Історія української культури: У 5 т. – Т.4. – Кн. 1. – К.: Наук. думка, 2008. – С. 551.

2. Никоненко Петро, Юрійчук Микола. Жайворонкова пісня з Буковини // Воробкевич Сидір. Вибрані твори. – Київ: Дніпро, 1987. – С. 13.

3. Твори Ізидора Воробкевича. – Т. 1. – Львів: Вид-во т-ва "Просвіта", 1909. – С. 39.

*рано, ввечер веселиться,
Богу піснь співає.
І ви, діти, пишні цвіти,
Тіштесь, співайте,
Голосочком вашим милим
Бога величайте!'*

У ще одній поезії («Ранок»), у якій звучить подібний мотив, можна додати й концепцію досконалості світу, створеного Господом:

*Звізди гаснуть, сонце сходить,
вже збудились птички всі,
соловейко вже заводить
при поточці у гаї.
Жайворонки підлітають,
Мило в воздуху співають,
Бога величають².*

Усі Божі створіння – і «з дзвіночками худобина», і пастушки, що «на сопілках вигравають», і барвінок, і тюльпани, й рожі, й малі гвоздики, «всі до неба ся здіймають, / і мов тиху піснь співають, / Бога величають». Подібні мотиви звучать і у віршах-молитвах для дітей «Ой, Ісусе, глянь на мене» та «Як лягаю спати – Біля мене Божа Мати...».

Вірш «Моліться Богу» – заклик у всіх проявах людської екзистенції молитися Господові й дякувати Йому за Його ласку: і «як раненько ся пробудиш / на Бога загадай / і молитву щирим серцем / к Нему посилай», і «як лягаєш спочивати / у вечер трудний, / знов до Бога помолися...», і «як недоля тя притисне, / як надія вся / зникла [...]», і також і тоді, коли «як у щастю дні за днями / минають тобі...»³.

І хоча «сей світ повний недостатку / і печали, і гризот», але є Буковина, і є Карпати, які, на переконання поета, – особливе місце на землі, бо це місце має усі прикмети сакрального локусу («Наша Буковина»). Важливим елементом цього райського кутка є присутність тут рідного слова, яке люблять і плекають. Бо ж «де краще смерека і сосна росте, / де мильше трембіта увечер гуде»? – «Нігде, лиш у наших зеленім краю, / у наших Карпатах, у наших раю, / у нашій Буковині». Тут рай на землі, бо ж «де мову, звичаї, як скарб дорогий,

1. Там само, с. 87.

2 Там само, с. 89.

3. Там само, с. 88 – 89.

/ шанує, честує великий, малий?» – «Ой там, де лунає дуброва від нут / рідненького слова, де Черемош, де Прут: / у нашій Буковині!». І тут також «слава Господня так красно цвите»¹.

Яскраво виражені романтичні мотиви релігійної екзальтації й медитації, наприклад, у вірші «Монастирська рож», який починається легендою про монастирську троянду:

*Десь над морем у пустині монастир стоїть...
Там случась – в казці кажуть – чудо з давніх літ:
Кому з ночі спаде рож в келію малу,
тому більше не читати Псалтирю святу.
За три дні йому співають «со духи» черці
і голосять тяжко-важко дзвони голосні...²*

Поет, якби знав, «де стоїть тота святина», готовий піти в ту пустелю ченцем, читати Псалтир і бити поклони: «щоб мені та рож спала, бо життя мені / доля знищила...»³.

Як видно з цих прикладів, романтичні образи та символіка в поезії С. Воробкевича дуже часто мають релігійне семіотичне забарвлення; його творчість наповнена біблійними алюзіями та ремінісценціями.

Варто навести ще один вірш С. Воробкевича, який став своєрідним заповітом священика-поета й українського патріота. Цей твір, побудований на біблійній символіці, підкреслює, що найбільші зрадники – старозавітний Каїн і новозавітний Юда, апокрифічний Агасфер – це ті, хто зрікся рідної мови. Поезія сприймається як продовження Шевченкового пророчого заклику із «Подражання 11 псалму»: «Возвеличу малих отих рабів німих! Я на сторожі коло їх поставлю слово...»:

*Хто мову рідну і звичаї
не любить і чужим
богам лиш служить, той народу
є зрадником лихим.*

*Як Каїн, на чолі він носить
гріха п'ятно гидке,*

1. Там само, с. 91.

2. Там само, с. 100 – 101.

3. Там само.

*чужий полин йому є медом,
а все своє гірке.*

*Хто зрікся прадідної крові,
забув і де родивсь
і звуки ті, якими Богу
дитиною моливсь,*

*нехай той вічно блудом ходить,
як грішний Агасвер!
Нехай його гризе сумління,
й до Суду щоб не вмер!*

*Хто помагає кути пута
Для брата, той проклят!
Нехай, як від чуми, від нього
всі люди сторонять!*

*Він Юда є свого народу,
з ним ходить вічний стид –
такий най нудить своїм світом,
як грішник Вічний Жид!*

У ліриці Сидора Воробкевича проступає ще одна група мотивів (у безпосередньому єднанні з релігійними мотивами усєї творчості), яка підтверджує тісний зв'язок його світогляду із романтичними тенденціями. Ідеться про мотив пошуку медитаційного спокою навіть у найважчих життєвих ситуаціях: у пошуку щастя та душевної рівноваги у вирі буття («Зайшло за гори сонце»; «На сім краснім Божім світі...», «До Сучави я на прощу...», «Заповіт» тощо); у розлуці з коханою / коханим, пов'язаній навіть зі смертю (як, наприклад, у поезіях з циклу «Думки»: «Як з Марійкою моєю...»; «У Сучаві», «На горбочку березонька...» та ін.), з передчуттям власної смерті («Снується павутина...»), у прагненні примирення між ворогами («Одніське добре слово часом...»). Першоджерел цих мотивів можна дошукуватися, зокрема, у бароковій філософії серця Григорія Сковороди, а їх широка присутність у творчості київської та харківської шкіл української романтики знову ж декларує й підтверджує потужний струмінь романтичної традиції художнього світу Воробкевича-митця.

1. Там само, с. 190 – 191.

Загалом же, Сидір Воробкевич – запізнiлий романтик, який творив у епоху пізнього українського Романтизму, Реалізму та Модернізму. У всій його поезії та прозі романтичні тенденції (з окремими бароковими та класицистичними елементами в творчій палітрі) залишаються домінантними.

І цей запізнiлий романтизм слід сприймати не як художнє «ретроградство» чи «епігонство». Він пов'язаний передусім з особливостями процесів формування національної свідомості на Буковині у другій половині ХІХ ст. і священицьким саном автора, а водночас і з його діяльністю як фольклориста та громадського діяча.

На різних рівнях творчості митця (передусім, – у музиці та літературі) проявляються як і характерні для європейського романтизму тенденції загалом, так і ідіостильові, притаманні лише його творчому доробку, індивідуальні вияви мистецького таланту. І в традиційних для європейської культури складових романтичного стилю Сидора Воробкевича, і в індивідуальних неповторностях його художнього світогляду, пов'язаного зі священицьким саном, з контекстами сучасної йому історії та специфічним рівнем національної самосвідомості, що вплинули на формування його ідіостилу, і полягає неповторність цього митця як у європейській культурі загалом, так і українському культурно-політичному та мистецькому житті зокрема.

Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2011. – Жовтень. – № 208. – С. 9-13.

«ДОБРОДІЯТЕЛЬ РУСІ І СВІТЛА ШИРИТЕЛЬ»: ПЕДАГОГ, ПИСЬМЕННИК І ПРОСВІТИТЕЛЬ ІЛЛЯ ІЛЮК

Під впливом суспільно-політичних і культурно-мистецьких подій в останні десятиліття XIX ст. на Буковині сформувався численний загін самовідданих і високопрофесійних українських учителів, які своєю невсипущою працею прагнули вивести рідний народ із злиднів і кромішньої пітьми. Їхні педагогічні принципи суголосні з думками Юрія Федьковича, котрий, «будучи шкільним інспектором, відстоював думку, що діти українського краю, поневоленого Австро-Угорською імперією, мають навчатися і виховуватися рідною мовою, на матеріалі рідної історії, з оперттям на реалії його географії, культури, трудових занять мешканців». А всі підручники «повинні писатися народною мовою й обов'язково відповідати поглядам, почуттям, традиціям і звичаям народу»¹.

Ілля Ілюк – один із послідовників Юрія Федьковича, до ідей якого мав незмірне довір'я й повагу, так само, як і до переконань Степана Смаль-Стоцького, Осипа Маковея, Теодота Галіпа та інших культурно-освітніх діячів Буковини. Педагог, письменник і просвітитель, він виявив найкращі якості провідника буковинських українців, пробуджуючи у них почуття національної гідності і прагнення боротися за свої політичні права.

Професійні принципи, громадянська і творча позиції Іллі Ілюка близькі до поглядів визначного освітянина Івана Бажанського, а також таких педагогів і письменників, як Омелян Попович, Євгенія Ярошинська, Осип Маковей, Іван Синюк, Сильвестр Яричевський, Сергій Канюк, Іларій Карбулицький, Дмитро Макогон, Костянтина Малицька, Данило Харов'юк, Іван Дошівник та ін. Однак його діяльність і творчий доробок цілком забуті і лише тепер вони стають об'єктом наукової уваги.

Несхитний на позиціях українського патріотизму, повсякчас піклуючись про національну освіту, Ілля Ілюк невтомно працював задля блага рідного

1. Мельничук Б. «Бо я для України лиш живу...»: Своїми патріотичними почуттями Юрій Федькович випередив українців на століття / Богдан Мельничук // Буковина. – 2009. – 7 серп. – С. 3.

народу, настійно дбав, щоби його учні виростили гідними українськими громадянами. З цією метою він також писав публіцистичні та художні твори, в яких пропагував загальнолюдські цінності, ідеї української державності й почуття усвідомленого патріотизму. Як згадувала його донька, письменниця Сидонія Никорович, батько «не полишив мені ніяких маєтків, але він полишив мені дуже багато – цілий несплямлений скарб, це любов до народної справи і віру у свою Батьківщину. Він оставив мені велику болючу-горючу тугу за всім нашим і той величавий образ України, що носив ціле своє життя в своїй душі»¹. Треба зазначити, що життя і творчість Іллі Ілюка у цьому сенсі були напуттям і зразком не лише для власної дитини, а й для усієї буковинської молоді, усіх його сучасників. Такою ж його діяльність повинна залишатися і для нас, нині живих.

Творчий доробок Іллі Ілюка порівняно невеликий, принаймні якщо судити за тим, що вдалося вибрати в чернівецьких періодичних виданнях. Разом з тим з різних джерел відомо про чималий упорядкований архів письменника, в якому могли зберігатися його ще не друковані твори. Однак виявити бодай сліди цих матеріалів наразі не пощастило.

Ілля Ілюк народився 22 липня (за ст. ст.) 1861 р. в селі Стара Жучка (тепер у складі Чернівців) у багатодітній селянській родині. Його батьки – Мафтей та Параскева – виховували, крім нього, ще п'ятеро дітей: три доньки і два сини². Попри матеріальні нестатки хлопець завдяки наполегливій праці здобув педагогічну освіту і на початку жовтня 1888 року отримав свою першу посаду в школі південно-буковинського села Рус-пе-Боул (Rușii-pe-Boul, тепер Палтіну) поблизу Кимполунга (нині Сучавського повіту Румунії). Два з половиною місяці потому в родині новопризначеного народного учителя народилася донька Сидонія, якій судилося стати талановитою українською письменницею, журналісткою та громадсько-політичною діячкою.

Село Рус-пе-Боул, назва якого в перекладі з румунської означає «русини на Зубрі», тобто поселення українців на річечці Зубр, належало в часи вчителювання Іллі Ілюка до так званих «волоських повітів». Сюди молодий учитель прибув із твердим наміром не тільки сумлінно виконувати свої педагогічні обов'язки, а й піднімати національну свідомість серед українських гуцулів. Але робити це в таких селах, як Рус-пе-Боул, було не тільки складно, а й

1. Никорович Г. С. На могилі могого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 16.

2. Державний архів Чернівецької області. – Фонд 1245, опис 3: Книги актів цивільного стану (метричні книги) нинішньої Чернівецької обл. Справа 106: Книга реєстрації актів про народження громадян міста Чернівці (церква Стара Жучка за 1855 – 1878 рр. Арк. 37 зв. – 38.

небезпечно. Бо, як згадував Ілля Ілюк, «роз'юшені румунізатори аж пінілися зі злості, а переслідували до крайности, а коли не знайшли нічого, взялися до іншого способу, а іменно: обчорнювати мене перед моїми шкільними властями без підпису власного імені. Тут був я німецький ставати до двобою із скритим ворогом. А таких із румунізаторського табору, що давалися неабияк відчути, було доволі»¹. Та не тільки із запеклими й нищими денаціоналізаторами доводилося боротися Іллі Ілюкові, а й із бюрократичним і підкупним шкільним начальством. У цьому надважкому протистоянні він міг покладатися лишень на власні сили, власну наполегливість і витримку, а в окремих випадках — на підмогу шкільного інспектора Омеляна Поповича та депутата Буковинського сейму й університетського професора Степана Смаль-Стоцького.

Чимало турбот одержимому своєю професією учителеві завдавали байдужість і недовірливість до школи з боку простого люду, темного й затурканого злиднями і щоденними життєвими клопotaми. Задля кусника черствого хліба згорьовані батьки, здебільшого безземельні, воліли послати своїх дітей на заробітки до заможних господарів, ніж до школи. «Тоді на самому початку, — писала Сидонія Никорович, — наш бідний селянин ставився не дуже прихильно до школи. Мій батько не брав їм це за зле. Він знав, де лежить причина: убогість і задовженість, тому тяжко було селянинові посилати до школи по двоє дітей. Батько щораз більше зближався до людей, говорив з ними і старався кожному з них пояснити значення школи в людському житті. Поволі те темне недовір'я в людей зникало і мій батько згодом учив при повній клясі»². Ілля Ілюк був «цілим своїм єством українським мужиком. Через те він знав мужика, відчував його злидні і доля мужика його боліла. Він ходив щодня по науці по селі. Ходив від хати до хати і все говорив кожному про поліпшення мужицької долі, про краще завтра. Він говорив з однаковим одушевленням і переконанням чи до одного мужика, чи до цілої громади»³.

За світоглядом і переконаннями Ілля Ілюк був національно свідомим українцем, але умів поважати й інші народи, шанував їхні культури, захоплювався їхнім мистецтвом і літературою. Він мав добру вдачу, але міг і ненавидіти. Не терпів «гніту і поневолення, ненавидів те, що не давало нам (українцям — В. А.) культурно розвиватися. Він ненавидів ті хижацькі інстинкти народів, що люблять над іншими панувати, угнетати й не даючи змоги в себе дома, на своїй землі користуватися правами вільного громадянина». Він боровся

1. Ілюк І. Відозва! / Ілля Ілюк // Народний голос. — 1913. — Ч. 37. — 3 жовт. — С. 3.

2. Никорович Г. С. На могилі могого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. — Чернівці: Меркур, 1930. — С. 2.

3. Там само.

«проти загального зла. Хоч казав усе, що в першій і більшій мірі нам шкідливе наше зло, бо це спиняє наш культурний спільний розвиток. Шкідливі нам наша незгода і внутрішня деструктивність». Головне – «ми повинні нашу ненависть скеровувати проти ворогів, а в нас самих повинні і мусять бути згода і порозуміння»¹. І коли злагода і взаєморозуміння ставали нормою організації суспільного життя, тоді приходив успіх до усієї громади. Одна з таких подій, до якої причетний і Ілля Ілюк, сталася в Руспебоулі, де 28 грудня 1902 р. заснувалися позичкова і щаднича каси, завдяки чому селяни в разі потреби могли брати кредити під малий відсоток і не заходити в кабальні борги до лихварів. З цієї нагоди на урочисті збори зійшлися ґазди та інтелігенція з Руспебоула і сусідніх сіл. З великим душевним піднесенням і подякою присутні заслухали вітального листа від професора Степана Смаль-Стоцького. А місцевий учитель Юрій Якубович, обраний на головного касира, у своєму виступі підкреслив: «Коли буде єдність і візьмемося до сильнішої праці на полі просвіти, то загостить до нас добро і щастя»².

У Руспебоулівській школі Ілля Ілюк здобув перший трудовий досвід і створив свій ідеал педагогічної діяльності. Його суть полягала в органічному поєднанні засвоєння учнями програмових знань та всебічного розвитку їхніх творчих здібностей, а також у просвітительській роботі з батьками та всіма місцевими мешканцями. Навчальну і виховну роботу педагог прагнув будувати таким чином, щоби діти в школі відчували якнайбільше радості, охоче відвідували уроки, дбав, щоби вони виростали всебічно розвиненими особистостями, училися самостійно пізнавати навколишній світ, виробляли впевненість у своїх розумових здібностях, допомагали батькам по господарству, шанували старших. Він категорично виступав проти фізичних покарань учнів, бо будь-яка наруга над дитиною, на його думку, притуплює в ній почуття людської гідності і виховує рабську натуру.

Світогляд Іллі Ілюка базувався на релігійній ідеології, на визнанні Бога в його триєдиній сутності як творця світу, а також на тих морально-етичних цінностях, які утвердив український народ практикою свого тисячолітнього християнського буття та обрядово-звичаєвими нормами. «Він був християнином з переконання. Це було потребою його душі»³, – писала Сидонія Никорович. Тому, за свідченням доньки, Ілля Ілюк ретельно дотримувався усіх церковних приписів: сповідався і причащався, молився, а особливо втішався церковним співом і читанням Євангелія під час богослужінь. Він щиро і сердно популярно-

1. Там само, с. 2 – 3.

2. *Письмо з Руспебоула // Руска Рада. – 1903. – Ч. 1. – 3 (16) січ. – С. 3.*

3. *Никорович Г. С. На могилі могого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 3.*

зував Біблію, захоплювався її життєвою мудрістю, вишуканою формою повчально-поетичних книг Старого Завіту та євангельських притч, а вчення і діяння Ісуса Христа сприймав як найвищий жертвний вияв заради спасіння роду людського. Сидонія Никорович згадувала, як батько у часи тяжких життєвих випробувань гостріше, ніж завжди, відчував потребу у Святому Письмі, наполегливо утверджував опору у вірі й постійній молитві, що психологічно робило його стійкішим і допомагало розв'язувати складні життєві колізії.

Найбільшим святом і радістю для Іллі Ілюка та його родини було Різдво. До нього в домі готувалися заздалегідь. Ще за тиждень до його початку сходилися парубки і під керівництвом наставника ладнали звізду, повторювали улюблені колядки й училися віншувати із святами. Усіма опановував піднесений настрій, особливо в день Святвечора. Господар дому сам, як і його матір-селянка, прилагоджував стіл, застеляв його білою скатертиною, ставив головки часнику й маку, прикрашав пучком васильку й китицею калини, а відтак заносив до кімнати сніп необмолоченої пшениці – дідух. Крізь незаслонені вікна пробивалося яскраве світло, ніби подаючи знак колядникам. І вони, немов добрі посланці неба, несли від господи до господи блаженну звістку про народження Сина Божого. «Небо і земля нині торжествують...», – линуло звідусіль, наповнюючи людські душі невимовною радістю і щастям. «Чуєте, як гарно колядують... То наш український народ...», – радісно промовляв до рідних Ілля Ілюк і запрошував до світлиці різдвяних гостей – сивочолих ґаздів – і разом з ними заводив свою улюблену колядку:

*Зажурилися гори, долини,
Що не вродило жито, пшениця,
Лиш уродило зелене вино!
Зелене вино вгору ся вило,
Вгору ся вило, голубо цвило,
Голубо цвило, сильно вродило...*

Зворушений співом господар на знак подяки міцно стискав правицю кожному колядникові і разом з усіма продовжував різдвяний хід.

На початку осені 1891 р. Іллю Ілюка перевели на посаду управителя ново-відкритої школи села Кичера (тепер Червона Діброва Глибоцького району Чернівецької області). Тут, у Кичерській школі, остаточно сформувалися педагогічні погляди молодого вчителя, виробилися різноманітні форми й методи навчання та виховання дітей. Він прагнув, щоби його учні не лише засвоювали міцні знання, а й були готовими до практичної діяльності після школи, вміли шанувати свій рід і народ. Його стараннями шкільну кімнату

прибрали портретами Тараса Шевченка, Івана Франка та Юрія Федьковича, а щоденні уроки завершувалися розповідями учителя з української історії, читанням спеціально написаних ним для виховних бесід казок, легенд та оповідань, в яких козаки поставали хоробрими переможцями і визволителями своєї Батьківщини. Велику вітиху приносили вчителеві виконані його вихованцями творчі завдання на різні теми: «Як жив або живе мій дід і що про нього доброго розповідають», «За що я люблю свою матір», «Які казки розповідає моя бабуня»¹ тощо. Вдома учні записували від сільських старожилів народні пісні, казки, приказки і в школі за допомогою наставника вчилися систематизувати, упорядковувати й аналізувати самобутні перлини народної творчості, яких, за свідченням Сидонії Никорович, назбиралося кілька сотень. Педагог уміло провадив патріотичне та естетичне виховання, непомітно переводячи увагу учнів на красу рідної землі, унікальність природи, багатство народної творчості, гармонійність обрядів і звичаїв, витонченість предметів побуту тощо. І діти в такий спосіб самі доходили висновку про винятковість усього свого, українського, проймалися глибокою любов'ю і шаную до нього, а це зі свого боку сприяло формуванню в їхніх душах почуття національної гідності та найкращих рис людського характеру. Велика заслуга Іллі Ілюка полягала у сформуванні релігійної, морально-етичної та естетичної культури учнів. Разом з ними він співав у церковному хорі, навчав їх духовних пісень і виховував у душі євангельського милосердя.

У своїх учнях Ілля Ілюк найбільше цінував любов до праці, тому вихованню цієї риси дитячого характеру надавав особливої ваги. За його дорученням узимку школярі збирали зернятка фруктових дерев, які навесні висівали у шкільному городі, а відтак вирощували щепи і дарували їх дітям. Але, що найважливіше, на таких спільних заняттях працею вироблялися навички до суспільно корисної діяльності. Крім того, учитель завжди дбав про виявлення і розвиток різних здібностей і талантів учнів. Тож малюнки, ліплення із глини, вишивки, різьблення та інші витвори дитячих рук повсякчас прикрашали класну кімнату, постійно оновлюючись.

Із здібних до співу й декламації дітей Ілля Ілюк сформував хор і драматичний гурток. Виступи шкільних аматорів, особливо до Шевченкових свят, здобули неабияку популярність серед глядачів навколишніх сіл. Спеціально для юних театралів Ілля Ілюк писав п'єси. З газетних повідомлень знаємо лише про назви двох із них: «Напад татар» (драматичний етюд у віршах) і «Пасочка» (п'єса на великодні теми). На жаль, їх тексти наразі не вдалося розшукати.

1. Див.: Там само, с. 6.

Творча спадщина Іллі Ілюка складається здебільшого із традиційного у світовому письменстві жанру літературних листів, опублікованих у чернівецьких газетах «Руска Рада» і «Народний голос». Вони адресовані школярам та їхнім батькам, учням так званої «повторительної науки» й усій буковинській молоді. У них автор закликав селян вдосконалювати свої знання шляхом самоосвіти й читанням художніх книг, подавалися різні господарські поради, підкреслювалася користь від об'єднання в громадсько-культурні й фінансові організації, вказувалося на шкідливість пияцтва, звучали гострі виступи проти денаціоналізації українців і масової еміграції до Америки тощо.

Тексти листів Іллі Ілюка відзначаються високохудожнім стилем. Вони щедро пересипані епітетами, метафорами, порівняннями, витонченими звертаннями. Наприклад, адресуючи листа селянам-хліборобам, підкреслюючи роль українського учительства, автор у властивій йому манері писав: «Так як Ви, дорогі браття, заповідливо доглядаєте те в землю Вами кинене зерно, щоби воно гарно зійшло, без усяких шкід свобідно росло та принесло красні плоди, так само наш учительський обов'язок – доглядати, аби те зерно науки, яке народна школа защеплює у молоденьку душу дитини, свобідно росло, розвивалося та принесло вже раз нашому народові пожадані плоди кращої долі»¹.

Свою творчість Ілля Ілюк розвивав під впливом біблійного стилю, особливо під знаком новозавітних послань і євангельських притч. В одному із листів, вдаючись до спостережень із навколишньої дійсності, як це робив Ісус Христос у своїх проповідях, він писав: «Гляньмо в природу! Задивімся хоть би на мурашки. Що тут побачимо?! Вони, німі сотворіння, не мають жодного поняття о Божім пречудеснім світі, а все їх щось пре працювати. Таж їм ліпше було б поживитися тай вводно дрімати. Чи докучає їм хто за податки або додатки? Чи їм треба вбиратися, свята справляти та хату нагрівати? Де там? То все ні. Бог вщипив і в то німе сотворіння пречудесну силу до праці! Або візьміть бджоли, як вони все, а все щиро і ревно працюють, одна одній помагають, одна за другою обстають, як слухають матки, який у їх вулію порядок, яка чистота»². Відтак автор своє спостереження переносить на суспільний устрій українців, підкреслюючи: «Всі народи вже пізнали, що лиш в єдності велика сила, а нас, темних хліборобів руських, навіть німина попередила! Ми не вмієм єднатися до купи, ані другим помочи так, як треба, ані порадитися, ані щось доброго зробити, зате уміємо остатнє змарнувати»³. Своїм прикладом автор прагнув підкреслити необхідність гуртування усіх українців у єдину

1. Ілюк І. Відозва! / Ілля Ілюк // Народний голос. – 1913. – Ч. 37. – 3 жовт. – С. 2.

2. Ілюк І. 3-ий лист з Кичери до родичів шкільної молодіжи / Ілля Ілюк // Руска Рада. – 1901. – Ч. 45. – 9 (22) падолиста. – С. 356.

3. Там само.

родину, щоб жити так, як усі європейські народи. У цьому, крім художнього, виявляється ще й суспільно-політичне значення послань Іллі Ілюка. Також він публікував оповідання на теми села. Серед них – «Який кінець нечитальника?», «За одинадцятий сніп», «Під ялинкою» та ін.

У 1908 р. Ілля Ілюк отримав третє місце роботи – в народній школі села Чорнівка, що неподалік Чернівців. Як і в Кичері, тут він розгорнув широку просвітительську діяльність, про що не раз писалося в чернівецьких газетах. Слід відзначити, що в багатьох буковинських селах Ілля Ілюк ініціював відкриття ощадних кас, читалень «Рускої Бесіди», Січей, торгівельних спілок, функціонування яких значно полегшувало життя місцевого селянства. Він також прилучився до заснування «Народного Дому» в Чернівцях і майже всіх українських товариств, що постали на Буковині перед Першою світовою війною. Це був воістину народний учитель, «добродіятель Русі (*тобто України*. – В. А.) і світла ширитель»¹, як назвав його школяр Василь Котик із Онута, що на Заставнівщині, а за ним – й інші буковинці.

Прихід Першої світової війни приніс цілковитий хаос у щоденний розмірений ритм буття. Суспільство помітно поляризувалося за політичними поглядами. З'явилася підозра і недовіра. Влада одразу ж поділила підданих на лояльних і нелояльних до себе. Одні лагодилися до евакуації, другі вперто не хотіли рушати з насиджених місць, треті потайки сподівалися змін на краще. Ілля Ілюк перед наступом російських військ змушений був покинути Буковину і переїхати спочатку до Праги, а потім – до Фрайштадту. І хоч поряд була донька, він ніяк не міг звикнути до чужини. Любов до рідних місць кидала його в тяжкі думи. Трохи оговтавшись, він казав: «Так гарно, як в нас над Прутом, ніде нема»². Там, на чужині, як писала Сидонія Никорович, він зрозумів «вагу і вартість свого, там став він українцем великого розміру. <...> Він щодня слідив за подіями на Буковині, чи ще не уступився москаль, щоб чим скорше повернути домів. А тоді ще в нас в серці була та надія, що ми осягнемо у світовій війні свою незалежність»³. З цією вірою і надією Ілля Ілюк повернувся на Буковину, в село Чорнівку. Але, як згадувала Сидонія Никорович, «все навкруги нас було темне і невиразне. Ніхто не знав нічого певного про нашу (буковинців. – В. А.) долю. Тоді кружали всякі поголоски»⁴. Ситуація стала багато в чому зрозумілішою після візиту до Чорнівки Сократа

1. Див.: *Руска Рада*. – 1901. – Ч. 43. – 26 жовт. (8 падолиста). – С. 343.

2. Никорович Г. С. *На могилі мого батька замість колача й свічки вінець думок* / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 13.

3. Там само, с. 14.

4. Никорович Г. С. *На могилі мого батька замість колача й свічки вінець думок* / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 14.

Іваницького, командира сотні січових стрільців, а згодом – професора Українського Вільного університету. Три дні, що їх провів Ілля Ілюк у товаристві січових стрільців, дали йому та його доньці чіткіше розуміння того, як на руїнах старого світу повинна постати Українська держава, «ясна, велика і вільна з золотоверхим Києвом»¹. А в ній до всезагального визнання вознесуться свої пророки: Тарас Шевченко, Іван Франко, Юрій Федькович і назавжди утвердиться своя ідея Бога, запанує своя Церква.

Однак, на жаль, тим обнадійливим мріям не судилося здійснитися. Настали інші часи, ще тяжчі випробування випали на долю українців, зруйнувавши їхні плани на побудову власної держави, «прийшла темрява і затьмила цей світлий образ»². Прийшло те, чого буковинські українці найменше очікували. Ілля Ілюк не крився перед новою владою, що він українець, і продовжував жити у своєму, виплеканим тяжким трудом шкільному світі, бо ніяк не міг збагнути, що українську дитину не можна навчати рідною мовою, тому й був силоміць відправлений на пенсію. А найбільше йому боліло те, що хтось заради посади і матеріальної вигоди враз відцурався свого національного походження, зрікся рідного народу, його мови і пішов служити чужинцям. У цей психологічно складний для себе час він, як писала Сидонія Никорович, «шукав серед темряви української провідної зорі... І не находив, і не бачив. Він дуже терпів, дуже боліла його душа»³. Усю надію покладав на молодь, на нових людей з новими поглядами та ідейно-політичним і моральним вихованням.

За своє трудове життя Ілля Ілюк не здобув жодних матеріальних цінностей, бо не це було його головною життєвою ціллю. Зароблене тратив на газети, журнали й книжки, допомагав убогим, жертвував на українську справу. Спромігся тільки на малу хатину, де міг би на схилі літ притулити голову. Але тої щасливої і забезпеченої старості майже не мав. Довго і тяжко хворів, покинутий усіма, навіть найближчою ріднею; «догорав, як та лойова свічка, яка силується зібрати послідні сили, щоби ще раз, востаннє, із давньою силою освітити своє оточення»⁴. 27 лютого 1929 р. в селі Чорнівка (тепер Новоселицького району Чернівецької області) він відійшов на вічний спочи-

1. Там само.

2. Там само.

3. Там само, с. 15.

4. Посмертна згадка // Час. – 1929. – Ч. – 125. – 5 берез. – С. 3.

5. Див.: Державний архів Чернівецької області. – Фонд 1245. Книги актів цивільного стану (метричні книги) нинішньої Чернівецької області. Опис 9, справа № 368: Книга реєстрації актів про смерть по с. Чорнівка Новоселицького району за 3 січня 1904 – 29 грудня 1938 р. Аркуш 173 зв. – 174.

нок⁵. В останню дорогу його проводжали селяни, учні, місцева інтелігенція, вчителі із сусідніх сіл, «докладаючи всіх старань», щоби «похоронити покійника із належною йому честю»¹. У некролозі, опублікованому газетою «Час», підкреслювалося, що покійний був «щирим українським патріотом, який ціле своє молодече життя присвятив праці для свого народу, не думаючи цілковито, як це звичайно лучається в ідеальних людей, про свою старість. Був це один із перших піонерів українського народу на Буковині, які промощували шлях своїм темним братам до кращого життя». Він «брав живу участь у всіх ділянках українського життя», «був світочем для українського народу на Буковині, який запалював і закликав усіх до життя»².

Уже згаданий онутівський учень Василь Котик ще 1901 року вшанував Іллю Ілюка віршем, в якому є такі рядки:

*Славне ім'я Ваше на весь світ най буде,
Що не забуваєте за руські люди,
І з щирого серця і доброї волі
Желаєте всім нам як найлучшої долі.
А «Руска Рада» нам славна не від нині
В найдальших закутках, в цілій Буковині.
Їй всі сердечну подяку складаймо,
В нашій будучности її ся не зрікаймо»³.*

Разом з автором вірша і ми віддаймо шану безкорисливому трудареві, талановитому педагогові, письменникові і просвітителеві на ниві українства Буковини. А водночас подбаймо і про те, щоби його культурно-громадська діяльність, педагогічний досвід і творчий доробок стали надбанням нашого часу, послужили зразком у справі розбудови Української держави, економічно сильної і політично авторитетної у цілому світі.

Публікується вперше

1. Посмертна згадка // Час. – 1929. – Ч. – 125. – 5 берез. – С. 3.

3. Там само.

4. Руска Рада. – 1901. – Ч. 48. – 30 падолиста (13 груд.). – С. 383.

ОПОВІДАННЯ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЮДА» І ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Проблема зради, яка посідає одне з найважливіших місць у євангельському контексті, у процесі загальнокультурного функціонування набула універсального, можна сказати, архетипного значення. У багатьох літературних версіях своєрідна «абстрактність» новозавітної колізії долається та актуалізується за рахунок її «накладення» на реалістичний предметно-побутовий континуум. Завдяки цьому євангельська «схема» постійно набуває сучасного життєподібного звучання, яке завжди співвідноситься з проблематикою епохи-реципієнта. Наприклад, змістовий план оповідання О. Кобилянської «Юда» (1915), який стосується часів першої світової війни, тісно пов'язаний з євангельським сюжетно-образним матеріалом про зраду Христа, на що дослідники вже звертали увагу. Зокрема, Ю. Клим'юк, порівнюючи його із драматичною поемою Лесі Українки «На полі крові», що виглядає надто умовним, доводив наявність у ньому міфологічно-притчевих елементів. Обидва твори, на його думку, «єднає з міфом та притчею, по-перше, узагальненість образів головних героїв, які, хоч і різняться за смисловим значенням від євангельського образу Юди, в своїй основі є архетипними, тобто зводяться до зразка, до психомоделі людини-зрадника. По-друге, – те, що, внаслідок параболічного зіставлення двох віддалених між собою епох (початок двадцятого століття і біблійної історії), образи й події творів набувають алегоричного значення, тобто ознак міфологічно-притчевої умовності. По-третє, – застосований у них прийом ремінісценцій з євангельських творів, що дозволяє розширити межі художнього узагальнення і звичайні випадки з життя підняти на рівень вічних проблем людського буття»¹. С. Кирилюк вка-

1. Клим'юк Ю. Міфологічно-притчева природа умовності й узагальнення у творах Лесі Українки «На полі крові» та О. Кобилянської «Юда» // *Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератури (До 125-річчя з дня народження письменниці): Тези доповідей і повідомлень Респ. наук. конф. (24 – 26 листопада 1988 року).* – Ч. 1: Літературознавство. – Чернівці, ЧДУ, 1988. – С. 85.

зує на певну сюжетно-подієву подібність твору О. Кобилянської та євангельської оповіді¹.

Потрібно враховувати і таку важливу тенденцію використання традиційного сюжетно-образного матеріалу різних генетичних груп світовою літературою, сутність якої виявляється у поєднанні подієво-семантичних характеристик загальновідомих зразків з реаліями національно-історичних епох, які їх запозичують («Сільські Ромео і Джульєтта» Г. Келлера, «Ромео, Джульєтта і темрява» Я. Отченашека, «Майстер і Маргарита» М. Булгакова, «Кентавр» Д. Апдайка та багато ін.). Як відзначає А. Нямцу, «актуалізація образу Юди, включення його семантичного комплексу в реалістично-побутовий контекст здійснюється літературою багатопланово і в більшості випадків спрямована на життєве «опредмечення», морально-психологічну конкретизацію і його людську «заземленість». При цьому включення загальновідомої семантики образу у змістову структуру літературного твору найчастіше здійснюється у двох напрямках: використання її аксіологічної символіки для надання масштабності і всезагальності конкретної екзистенційної ситуації, з одного боку; уподібнення євангельської абстракції конкретній життєвій ситуації, поведінковому виявленню певного психологічного типа, – з другого. В обидвох випадках зберігається характерна для більшості традиційних персонажів єдність конкретно-життєвого і вселюдського, що сформувалася протягом їх багатовікового функціонування в загальнодуховній і повсякденній цивілізації»².

Подібним чином євангельські структури використовуються у творах Г. Гауптмана («Юда»), Г. Панаса («Євангеліє від Юди»), І. Багряного («Сад Гетсиманський»), О. Солженіцина («У колі першому») та ін. Реальність, що реконструюється у подібних трактуваннях, має, як правило, драматично напружений, екзистенційний характер, у ній на перший план висуваються ті проблеми епохи, які мають принципове значення для буття конкретного народу або усієї цивілізації. Варто враховувати, що сприйняття подібних версій визначається загальновідомою семантикою євангельських оповідей, які допомагають не тільки виділити універсальне в конкретно-побутовій ситуації, але й, головне, визначити міру людяного в людині.

В оповіданні О. Кобилянської «Юда» євангельська історія зради «знижується» за рахунок її накладення на реалістично-життєподібний контекст часів

1. Див.: Кирилюк С. *Із спостережень над трансформацією біблійних мотивів та образів у творчості Ольги Кобилянської* // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 13. – Слов'янська філологія: 3б. наук. праць. – Чернівці, ЧДУ, 1997. – С. 42 – 48.

2. Нямцу А. Е. *Новый Завет и мировая литература*. – Черновцы: Черновицкий госуниверситет, 1993. – С. 29 – 30.

першої світової війни (подібне використання даного прийому див.: «Дон Жуан приходить з війни» Е. фон Хорвата, «Орніфль, або Наскрізний вітець» Ж. Ануя та ін.). Цілком буденна в епохи воєнних катаклізмів ситуація (батько випадково стає винуватцем смерті свого єдиного сина; див., наприклад: «Донські оповідання» М. Шолохова, численні версії міфа про Едіпа в літературі ХХ ст.) набуває винятково напруженого і багатоаспектного асоціативно-символічного звучання, яке, насамперед, провокується і змістовно орієнтується аксіологією заголовка, тим, за визначенням В. Мейзерського, «мінімальним текстом, що виконує соціальні прагматичні функції, регулює відношення письмового тексту до відсутнього контексту»¹. У подібних версіях від реципієнта вимагається не тільки знання традиційних колізій, але й, головне, здатність здійснити естетично осмислене взаємонакладання (перенесення) двох змістовно рівнозначних континуумів.

Зовнішньо змістово-подієвий план оповідання О. Кобилянської «повторює» основні перипетії та колізії євангельської розповіді: зрада (в даному разі вона має інше семантико-психологічне навантаження), взяття плати і відмова від неї з моменту розуміння її призначення, самогубство як результат усвідомлення ганебної суті свого вчинку та ін. Проте письменницю цікавлять не стільки формальні події «збіги», скільки внутрішні фактори та наслідки виниклої ситуації, яка сталася попри волю і бажання головного персонажа твору. Саме тому О. Кобилянська основну увагу зосереджує на семантико-психологічних аспектах поведінки «мимовільного Юди», етико-психологічні домінанти якого, що поступово розкривається в кожному конкретному випадку до і після основної події, абсолютно відмінні від мотивів поведінки євангельського зрадника, а це ще більше підкреслює фатальність і трагізм зображеної О. Кобилянською буденної ситуації.

Майстерно вкраплені в сюжетну канву оповідання переживання головного персонажа з приводу хвороби дружини, долі невістки, яка чекає народження дитини, стану голодної і погано доглянутої через його старість маржини та ін. підкреслено акцентують доброту, милосердя і богобоязливість «Юди» із твору О. Кобилянської як домінанти його характеру.

Примітно, що О. Кобилянська «спонукає» свого героя, а він повинен вказати «неприятелеві» місце знаходження австрійського війська, двічі брати плату за такі зрадницькі дії. Це дало змогу письменниці глибше показати психологію вчинку, який, на відміну від загальновідомої ситуації, скоєно під тиском насилля. Спочатку її «Юда» не задумується над суттю того, до чого його примушують. Тому, коли хтось «втиснув йому в руки кілька рублів, проти чого

1. Мейзерский В. М. *Философия и неориторика*. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 142.

чоловік не опирався і, не оглядаючи їх, всунув в свій черес»¹. У цих діях героя О. Кобилянської спостерігається відверта безпосередність селянина, котрий, хай і з остраху перед озброєними російськими солдатами, звично бере належну йому плату, як за будь-яку роботу, яку треба сумлінно виконати.

Як і традиційний Юда, головний персонаж оповідання О. Кобилянської суть свого вчинку усвідомлює поступово. Ображений докорами «неприятеля», спочатку він хоче повернути зароблені гроші (пор.: євангельський епізод, в якому Юда віддає тридцять срібняків первосвященникам; Мт., 27: 3-4), але вже пізно – взята плата прирікає його на остаточне звершення зради. Тому він, спантеличений брутальністю фізичної наруги, тільки пасивно спостерігає за тим, як вдруге без його на те згоди «гроші всунули йому за черес». Тепер «з боязні перед новими ударами»² він покійно показує те місце, де раніше бачив австрійський патруль.

Після отримання грошей «Юда» О. Кобилянської потрапляє у жахливий вир подій, стрімкий розвиток яких уже не можна зупинити. Логіка зради неминуче веде до трагічних наслідків, що все більше усвідомлює герой оповідання. Щоправда, як буває в подібних випадках (пор.: «На полі крові» Лесі Українки), він ще намагається виправдати себе тим, що «нехотючи став убійцею чотирьох душ», що «патруль – це ще не військо», що «це тільки припадок», а «тих пару рублів, що йому силою втиснули в руки (звернімо увагу, герой О. Кобилянської демонстративно не враховує тут плати, взятої першого разу. – В. А.) і що він їх узяв, понесе до панотця й запитає, що йому з ними робити»³ [120, с. 396-397].

Кульмінаційний момент в оповіданні О. Кобилянської настає тоді, коли «Юда» в одному з убитих впізнає свого сина. Тепер він до кінця усвідомлює суть скоєного ним і розуміє, що за це не матиме прощення: «Двоє не простять мені мого нещастя. То є душа мого сина, а потім наша нива. Може, я ще здиблюсь на тім світі з моїм сином, і, може, він простить мені, що я завинив. Може. Але моя нива, цей кусень землі, яка походить з діда-прадіда і яку обробляли руки мого сина, з нею я ніколи не здібуюсь, і вона не простить мені ніколи, що я зробив її сиротою й відняв у неї руки, які її обробляли»⁴ (Пор.: новозавітний епізод, в якому Юда за отриманні від первосвященників гроші купує ділянку землі, яку назвали «Поле крові», – Діян., 1: 18-19; «На

1. Кобилянська О. Юда // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 4. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 393.

2. Там само, с. 394 – 395.

3. Там само, с. 396 – 397.

4. Там само, с. 403.

полі крові» Лесі Українки). З точки зору саморозв'инчування героя оповідання принципово важливою є його сповідь, в якій він усвідомлює безпосередню подібність свого вчинку до тих подій, які сталися в Юдеї на початку I ст. н. е.: «Моє нещастя прояснило мені світ, бо досі я нічого не бачив. Моя душа дістала очі, і ви повинні в них заглянути. Перше душа моя була замкнена... <...>. Прошу вас, пане, підіть від хати до хати та розкажіть про мене, про юду, нехай стережуться стати такими, як я»¹.

Паралель «звичайна людина – євангельський Юда», яка виявляється головним чином у сповіді персонажа, здійснює поєднання реалій оповідання (події відбуваються на початку грудня 1914 року) із загальновідомою ситуацією Нового Завіту, а ряд деталей, що характеризують розв'язку, підсилюють життєвість того, що відбувалося (згадка про Карпати, австрійське та російське військо, смереку замість осики, використання діалектних слів та ін.).

Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Вип. 58-59. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 1999. – С. 74-79.

1. Там само, с. 402 – 403.

ПАРАБОЛІЧНА СТРУКТУРА НАРИСУ/НОВЕЛИ-ПРИТЧІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЗА ГОТАР»

Раціоналістичне світобачення, властиве реалізму, спирається тільки на дійсне відображення подій зовнішнього світу, яке не може мати жодної іншої (міфо-ритуальної, сакральної, фантастичної) перспективи. Модерністичне сприйняття навколишнього світу, яке стало своєрідним поверненням до романтизму, дає можливість відкрити в реальному світі й вияви іншого плану: містичне переживання того, що в цей реальний час у реальному просторі відбувається вторгнення сакрального світу, здатність відчувати, що в цьому реальному світі можна виявити ірреальні прояви, які мають багато ознак сакрального. І. Набитович наголошує, що «категорія *sacrum*, сакральне є однією із найзагальніших категорій. Вона є виявом людського буття, людської присутності в *Universum*’і. Людина релігійна – *homo religiosus*, пізнаючи світ, шукаючи свого місця в ньому, завжди намагається ідентифікувати своє місце в цьому *Universum*’і – у співвіднесенні із сакральним, із його проявами в людському бутті»¹. Людський досвід пізнання й освоєння *sacrum* «опирається на релігійно марковані концепти (які є зраціоналізованими об’єктами ірраціональних динамічних виявів сакрального)». За допомогою концептів, які є «особливими згустками людського досвіду» і які, «кристалізуючись, творять згустки досвіду людини – релігійно марковані мікро- та макроконцепти» в мистецькому творі можливе створення художнього світу з вираженням сакрального світоуявлення». Найчастіше ці мікро- та макроконцепти «ірраціоналізуються в матеріальному світі у певні образи, символи, матеріальні об’єкти: людські постаті, або в різні предмети – зокрема ті, які мають ритуальний характер». Слід пам’ятати й про те, що категорія *sacrum*, як відомо, «має амбівалентний характер не тільки з психологічного погляду – притягує та відштовхує, а й з аксіологічного – є *святим* та *нечистим*»².

Основою новели (нарису) Ольги Кобилянської «За готар» покладено, здавалося б, лінійний сюжет із життя буковинської сільської громади. На межі

1. Набитович І. *Універсум sacrum’у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму): Монографія.* – Дрогобич; Люблін: Посвіт, 2008. – С. 541.

2. Там само, с. 542.

села в хуртовину замерзає чужинець, який прибув із Галичини. Якщо громада візьметься його рятувати, а він помре, то їй доведеться за свій кошт його поховати. Священик наказує перенести чужинця «за готар» – за межу села. Тоді його смерть стане проблемою сусіднього села. Чужинця намагається врятувати бідна селянка Магдалена зі своєю хворою донькою. І незнайомець, і донька селянки помирають, а всі видатки за похорон лягають на Магдалену.

Можна розглядати сюжетні перипетії «нарису із сільського життя» (як окреслює жанрові особливості цього твору сама авторка) з погляду реалістичної естетики. Однак цей твір може мати й іншу, не раціонально-реалістичну перспективу, а модерністично-сакральну. На можливість такої інтерпретаційної стратегії письменниці вказує те, що в архітектонічній структурі твору прихована притча про милосердного самарянина. Парабола визначається як «близький до притчі жанровий різновид із розгорнутим тлумаченням зображуваних подій. У творах за стислою розповіддю завжди приховані кілька планів іншого змісту. <...> У структурі параболи закладено інакомовний образ, що тягнє до символу (інколи – до символічної притчі), а не до алегорії, не втрачаючи предметної виразності за ситуативної багатозначності»¹.

Архітектонічна спорідненість притчі про милосердного самарянина та новели-нарису О. Кобилянської виявляється на різних рівнях художнього тексту. Сюжетно «За готар» має багато очевидних паралелей із Христовою притчею – аж до збігів образу немилосердного священика. Священик – «старенький панотець», у якого «біла довга борода», – зовнішньо типовий образ старозавітного пророка або святого. Однак у цій формі міститься аксіологічна протилежність змісту – чужинець, який помирає на зимовій дорозі, на переконання панотця, «лише клопіт для села: загине, то й ховай даром, трудись за Бог зна які гріхи...». Священик «не любив даром трудитись. Старий уже був, а що найважливіше – який хосен йому з того...»². Його нехить до чужинця виражається й намаганням виправдатися, якщо селяни думають, що цей подорожній, «може, замерз», «або заслаб», то отець «кликнув *роздразненим* (курсив наш. – В. А.) голосом»: «Або упився, або упився!» і цю спробу самовиправдання підтримує один із селян: «Може, хотів зігрітися! <...> Та й збігла горівка в ноги й звалила»³.

Образ Магдалени, у контексті паралелізму до Христової притчі, є симетричним до образу милосердного самарянина: »...напіткнула на нещасного

1. Літературознавча енциклопедія / Автор-укладач Ю. Ковалів. – Київ: Академія, 2007. – Т. 2. – С. 180.

2. Кобилянська О. *За готар* // Кобилянська О. Збір. творів: У 10 т. – Т. 1. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 350.

3. Там само, с. 351.

чужинця і з остраху аж у голос скричала <...>. Заволоділо нею одно почуття, що наплило могутчою хвилею на її душу і наказувало лиш одно: до хати забрати нещасного. Якнайборше до хати <...>. Не міг іще бути мертвий... Господь великий»¹. На допомогу Магдалені прибігла «її дитина, мов той ангел, так злетіла»². Модерністично-сакральна перспектива прочитання твору О. Кобилянської дає змогу зауважити не тільки присутність у творі прихованих ознак новозавітної притчі, а й трактувати в такій перспективі можливість жанрового зміщення: позначати твір не як нарис, а як *новелу*, оскільки притча про милосердного самарянина має новелістичний характер (її пуантом є власне проявлення милосердності самарянином). У *нарисі* Ольги Кобилянської є свій пуант: надзвичайно потужний і по-філософськи глибокий. Ідеться про смерть доньки. Хоч це сприймається раціонально вмотивованим (дитина вибігає надвір роздягнутою), однак у плані містичному стає символом християнського милосердя чи навіть християнської самопожертви.

Е. Кассіерер вважав, що сакральне позначення конкретного локусу починається з виокремлення «певної ділянки, яка відрізняється від інших і в релігійному аспекті ніби оточеної певною огорожею» й означає «відрізаний» простір: «У такому сенсі воно спочатку означало священну, таку, що належить Богові, ділянку, а потім було перенесено на будь-яку обмежену ділянку землі, на поле, на гай, посвячений Богові, володареві або героєві»³. Акт перенесення чужинця за межу означає його вірну й невідворотну смерть. Межа («готар») між двома світами – сакральним та профанним – у творі О. Кобилянської означається межею між двома селами. І прості селяни, і священик, і Магдалена, і незнайомець у зав'язці новели локуються у просторі *profanum*; перехід через «готар» стає символічним переходом у простір *sacrum*. Межа й у міфологічно-ритуальних, і в релігійних уявленнях завжди сприймається як *небезпечний* (що становить одну з найважливіших характеристик сакрального) простір, вона змінює онтологічний статус кожного, хто її перетинає.

Хата Магдалени («чорної», яка «тринадцятеро дітей поховала») розташована «недалеко *готаря*», бо її господарі «десь забудувалися від села, як від ворогів»⁴. «Хата Магдалени дивиться лицем у ліс <...>, бо люта, що за плечима чигає вже чуже село <...>. За її же городцем уже готар <...>. Її хата саме на роздоріжжі стоїть <...>. Щастя обминає того, хто на готарі сидить. Воно

1. Там само, с. 356.

2. Там само, с. 357.

3. Кассіерер Э. Философия символических форм. – Т. 2. Мифологическое мышление. – Москва; Санкт-Петербург: Университетская книга, 2002. – С. 114.

4. Кобилянська О. За готар // Кобилянська О. Зібр. творів: У 10 т. – Т. 1. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 352.

тягнеться або в одну сторону, або в другу, а хто на готарі стає, тому нічого не дістається»¹. Магдалена «хату поставила під лісом, окремо від людей, якби до нашого гурту не належала. Сама на готарі»².

Отже, назва «За готар» має символічне пояснення (у контексті розгляду твору як притчі-новели). У межах села, яке оточує той готар, на кожного з героїв твору авторка мовби приміряє принципи християнської любові, християнського милосердя (причому не тільки до отця і двох селян, які його супроводжують), а й навіть до тих, хто «бідкається» тим, що робитиме Магдалена, яка потратила усе на похорон невідомого. Останні слова новели-притчі («За готар!.. За готар!..») могли би вказувати на те, що все село, разом із священником опинилося, власне за межею християнського милосердя. Магдалена ж у цьому ракурсі виступає з *другого боку цієї межі*. Вона «чемна жінка: на Боже не забуває. Дає на служби...», «лиш то одно, що щастя не має». Вона «вже така збіджена з гризоти і з видатків, що чим раз, то більше чорніє. Недурно й прозвали її *чорною*. Лише хрестить та й хоронить, хрестить та й хоронить <...>. Смерть і слабкість у хаті все повижирали». Донька Магдалени, яка, внаслідок зустрічі із чужинцем, теж піде «за готар», залишається тією ниткою, що лучить Магдалену із профанним світом, бо «якби не та дитина, що світить у хаті очима, вона пішла би сама в землю (тобто помандрувала б у простір *sacrum*. – В. А.), а так дитина та й робота держить її при собі»³.

Смерть у художньому світі О. Кобилянської є одним із найважливіших феноменів, який сполучає людину із сакральним. Структура новели «За готар», певною мірою, повторює сюжетну структуру роману «Земля», який «побудований на антиципації невідворотності смерті головного героя»⁴. С. Кирилюк пише, що «з-поміж чималої кількості паралелей, перегуків, збігів із мотивами та образами світової літератури, який спостерігаємо у творчості Ольги Кобилянської, особливої уваги заслуговує мотив трагічної смерті»⁵. Мотив смерті – один із структуротворчих мотивів *нарису/новели*: уже у зав'язці визначальним є образ білих снігів (як символу мертвотності природи, усього навколо), в яких лежить «напівмертвий» чужинець. За селом, «за дрібними сільськими хатами здіймались білі могили, наметені вітром...»⁶. Ця мерт-

1. Там само, с. 353.

2. Там само, с. 360.

3. Там само, с. 352.

4. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму): Монографія. – Дрогобич; Люблін: Посвіт, 2008. – С. 218.

5. Кирилюк С. Ольга Кобилянська і світова література. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 53.

6. Кобилянська О. За готар // Кобилянська О. Збір. творів: У 10 т. – Т. 1. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 350.

вотність має антиципаційний характер, є *алюзійною антиципацією (антиципацією-натяком)* на розв'язку новели. І. Качуровський наголошував, що антиципація – це «своєрідний мистецький «завдаток» – коротка підказка: що має статися»¹.

Водночас треба зауважити, що у світогляді героїв письменниці проявляються елементи як міфологічно-ритуального, так і релігійного світобачення. Міфологічно-ритуальне світобачення селян виявляється в їхніх уявленнях про дітей, які мають померти малими: «Спитайте у якої жінки, в котрої померла дитина, яка вона була за життя? <...> І се знало, і то знало, і то виділо, і то чуло... А наш чоловік і постаріється, і змарнується, а такого всього таки не знає!»². Знову ж своєрідний симбіоз міфологічно-ритуального світобачення вгадується й у діалозі священика, який іде до чужинця з двома селянами. Панотець звинувачує своїх парафіян: «Грішите, та п'єте, та крадете, та рабуєте, та свідчите фальшиво один на другого, на Боже не даєте...». Тому й заметена снігами дорога – «се кара Божа спадає на нас, кара Божа!». Вони ж, виправдовуючись, що чужинець – «се не наш чоловік», «з Галиції», оприлюднюють свої міфологічно-ритуальні переконання: «Се чужий. Ніяк першого-ліпшого чужого, та ще і в хворобі, в хату затягати. Біду може затягнути»³. Одна з селянок розповідає, як Магдалена знайшла невідомого: «Вибігла вона з хати, аби, кажуть, поглянути, чи собака, що заєдно вила коло хати, держала голову вділ, чи вгору. А собака, як побачила її, забігла в буду. Так, якби не хотіла, аби ґаздиня бачила, що вона заповідає її хаті похорон»⁴.

Новелу «За готар» можна розглядати і з перспективи *біблійного ґлокалізму* (термін І. Набитовича), під яким слід розуміти «багатоаспектне сприйняття біблійними наративами мистецького втручання, адсорбцію й трансформацію традицій, культури, менталітету того чи іншого народу, постановня художніх творів, створених на основі Біблії, з різнорівневими біблійними структурами, в яких вплив національних елементів не залишає, однак, сумніву щодо їх народження на субстраті Святого Письма». Біблійний ґлокалізм, продовжує І. Набитович, «як своєрідне «друге відлуння» (Григорій Кочур), є тим резонатором, який дає можливість шукати в художніх текстах повторний відгомін Святого Письма, дозволяє побачити його глибинну сутність у все нових тео-

1. Качуровський І. Антиципація як архітектонічний засіб // *Symbolae in honorem Volodymyri Janiw*. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1983. – С. 468.

2. Кобилянська О. За готар // Кобилянська О. *Збір. творів: У 10 т. – Т. 1.* – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 354.

3. Там само, с. 351.

4. Там само, с. 358.

логічних, філософських, ідейно-естетичних, культурологічних ракурсах у письменстві...»¹

Побудована на архітектонічній основі Христової притчі про милосердного самарянина, новела-нарис О. Кобилянської відображає первісний субстрат, яким є новозавітний текст. З огляду на це можна однозначно твердити, що в христологічній перспективі не священник стає символом і проповідником християнської любові та милосердя, а проста українська селянка, ім'я якої приховує євангельську першооснову. Смерть її дітей, хвороба чоловіка стають символом усеохопності людського страждання, *незвіданості Божого задуму, Божого промислу*, про який люди можуть тільки здогадуватися. Власне такі здогади щодо Божого плану висловлюють прості селяни: головна героїня страждає не за свої гріхи, вона несе покуту, можливо, за гріхи своїх предків: «Вона кривавиться за гріхи. І не думайте, що за свої гріхи. Ані не гадайте, що за гріхи тата або мами. Ні. Так як воно в неї показується, то воно волічється вже від віків давніх, яких ані ми, ані вона не пам'ятає. *За гріхи других*»².

Новела О. Кобилянської «За готар» побудована на архітектонічній основі притчі про милосердного самарянина. З погляду і естетики реалізму цей твір сприймається як нарис про ментальні традиції, побут, світоглядні засади буковинського села, сучасників письменниці. У модерністично-сакральній перспективі він стає параболою, в якій за реалістичним сюжетом приховується євангельська першооснова. Якщо прийняти другий варіант аналізу твору, то можна вважати, що притча не є віджилим, мертвим жанром: вона виявляє здатність до модифікацій.

Слово і Час: Науково-теоретичний журнал. – 2019. – № 3.

1. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму): Монографія. – Дрогобич; Люблін: Посвіт, 2008. – С. 543.

2. Кобилянська О. *За готар* // Кобилянська О. Збір. творів: У 10 т. – Т. 1. – Чернівці: Букрек, 2013. – С. 360.

СЬОМИЙ ТОМ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ ВІД УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ФОНДУ

Побачив світ сьомий том із десяти томного зібрання творів Ольги Кобилянської. Його вихід став можливим завдяки гранту від Українського культурного фонду на майже 400 тис. гривень, який здобула група науковців Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

До видання увійшли повісті «Через кладку» та «За ситуаціями», які органічно вписуються в низку творів письменниці, присвячених темі з життя інтелігенції, зокрема долі жінки та її емансипації («Гортенза, або Нарис з життя однієї дівчини», «Доля чи воля», «Картина з життя Буковини», «Вона вийшла заміж», «Людина», «Царівна», «Ніоба»). За своїм внутрішнім складом, за морально-етичними цінностями і прагненнями вирватися з тенет старосвітських поглядів на роль жінки в суспільстві героїні Ольги Кобилянської майже тотожні, проте кожна з них наділена індивідуальними рисами вдачі, які по своєму демонструють найкращі духовні якості жінок. У феміністичних повістях відбилися обставини особистого, родинного і творчого життя Ольги Кобилянської. Критика неодноразово вказувала на автобіографічність цих творів, персонажі яких значною мірою нагадують життєві умови і своєрідність поведінки самої авторки, її рідних, друзів і знайомих.

Видання повістей «Через кладку» та «За ситуаціями» супроводжується історико-літературним коментарем, в якому подано відомості про дату написання, історію виникнення творчого задуму та його реалізацію, представлено оцінки творів тогочасною критикою, прокоментовано наявність автографів, першодруків і пізніших основних передруків, а також вказано джерела, за якими твори оприлюднено. У публікації повістей збережено особливості художньої мови письменниці, її лексику й синтаксис. При цьому дотримано сучасних норм пунктуації. У кінці тому подано пояснення малозрозумілих і рідковживаних слів. Тексти обох творів подано за першодруками.

Повість «Через кладку» датовано за автографом і текстом першодруку: «Чернівці, в жовтні 1911 р.». Уперше її опубліковано в «Літературно-Науковому Віснику» за 1912 р. (т. LVII – т. LX, кн. 1-12). Автограф твору зберіга-

ється у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (ф. 14, № 24).

Від виникнення задуму до публікації повісті минуло більше десятиліття. У листі від 7 вересня 1901 р. Ольга Кобилянська нагадувала Осипові Маковейу про обіцяні ним матеріали для свого нового твору. «Я розпочала довгу повість, але не можу без нотаток писати. Не думайте, що се має бути якась новелка до гербати, буде се праця поважна, як «Земля», лише з інтелігентного життя. [...] Що я Вас у повість умістити хочу, я Вам вже писала. [...] Кажуть – з життя руської інтелігенції не можна повісті писати. О, можна, можна! [...] Напомацки мені тяжко Вас вірно окреслити, бо видите самі, що хоть які у мене уважні руки, а все я можу якесь дуже болісне місце у Вашій душі натрафити і Ви будете поражені. [...] Ви страшенно тяжкий матеріал! До Вас треба розуму, поезії, передчуття (о, передчуття дуже много), дуже тонкого чуття і супокою. Ви з подвійної маси сковані. Одна – се та, що її життя твердими молотами збила, а друга, що Ви її від природи маєте. Ніжна, вразлива і м'яка. І виробили собі божиська людину і поставили в життя. Одним на злість, а другим на потіху. [...] Від часу, як я писала «Царівну» і інші новели з інтелігентного життя, я багато дозріла. Тепер мені не страшно за поважні речі братися. Мені здається, я досі не була поступова і не мала отвертих очей; і про дитинні літа хочу я писати. І Ваші, і мої, і других!»¹

Очевидно, Осип Маковей не надіслав письменниці нотаток з власного життя, і тому вона відмовилася від задуму розпочати повість з дитячих років свого героя. Інші обставини також перешкодили роботі над повістю. Кілька разів мінявся задум твору, доки повість не постала в остаточному вигляді. З чернеток дізнаємося, що письменниця мала намір назвати повість – «Павучок», а епіграфом до неї взяти перший рядок з поезії О. Олеся «Айстри» – «Опівночі айстри в саду розцвіли»².

З автобіографічних листів «Про себе саму» Ольги Кобилянської стає відомо про час виникнення творчого задуму, основне проблемно-тематичне спрямування повісті та причини її пришвидшеного завершення: «...Я від написання «Царівни» (1895 р. – В. А.) носилася все з думкою написати подібну до неї повість, лише з тією різницею, що герої її стануть духовно вище, думкою засягнуть дальше й глибше, як герої першого оповідання. Поволі збирала я собі до того оповідання матеріали, так сказати б – приготувлялася до цієї праці. Може, була б її ще й не написала, та невмолима смерть мого дорогого,

1. Кобилянська О. Лист до Осипа Маковейу від 7 вересня 1901 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 489 – 490.

2. Див.: Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 4. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 509 – 510.

незабутнього брата Володимира, який був у родині, з котрим я іноді говорила про дещо з своїх думок і планів, – пхнула мене до скоршого написання того оповідання»¹.

Час написання повісті – надзвичайно складний з психологічного погляду період життя Ольги Кобилянської, зумовлений її хворобою і, особливо, тяжкою втратою – смертю брата. У листі до Олександра Барвінського від 17 грудня 1909 р. письменниця зазначала: «Про теперішнє своє життя можу Вам лиш стільки сказати, що воно пливе в дуже вузьких рамцях. Дуже багато винна в тому моя колишня недуга, котра і тепер ще дається взнаки, а послідній удар котрої я перенесла з утратою мого найдорожчого, наймолодшого брата, що помер мені сього літа в 31 році на грудну недугу – чоловік незвичайної інтелігенції, доброти і ніжності, що був не лише моїм братом, а *найтоншим і найщирішим приятелем моєї душі, моїм дорадником, а на будуче і оборонцем-«батьком»*... (мій батько вже 83 роки числить!). Той удар позбавив мене чи не всього могого «я», і всього гарного і ясного, що мала я в житті. Тепер я лиш вегетую (*тобто животію*. – В. А.) і коли і забралась я знов до якоїсь нової праці, то лише самотньо під впливом його (*брата*. – В. А.) пам'яті, котрому праця була в житті – все і всім і котрого остаточно і сама пожерла»². Згодом, коли вже повість почала друкуватися, письменниця згадувала: «Жодне оповідання не писала я в таких прикрих хвилях, як отсе, не боролась, трудилась стільки часу, щоб могла поставити на папір [те], що під перо тиснулося, [...] повість, котру писала я всією повагою моєї істоти, ба з почуттям, що се вже послідня моя праця»³.

Дошкульна недуга і прикрі обставини життя уповільнювали написання повісті. Тому тільки в середині лютого 1912 р. Ольга Кобилянська отримала першу книгу т. LVII «Літературно-Наукового Вістника» з початком публікації повісті «Через кладку». Але очікувана радість від оприлюднення твору змінилася бурхливою реакцією авторки, невдоволеною недбалою коректурою. «... Ганебне друкування! [...] Се відобрало мені цілком охоту друкувати надаліше свої письма в Літ[ературно]-Науковому] Вістнику. [...] Для мене нема гіршої прикrostі, як друкована праця, повна з похибками. Мене се доводить до

1. Кобилянська О. Про себе саму (Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького) // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 241.

2. Кобилянська О. Лист до Олександра Барвінського від 17 грудня 1909 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 609 – 610.

3. Кобилянська О. Лист до [“Літературно-Наукового Вістника”] від 21 лютого 1912 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 614.

розпуки!»¹ – справедливо обурювалася вона. Справді, текст публікації ряснів коректорськими недоглядами, грубими помилками, пропущеними словами, перекрученими реченнями тощо. У фондах Чернівецького літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської зберігається першодрук твору з численними правками письменниці.

Невдовзі з'явилося і перше окреме видання повісті (Київ – Львів: Українсько-Руська Видавнича Спілка, 1913. – 384 с.). Очевидно, ним опікувався Микола Євшан. У листі до Ольги Кобилянської від 23 березня 1913 р. він писав: «Через кладку» повинна вже бути готова і незабаром вийде. Я сподіюся бути з початком цвітня в Києві, то допильную сеї справи і постараюсь, аби Вам примірники в свій час вислано. Хочу написати про сю повість, як вийде, окрему статтю в «Українській Хаті». Дай, Боже, щоб удалася – в останні часи мені нічо не вдається, і я з себе страшно невдоволений»². А по виході твору в світ критик зазначав: «Ще хотів Вам, Високоповажана Пані, подякувати як один з тих, що читають і люблять Ваші твори, за повість «Через кладку». Я Вам вже писав колись, що чуюся зобов'язаним до особистої подяки Вам, читаючи Ваші твори: вони мені дають так багато гарних, чистих і високих настроїв! А отсе я прочитував другий раз «Через кладку» і віддихнув воздухом вищого світа, неначе серед турбот буденного життя»³.

Першу публікацію повісті «Через кладку» тодішня літературна громадськість зустріла досить прихильно. Як підкреслював один із рецензентів, це твір, який нагадує кожному про його «головний обов'язок»: боротися «за свою красну душу», це твір, який «відграничує тебе від всього голосного, болючого, негармонійного, охороняє твою душу, але й вимагає, щоб ти був добрий, щоб ти боровся за свій зміст, за свій розвій, щоб ти видирався на ту дику скалу, де віє свіжий вітер, і душа може бути оновлена і чиста. Се зміст усієї творчости Кобилянської»⁴.

Водночас поряд із похвалами творові адресувалися і зауваження, які стосувалися його змістової організації, невмотивованості поведінки деяких персонажів і протиставлення «аристократизму і мужицтва», розтягнутості викладу, численних коректорських недоглядів тощо (див.: лист Лесі Українки до

1. Кобилянська О. Лист до [Літературно-Наукового Вістника] від 21 лютого 1912 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 614.

2. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 23 березня 1913 р. // Центральний державний історичний архів м. Львів. – Ф. 14, № 1098.

3. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 25 червня 1913 р. // Центральний державний історичний архів м. Львів. – Ф. 14, № 1099.

4. Євшан М. Через кладку (Про найновішу повість Ольги Кобилянської) // Микола Євшан. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н. Шумило. – К.: Основи, 1998. – С. 484.

Ольги Кобилянської від 21 березня 1913 р., рецензії Миколи Євшана, Михайла Мочульського, Михайла Могилянського та ін.).

Критика на адресу повісті викликала в Ольги Кобилянської деяке занепокоєння. «Чи подобалася Вам моя повість «Через кладку»? – запитувала вона Христю Алчевську. – Якось, здається, вона людям не дуже всмак; ну, то я не борзо, мабуть, напишу щось свіжого. Не маю сил і фантазії»¹. Втім, якою була реакція письменниці на критику повісті «Через кладку» в кожному конкретному випадку, наразі невідомо. Виняток тут складає хіба що стаття Василя Сімовича, в якій повість «Через кладку» названо найслабшим твором Ольги Кобилянської². Сама письменниця критики не прийняла, зауваживши: «Це моя улюблена праця, дарма, що Василь Сімович називає її «найслабшим» твором Кобилянської. Та він стоїть тепер зовсім під впливом В. Винниченка, а що Винниченко є і був усе противником напряду і способу моїх писем, то я й не дивуюся, що він так говорить. Мені деякі дуже гарні й образовані люди дякували сердечно за написання того твору, а деякі перечитували його по кілька разів»³.

Справді, повість «Через кладку» належить до тих творів, які навіть дуже прискіпливий читач включить до своєї улюбленої лектури. У її центрі – «мужик з аристократичними поглядами й вимогами» Богдан Олесь. Від його імені ведеться оповідь, побудована у традиційній для творчості Ольги Кобилянської формі щоденника. Богдан домігся успішної кар'єри, але не здобув особистого щастя. З віком він усе гостріше усвідомлює беззмистовність прожитого й набутого. У пошуках своєї дороги, своєї життєвої мети він закохується в Маню Обринську і це рятує його. «З природи інтелігентна й одарена», «донька чесних родичів і сама чесна», «гербова аристократка» з незаможної родини, Маня Обринська наполегливо докладає усіх зусиль, щоб «бути свобідною (*тобто незалежною*. – В. А.), удержуватись своєю власною працею». Врешті-решт Богдан і Маня після тривалих випробувань долі здобувають право стати подружжям. Але повість «Через кладку», як доводив Микола Євшан, – «се не оповідання любовної інтриги, а життєва драма, боротьба людей, які знають чи відчувають взаємну любов до себе, але не можуть зійтися разом. І коли, накінець, вони подають собі руки, то не тому,

1. Кобилянська О. Лист до Христі Алчевської від 2 березня 1913 р. // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 618.

2. Див.: Сімович В. Ольга Кобилянська // Сімович В. Праці: У 2 т. – Т. 2: Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 210.

3. Кобилянська О. Про себе саму (Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького) // Кобилянська О. Твори: У 5 т. – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 241.

що *люблять* одно другого, а тому, що достроїли свої душі, що перейшли життєву пробу і вибороли всі перешкоди в собі»¹.

Одне з найважливіших у повісті «Через кладку» полягає в показі людей нового типу, до яких належить Нестор Обринський, напрочуд наполегливий у власному вдосконаленні, щоб сповна віддатися праці на користь свого народу. Саме через його образ письменника багато в чому розкриває суть національно-культурної проблеми українства. Нестор готує себе до політичної діяльності з тим, щоб серед його співвітчизників «було якнайбільше глибокої поважної інтелігенції», «інтелігенції національно-культурної». Найбільше його хвилює те, що українець «не прийшов ще навіть до пізнання своєї власної сили через призмат правдивої інтелігенції – культури до пізнання, може, й великого призначення свого народу. Взагалі говорячи, ми є народ, що ще себе не віднайшов». Крім того, письменника порушує проблему, яка неодноразово піднімалася в її творчості, – проблему пам'яті свого роду. Одна з героїнь повісті під впливом Нестора Обринського з гіркою констатує: «Кожний народ гордиться своєю шляхтою, лиш один українець відокремлюється чи не на силу з того вінка окрас, неначеб це була марнота – мати значних предків і почувати в собі шляхетську кров. [...] Будь-що-будь повинні ми й над тим застановитися, чи не було б добре узнати й плекати, як цінну, і силу шляхетства не лиш душі, але й імені, себто піддержувати невмирущість пам'яті тих предків, що надали своїми геройськими вчинками славу й блиск своєму імені».

Повість «За ситуаціями» датовано за текстом першодруку: «1. XI. 913. Чернівці». Уперше твір надруковано в київському журналі «Українська хата» за 1913-1914 рр. Автограф його не виявлено.

В автобіографічних листах «Про себе саму», адресованих професору Степанові Смаль-Стоцькому, Ольга Кобилянська стверджувала: «За ситуаціями» я написала під враженнями гри одної великої драматичної акторки, котра тепер виступає, коли ще живе, лише в кіно, а то Асти Нільсен. Праця мала бути й їй присвячена. Ах, дорогий пане доктор, в тій праці стільки гарних, безсловесних, мною *пережитих* хвилин! У ту новелу вложила я послідні лілії своєї душі і молодих іще почувань. Характер героїні, трохи несамовитий і, як німці кажуть, «bizarre» (*хімерний*. – В. А.) – як окреслила його до такого ступеня, до якого мусив був розвинутися. Писала я ту новелу з такою силою чуття, що, викінчуючи її, я цілий вечір плакала»². Коментуючи це повідомлен-

1. Євшан М. *Через кладку* (Про найновішу повість Ольги Кобилянської) // Микола Євшан. *Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н. Шумило*. – К.: Основи, 1998. – С. 484.

2. Кобилянська О. *Автобіографія в листах до проф. д-ра Степана Смаль-Стоцького* // Кобилянська О. *Твори: У 5 т.* – Т. 5. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 241 – 242.

ня, визначний дослідник творчості письменниці, директор Чернівецького літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської Володимир Вознюк слушно зауважив: «Те, що гра А. Нільсен дуже імпонувала О. Кобилянській, свідчила фотографія датської кіноактриси. Промандрувавши разом з письменницею ще кількома чернівецькими оселями, вона зберігається нині в меморіальному музеї. Але житейські колізії, як можна здогадуватися з автобіографії, були взяті з реального життя, і виповнені власними почуттями авторки»¹.

Важливішими в цьому плані видаються свідчення сучасників Ольги Кобилянської – професора Василя Сімовича та педагога і літератора Степанії Садовської. Перший з них стверджував: «Родина Юстинів Пігуляків, сусідів Кобилянської, змальована в повісті «За ситуаціями», а головна героїня твору добре відома кожному чернівецькому українцеві»². Значно ширшу інформацію, наповнену цікавими подробицями, подала Степанія Садовська: «Працюючи над повістю «За ситуаціями», Кобилянська часто запрошувала мене вечорами в свою кімнату, розпитувала про навчання в університеті, про ставлення викладачів до студентської молоді, цікавилась моїми поглядами. Як відомо, повість «За ситуаціями» була написана під впливом вражень письменниці від гри артистки Асти Нільсен, однак справжнім прототипом героїні була піаністка Віденської консерваторії Наталка Пігуляк. В образі батька молодій героїні-піаністки Аглаї ми впізнаємо художника Юстина Пігуляка. Кобилянська довго жила в сусідстві з родиною художника, була завжди там бажаним гостем і дружила з його доньками. Як розповіла мені згодом сама письменниця, вона зачерпнула життєвий матеріал до повісті «За ситуаціями» з сім'ї Пігуляків. Піаністка Наталія Пігуляк була дуже вродливою дівчиною з високорозвинутим інтелектом. З нею часто в моїй присутності Кобилянська вела розмови, цікавилась умовами студентського життя Відня. Пригадую такий епізод. Якось Ольга Юліанівна прийшла з міста дуже схвильована. Вона розповіла нам, що на неї накинута Наталчина мати, яка, прочитавши повість, пізнала в ній свою дочку та відносили у сім'ю»³.

На вихід у світ повісті «За ситуаціями» Микола Євшан відгукнувся неоднозначною в її оцінках рецензією, опублікованою у львівському часописі «Шляхи» (1918, № 1, с. 88-93). З одного боку, він називав твір «визначною

1. Вознюк В. Буковинські адреси Ольги Кобилянської / Володимир Вознюк. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – С. 113.

2. Сімович В. Будні і герої Ольги Кобилянської // Сімович В. Праці: У 2 т. – Т. 2: Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 227.

3. Ольга Кобилянська в критиці та спогадах. – К.: Держлітвидав України, 1963. – С. 377.

появою в нашій літературі», а з іншого, – висловлювався про нього як «справді блідий», «не виношений під серцем до кінця, не виношений до того часу, коли його написання стає *творчою конечністю*». У такий же спосіб охарактеризовано й образ головної героїні Аглаї-Феліцітас: і як «чи не найкращий жіночий тип і чи не найвища струна» у творчості Ольги Кобилянської, і як не викінчений образ. Та попри свою категоричність суворий критик все ж таки констатував, що «за весь час своєї діяльності» письменниця «не кинула ані одної думки, яка була би пересічною, яка обнижувала би рівень літературної творчості. І все її думка змагала до висоти, до ушляхетнення почувань та найглибших інстинктів, до плекання краси. [...] І того змісту творчості Кобилянської, а з тим і найновішої її повісти, не зможе ніхто і нічим обезцінити, ані подати в сумнів»¹.

«За ситуаціями» – остання феміністична повість Ольги Кобилянської. Тематично вона споріднена з новелою «Valse melancolique» і почасти з «Царівною». Однак головна її героїня Аглая-Феліцітас Федоренко наділена зовсім іншими рисами вдачі, цілком відмінними від тих жіночих характерів, які раніше траплялися у творчості письменниці. Дівчина – одна з тринадцяти дітей в родині – виростає «в домі дикої хаотичності, противних полюсів, вічних суперечок, торгу, хороб, акторства і неуцтва, дитинного плачу, сміху, співу і т. ін., – вона була витвором свого *milieu* (*середовища* – В. А.). В нічому не стала, за винятком консеквентного замилювання до музики, акторування, несвідомого нахилу до ритму й гармонії взагалі, в прочім до нічого не приста-вала». Обставини виховання сформували в Аглаї-Феліцітас суперечливий і непередбачливий характер, який часто-густо провокує дівчину на вчинки, що йдуть наперекір її волі і бажанням. Та й саме життя поводить її з нею надто жорстоко. Через невиліковну хворобу помирає її наречений, той, хто посправжньому її розумів і міг допомогти. Володіючи великим талантом до музики, вона через бідність не може навчатися в консерваторії. Здається на якийсь час, що фортуна повертається до неї обличчям. Університетський професор Чорнай, який привабив її силою своєї особистості, освідчується їй і пропонує одружитися. Аглая-Феліцітас теж сповнена до нього щирими почуттями, але не приймає його пропозиції, бо не може проміняти мистецтво на хай і бажане заміжжя. При допомозі Чорная Аглая-Феліцітас вступає до консерваторії, стає знаменитою піаністкою, але, знесилена тяжкою недугою, помирає, так і не дочекавшись повного здійснення своїх мрій.

1. Євшан М. «За ситуаціями» // Микола Євшан. Критика. Літературознавство. Естетика / Упор. Н. Шумило. – К.: Основи, 1998. – С. 504.

Повісті «Через кладку» і «За ситуаціями», що увійшли до сьомого тому зібрання творів Ольги Кобилянської, порушують цілий комплекс тем, актуальних і сьогодні. Серед них – проблема національної ідентичності, роль інтелігенції в історичній долі свого народу, пошуки молодою людиною власної життєвої дороги, становище освіченої жінки в суспільстві тощо. Важливо, що обидва твори завдяки повній фінансовій підтримці Українського культурного фонду після п'ятдесятилітньої паузи знову повертаються до читача і своїм виходом пришвидшують реалізацію проекту «Ольга Кобилянська. Зібрання творів у 10 томах».

Публікується вперше

ПОВЕРНЕННЯ «ПУСТЕЛЬНИКА З ПУТНИ»

Повернення із повного забуття цієї збірки оповідань Осипа Маковея ново відкриває ще одні із належно не оцінених сторінок творчої діяльності видатного письменника, критика, редактора, видавця, педагога і громадського діяча, внесок якого в культуру України загалом і Буковини зосібна незмірно великий. «Пустельник з Путни» – це збірка оповідань, написаних на основі історичних, церковних і фольклорних джерел. У захоплюючій художній формі вони колоритно відтворюють окремі епізоди із славного минулого Буковини, що стали визначальними не лише для історичної долі краю, а й двох сусідніх держав – України та Румунії.

Появі збірки «Пустельник з Путни», призначеної для читачів усіх вікових категорій, передували оприлюднення чотирьох оповідань у 5-8-му числах часопису «Народне багатство» за 1908 р. («Свято в Сучаві», «Пустельник з Путни», «Манолі», «Як брат сестру туркам продавав»). А вже роком пізніше вони разом з іще одним твором – «В Чернівцях на перевозі» – вийшли окремою книжкою під назвою «Пустельник з Путни і інші оповідання». Як зазначалося на титульній сторінці, її виходу в світ сприяла «Українська Школа» в Чернівцях, а тиражування забезпечила друкарня товариства «Руска Рада» під зарядом Івана Захарка. Відтоді «Пустельник з Путни», попри його ідейно-художню та історико-літературну вартість, у своїй первісній цілісності не перевидавався і не входив, за винятком окремих оповідань, до жодного з видань творів Осипа Маковея. Дотепер примірник першодруку зберігся лише в одній державній книгозбірні України – Науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірка «Пустельник з Путни» – частина великого творчого задуму, суть якого і обставин, пов'язаних із його можливою реалізацією, Осип Маковей розкрив у «Автобіографії» 1924 р.: «Я мав гадку списати таким способом цілу історію Буковини, мав до того зібраний матеріал і був би певно написав, якби не кляті буковинські відносини¹. Тепер така історія в оповіданнях була би

1. Очевидно, Осип Маковей мав на увазі напружені стосунки, які склалися між ним і буковинськими москвофілами та деякими представниками місцевої української інтелігенції, які демонстрували цілковите пристосовництво до тодішніх політичних реалій і в гонитві за посадами та чинами в усьому потурали австрійським урядовцям, не виявляючи жодної ініціативи у відстоюванні національних прав буковинських українців.

дуже придалася. Антін Крушельницький¹ зрозумів краще, ніж буковинці, мій намір, коли з тих нарисів вибрав дещо до своїх читанок»².

Певною мірою у контексті історії Буковини, виписаної у жанрах художньої прози, можна сприймати й інший твір Осипа Маковея – історичну повість «Ярошенко» (1905), яка стосується подій польсько-козацько-турецької війни 1621 р. У ній зображено місто Серет як важливий торговельний центр, куди прибували купці зі Львова, Семигорода, Сучави, Ясс та інших міст, змальовано відомих історичних осіб: Петра Конашевича-Сагайдачного, Якова Бородавку, Яна Кароля Ходкевича, Петра Могили. Однак на першому плані – члени звичайної української родини Ярошенків, які серед воєнного лихоліття шукали «броду в огні», щоб зберегти свій український рід, зібратися воєдино і повернутися в отчий дім.

Звернення Осипа Маковея до історичного минулого зумовлювалося не лише важливістю його достовірного відтворення, а й тим, що в ньому він відшукував ключ до тлумачення своєї дійсності, перекидав своєрідний місток від старовини до сучасності, зіставляв давнє й сьогочасне. Це ж можна сказати і про твори письменника, побудовані на традиційному сюжетно-образному матеріалі інших генетичних груп, зокрема, міфологічних, біблійно-християнських, фольклорних тощо. Приміром, сюжет поеми «Терновий вінок» (1900) розгортається на основі євангельської оповіді про суд над Ісусом. Її центральний персонаж прокуратор Понтій Пілат – вершитель долі Христа – поводить як бундючний завойовник і нав'язливий політик, який не може і не хоче пізнати культурних цінностей тубільного народу. Водночас він розуміє, що класичний світ Римської імперії опинився на межі загибелі під тиском нових політичних та ідеологічних чинників, однак все ж мріє перебудувати Єрусалим на кшталт своєї столиці, при цьому незмінно керуючись принципом неймовірно жорстокого повелителя: «Не заведеш ладу без кар». Власне, це й стало причиною розп'яття Месії, хоч він, за авторською характеристикою, «любив усіх, як рідних», прагнув, щоби пригноблені стали вільними людьми.

Отже, від сивого минулого до сучасної Осипові Маковеєві дійсності – такий основний рух роздумів, ідей і переживань, що постають у збірці «Пустельник з Путни». При цьому письменник, спираючись на достовірні джерела, наповнює свої оповіді історичними подробицями, цікавими фактами,

1. Антін Крушельницький (1878 – 1937) – український письменник, педагог і політик, автор восьми читанок для учнів різних вікових категорій. До однієї з них – «Шостої читанки для шостого року науки в єдиній школі» (Київ – Відень – Львів, 1922) – було включено оповідання Осипа Маковея «Пустельник з Путни».

2. Архів Осипа Маковея // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка. – Ф. 59. – № 2726. – С. 29.

предметно-побутовими деталями, що загалом допомагає повніше й достовірніше відтворити картини з життя давніх Чернівців, Сучави, Путни і в цілому Буковинського краю.

Серед персонажів збірки – на першому місці історичні особи: святий великомученик Іван Новий (Сучавський), преподобний Данило Пустельник, молдовські господарі Александр Добрий і Штефан Великий, релігійний діяч і письменник Григорій Цамблак. Відповідно до хронології першим серед них згадується Александр Добрий, авторська характеристика якого підкреслено чітка: мудрий державний політик, винятково відданий Святій Церкві, скромний у побуті і справедливий у ставленні до своїх підданих. Саме він, ревний поборник православної віри, за підказкою Григорія Цамблака домігся перевезення мощів Святого Івана Нового з Білгорода до Сучави. Важливість цієї історичної події Осип Маковей означив символічним описом нового дня, що зароджувався над містом: «Над Сучавою стояла ще тиха літня ніч, лише місяць поблід уже і ховався у далекім лісі, мов западався у безодню. Деркачі відзивалися ще над рікою і над потоком, що плив унизу попід замком. На зорю ще й не займалося. [...] Сей день, що наставав, мав бути найславнішим днем 1402-го року для Сучави».

В оповідання про Івана Нового органічно вписується ще одна історія – розповідь про Григорія Цамблака, який присутній у творі як оповідач життя святого. Автор поважно, не без гордоців називає його першим церковним письменником Буковини, учителем Молдови, нагадує про його місію митрополита в Києві, а відтак повідомляє і про упокій преподобного в Нямцькому монастирі, де спочиває і виходець з України – старець Паїсій Величковський.

З Александром Добрим пов'язане також оповідання «В Чернівцях на перевозі». У ньому інтригуючий пригодницький сюжет будується на основі першої писемної згадки про місто над Прутом у грамоті молдовського господаря, виданій львівським купцем 8 жовтня 1408 р. Проте у підтексті твору домінує тема глибини українських культурно-історичних традицій та їх поступового занепаду під впливом різних політичних подій. Зокрема, як і в оповіданні «Свято в Сучаві», тут ідеться про комунікативну роль української мови в давньому міжнародному просторі, її функціонування в діловодстві сусідньої держави і побуті простолюду. Грамота Александра Доброго, як наголошує автор, писана в Сучаві, а значить, «колись там нашу *(тобто українську)*. – В. А.) мову поважали і знали». Але тепер, із сумом констатує він, «розмовитися трудно по-нашому – відчужилося цілком місто від нас». Ще більше непокоїв письменника стан української мови в Чернівцях по п'ятсотріччю грамоти Александра Доброго: «...Тепер у тім місті горою інша мова, не наша, а ми тут якби в комірнім. Не по правді воно діється». Тому він ратує за відновлення

історичної справедливості й усі надії покладає на своїх сучасників та нові покоління українців.

Поступово плин історичних подій, відтворених Осипом Маковеєм, зупиняється в епосі Стефана Великого, особливості якої передано в трьох наступних оповіданнях збірки. У них молдовський господар, як і його дід Александр Добрий, постає дбайливим державником і пристрасним прихильником православ'я. Одна з найбільших його заслуг – заснування монастиря Успіння Пресвятої Богородиці в Путні, про що йдеться в оповіданні «Пустельник з Путни». У його центрі – зустріч монаха-самітника Данила Пустельника та Стефана Великого, внаслідок якої і виник задум спорудження чернечої обителі, тепер відомої в усьому православному світі.

При зображенні історичних подій з часів Стефана Великого Осип Маковей щедро послуговується не лише історичними, а й фольклорними джерелами. Оповідання «Як брат сестру туркам продав» і «Манолі» написані за мотивами народних балад, широко розповсюджених у фольклорі різних народів. Обом творам властивий гострий, напружений сюжет із трагічним фіналом. У першому з них заради коштовного подарунка брат наміряється продати в рабство рідну сестру. Однак дівчина, боронячи свою гідність, накладає на себе руки. Другий твір побудований за мотивами румунської народної балади, багатой на численні варіанти. За велінням Стефана Великого зодчий Манолі повинен збудувати монастир на славу Божу, а воеводі – на вічний спочинок. Щоб вчасно виконати наказ, він приносить у жертву власну дружину, але й сам при цьому гине.

У боротьбі людських пристрастей і злетах людського духу твориться світова історія. Та завжди на її шляху залишається те світле, життєствердне, що вселяє надію на подальший поступ. Може, саме про це думав Осип Маковей, пишучи про румунські святині, що постали на теренах Південної Буковини: «Красні то будови, варто побачити. Такі старі церкви, як у Сучаві, Радівцях, Воронці, Путні, Гуморі, Ватрі-Молдавиці, Сучавиці, Драгомирні, Солці, Старих Іцканах, гідні того, аби й поїхати до них та подивитися. То з книжок не можна за тиждень стільки навчитися, скільки пізнається старих часів, як подивитися годину на одну таку давню церкву». Прислухаймося й ми до вражень письменника і за його порадою помандруймо до відомих на весь світ християнських святинь, щоб помилуватися їх елегантним архітектурним стилем, красою довколишньої природи і воздати хвалу вишній силі, що сподобила наших предків на величні діла в ім'я Господнє і на славу Буковини.

Даючи «Пустельнику з Путни» друге життя, сподіваємося, що воно буде щасливішим і тривалішим, ніж попереднє. Та найважливіше те, що по десятилітній паузі книжка Осипа Маковея знову приходиться до масового читача,

щоб спонукати його до уважнішого осмислення світської і церковної минувшини Буковини, глибокого пізнання історичних пам'яток краю і культурних традицій його багатонаціонального люду. Упевнені, що вона вірно слугуватиме теперішнім і прийдешнім поколінням як взірець жертвовного служіння духовним цінностям, високим ідеалам краси і людської гідності.

Передмова до видання: Маковей О. Пустельник з Путни й інші оповідання. – Чернівці: Букрек, 2019. – С. 6-11.

СЕРЕТ У ПАМ'ЯТІ СИЛЬВЕСТРА ЯРИЧЕВСЬКОГО

Сьогодні про первоначала Серета, одного з найстаріших поселень Буковини з часів неоліту і трипільської доби, відомо небагато. Перша писемна згадка про місто датується 1334 роком. У 1365-1388 рр. Серет був столицею Молдавії.

В історичній повісті «Ярошенко» (1903), розповідаючи про польсько-козацько-турецьку війну 1621 року, Осип Маковей описує Серет як важливий торговельний центр, куди прибували купці з багатьох міст – Львова, Семигорода, Сучави, Яс та ін. У творі «талановитого новеліста і поета» (І. Франко) виступають відомі історичні особи: Петро Конашевич-Сагайдачний, Яків Бородавка, Ян Кароль Ходкевич, Петро Могила. Однак на першому плані – члени звичайної української родини Ярошенків, які серед воєнного лихоліття шукали «броду у вогні», щоб зберегти свій український рід, зібрати до купи роз'єднану родину і повернутися в рідний дім. Очевидно, в одній з таких серетських сімей народився Антін Варивода (1869-1936), український військовий діяч, полковник Української Галицької Армії.

Багатонаціональний Серет, знаменитий своєю історією і багатьма пам'ятками старовини, випромінював особливу духовну ауру, нагадуючи і про славні діла українців: до Першої світової війни тут діяли філії «Руської Бесіди» та «Української Школи», функціонувала українська бурса.

У 1909-1918 рр. у Сереті працював відомий український письменник і громадсько-культурний діяч, педагог і бургомістр Сильвестр Яричевський (1871-1918), про що сповіщає меморіальна дошка, встановлена 19 вересня 2002 р. на фасаді його помешкання.

До Серета Сильвестр Яричевський прибув як професор місцевої гімназії, водночас розгорнув широку громадсько-культурну діяльність, писав художні твори, наукові і публіцистичні статті, деякий час виконував обов'язки міського голови.

Зрозуміло, що основну частину свого часу Сильвестр Яричевський віддавав педагогічній праці, постійно дбаючи про вдосконалення навчального процесу. У науково-педагогічному журналі «Наша школа» він опублікував дві статті – «Українці в німецькій гімназії у Сереті» та «Руська бурса в Сереті», які, на мою думку, цікаві з погляду історії як гімназії, так і всього міста.

У першій статті на основі архівних джерел наводяться цікаві факти з історії гімназії та організації в ній навчального процесу. Повідомляється, що гімназію з німецькою мовою навчання в Сереті відкрили з початком 1899-1900 навчального року. Спершу ще була нижча гімназія імені Франца-Йосифа, відтак вона набула статусу вищої, зрозуміло, з німецькою мовою викладання. Першим директором цього навчального закладу став А. Пауль, під керівництвом якого гімназія «дійшла до розквіту», як про це сповіщала пам'ятна дошка в гімназійному вестибюлі, урочисто відкрита 7 липня 1907 р. З нагоди цієї події за ухвалою громадської ради Серету було влаштовано народну забаву.

Учні різних національностей – румуни, українці, поляки, угорці та ін. – мали можливість вивчати рідну мову в обсязі двох годин на тиждень за умови офіційного підтвердження своєї національної приналежності. Як вони користувалися цим правом, можна судити, зосібна, із задекларованих ними даних про національний склад гімназистів у 1909-1910 навчальному році: німців – 227, румунів – 51, українців – 43, угорців – 3¹.

Української мови в Серетській гімназії в 1899-1905 рр. навчав греко-католицький парох і декан в Сереті Климент Зленко, з 19 вересня 1905 р. – заступник учителя Володимир Домбровський, з 13 лютого 1909 р. – Сильвестр Яричевський².

При Серетській гімназії 1 травня 1903 р. було відкрито українську бурсу (гуртожиток). Ініціювали цю вкрай важливу справу професор Чернівецького університету Володимир Мількович, радник Чернівецького суду Антон Невечержель, радник Серетського суду Артур Малик, гімназійний професор Іларій Тофан, надучитель із Балківців Ілля Лакуста, надучитель із Щербівців Юрій Смокот, селяни Серетського повіту Іван Мельничук із Вашковець, Микола Кузик з Вовчинця, Євген Карличук з Кам'янки та ін³. Виступаючи на закладах бурси, професор Володимир Мількович наголосив: «Темнота народу – джерело всього злого. Темний нарід економічно двигнутися не може, бо не знає, як заробити і є лиш предметом визиску просвічених народів; темний нарід політичної ролі грати не може, бо не вміє своїх прав заступати і лиш другі над ним панують; темний нарід морально упасти мусить, бо не вміє дбати о свою честь і заповняє в'язниці; темний нарід мусить вкінці і фізично zde'enerovatися, бо і здоров'я цінити не вміє, ба й не може. Ми повинні не лиш заохочувати наш нарід до науки при кожній нагоді, але і нести

1. Див.: Яричевський С. Українці в німецькій гімназії у Сереті / Сильвестр Яричевський // *Наша школа: Науково-педагогічний журнал*. – 1911. – Кн. I. – С. 20.

2. Там само, с. 19.

3. Див.: Яричевський С. Руська бурса в Сереті / Сильвестр Яричевський // *Наша школа: Науково-педагогічний журнал*. – 1911. – Кн. IV. – С. 12 – 16.

йому матеріальну поміч. По заложенні гімназії в Сереті показалася потреба і заложення тут бурси, коли наш нарід має нарівно з другими користати з добродійства науки»¹. Погодьмося, що ці слова про роль національної освіти в умовах чужини залишаються надзвичайно актуальними і в сучасних умовах, а вчинок організаторів бурси служить прикладом рішучого відстоювання своїх національних прав і самовідданого служіння інтересам рідного народу.

Колишній бурсак Іван Абрам'юк, уродженець славетної Негостини, залишив цікаві спогади про свого наставника: «Директором нашої бурси був гімназійний професор української мови і літератури Сильвестр Яричевський, людина вище середнього росту, круглолиця, повна м'язів, сильна і здорова – справжній атлет. Ми всі любили і поважали його и дивувалися його фізичній силі, коли він, перебираючи поміж пальці правої руки, крутив залізну палицю, яку нам було тяжко навіть підняти»². Сильвестр Яричевський був щирою і відкритою для всіх людиною, чим викликав до себе щиру приязнь. За спогадами того ж таки Івана Абрам'юка, одного неграмотного парубка з Негостини, що приносив до бурси молоко, «директор Сильвестр Яричевський садив за стіл, розмовляв з ним і вчив його читати і писати»³.

Широке визнання здобув Сильвестр Яричевський і як організатор українських товариств на Буковині. Завдяки йому та Омелянові Поповичу поставила перша «Січ» на Буковині – молодіжне спортивно-протипожежне товариство (Кіцмань, 1902 р.), а відтак під цим впливом – у понад ста десяти селах і містечках краю. Для координації їх дій у 1904 р. утворено центральний керівний орган «Союз січей на Буковині», якому підпорядковувалися окружні союзи у Вашківцях, Вижниці, Кіцмані, Садгорі. 2 жовтня 1910 р. засновано Окружний союз «Січей» у Глибокій, отаманом якого одностайно обрано Сильвестра Яричевського. У керівництві союзом йому допомагали глибочани Тодосій Букатар, Євсебій Прокопович, Софрон Лупуляк, Тодор Лукинюк, Іван Кривохижа та Сильвестр Альбота із Роґожешт.

«Січовики» займалися гімнастичними вправами, стройовою підготовкою, навчалися боротися із пожежами. Водночас вони провадили значну просвітницьку роботу, утримували бібліотеку, через яку поширювали книги з різних галузей знань. Завдяки цьому простий люд почав «просвічуватися, двигатися із вікового сну поганого, з темноти, з неволі», набиратися «народного самопізнання й пошани для своєї мови і вітчизни. В такий спосіб ставала «Січ» товариством наскрізь народним, бо заснував її нарід, як давніше, перед сотками

1. Там само, с. 12.

2. Абрам'юк І. Спомини бурсака про Сильвестра Яричевського / Іван Абрам'юк // Новий вік. – 1958. – 1 черв. – С. 2.

3. Там само.

літ, так і тепер. Як давніше, так і тепер стала вона служити тому народові, нашому народові на Буковині»¹. Слід наголосити, що «Січ» мала надзвичайну пошану, «цілий руский нарід і край тішився молодим товариством»². Буковинці захоплено спостерігали за вправами «січовиків», милувалися їхньою виправкою, разом з ними співали патріотичних пісень. Варто зауважити, що кілька пісень спеціально для «Січі» написав Сильвестр Яричевський: «Вставай, Україно», «Наша слава Україно!», «Хор січової ватаги» та ін., перша з яких набула особливої популярності:

*Вставай, Україно! Ти довжна бо жить,
щоб діло велике на світі робить!
Терпінєм, премудра, світ правди новий
Усьому ти світу, побідна, відкрий!
Вставай, Україно! Ось ангел іде
невольних народів... кличе Тебе!*³

Успіхи «Січі» Сильвестр Яричевський пов'язував з іменем Тараса Шевченка, з пам'яттю про нього і його славні діла. Незадовго до п'ятдесятиріччя від дня смерті Кобзаря і століття від дня його народження він, як його називали, «січовий батько», писав: «Такі великі торжества треба буде й привітати нам відповідно. Нехай же прославиться пам'ять Твого найщирішого друга і пламенного апостола-віщуна Твоєї волі, український народ, нехай вона прославиться Твоєю великою обнотою і силою! Тому ж до труду! Чуйно, брати!»⁴

З допомогою серетської громади Сильвестр Яричевський активізував роботу місцевої «Руської Бесіди», ставши 8 травня 1910 р. її головою. Нове правління товариства, до складу якого також увійшли Дьордій Яненко та Ілля Вершигора з Вашківців, Мільтияд Брага з Бербівців і Василь Кость із Серету, завзято взялися до роботи і вже в день виборів організували перший у Сереті вечір, присвячений Тарасу Шевченкові. Дійство відбувалося в ошатній залі «Аппаhof», прикрашеній портретом Кобзаря роботи негостинського вчителя М. Левицького. Сюди прибули представники німецької, румунської, пол-

1. Яричевський С. Чуйно! Січи! / Сильвестр Яричевський // Буковина. – 1909. – 5 листоп. – С. 2.

2. Там само.

3. Яричевський С. «Вставай, Україно». «Наша слава Україно!». «Хор січової ватаги» / Сильвестр Яричевський // Молодий Буковинець. – 1996. – 19 січ. – С. 5.

4. Яричевський С. Чуйно! Січи! / Сильвестр Яричевський // Буковина. – 1909. – 5 листоп. – С. 2.

ьської, єврейської та української громад, бургомістр Богосєвич, міські урядники, учні гімназії, жителі з довколишніх сіл. Газета «Народний голос» лаконочно й піднесено донесла до нас атмосферу свята: «Вступне слово виголосив п. С. Яричевський; хор мішаний і мужеский під управою п. С. Яр[ичевськ]ого збирав гучні оплески; деклямація п[ан]ни Сідонії Носієвичівної виголошена була гарно, з відчуттям декламовано «Розриту могилу Шевченка і стих С. Яричевського п[ід] н[азвою] «Згадай!», п. С. Яр[ичевський] виголосив «Гамалію». (До успіху муж[еского] хору причинилися п. Неґрич, урядник «Сел[янської] Каси» з Чернівців і п. Євген Якубовський, учитель в Мамаївцях, що послужили нам як тенористи, за що їм велика від усіх нас вдяка і подяка!). Зібрані міщани, селяни й гімназ[ійні] ученики були видимо тим вечером дуже одушевлені»¹. Головною особою дійства був Сильвестр Яричевський, який заповзято популяризував творчість Тараса Шевченка. До сторіччя славетного українця він видав німецькою мовою брошуру «Поет любові і протесту», щоби європейська освічена спільнота більше дізналася про великого сина українського народу. Невелика за обсягом праця подає проте цілісний портрет Шевченка, виклад його життєвого шляху, характеристику поетики й провідних мотивів, окреслює естетичні, соціально-етичні й націєтворчі смисли усієї Кобзарєвої творчості.

Ось таким із маловідомих свідчень постає перед нами Сильвестр Яричевський, письменник, педагог, громадсько-культурний діяч, оборонець національних інтересів.

Публікується вперше

1. Серетські справи і справки // Народний голос. – 1910. – 18 трав. – С. 4 – 5.

КОСТЯНТИНА МАЛИЦЬКА

Костянтина Малицька (літературні псевдоніми – Віра Лебедова, Чайка Дністрова, Віра Лужанська та ін.) – відома українська письменниця і перекладачка кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Її творчість нерозривно пов'язана з педагогічно-освітньою та культурно-просвітницькою діяльністю. Працюючи в народних школах Галичини та Буковини, невтомна трудівниця на ниві української культури прагнула посіяти в дитячих душах високі принципи духовності і моральності, почуття патріотизму, людської та національної гідності. При цьому письменниця-педагог ефективно використовувала художнє слово, пишучи про дітей і для дітей.

Народилася Костянтина Малицька 30 травня 1872 року в селі Кропивник теперішнього Калуського району Івано-Франківської області в родині священика. Початкову освіту здобула в Станіславі, а відтак закінчила Львівську учительську семінарію. Спочатку працювала в народних школах деяких галицьких міст. Протягом 1903-1907 років вчителювала в селі Лужани поблизу Чернівців.

На Буковині Костянтина Малицька стає одним із організаторів журналу «Промінь», який виходив упродовж 1904-1907 років у Вашківцях. Цей часопис, редагований українськими педагогами і громадськими діячами І. Герасимовичем та І. Карбулицьким, відіграв помітну роль у згуртуванні освітян в їх боротьбі за соціальні й національні права. На його сторінках часто друкувалися педагогічні статті та художні твори Костянтини Малицької.

У 1908 році Костянтину Малицьку запрошують на посаду вчительки Львівської школи ім. Т. Шевченка, де вона пропрацювала з вимушеними перервами тридцять років. Під час Першої світової війни Костянтину Малицьку, як і багатьох інших представників патріотично настроєної інтелігенції, царські сатрапи депортували до Сибіру. Але й тут самовіддана вчителька не полишає педагогічної праці, організувавши в місті Красноярську українську школу.

У 1921 році Костянтина Малицька повертається до Львова, де активно працює над укладанням шкільних читанок, хрестоматій, пише художні твори.

Останні роки життя письменниці пов'язані з роботою в Науковій бібліотеці ім. В. Стефаника над складанням універсального покажчика дитячої літератури.

Померла Костянтина Малицька у Львові 17 березня 1947 року.

Літературна творчість Костянтини Малицької розпочалася з публікацій у журналі «Дзвінок» (1896). Письменниці належать оповідання для дітей (збірка «Малі герої», 1899), нариси на педагогічні теми «Мати» (1902), «З трагедій дитячих душ» (1907), п'єси «Під нову зорю» (1906), «Вінок на могилу Тараса Шевченка» (1914), чимало віршів, здебільшого на патріотичні теми, легенди про Христа, а також переклади з різних літератур тощо.

Найбільшу літературну славу Костянтині Малицькій приніс вірш «Чом, чом, чом, земле моя?..». Завдяки музичному оформленню, що його здійснив композитор Денис Січинський, він швидко став народною піснею, зворушуючи слухача проникливими словами і чудовою мелодією.

В оповіданнях Костянтина Малицька вдало змальовує привабливі постаті сільських дітей, відтворює цікаві ситуації, в яких виявляються найкращі якості характерів маленьких героїв. Образ розумного і благородного Данилка («Малий гуцулик») розкривається в складній психологічній ситуації, коли зневажено його народ, мову, культуру. А скромна учениця Ксеня («Китичка фіалок») прагне віддячити своїй улюбленій учительці букетиками запашних квітів.

Чи не найцікавішу частку творчої спадщини Костянтини Малицької складають легенди про Христа, які вийшли окремою книжечкою уже після смерті авторки під назвою «Гарфа Леїлі» (1953). До того ж, це справді унікальне явище не тільки в українській, а й у європейській літературі.

Тематичний та подієвий діапазони відзначених вище творів не претендують на всезагальність, проте кожен окремий епізод подається в багаторакурсовому змалюванні. Найчастіше письменниця звертається до євангельського сюжету Різдва Христового, який став одним із найпопулярніших в іконописі, живописних полотнах, фрескових розписах, літературних творах. Змінювалися часи, стилі, культура, але митці різних епох у зображеннях на цю тему були завжди урочисто лаконічними, прагнучи передвістити атмосферу захоплення великим служінням Боголюдини.

У легендах на тему Різдва Христового Костянтина Малицька виходить із загальнохристиянської традиції, згідно з якою все створене Богом прагнуло принести новонародженому свої дари («Горда пава», «Коза Гаїза», «Гарфа Леїлі»). Водночас на новозавітному матеріалі авторка осмислює антиномії зіткнення різних систем світобачення. Кожен її твір у різноманітних ситуаціях зображує напружені колізії боротьби за Христа і проти Христа різних сил, які виступають носіями протилежних начал – любові і ненависті, смиренності і гордості, благородства і байдужості, вірності і зради, жорстокості і милосердя

тощо. При цьому Костянтина Малицька, дотримуючись норм поетики фольклорно-легендарних творів, зосереджує основну увагу на змісті розповіді, в якій всіляке зло, кожна кривда, заподіяні ближньому, неодмінно караються, а добро віддячується. Так, горда пава, відмовивши в допомозі новонародженому Божому Дитяткові, втратила дар чудового співу, а саме покарання впало і на весь її рід. Дівчинка Леїля подарувала маленькому Ісусові найдорожчу для себе річ – золотострунну арфу, за що, не сподіваючись, отримала чудесне зцілення від важкої недуги. Взагалі мотив покарання за зло і винагороди за добро відіграє в легендах Костянтини Малицької особливо важливу структуротворчу роль.

Написані на основі лаконічних євангельських повідомлень, легенди про Христа Костянтини Малицької демонструють прагнення їх авторки до реалістичної предметно-побутової та морально-психологічної конкретизації. Письменниця створила кілька цікавих версій загальновідомих подій. Зокрема, змістовий план легенди «Утеча до Єгипту» вона побудувала на поєднанні двох євангельських епізодів, у першому з яких ідеться про переховування Святої Родини від переслідування царя Ірода, а в другому – про каяття розбійника, якого розп'яли на Голгофі поряд із Христом. Внаслідок цього постав емоційно напружений епізод про змарновану молодість людини, змістовою домінантою якого є мотив раптового усвідомлення власної провини і, відповідно, мотив Божого всепрощення.

У легенді «Трепета» оригінального переосмислення зазнав сюжетно-образний матеріал про євангельського зрадника. Зміст твору пов'язується, передусім, із етимологією української народної назви осики, дерева, образ якого в загальнокультурній традиції набув значення символу ганебного кінця христопродавця. В легенді Костянтини Малицької розробляється складна паралель «трепета (осика) – Юда», яка виявляється як у зображенні самого факту зради, так і її мотивації. Осика пристає на пропозицію архиєрейських слуг і віддає свою деревину на хрест для розп'яття Ісуса. І хоч цей вчинок однозначно оцінюється оточенням як зрада, осика не зупиняється у своїх діях, бо керується тільки одним – бажанням будь-що вибратися із самісінької низовини лісу, де вона росла, і зависочити над іншими деревами. У складній системі мотивацій Юди, розроблюваній світовою літературою, виділяється перш за все прагнення Іскаріота соціально вивищитися в земному житті над рештою людей.

Костянтина Малицька не тільки скористалася однією з найпоширеніших версій світової літератури у розкритті суті причини дій євангельського зрадника, а й у своєрідній формі застерігає від надмірної погорди й індивідуалізму. Невипадково її твір завершується нагадуванням про одвічну покару, яку зносить осика за причетність до найстрашнішої зради в історії людства.

Загалом легендами про Христа Костянтина Малицька зробила помітний внесок у розробку євангельської теми українською літературою ХХ століття. Вона немов дбала про реалізацію творчої настанови своєї видатної сучасниці Наталени Королевої: «Сюжети загальносвітові відкривють українській літературі доступ до світового читача».

Художня та науково-педагогічна спадщина Костянтини Малицької має важливе значення для загальнокультурного виховання нашого сучасника у складних суспільно-політичних та морально-психологічних реаліях сьогодення.

***Письменники Буковини: Хрестоматія.
– Ч. 1. – Чернівці: Прут, 2001. – С. 508-511.***

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ РУМУНІЇ

Питання про початки української літератури Румунії й досі залишається не розв'язаним. Дискусії на цю тему ведуться віддавна. Так, Микола Корсюк у першому числі «Нашого голосу» за 1991 р. вказував на необхідність «уточнити витоки української літератури в Румунії»¹. Точкою відліку в її історії він вважає 1969 р., коли заснувалося видавництво «Критеріон», яке почало друкувати художні твори представників національних меншин, в тому числі й української. За його категоричною заявою, в «докритеріонівський період» у Румунії, «можна безоглядно, не боячись помилитися, твердити, що українського літературного процесу не існувало і що старше покоління наших письменників не закріпило за собою і в свідомості читачів існування повноцінної української художньої літератури в Румунії, хоч одні з них пізніше, ввійшовши в нормальне, омолоджене, літературне життя, внесли свою частку, іноді досить вагому, в утвердження нашого слова»². Цей висновок видається дещо суперечливим і таким, що потребує суттєвого уточнення.

Одним із перших спробу подати періодизацію української літератури Румунії здійснив Степан Ткачук. В едмонтонському «Слові» (1981), а згодом і в «Нашому голосі» (2003, ч. 113-114) він висловив думку, що українське письменство Румунії «можна поділити на три головні етапи розвитку і розквіту, а саме: заснування її старшими поколіннями письменників, поява нових і самобутніх талантів, які продовжили і поширили започатковану традицію, але водночас проторували нашій літературі нові русла, накреслили нові межі і відкрили нові обрії. Сьогоднішнім етапом можна вважати диверсифікацію жанрів і стилів і, звісно, розкриття нових талантів»³. Хоч автор статті чітко не визначив хронологічних меж заявлених етапів і не назвав імен їх учасників, однак можна зробити висновок, що він, як і інші дослідники (Михайло

1. Корсюк М. Ми і наші книги / Микола Корсюк // Наш голос. – 1990. – № 1. – Липень. – С. 2.

2. Там само.

3. Ткачук С. Українська література в Румунії / Степан Ткачук // Слово. – 36. 9. – Едмонтон, 1981. – С. 305.

Михайлюк, Іван Кушнірик, Любов Василик, Іван Ребошাপка та ін.)¹, зародження українського письменства Румунії відносить до післявоєнного часу. Подібної думки Степан Ткачук дотримувався і в статті, опублікованій у ч. 95-96 «Нашого голосу» за 2002 р.: «Зачинателями української літератури в Румунії були письменники Денис Онищук, Орест Масикевич, Микола Коцар, Євген Сав'юк, Оксана Мельничук, Юрій Ракоча, Валерій Кордун та інші»². Звернімо увагу, що підбір імен у цьому переліку не однорідний, бо окремі з названих у ньому письменників, як, приміром, Денис Онищук та Орест Масикевич, дебютували ще до Другої світової війни. Може, саме тому, ніби бажаючи виправити свою помилку, Степан Ткачук у числі 128-129 «Нашого голосу» за 2005 р. заявив: «До Другої світової війни українська література в Румунії творилася в місті Чернівцях»³. Важливість наведеного положення цілком очевидна, адже йдеться про значно глибші традиції українського письменства Румунії. Щоправда, автор статті не підкріпив свого спостереження жодними фактами й аргументами.

Дещо раніше професор Іван Ребошাপка в ч. 120-121 «Нашого голосу» (2004) констатував: «Народився» і «жив» український літературний процес з Румунії за власними внутрішніми законами і визначився він властивими будь-якому іншому літпроцесові ознаками: 1) загальне й обнадійливе (в умовах післявоєнної розбудови, уперше, українського шкільництва, культури тощо) захоплення красою мовленого і писаного рідного слова; 2) співучасть любителів слова з-поміж осіб різного віку та професій в утворенні настільки корисного для розвитку літератури процесу – осмосу: представники тодішніх старшого і середнього поколінь, вихідці й у певній мірі спадкоємці набутків чернівецької культури і літератури рішуче приступили до закладення основ нової літератури, деякі з них, як Орест Масикевич, Денис Онищук і ін. особливо визначившись, талант інших, як Юрій Ракоча, Марія Моргоч-Балан, Євген Сав'юк, Ірина Левинська, Степан Левинський, Богдан Гедимін, Оксана Мельничук,

1. Див., напр.: Михайлюк М. Слово про слово: Думки про українську поезію з Румунії / Михайло Михайлюк. – Бухарест: Критеріон, 1983. – С. 5; Кушнірик І. Українське слово в Румунії / Іван Кушнірик // Жовтень. – 1989. – № 7. – С. 121.; Василик Л. Є. Українська поезія Румунії другої половини ХХ ст. (тематично-жанрові та стилістові особливості): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Василик Любов Євгенівна. – К., 2001. – 19 с.; Ребошাপка І. «Кардіограма» української літератури з Румунії у світлі положень естетики / Іван Ребошাপка // Наш голос. – 2004. – Ч. 120-121. – Червень-Липень. – С. 3.; Михайлюк М. Причинок до "кардіограми" нашої літератури / Михайло Михайлюк // Наш голос. – 2004. – Ч. 124. – Жовтень. – С. 11.

2. Ткачук С. Наш голос / Степан Ткачук // Наш голос. – 2002. – Ч. 95-96. – С. 1.

3. Ткачук С. Голос українських письменників Румунії / Степан Ткачук // Наш голос. – 2005. – Ч. 128-129. – Лютий-Березень. – С. 3.

Кирило Куцюк-Кочинський і інших виявився у різних вимірах, а ще треті з них поповнювали так званий літературний «фон», бо такий, дійсно, існував»¹.

Водночас усупереч історико-літературним фактам висловлюються надто категоричні міркування: «...Незважаючи на те, що умови для видання української книги існували, і на те, що українська інтелігенція, здебільшого вихідці з Буковини та Галичини, чисельно була великою, що філологічні сили становили серед неї досить ваговате ядро, однак української літератури в Румунії не існувало, хоч на цій же території творили у свій час Ольга Кобилянська, Сильвестр Яричевський, Ісидор Воробкевич та інші². Проте відомо й інше. Передовсім треба врахувати роль народної словесності у зародженні кожної національної літератури, формуванні її естетико-ідеологічних засад чи розвитку творчих потенцій окремо взятого письменника. Як зауважував відомий дослідник фольклору Буковини Олекса Романець, «за найнесприятливішого чужинецького лихоліття, змін держав, неодноразових перекреслень кордонів на карті європейського континенту народна пісня завжди була берегинею свого народу, надійно відстоюючи недоторканність визначальної ознаки його національної самобутності – МОВИ. Саме народна пісня була головним засобом передачі від покоління до покоління всіх нюансів рідного слова, менталітету народу, норм етичної й естетичної моральності, волелюбності і людяності...»³. Наведене спостереження сповна характеризує і фольклор усіх регіонів Румунії, де компактно проживають українці. Його унікальність і високу мистецьку вартість підтверджують збірники, дбайливо упорядковані і глибоко прокоментовані професором Іваном Ребошапкою, збирацьку й дослідницьку місію якого підтримали й інші фольклористи: Мирослава Шандро, Олекса Бевка, Вергілій Ріцько, Іван Лібер, Юрій Сакалош, Марія Чубіка-Григораш, Юрій Чига, Іван Кідещук, Кузьма Смаль та ін. Кращі зразки зібраного підтверджують унікальність і тяглість ще з язичницьких часів фольклору українців Румунії, його присутність у повсякденній практиці та календарно-обрядових дійствах. Отже, без потужного впливу народної творчості українська література Румунії, як і будь-яке інше регіональне чи загалом національне письменство, не мала б такого яскравого мистецького вияву.

1. Ребошапка І. «Кардіограма» української літератури з Румунії у світлі положень естетики / Іван Ребошапка // *Наш голос*. – 2004. – Ч. 120-121. – Червень-Липень. – С. 3.

2. Корсюк М. Ми і наші книги / Микола Корсюк // *Наш голос*. – 1990. – № 1. – Липень. – С. 2.

3. Романець О. Пісенні джерела Буковини / Олекса Романець // *Письменники Буковини: хрестоматія*. – Ч. 1. – Чернівці: Прут, 2001. – С. 7.

А тепер про факти власне літературні, з якими також тісно пов'язані витоки українського письменства Румунії. Десь наприкінці 1870 року до Сучави прибув священик і поет Микола Устиянович. Соратник «Руської трійці», один з найактивніших учасників українського національного відродження в Галичині 1848-1849 рр., найвизначніший західноукраїнський письменник після відходу Маркіяна Шашкевича й перед появою в літературі Юрія Федьковича, він прослужив у колишній столиці Молдовського князівства повних п'ятнадцять літ – до останнього свого дня 3 листопада 1885 року. Стомлений життєвими негараздами й недугою, він, проте, зберіг жваву громадянську позицію, активно переймався проблемами міста, дбав про його благоустрій, близько зійшовся з місцевою інтелігенцією, заприятелював із Міхаєм Емінеску.

У Сучаві Микола Устиянович написав лише два твори – поезії «Сон внучки» (1884) та «Вспомини» (липень, 1884), які, безумовно, мають велике історико-літературне значення. Та в нашому випадку найважливішим є те, що той «правдивий руський дім», тобто український, про який писала Ольга Кобилянська, дав українській літературі, крім Миколи Устияновича, ще трьох письменників. Старший син Корнило Устиянович (1839-1903), більше відомий як талановитий художник, був автором історичних поем і публіцистичних творів. Активніше літературною працею займалася донька – Марія Устиянович-Бобикевич (1859-1949). Від 1870 р. вона разом з батьком проживала в Сучаві, познайомилася там з Ольгою Кобилянською і до кінця її життя приятелювала з нею. Завершився її життєвий шлях у місті Римніку-Вилча (Румунія). Літературна спадщина Марії Устиянович-Бобикевич складається з громадянської, пейзажної та інтимної лірики, драматичних творів, мемуарів (зокрема, «Споминів про часи Першої світової війни») тощо.

Закоханою у письменницьку творчість була й онука Миколи Устияновича – Клавдія Бобикевич-Сора (1896-1971), з-під пера якої вийшли оповідання з життя інтелігенції, повість «Українські таланти» (1927), спогади про Ольгу Кобилянську, опубліковані в книзі «Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887-1927)» (Чернівці, 1928), а також добірка прозових творів, опублікованих у чернівецькій періодиці міжвоєнного часу. Загалом внесок родини Устияновичів у становлення української літератури на теренах Румунії потребує ретельнішого дослідження.

Про роль Ольги Кобилянської, Сидора Воробкевича та Сильвестра Яричевського в історії української літератури і почасти румунської культури відомо майже все. Однак наважуся зробити деякі акценти, які стосуються Ольги Кобилянської. Певну освіту видатна письменниця здобула в системі тодішнього німецькомовного навчання. Але виховувалася вона на інших засадах – на тих культурних традиціях, які споконвіку формувалися й устали-

лися на тій землі, на якій вона народилася і проживала до двадцятишестирічного віку. Тут вона написала свої перші твори «Гортенза, або Нарис з життя однієї дівчини», «Доля чи воля», «Картина з життя Буковини», «Вона вийшла заміж», вела щоденник. Гура Гуморулуй, Дорна, Путна, Радівці, Сучава, Кимполунг, Ватра-Молдовиця, Руська Молдовиця, їх околиці в обрамленні незрівнянної краси природи дали їй те, що живило всю її творчість – оту дивовижну гармонію з навколишнім світом, у якому сильною почувається лише та особистість, яка розуміє його усім своїм єством, відчуває його могутність від найвищої гори і найстрімкішої ріки до найменшої піщинки й краплинки. Саме від такого відчуття народилася більшість її творів.

За три дні до свого від'їзду з Кимполунга, 10 липня 1889 р., тяжко переживаючи майбутню розлуку з ним, Ольга Кобилянська записала до свого щоденника: «Ще лише кілька днів я буду тут. <...> Я зціплюю зуби й насуплюю брови... Мій краю, мій милий краю, де в мені народилося стільки думок, де я стільки витерпіла, вистраждала, стільки передумала і перемріяла, від стількох речей відмовилася, як я сумуватиму за тобою і плакатиму кривавими сльозами! Прощай!...»¹. І буквально через день: «Так, останній вечір у рідному краю. Як би мені хотілося назавше затримати тебе в душі, тебе, де я стала тим, чим є. Прощай, милий, незрівнянний, незабутній гірський краю, прекрасний улітку й чарівний узимку. <...> Тут, у рідному краю, належало б сказати останні слова. Тут я багато всього залишаю, велику частку своєї душі і своїх почуттів, багато образів, уяви і своєї сили»². Отже, Румунія для Ольги Кобилянської – рідний, милий серцю край. То хіба нема підстав вважати велику письменницю рідною донькою цього чарівного куточка південно-буковинської землі?

Серед багатьох заслуг Ольги Кобилянської перед українською культурою – заохочення до літературної праці молодих талантів. Так було, наприклад, у випадку з Марією Устиянович-Бобикевич та Клавдією Бобикевич-Сорою. У 1912 р. на письменницьку дорогу вона благословила Сидонію Никорович (1888 -1957), давши їй напуття писати лише на теми народного життя. Цьому принципіві своєї великої попередниці, наставниці і приятельки письменниця залишилася вірною до кінця своєї творчої діяльності, втілюючи його в художні і публіцистичні твори, незмінно керуючись ним на редакторському посту різних періодичних видань.

Сидонія Никорович (у першому заміжжі – Гнідий) з дитинства любила рід-

1. Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / Ольга Кобилянська. – К.: Дніпро, 1982. – С. 184.

2. Там само.

ний народ, була, як зізнавалася в час своєї найвищої творчої активності, «дитиною народу», знала «його душу, його біль, його тугу»¹. Самовіддана боротьба «за правду національної ідеї», окуплена великою особистою жертвою, склала зміст і сенс її життя і творчості. «Перша моя і послідня ціль є вияснення політичної проблеми України і очищення національного ґрунту від чужих трійливих деструктивних впливів, щоб хоч почасти лишити грядущим поколінням чисте вироблене українське поле і на нім засів здорової рідної думки»², – так письменниця визначила свої творчі пріоритети і програму політичної боротьби.

Із діяльністю Сидонії Никорович пов'язана активізація українського літературного процесу міжвоєнного періоду і створення першої літературної організації українських письменників, яка діяла в межах тодішньої Румунської держави. Його центром були Чернівці, в той час надзвичайно активні своїм різнобічним літературним життям. Тут українською мовою виходили газети й журнали, зпоміж яких із красним письменством найтісніше були пов'язані часописи «Каменярі» (1921-1922), «Щипавка» (1921-1922), «Промінь» (1921-1923), «Хліборобська правда» (1923-1938), «Рідний край» (1926-1930), «Час» (1928-1940), «Будяк» (1930-1931), «Самостійна думка» (1931-1937), «Самостійність» (1934-1937), «Українська ластівка» (1933-1940) та ін. Найбільші досягнення чернівецьких літераторів міжвоєнного періоду пов'язані із творчістю Ольги Кобилянської (1863-1942), Корнила Ластівки (1893-1975), Івана Бордейного (1884-1966), Святослава Лакусти (1884-1959), Іларія Карбулицького (1880-1961), Дениса Онищука (1901-1975), Ореста Масикевича (1911-1980) та ін.

Особливо активною творчою діяльністю вирізнялася Сидонія Никорович, яка дебютувала низкою новел і оповідань на сторінках чернівецької газети «Нова Буковина». Відтак у 1913 р. газета «Народний голос» за 7 лютого і 28 березня 1913 р. опублікувала її оповідання «Панські слуги» і «На правді», а в журналі «Ілюстрована Україна» – поезії у прозі «Пливе човен» (ч. 2), «Водопад» (ч. 10), «Вівчар» (ч. 16) та ін.

Дебютні твори Сидонії Никорович привітала Ольга Кобилянська, яка звернулася до літературного критика Миколи Євшана дати об'єктивну оцінку спробам початкувочої авторки³. З подання Миколи Євшана «Літературно-Науковий Вістник», найавторитетніший на той час український часопис, над-

1. Никорович С. Гість з Галичини (З нагоди гостини В. Ткачука) / Сидонія Никорович // Хліборобська Правда. – 1936. – 16 серп. – С. 3.

2. Там само.

3. Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 10 грудня 1912 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис № 1, арк. 15.

рукував три повісті Сидонії Никорович: «Анничка», «Марія» і «Касандра». Для публікації в «Літературно-Науковому Вістнику» Микола Євшан готував і її роман «Марівуца», але на заваді стала Перша світова війна. На жаль, цей найбільший епічний твір письменниці і досі залишається неоприлюдненим.

Проза Сидонії Никорович, різноманітна жанровим наповненням — новелою, нарисом, есеєм, оповіданням, повістю, романом, — означена особливим стилем, поєднанням рис традиційної (народницької) і модерністської (неоромантичної) манер письма, вкрапленням у тканину твору сатирично-гумористичних елементів, тяжінням до показу людини, самотньої у складних, інколи навіть трагічних життєвих ситуаціях, у чужому їй і абсурдному світі.

На сформування естетичних принципів і світоглядної позиції Сидонії Никорович визначальний вплив мали її спілкування з Ольгою Кобилянською, Володимиром Винниченком, Левом Юркевичем, Миколою Коваленком, Осипом Роздольським, а особливо — Миколою Євшаном, які на тривалий час зупинялися в її гостинній господі, що в буковинському селі Лука (тепер у складі селища Кострижівка) — мальовничій місцині на березі Дністра.

Національно-визвольні змагання початку ХХ ст. та їх поразка, територіальне пошматування України між сусідніми державами породили в українському суспільстві різні настрої, які балансували від всезагального піднесення і вироблення цільної системи державницьких ідей до розгубленості і розчарувань, роз'єднаності і розбіжностей у поглядах на політичну перспективу. Втім, складається враження, у цій українській складній суспільно-політичній ситуації Сидонія Никорович зуміла зберегти оптимістичний настрій як щодо власної творчості і громадсько-культурної діяльності, так і подальшої долі буковинського українства, України загалом. «Світова війна — писала вона — є зараз революцією людського духа. Весь старий світогляд у всіх своїх основах захитаний. Він цілий зужився до крайности і привів упадок людського духа. На розвалинах старого має наступити відродження людського духа — нове творче життя людства. <...> Від духового порядку залежить культурне, політичне та економічне життя народів»¹. Подібні думки Сидонія Никорович висловила і на Всеукраїнському жіночому з'їзді, який відбувся у Львові наприкінці 1921 р. У виступі, який слухали понад 380 делегатів із Галичини, Буковини, Волині, східноукраїнських земель і найбільших центрів політичної еміграції — Варшави, Відня, Праги і Тарнова, вона підкреслила: «Лише сильною культурою видвигнемося з чужого ярма і побідимо ворога. Ми з дня на день будемо зростати в силу, в одну непереможну цілість життя. Загорить усе наше життя

1. Никорович С. Ідем до ліпшого / Сидонія Никорович // Самостійна Думка. — 1931. — Ч. 1. — С. 15.

сонцем духа і збудимося до нового життя. Тут і там падуть сонячні проміння і дають віру, що ми сильним стремлінням піднімемося духово і культурно. Ми підемо спільно вперед. Все оживе і наступить відродження всього народу. І зійде величаве сонце духа на всій Україні!»

Значною морально-психологічною підмогою Сидонії Никорович у тяжкий післявоєнний час прислужилося спілкування з Осипом Маковеем. Коли саме та за яких обставин воно розпочалося, наразі невідомо. Але вже 12 вересня 1921 р. вона листовно зверталася до видатного письменника як до близької людини: «Відколи я прочитала Ваші слова (очевидно, йдеться про збірку О. Маковея «Кроваве поле», 1921. – В. А.) і відчула в них правду життя – ту одну для всіх – огонь духа і подих людської душі, сную думки, чую, що сей голос подібний до голосу в моїй душі. Це не є вже літературою, але правдою звіщання... Я чую до Вас довір'я»².

Саме це довір'я підказало Сидонії Никорович поділитися своєю сокровенною таємницею щодо заснування організації письменників Буковини, яку би очолили Ольга Кобилянська та Осип Маковей. У листі від 6 листопада 1921 р., адресованому видатному літераторові, вона повідомляла: «У нас на Буковині увійде в життя культурно-творче огнище. І Ви зволите бути тою одиницею, навкруг котрої будемо гуртуватися. Ціль сего огнища – з'єднувати всіх до культурно-творчого життя і праці, уходити у зв'язь з усіма товариствами і сполучувати себе з нашим культурним розвитком за границею. Познакомлювати всіх з творчістю наших одиниць. Познакомлюватися з творчим життям людства»³. Також ішлося про методи популяризації українського слова, ідейно-художні принципи творчості українських буковинців, які би сприяли культурному піднесенню народу і дотриманню прав людини, висловлювалася віра в те, що «в долі і недолі буде всіх в'язати спільна любов до життєвого розвою і до свого народу»⁴. Діяльність буковинської письменницької організації мала постати на демократичних засадах, на принципах толерантності і свободи слова. «Життєвий розвій, – писала Сидонія Никорович, – твориться

1. С. Г. Привіт Товариства «Жіноча громада в Чернівцях», відчитаний на Всеукраїнським жіночим з'їзді у Львові 22.XII.1921 / С. Г. // Каменярі. – 1922. – Ч. 3. – 30 січ. – С. 3.

2. Гнідий С. Лист до Осипа Маковея від 12 вересня 1921 р. / Сидонія Гнідий // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 59, № 823.

3. Гнідий С. Лист до Осипа Маковея від 6 листопада 1921 р. / Сидонія Гнідий // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 59, № 823.

4 Там само.

з контрастів. Усі най не годяться. Кожний най має свою індивідуальність і най її розвиває, але щоб усіх разом вело одно сильне змагання до одної правди людства»¹.

На окрему увагу заслуговують думки Сидонії Никорович про заснування загальноукраїнського журналу під початковою назвою «Творче слово» (відтак ішлося про іншу – «Самостійна українська думка», і нарешті – «Самостійна думка») – органу буковинської організації українських письменників, який мав на меті «містити кожду здорову думку кожного українця, що живе на Буковині і з-за границі, кожду думку і кожде поняття», спрямоване на «піднесення культури», бути «речником життєвої правди»².

Отже, маємо підстави стверджувати, що викладені вище міркування Сидонії Никорович – це своєрідна декларація про заснування першої організації українських письменників Буковини, якій належало стати першим патрулем «духа серед темряви», «мостити новому життю і розвою дорогу», «духово битися» (*тобто боротися*. – В. А.) за все, що стосується «визволення і права людини»³.

Реалізувати задум Сидонії Никорович вдалося дещо пізніше, коли вона разом зі своїми однодумцями заснувала журнал літератури, науки та громадського життя «Самостійна Думка», а відтак і його додатки: «Самостійна Думка Української Матери» і «Державно-Творча Трибуна Буковини».

У першому числі «Самостійної Думки» (січень 1931 р.) редакційний комітет проголошував: «Видаючи журнал «Самостійна Думка», хочемо прислужитися нашій суспільности, укладаємо в нього весь свій запал, усю свою любов і совісно та витрівало йтимем до його звеличання. Стоїмо на всеукраїнському понадпартійному ґрунті. «Самостійна Думка» ставить собі за завдання – по можности освідомити та духово піднести наш загаль. Література займатиме переважну часть на сторінках журналу. Обслуговуючи інтереси українського народу, журнал відкликуватиметься на важніші події та поточні питання українського та всесвітнього життя, а також на розвій мистецтва. <...> Нам залежить на тім, щоб згуртувати всі наші літературні та наукові сили в Румунії»⁴.

Отже, одним із найважливіших завдань новостворений журнал вважав об'єднання довкола себе українських письменників Буковини і всієї Румунії. З цією метою ще до появи журналу ініціювалося скликання письменницького

1. Там само.

2. Гнідий С. Лист до Осипа Маковея від 6 листопада 1921 р. / Сидонія Гнідий // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 59, № 823.

3. Там само.

4. Від видавництва // Самостійна Думка. – 1931. – Ч. 1.

з'їзду з тим, щоби розглянути низку питань як організаційного, так і творчого характеру, серед яких: доповідь про буковинське письменство, його стан і перспективи; дискусія про ідеологію в тодішньому письменстві; відзначення 100-річчя від дня народження Юрія Федьковича, яке припадало на 1934 р., та обрання ювілейного комітету з цієї нагоди; видання бібліотеки буковинських письменників та ін.¹

З перших чисел журнал «Самостійна думка» та його додатки «Самостійна Думка Української Матери» і «Державно-Творча Трибуна Буковини», які редагувала Сидонія Никорович, виявили однастайність у пропагуванні ідей українського націоналізму. У зв'язку з цим систематично друкувалися статті, які розкривали суть його ідеології та її значення для поточного моменту. Так, один з авторів часопису підкреслював: «Спільною прикметою для націоналізму всіх народів є любов до свого народу, бажання розвитку його...»². І ще: «Націоналісти всіх народів цілого світу тримаються точки погляду, що тільки у власній суверенній, ні від кого не залежній державі може бути забезпечено добробут і всесторонній розвиток народу»³. Як наголошувалося в іншому дописі, «на тлі націоналізму постає й відтворюється широке поле для спільної народної творчості: створення однієї всім спільної мови, національного чуття, творення національних ідеалів і національної ідеї й ціла духовна сила набирає все досконаліші організуючі форми в суспільнім житті народу»⁴. Прозвучали навіть прямі заклики, звернені до всіх, хто «займається письменством, редагуванням преси і журналів, <...> піднести вгору національний прапор, в ім'я котрого боряться»⁵. Інакше кажучи, ішлося про вироблення і пропагування державницьких і патріотичних ідей, які, на думку редакторів зазначених вище часописів, мали втілюватися в життя різними методами, в тому числі й через зростання рівня культури усього суспільства, передовсім його освіченості та високого розвитку літератури як потужного засобу виховного впливу на соціум.

Можна припустити, що саме засадничі ідеї націоналізму, тактовно проголошені в публікаціях «Самостійної Думки» і «Самостійної Думки Української

1. Див.: В. Я. В справі з'їзду укр[аїнських] буковинських письменників / В. Я. // Самостійна Думка. – 1931. – Ч. 1. – Січень. – С. 23.

2. Ніцкевич М. Фрагменти ідеології українського націоналізму / Микола Ніцкевич // Самостійна Думка. – 1931. – Ч. 6-7. – Червень-липень. – С. 24.

3. Там само, с. 23.

4. Що таке націоналізм? // Самостійна Думка Української Матери. – 1932. – Ч. 1. – С. 1.

5. Під стягом національного письменства // Самостійна Думка Української Матери. – 1931. – Ч. 2. – С. 1.

Матери» за безпосередньої участі Сидонії Никорович, дали потужний поштовх для швидкого об'єднання українських письменників Буковини в окрему творчу цілість. Адже вже у восьмому-десятому числі «Самостійної Думки» за серпень-жовтень 1931 р. з'явилося оголошення: «Нарада українських письменників-націоналістів Румунії відбудеться 6 січня 1932 р. в 10-ій годині перед полуднем в Народнім домі в Чернівцях». Це ж оголошення повторила й «Самостійна Думка Української Матери» від 25 листопада 1931 р. із зазначенням порядку денного:

1. Організація письменників-українців націоналістів у Румунії.
2. Засновання видавничої спілки «Самостійної Думки».
3. Ідея національно-політичного проводу українського народу в Румунії.

На нараду прибули Сидонія Никорович, Святослав Лакуста, Дмитро Івашина (Геродот), Осип Дуда, Іван Бордейний (О. Задума), Лідія Бурачинська, Іван Яремський, Іван Стрийський, Василь Якубович та ін. Одними із її центральних стали питання про редагування «Самостійної Думки» та, як зазначено в коротенькій журнальній інформації, «поширення й поглиблення національної освіти в народні маси». Бо «ніколи ще не було такої пекучої потреби, як тепер, дати нашому народові духовий здоровий національний корм. Нарід прагне того корму, тужить за українською книжкою, читає все, що попадеться в руки в його мові»¹. З цією метою ухвалено видавати популярні літературні, історичні та наукові додатки журналу для народу.

Щоби підготувати нове покоління поетів, Сидонія Никорович налагодила при редакції «Самостійної Думки Української Матери» працю з молодими авторами, а кращі їхні твори публікувала на сторінках журналу.

У поглядах на завдання літератури Сидонія Никорович виходила з того, що «творчість з народного життя забирає в кожному народі перше місце, бо в душі народу є найбільше духової чистоти»². Кожний чесний письменник, наголошувала вона, в час поневолення свого народу повинен відкинути думку про писання заради «забави і сенсації». Він мусить узяти на себе відповідальність за виховання народу «в однім морально-національнім дусі», повинен підготувати його «для своєї самостійності до виступу на арену істо-

1. Письменники до загалу // Самостійна Думка Української Матери. – 1932. – 20 лют. – С. VIII.

2. [Никорович С.] «Сині чічки» Василя Ткачука / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – 1936. – Ч. 9. – 8 берез. – С. 3.

ричного життя, на політичну арену світу, до політичного співжиття з іншими історичними народами»¹. Отже, Сидонія Никорович вбачала в літературі могутній чинник повернення поневоленого народу до незалежності, входження українців, як історичного народу, в коло країн із самостійним політичним устроєм.

Ідеалом Сидонії Никорович був Тарас Шевченко. Творчість великого поета сформувала в її свідомості програму побудови вільної Української держави із законами своєї «правди, і сили, і волі», «з новим і праведним законом» свого ж таки Вашингтона. Тарас Шевченко, за її визначенням, став для всього українського народу «високим ідеалом українського державника, патріота, лицаря»². Без поетового слова, вважала вона, «не може бути з'єднаного відродженого українського народу, не може бути новітньої самостійної України, не може бути могутньої української нації»³. Ідеї націософської концепції Тараса Шевченка вказали Сидонії Никорович напрям можливого розв'язання українських національно-політичних проблем шляхом, як вона сподівалася, активної просвітянської роботи серед широких мас народу і піднесення на цій основі їх патріотичного духу, готовність боротися за побудову Української самостійної держави.

У міжвоєнний час культурно-громадська й літературна діяльність розгорнулася силами українців і в Бухаресті. Тут проживала численна громада українських емігрантів, діяло товариство «Буковина», яке видавало гумористичну газету «Гей руп». Літературну й публіцистичну творчість активно провадив Дмитро Геродот (1892-1975), автор поетичної збірки «Тернистий шлях» (Чернівці, 1929) і численних публіцистичних виступів, опублікованих здебільшого в журналі «Тризуб», а також у чернівецькій періодиці. У бухарестському видавництві «Життя» прозову збірку «3 днів лихоліття» (1940) надрукував відомий український письменник Ілько Гаврилюк (1881-1947).

Викладене вище, як чимало й інших фактів, дають підстави говорити про перший період історії української літератури Румунії, який припав на міжвоєнний час. На жаль, він був брутально перерваний комуністичним режимом, у жорстких ідеологічних умовах якого більшість письменників, вихованих на інших літературних традиціях, перестала творити.

Публікується вперше

1. [Никорович С.] Великі історичні завдання українського письменства / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – Ч. 5. – 9 лют. – С. 3.

2. [Никорович С.] Шевченкова лицарськість / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – 1936. – Ч. 11. – 22 берез. – С. 3.

3. [Никорович С.] На могилі батька Тараса / [Сидонія Никорович] // Хліборобська Правда. – 1936. – Ч. 9. – 8 берез. – С. 3.

ЗАБУТА ПИСЬМЕННИЦЯ СИДОНІЯ НИКОРОВИЧ

Сидонія Никорович – талановита письменниця, журналістка, енергійна громадсько-політична діячка, з особою якої помітно активізувався український літературний процес на Буковині в міжвоєнний час, набувши ознак організованого і цілеспрямованого розвитку.

З фотографії 1916 р. на нас дивиться молода вродлива пані, вишукано одягнена, з проникливим поглядом удалеч. «Прекрасна жінка, винятково елегантна, обличчя якої віддзеркалювало інтелігентність, духовну силу та значну доброту. <...> Цей портрет є символом комплексної особистості моєї матері, яка протягом 68-ми років життя проявила себе обдарованою до науки філософії, літератури, громадської діяльності, до виховання молодого покоління, насамперед своїх дітей»¹, – так описує цей портрет дочка письменниці Калина Маре, відома в Румунії науковець-філософ. Таку зовнішню привабливість і душевний аристократизм Сидонія Никорович зберегла до останніх днів свого життя, даруючи людям теплоту спілкування.

Вона з дитинства любила рідний народ, була, як зізнавалася в час своєї найвищої творчої активності, «дитиною народу», знала «його душу, його біль, його тугу»². Самовіддана боротьба «за правду національної ідеї», окуплена великою особистою жертвою, склала зміст і сенс її життя і творчості. «Перша моя і послідня ціль є вияснення політичної проблеми України і очищення національного ґрунту від чужих трійливих деструктивних впливів, щоб хоч почасти лишити грядущим поколінням чисте вироблене українське поле і на нім засів здорової рідної думки»³, – так письменниця визначила свої творчі пріоритети і програму політичної боротьби.

Твори Сидонії Никорович позначені різними підписами: прізвищами її першого і другого чоловіків – *Сидонія Гнідий*, *С. Г. Никорович*, *Сидонія Никорович*, псевдонімом *Леся Буковинка* та криптонімами *С. Г.*, *С. Г. Н.*, *ЛБ*.

1. Маре К. [Спогади про матір]: Комп'ютерний текст / Калина Маре // Архів Івана Семенюка. Переклад з румунської Євсебія Фрасенюка. – С. 1.

2. Никорович С. Гість з Галичини (3 нагоди гостини В. Ткачука) / Сидонія Никорович // Хліборобська Правда. – 1936. – 16 серп. – С. 3.

3. Там само.

Попри значні заслуги Сидонії Никорович перед українською історією та національною культурою, осмислення її творчого доробку і політичного досвіду боротьби за побудову незалежної держави тільки розпочинається. Причини такого ставлення до письменниці – передовсім ідеологічні, але не тільки. Даються взнаки і наші традиційні недбальство і пасивність у поводженні з талантами. На жаль, поки що не створено жодної праці, яка окреслювала б основні віхи життєвого шляху і культурно-літературної діяльності письменниці, хоч, зрозуміло, має йтися про повноту дослідження її духовного спадку і видання творів. Сприяти втіленню цих благородних завдань покликана і ця стаття, побудована здебільшого на ще не уведених у науковий обіг архівних матеріалах, спогадах, газетних і журнальних публікаціях 1910-1930-х років.

Народилася Сидонія Никорович 14 (26 за н. ст.) грудня 1888 р. на Буковині – в селі Рус-пе-Боул (Rușii-pe-Boul, тепер Палтіну) Кимполунзького (нині Сучавського) повіту Румунії в родині учителя місцевої школи Іллі Ілюка¹, який два з половиною місяці перед цим отримав тут своє перше робоче місце². 6 січня 1889 р. дитя охрестив отець Теофіл Дімітрович у присутності рідних новонародженої і хрещених батьків – Михайла Сиротюка, вчителя з Рус-Молдовиці, та Марії Зуграк, дружини вчителя з Ватра-Молдовиці.

Дитинство письменниці минуло в Кичері (тепер Червона Діброва Глибоцького району Чернівецької області), в мальовничій місцині – невеличкому селі, що «розкинулося між горбиками під лісом»³ на 530-ти гектарах, де проживало всього близько сотні осіб⁴. Сюди Ілюки перебралися восени 1891 р., коли глава сімейства отримав нове призначення – посаду управителя тамтешньої школи⁵.

Перші уроки життєвої мудрості Сидонія отримала від бабусі – простої селянки, «яка мала добрі і строгі обичаї, розвинену душу і ясні поняття про честь українського народу. Вона була, в повнім значенні того слова, селян-

1. *Certificat de botez. Pastoria de suflete ort. or. Rușii-pe-Boul 19 August (1 Sept.) 1902. Зберігається в архіві професора Богдана Мельничука.*

2. Див.: Державний архів Чернівецької області. Кваліфікаційні листи початкових шкіл Буковини. – Ф. 211., оп., 1, од. зб. 3338, арк. 82 зв. – 83.

3. Никорович Г. С. На могилі могого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 2.

4. Див.: *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen königreiche und länder. Bearbeitet auf grund der ergebnisse der volkszählung vom 31. Dezember 1900. Herausgegeben von der k. k. statistischen zentralkommission. XIII. Bukovina. – Wien, 1907. – P. 6.*

5. Див.: Державний архів Чернівецької області. Кваліфікаційні листи початкових шкіл Буковини. – Ф. 211., оп., 1, од. зб. 3338, арк. 82 зв. – 83.

кою-аристократкою». Бабуся виховала внучку «в дусі українських казок, байок і національної традиції»¹. Але найбільше для становлення Сидонії як особистості дав батько, який був людиною широких прогресивних поглядів. Він несхитно стояв на позиціях українського патріотизму, повсякчас піклувався про освіту рідного народу, невтомно працював задля полегшення його соціального й національного становища, настійно дбав, щоби його вихованці виростили національно свідомими громадянами своєї Батьківщини.

Навчалася майбутня письменниця, як і більшість тодішніх дівчат, лише в початковій школі. Але глибокими знаннями, здобутими шляхом самоосвіти, могла подивувати знавців української і світової історії, культури, філософії, релігії.

У 1909 р. Сидонія вийшла заміж за православного священника Омеляна Гнідого. Ймовірно, восени 1911 р. молоде подружжя перебралося в село Лука (зараз у складі селища Кострижівка Заставнівського району Чернівецької області). Тут і розгорнулася письменницька діяльність Сидонії Гнідий. Саме цим прізвищем підписані її перші твори, опубліковані в газетах «Нова Буковина», «Народний голос», «Промінь», журналах «Ілюстрована Україна» та «Літературно-науковий вістник».

На початку ХХ ст. Лука часто потрапляла на шпальти буковинської періодики. Передусім дописувачів приваблювали природні багатства місцевості, на якій вона розташована. «Се село обдароване Богом красою. З одного боку обливає его тихий Дністер, а з другого боку темний лісок мріє, в селі толока розлога, а довкола поля, городи урожайні»², – висловлював своє захоплення автор замітки в газеті «Руска Рада». Йому ж вторив і кореспондент «Народного голосу»: «...В урожайній долині Дністра, покритій літом не тільки гарним збіжжям, але також і пишними садами та гаями, розложилося майже напроти галицького містечка Заліщики невеличке, бо всього около 200 чисел домів займаюче сільце Лука»³. Водночас повним контрастом до описаного постає картина соціально-економічного життя села: «Церква обдерта, школа невідповідна, громада при такій обставині не тільки не має жадної готівки, але навіть і обдовжена, а дідич з громадськими радними рекурують роками проти репарації церкви і будови нової школи з причини тяжких часів та... убожества громади»⁴. Втім не все виглядало так песимістично.

1. Никорович С. Гість з Галичини (3 нагоди гостини В. Ткачука) / Сидонія Никорович // Хліборобська правда. – 1936. – 16 серп. – С. 3.

2. Подорожний. Допись з-над Дністра // Руска Рада. – 1901. – Ч. 12. – 23 марта (5 цвітня). – С. 93.

3. Громадянин. Громадська господарка в Луці // Народний голос. – 1913. – Ч. 46. – 4 груд. – С. 4.

4. Там само, с. 5.

З'явилися молоді енергійні сили з числа патріотично налаштованого учительства, які всю надію покладали на просвіту сільської громади. Замість священика, який сорок років провадив політику денаціоналізації українського села і був постійним відвідувачем місцевої корчми, прийшли справжні пастирі, віддані Богові і людям. Наприкінці квітня 1901 р. за участі посла до Буковинського сейму, професора Степана Смаль-Стоцького і численних делегацій з навколишніх сіл у Луці засновано читальню «Рускої Бесіди», під приміщення якої один із місцевих мешканців Онуфрій Лаб'юк віддав власну хату. Відтак ця надважлива для сільської громади подія доповнилася відкриттям Народного Дому, в приміщенні якого розмістилися всі народні організації Луки: читальня «Рускої Бесіди»¹, «Каса позичкова і щаднича» та «Січ»². В освяченні нової будівлі взяв участь і отець Омелян Гнідий, «щирий народолюбець і ревний патріот, котрий тільки добра народові бажає»³. Відтак його обрали головою читальні. Високу довіру він виправдовував чесною і самовідданою працею на користь громади, настійно закликаючи, як приміром, під час святкування 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка, «до просвіти і гуртуватися в товариства, а тоді жадні кайдани, жадна заборона і насильство «не скує душі живої і слова живого»⁴.

Оселившись у Луці, Сидонія, як і її чоловік Омелян Гнідий, повністю віддалася просвітницькій праці. Про цей період свого життя вона згадувала на редагованій нею сторінці «Жіночі справи» газети «Хліборобська Правда». В анонімній рубриці видання «На українським селі», яку вела, за позначенням в тексті, «жена священика», чим майже точно розшифровувалося ім'я її авторки, вміщено один красномовний епізод, який розкриває ті цілі та завдання, що їх ставила перед собою письменниця в просвітницькій роботі серед селян:

«Було це серед літа. Божа краса чарувала людей. В городі між пахучими цвітами сиділа молода українка, жена священика... <...> Якась тінь зажуреності покрила її гарне лице. Вона застановилася над долею українського народу. Відчинилась фірточка і в город увійшла маленька сільська дівчинка і станула собі близьенько коло жінки священика. Підійшла до неї ще ближче і поцілувала руку.

— А що скажеш, Марійко? — і погладила дівчинку по голові.

— Я дістала сьогодні від мого братчика дуже гарну з образками історичну

1. Див.: В Луках над Дністром // Руска Рада. — 1901. — Ч. 17. — 27 цвіт. (10 мая). — С. 134 — 135.

2. Учасник. Народне свято в Луці з нагоди відкриття "Народного Дому" // Народний голос. — 1911. — Ч. 59. — 26 груд. — С. 5.

3. Там само, с. 8.

4. Шевченкові обходи. Лука // Народний голос. — 1914. — Ч. 13. — 22 мая. — С. 2.

книжку і не вмію по-своєму читати, – її брови насупилися, а в очах показалися слези. Сумно опустила свою голівку.

– Що тобі, дитино? – поспитала ласкаво жена священика.

Мала Марійка розплакалася.

– Я... я... не вмію по-українському читати і мені такий жаль.

– Тому ти, дитинко, так плачеш?! Ти хочеш учитися по-своєму?

– Я маю таку велику охоту, але немає, хто би мене навчив.

– Як ти маєш таку велику охоту, то візьми до себе ще таких двох дівчаток та прийди завтра до мене, а я пічну вчити вас рідної мови щодня.

Маленька дівчинка з радості низенько вклонилась і побігла скоренько на вулицю, а відтак побігла на толоку, щоб собі підібрати на завтра ще двох малих товаришок.

Молодій жінці священика було так гарно на душі. Сьогодні вона була щаслива – це був початок доброго діла у своїм народі¹.

Отже, випадок із сільською дівчинкою, яка виявила природне бажання навчитися грамоти рідною мовою, послужив початком важливої справи: Сидонія Никорович організувала курси неграмотних, своєрідну школу, яку щоденно з третьої до п'ятої години пополудні відвідувало п'ятеро сільських дітей віком семи-десяти років. У своїй навчально-виховній практиці ново-спечена вчителька спиралася на досвід батька. За її програмою, перший урок відводився на вивчення грамоти, на якому діти з ласкавим і підбадьорливим словом наставниці опановували ази письма і читання.

Другий урок Сидонія Никорович-Гнідий призначала для прочитування поезій, уривків з історії України, починаючи від заснування Київської держави, народних казок і оповідань. Завершувалися заняття прогулянками в поле чи ліс, супроводжуваними бесідами про село та його людей, користь садівництва і пасічництва, порадами стосовно домашнього господарювання тощо. У такий спосіб діти готувалися до правильного сприйняття життєвих реалій, вчилися стати дорослими, працьовитими і сумлінними громадянами.

Своїх учнів Сидонія Никорович-Гнідий виховувала в дусі українського патріотизму, любові до рідної землі, її історії і культури. Надійною основою у цій украй важливій справі їй слугували життя і творчість Тараса Шевченка. Діти вивчали напам'ять вірші із «Кобзаря», разом з учителькою тлумачили їх зміст, переказували епізоди з біографії великого поета.

У розмовах з учнями про значення знання й освіти в житті людини Сидонія Никорович також покликала на досвід Тараса Шевченка. Поет, за її словами, усе своє життя вчився, постійно набував знання «з живої книги українського народу», бо добре розумів, що «любов, правда і знання – найбільша

1. На українському селі // Хліборобська Правда. – 1935. – Ч. 12. – 11 серп. – С. 3.

людська зброя, яка єдина в силі принести свободу Україні»¹. Цілком можливо, що коротка навчально-педагогічна праця дала Сидонії Никорович багатий матеріал для статей про важливість національно-патріотичного виховання молоді і широких народних мас, згодом опублікованих у чернівецькій періодиці.

У Луці Сидонія Никорович підготувала до друку свої перші твори, з якими дебютувала на сторінках «Нової Буковини». Протягом квітня-грудня 1912 р. тут вона опублікувала кілька творів малих прозових жанрів: «У Ґерента», «Мелодекламація», «Боярин», «Сусідська річ», «Перли», «Через жіночу конкуренцію», «Він», «Мале Монте-Карло» та ін., які стосувалися життя людей різних суспільних станів – селян, міщан, інтелігенції, збіднілих нащадків знатних родів тощо.

Проза Сидонії Никорович означена особливим стилем, поєднанням рис традиційної (народницької) і модерністської (неоромантичної) манер письма, вкрапленням у тканину твору сатирично-гумористичних елементів, тяжінням до показу людини, самотньої у складних, інколи навіть трагічних життєвих ситуаціях, у чужому їй і абсурдному світі.

Сидонію Никорович цікавили буденні ситуації, інколи висвітлені під гумористичним кутом зору. У цих випадках її персонажі, смішні, дріб'язкові й галасливі у своїх щоденних побутових клопотах, намагаються будь-що показати одні перед одними вищість свого «Я», чим нагадують відомих героїв Івана Нечуя-Левицького. Правда, на відміну від видатного класика, молода авторка прагнула надати своїм замальовкам соціальної гостроти. Приміром, в етюді «У Ґерента», де розгортання центрального конфлікту передуює повідомлення, яке хоч відчутно і не впливає на розвиток основних подій твору, проте служить промовистим засобом характеристики тодішніх суспільних відносин, змодельованих на основі побутових картин із життя буковинської сільської громади: «В селі К. був великий нелад. Двірник не тримав порядку, ґаздував громадськими грішми, як би своїми, тому-то читальники² зажадали до села Ґерента. Тай прийшов Ґерент, чоловік освічений, на параграфах розумівся, як би сам судія. Він мав досить до діла з громадськими касовими книжками, а не менше клопотали єму голову баби, що на всякі дурниці прибігали до него на скаргу»³. Гумористичний контекст твору забезпечується не тільки дріб'яз-

1. [Никорович С.] *Учітеся, брати мої, думайте, читайте!* / [Сидонія Никорович] // *Хліборобська Правда*. – 1935. – Ч. 16. 8 верес. – С. 3.

2. *Читальники – члени читалень, сільських культурно-освітніх установ в Україні кінця XIX – перших десятиліть XX ст., організовані просвітницькими товариствами.*

3. *Гнідий С. У Ґерента / Сидонія Гнідий* // *Нова Буковина*. – 1912. – Ч. 44. – 26 квіт. – С. 1.

ковістю скарги сварливої селянки, зверненої до високопоставленої особи, а й тим, що своє прохання жінка, всупереч установленому ґерентом строгому регламенту, обставляє численними деталями, які не стосуються суті її справи. Крім того, прохачка ніяк не може зрозуміти, чому її скаргу відхилено, а тому бурхливо погрожує усім зверненням до вищих судових інстанцій.

Етюд «У ґерента», як і твір аналогічного змісту «Сусідська річ», у гумористичних тонах представляє тип непокірної і невгамовної, проте недалекої жінки, яка без особливої на те причини протестує проти всього і всіх. А коли вона усвідомлює, що її позицію сприймають з іронією і насмішкою, переходить на сварливий і лайливий тон. Стрімкого плину сюжетного часу авторка досягає майстерно побудованими діалогами, що за певних застережень дає підстави кваліфікувати обидва твори як драматичні етюди.

Особливого творчого успіху молода письменниця досягла у відтворенні різних психологічних станів людини, зумовлених самотністю. Так, героїню новели «Боярин» Лікерію охоплює гнітючий настрій через зміну місця проживання. Вийшовши заміж, вона змушена із низовини перебраться в гори. Безмежжя полонин і лісів постає у її свідомості як замкнутий простір, з якого нема жодного виходу в інший, близький і зрозумілий їй, світ. Складний психічний стан жінки поглиблюється байдужим і зневажливим ставленням до неї чоловіка, зміст і сенс життя якого зводиться до розваг і пияцтва, що призводить родину до швидкого зубожіння, руйнує будь-які перспективи.

Самотність Лікерії – гранична, оскільки проявляється в перманентній тузі за домівкою, де їй «розкішно, а zarazом спокійно, щасливо жилося»¹. Єдина її розрада, а водночас смисл буття – «ґаздівство, бо Бог не обдарував її дітьми»².

Становище підневільної, до якого Лікерія поступово звикає, тримається на страхові жінки перед п'яним чоловіком, на боязні фізичного приниження. Тому вона покірно несе хрест свого подружнього, чи радше рабського, життя.

Одним із структуротворчих елементів новели виступає наскрізний образ тиші. Уже в зав'язці твору повідомлення «Мертва тиша лежала на цілій хаті та обійстю» мовби символізує те становище, на яке прирікалася нова господиня / рабиня дому боярина. У розвитку подій цей же образ відтінює стан Лікерії, позбавленої можливості будь-якого спілкування: «Пусто і тихо було в хаті, бувало чути, як мушка брениль». У розв'язці «мертва тиша» порушується співом Лікерії. Пісня, яку вона через силу співає на забаганку п'яного боярина, нагадує їй рідну домівку й викликає почуття туги.

Іншу смислову функцію мотив зміни настрою, спричинений співом, відіграє

1. Гнідий С. Боярин / Сидонія Гнідий // Нова Буковина. – 1912. – Ч. 99. – 22 верес. – С. 1.

2. Там само.

в новелі «Він». Збайдужілий до своєї самотності, безіменний герой твору – дрібний чиновник із численними боргами – замикається сам у собі, стає апатичним до всього: «Дивився якимось дивно, все однаково. Їго вираз ніколи не мінився, одностайний, байдужий. Чи є в сім чоловіці душа, чи він жиє? Чи відчуває він що-небудь? Що би не чув, чи смішне, чи сумне, однаково байдужо вислухає, а при кінці процідить якесь слово»¹. Його не цікавило ні особисте життя, ні те, що діється довкола нього. Він «ніколи не любив ходити до театру, не читав газети, весь світ їго нічого не обходив, крім вірителів², тай то не дуже!» Самоізолювавшись у своєму душевному мікро-просторі, він не переймався навіть існуванням товаришів. Лише інколи, добре напідпитку, він співав у їхній компанії свою улюблену арію. І тоді з його очей «щезав той байдужий скляний вираз. Лице оживлялося, він цілий мінився і ставав не той». Усі з приємністю слухали його спів і просили повторити. Це пробуджувало в ньому почуття радості, і він, щасливий, тихо наспівуючи, пізньої ночі повертався до своєї порожньої обителі. Мимовільна втеча від самотності лише на якусь мить повертала його до нормального життєвого ритму, а відтак знову замикала в равликовій черепашці.

Уважні психологічні спостереження Сидонії Никорович за внутрішнім світом людини давали їй щедрий матеріал для втілення творчих задумів у змалюванні духовних поривань своїх персонажів, розкритті їхнього емоційного стану, навіяного музичними інтонаціями. Новела «Мелодекламація», що належить до кращих ранніх творів письменниці, побудована на колізії випробування в межевій ситуації. Її герой, молодий хлопець Роман, який мріяв про одруження з коханою дівчиною, страждає від невиліковної недуги. Він усвідомлює свою приреченість, але намагається вхопитися за останню радість у своєму житті – побувати на концерті хору «Боян», в якому бере участь його наречена Марійка. Розвиток подій твору будується таким чином, щоб розкрити рух душевних переживань героя від тужливих до гранично напружених, спричинених пісним співом і музичним супроводом. Журливий мотив пісні «Цвітка дрібная» на слова Маркіяна Шашкевича, що звучить першою, юнак співвідносить із особистим фізичним станом, а алегоричний зміст твору про намір служити добру і красі, на заваді якому стають сили зла, сприймає як аналогію до власної долі. При цьому опис його переживання письменниці зводить до вкрай лаконічного повідомлення: «Хорого уста втворюлися при співі, немов хотіли ловити сумні звуки пісні. Руки єго дрожали, а очі з жаром гляділи на співачку»³.

1. Гнідий С. Він / Сидонія Гнідий // Нова Буковина. – 1912. – Ч. 122. – 11 груд. – С. 1.

2. Віритель – кредитор, позикодавець.

3. Гнідий С. Мелодекламація / Сидонія Гнідий // Нова Буковина. – 1912. – Ч. 81. – С. 1.

Гнітючий настрій героя новели сягає свого апогею в момент виконання завершального твору концертної програми – мелодекламації, символічний підтекст кожного слова, кожного звука якої завдавали юнакові нестерпного душевного болю: «Ті звуки немов говорили, розпука з них ридала, груди розривала... Рознеслися слова декламатора «Там звук трембіти чути» і знов заридала тужливо скрипка аж серце зав'явало... Глибоко запалі очі Романа дивились на сцену, на блідім лиці малювались жаль, розпука, він дрожав на цілім тілі... Скінчилось, а хорий сидів далше нерухомо.

... – Що з тобою, Романе? – запитала мати дрожащим голосом.

– Нічого, – відповів він. – То звук трембіти чути...».

Очевидно, в контексті всієї декламації символіка голосу (звуку) трембіти асоціювалася із давнім гуцульським обрядом – проводами людини в останню дорогу, що стало сильним душевним потрясінням для хворого юнака. Власне, означене спостереження підтверджує і фінал новели: «Другої днини рано задзвонили сумно дзвони, а у відгомоні їх немов було чути голос скрипки та слова декламатора: «Там звук трембіти чути».

Дебют Сидонії Никорович у жанрі психологічної новели засвідчив прихід в літературу талановитої авторки, самобутньої темами, образами і стилем, розумінням свого місця в письменстві. Він виявив цікаві неоромантичні тенденції, які відповідали тодішнім мистецьким пошукам в українській літературі.

Появу перших творів Сидонії Никорович захоплено привітала Ольга Кобилянська. Восени 1912 р. письменниці вперше зустрілися й одразу щиро заприятелювали. Їх поєднали, за словами молодшої з них, «споріднені думки, споріднена туга і споріднений світогляд»¹, а найбільше, звичайно, література. Крім того, Сидонія Никорович шанувала і цінувала Ольгу Кобилянську «як людину, як величаву жіночу постать в нашій народі з правдивістю і звичайністю душі, що є підставою і основою рідної хати, народного життя»².

Ольга Кобилянська побачила в особі Сидонії Никорович талановиту письменницю, яка має покликання служити рідній культурі і рідному народові. Тому вона звернулася з проханням до критика Миколи Євшана, свого «молодого приятеля», до якого мала «неограничене довір'я»³, дати об'єктивну оцінку дебютним творам молодшої авторки: «Будьте ласкаві переглянути новелі п[ані] Сидонії Гнідий, початкуючої письменниці. Якщо знайдете що відповід-

1. Никорович С. Цвіти споминів. Білі акварелі / Сидонія Никорович // Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887 – 1927). – Чернівці, 1928. – С. 265.

2. Там само, с. 270.

3. Там само, с. 265.

не для «До Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника», то задержіть і друкуйте, а як ні – вишліть. Авторка бажала б знати, чи має літературний талант, чи ні? Коли прочитаєте, тоді і дасте їй відповідь. Она не натякає на скорий реферат, бо знає що Ви дуже заняті, просить також ісправлення мови, де того буде треба. Простіть, що звертаюсь до Вас. Але се початкуюча і для того бажає для себе правди»¹.

1913-ий рік приніс Сидонії Никорович нові творчі здобутки. У газеті «Народний голос» за 7 лютого і 28 березня з'явилися її оповідання «Панські слуги» і «На правді», а в журналі «Ілюстрована Україна» – поезії у прозі «Пливе човен» (ч. 2), «Водопад» (ч. 10), «Вівчар» (ч. 16) та ін. Але найважливіше полягало у підтримці і визнанні її перших творів відомим на всю Україну критиком Миколою Євшаном. У листі до Ольги Кобилянської від 25 червня 1913 р. він сповіщав: «В VI вип. «Літ[ературно]-Наук[ового] Вістника» дебютує вже п. Сидонія Гнідий² і сподіюся, що її талант літературний розвив'ється. Для дальших випусків я дав друге її оповідання «Марія». Воно мені дуже сподобалося, я читаю всі річі п. Гнідої і тішуся, коли знайду від часу до часу гідну уваги новелю. Вам належить велика подяка, що Ви звернули на неї увагу»³. Слід додати, що «Літературно-Науковий Вістник», крім згаданого вище оповідання «Марія» (т. LXVII) опублікував і повість «Касандра» (т. LXV), що, безумовно, свідчило про зростання творчого авторитету письменниці.

Конфлікт оповідання «Анничка» полягає в соціально-історичному протиставленні селян і шляхти, який актуалізується й національним протистоянням. Йдеться про руйнування в кінці XIX століття шляхетського міфу, за яким поняття «шляхетський» і «шляхетність» ототожнювалися.

Як на Буковині, так і в Східній Галичині частина шляхти zdeградувала, втративши свої маєтки і статки, однак пам'ятала про свої колишні привілеї. Предки цієї шляхти, яку русини-українці називали «ходачковою», бо вона, як і прості селяни, ходила в ходаках, у давнину отримали шляхетські титули. Вона розмовляла українською (руською) мовою, майже не виділялася від простолюду одягом. Однак подекуди у багатших селах її традиційне вбрання дещо відрізнялося від одержі простих селян. Суттєвою відмінністю цих

1. Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 10 грудня 1912 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис № 1, арк. 15.

2. Йдеться про оповідання "Анничка", яке було опубліковано в VII – VIII, а не в VI кн., як сповіщав Микола Євшан, "Літературно-Наукового Вістника" за 1913 р.

3. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 25 червня 1913 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 14, № 1099.

«ходачкових» шляхтичів від селян було те, що вони до 1848-го року не ходили на панщину, не відбували шарварок – додаткову до панщини повинність з будівництва і ремонту мостів, шляхів, гребель, панських будинків тощо.

Однією з головних ознак, які розділяють цю zdeгpaдoванy шляхту та українське селянство, в оповіданні Сидонії Никорович стає одяг. Іван Франко зауважував, що в другій половині XIX століття, коли «часом багатший хлопець почне вбиратися по-шляхетськи, то з нього сусіди сміються, кажуть, що перенимає «шляхотську моду» або «шляхотську манерію», і не раз прозивають його «хлопським шляхтичем». Однак у матримоніальних взаєминах цей поділ нівелювався, бо «хлопи женяться із шляхтянками, шляхтичі (рідше) із хлоп'янками, сусідують і товаришують з собою залюбішки»¹.

Одяг в оповіданні «Анничка» набуває ознаки переходу від соціального статусу нижчої верстви (селянської) до вищої – шляхетства. Для письменниці цей селянський одяг стає народницьким ідеалом української національної ідентифікації. Кількаразове переодягання Аннички виражає своєрідний перехід через межу, яка розділяє минуле героїні й омріяне її матір'ю шляхетське майбутнє. «...Скидай з себе се дрантє та вберися по-панськи, в ті річі, що купила...», – наказує матір доньці. Українське селянське вбрання Аннички має майже сакральне забарвлення, що підкреслено відображенням героїні в дзеркалі, яке стоїть «між святими образами». Зображена в ньому дівчина уособлює народницько-етнографічний ідеал: «Анничка поглянула в дзеркало, що стояло між святими образами. Дзеркало відбило її кругле, рум'яне личко, її сині очі, червоні коралі та густо вишиту хлоп'янку. Гарно вона виглядала в сім уборі». Викрадення коралів шляхтичем-поляком Яном, якого мати нав'язує Анничці за чоловіка, стає провісником, антиципацією втрати нареченого.

Переодягання у «шляхетський» одяг пов'язане із відчуттям втрати (вона «з жалем (курсив мій. – В. А.) почала скидати» з себе селянське вбрання), стає вираженням відчуження від власної ідентичності, втрати частки власного «я»: «...Переодяглася в перкальову, погану, прикрої краски сукенку. Нескладно лежало те все на ній, а вона якось незручно оберталася в своїм новім строю». Це переодягання не перетворює дівчину із селянки на шляхтянку, воно не підвищує, а навпаки, нівелює й понижує її соціальний статус: «Поглянула знов у дзеркало, та яке розчарованне: замість гарної Аннички була там якась жидівська наймичка. Їй стало жаль, вона хотіла се скинути з себе та вбрати назад свої річі».

1. Франко І. Дещо про шляхту ходачкову // Іван Франко. Зібр. творів: У 50 томах. – Т. 26. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 181.

Інший («чужий») одяг відмежовує Анничку від її автентичного середовища, руйнує зону особистого й особистісного комфорту: вона не може піти до дівочого товариства: «...Як піде, коли на ній сі лахи? Сміялися б з неї. Анничка бачила й сама, що се погана одежа, що їй не до лица [...]. Їй жаль було за червоними кораллями, що їх так любила, та за широкими стрічками».

Коли перший жених-шляхтич утік зі села і подружки кличуть Анничку на клаку (спільне в'язання снопів), мати не дозволяє їй переодягатися у звичний селянський одяг, бо це повернуло би Анничку до статусу ще незасватаної шляхтичем: «А то пасує раз так, а раз так? Ні пес, ні ковбень! Як же перебралася, а засватана за пана, то най тримається одного». А коли дівчина усе ж отримує дозвіл переодягнутися, стає, «як не та!»: «Легенька хустка з маківим цвітом прикрашала її головку». Вчергове, коли Анничка вибралася на танці, «хоть Петриха її не пускала, хоть грозила, то вона таки вбралася у вишневим шовком вишиту сорочку, в киптарик з тхорами, вбрала всі свої коралі та стрічки, а голову завітчала червоним маком тай пішла». Материні прокляття їй навздогін через відмову від шляхетського одягу стануть ще однією антиципацією нещасливої долі доньки.

Чекаючи нареченого з Канади, Анничка знову борониться від материних вимог одягатися по-шляхетськи, оскільки та знов знайшла їй нового нареченого – шляхтича-поляка (який виявиться злодієм): «Петриха старалася намовити Анничку, щоби знов перебралася, але вона про те й чути не хотіла, хоч стара два рази її била». Знову ж таки, зміна її нареченим, сільським хлопцем, який виїжджає до Канади, селянського вбрання на панський одяг стає пердвісником зміни і його долі.

Ще одна ознака «шляхетності» обидвох наречених-шляхтичів Аннички – неробство й бажання смачно поїсти. При першому сватанні «позасідали пани за стіл і почали їсти, тай то з таким апетитом, мов три дні у їх роті не було жадної страви». При другому, знову ж, «Петриха доносила горівку, голубці та печену курку. Насилу затигнула й Анничку до стола. Почався трактament, гості пили та заїдали смачно, аж пальці облизували».

Обидва наречені-шляхтичі цілком чужорідні для українського селянського етноментального простору. Перший («вже сидів кілька разів у криміналі [...], якийсь пройдисвіт, кажуть, що якийсь поляк [...]. То така ціла його родина [...], дрантогузики, що жадні [о] кавалок хліба. Ходять як ті цигани, щоби когось затуманити. Та такі лініві. З голоду вмирає, а робити не буде») одразу ж тягне Анничку до корчми, що суперечить добродішній селянській традиції, не береться за жодну працю: «Видко, що не господарська дитина, а то би надокучило йому таке спання [...]. Ото дороблюся з ним! Я буду на нього робити, а він буде їсти та спати». Другий шляхтич, який обкраде

Анничку та її маму, теж, очевидно, поляк, про що свідчить його ім'я – Ян.

Прагнення Петрихи видати свою доньку за шляхтича стає головною причиною трагедії її доньки. Намагання перейти із селянського статусу, який проєктується на українську звичаєвість і традиційні уявлення про честь і гідність людини, її потребу своєю чесною важкою працею заробляти на прожиття, до статусу шляхетського, який лучиться в баченні авторки із польськістю, стає цілковитим запереченням етноментальних традиційних уявлень українців, руйнує долю Аннички. Головними маркерами приналежності до шляхти стає інший одяг, інші традиції й уявлення, які заперечують усталені цінності українців. Вибір одягу асоціюється із вибором соціального статусу, із вибором долі.

Протиставлення двох світів – селянського та шляхетського – свідчить про намагання письменниці зберегти й утривалити традиційні національні цінності. Це свідчить про її закорінення в народницько-етнографічні традиції, характерні для українського письменства усього XIX століття. Однак під цим товстим покривом літературного консерватизму пробиваються потужні модерністичні паростки, що проявляються в сюжетно-композиційній організації твору, яка ґрунтується на паралелі символізму станового одягу та станової й національної самоідентифікації, на зануренні героїв оповідання у міфологічно-ритуальні світоуявлення тощо.

Неоромантичне світовідчування Сидонії Никорович, як і стилістичні засоби, продемонстровані в оповіданні «Анничка», тісно лучать його із творчістю Ольги Кобилянської.

В оповіданні «Марія» наративні стратегії також зорієнтовані на модерністичну стилістику Ольги Кобилянської. Це, зокрема, виявляється у винятковій увазі письменниці до деталей, як, наприклад, представлення праці – тkania, яке стає символом життя головної героїні («...Вимикала чорною, спрацьованою рукою тонкі пасма льону і спрядала в тонку, правильну нитку. Поволі крутилось важке, плісковате веретено і доторкалось дзюбком землі. І знов туго звивала довгу нитку»); увага до народного одягу («Червона, широка крайка оперізувала його здоровий стан, і ремінь, зложений густо двома рядами блискучих ґудзиків. Сорочка з білими рясними китицями, капелюх з павунами»; «Катерина не раз прибереться в вишневу сорочку, в шовкову ріклю і косу затиче півонією...») та ін.

Так само, як і в «Анничці», антагоніст головної героїні уособлює деструктивний елемент народницького дискурсу – ненажера, ледащо й постійний завсідник шинку. Її чоловік «як літо, так зима спав, лиш до їди був перший. Часто висунеться крадьки до Гершка за пачкою та лигне горілки».

Наративні стратегії прози Сидонії Никорович виразно детерміновані моральними засадами, українськими основоположними аксіологічними

уявленнями: шлюб на основі почуттів кохання, дотримання моральних норм і християнської традиції – дорога до щасливого майбутнього; шлюб чи пошук партнера з іншого соціального прошарку обов'язково руйнує людську долю. Саме тому нещасливою є Анничка в однойменному оповіданні, гине її коханий і наречений у Канаді, саме тому не знає щастя Катерина в «Марії», а її коханий Андрій через шлюб з нелюбою дружиною топить свою долю в горілці. Цей детермінізм визначає й долю Маріїної доньки Катерини. Дорога до щастя може бути детермінована тільки вірністю й чеканням Олексія з війська. Пристрасть героїні до Василя руйнує цю визначеність, нівечить її життя.

Типологічно за стилістичними та ідейно-естетичними особливостями оповідання «Марія» близьке до повістей Ольги Кобилянської «В неділю рано зілля копала» і «Земля» та інших модерністичних зразків української прози.

Повість «Касандра» представляє романтичну історію розставання з дошлюбним коханням, розповідь про заміжжя без любові. Однак імпресіоністичне миготіння почуттів, характерів, сплетіння вражень від подій та намагання детально, ніби в уповільнених кадрах, відобразити почуття й відчуття героїв декларує неоромантичну поетику творчості Сидонії Никорович.

Дім Гнідих у Луці славився своєю гостинністю. У ньому постійно зупинялися відомі письменники і політики, діячі мистецтв і вчені. Влітку 1913 р. тут відпочивали Ольга Кобилянська, Володимир Винниченко, Лев Юркевич і Микола Коваленко. Заобідні розмови і прогулянки лагідними надвечір'ями породжували безліч тем, та була серед них одна найважливіша – тема української державності. Вона однаково хвилювала як господарів дому, так і його гостей – буковинців і прибульців з-поза меж краю. Нерідко стосовно долі України виникали гострі суперечки, але сама ідея відновлення Української держави всіх згуртовувала й додавала оптимізму. «Ці люди, – говорила Ольга Кобилянська про Володимира Винниченка та його товаришів, – далекі нам своїм світоглядом і способом життя, але вони наші. Боряться за те саме, що й ми. Ми всі ждемо на те, щоб нам зійшло сонце на Україні. Ми йдемо всі до одної цілі, але різними дорогами. Хоч я не годжуся в нічім з ними, бо це мені далеко, але я поважаю і шаную їх борбу, їх терпіння душі і їх гарячу тугу...»¹. Схоже, що такими думками була перейнята тоді й Сидонія Никорович, яка з роками все більше й більше віддавалася проблемі української національної ідеї.

На Різдво 1914 р. у Гнідих гостював славетний фольклорист Осип Роздольський. У Луці він записував на фонограф буковинські народні пісні, з

1. Никорович С. Цвіти споминів. Білі акварелі / Сидонія Никорович // Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887 – 1927). – Чернівці, 1928. – С. 267

числа яких до наших днів дійшли «Ой, їхав козак з війни», «Ой, у лісі трава шумить», «Тихо-тихо Дунай воду несе», «Ой, у полі в Тернополі» та ін. У березні того ж року на запрошення Осипа Роздольського подружжя Гнідих побувало у Львові. Обидві родини «дуже заприязнилися. Ходили на концерти, були в кіно, в кав'ярні»¹, гостювали у друзів і знайомих.

На початку лютого 1914 р. Сидонія Никорович запропонувала Ользі Кобилянській і Миколі Євшану провести літню відпустку в селі Лука. «Ох, як би се було чудово, якби ми зустрілися вліті в Луці! Я був би дуже-дуже радий»², – захоплено відгукувався на запрошення Микола Євшан. І бажана мить зустрічі трьох українських літераторів, щирих і вірних приятелів, настала. Розмови на мистецькі і політичні теми захоплювали всіх, а найбільше молоду письменницю; вони відчутно вплинули на її світогляд і творче зростання. Ольга Кобилянська розповідала про свої враження від спілкування з Євгенією Ярошинською, Лесею Українкою, Наталією Кобринською, Оленою Пчілкою, чим назавжди передала молодшій колезі «вогонь життєвої енергії» славетних українок. Микола Євшан, наслухавшись співу лугівських селян, ділився споминами про перебування на хуторі Ганни Барвінок, де теж відчував красу і силу української пісні. Здавалося, що цю ідилію зустрічі, завдяки якій неймовірно вільною почувалася людська душа, ніщо не зможе порушити. Але вже наступного дня зненацька приголомшливо вдарила звістка про прихід війни. Гурти людей потягнулися до залізничної станції – розпочалася мобілізація до війська.

У спогадах Сидонії Никорович міститься зворушливий епізод проведів Миколи Євшана на фронт, у якому відбилися і людські болі, і сум прощання, і тривога перед невідомістю майбутнього:

«Ми всі, як були в хаті, виряджали Миколу Євшана на війну. Хоч як тяжко було йти Ользі Кобилянській, вона виряджала свого молодого приятеля і товариша на далекий дворець. Вони обоє йшли біля себе стежкою попри ліс, ті всі решта розсіяними гуртками. Навкруги нас спів, сум і жаль. На двірці стояла довжезна желізниця, переповнена молодими людьми. Самі заплакані лица і сумний прощальний спів.

Євшан всів у потяг, поволі і важко рушила желізниця з місця. Він ще раз скочив надолину, хотів ще щось нам сказати, але не міг, і ми не могли йому нічого сказати. Ми дали йому червону шовкову хустину і перстень з самоцвіток – талісман на війну.

1. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 19 березня 1914 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 14, № 1099.

2. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 16 лютого 1914 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 14, № 1099.

Він знову всів. Тяжко застогнала залізниця і рушила скорше.

– До побачення! – кликнув нам.

– Щоби вас Бог хоронив і заступив! – сказала Ольга Кобилянська, але Євшан вже не чув ні слова. Спів, крик, шум залізниці заглушив їх. Всі порозходилися. Нікого не було навкруг нас. Ми з Ольгою Кобилянською ще стояли і дивилися туди, де нам з очей зник поїзд. В душі був один великий жаль. <...>

Він пішов і з ним пішла якась частина нашого світа, частина нашої духової борби і наших ідеалів¹.

Прихід війни приніс цілковитий хаос у щоденний розмірений ритм буття. Суспільство помітно поляризувалося за політичними поглядами. З'явилася підозра і недовіра. Влада одразу ж поділила підданих на лояльних і нелояльних до себе. Одні лагодилися до евакуації, другі вперто не хотіли рушати з насиджених місць, треті потайки сподівалися змін на краще. Ілля Ілюк, батько Сидонії Никорович, перед наступом російських військ змушений був покинути Буковину і переїхати спочатку до Праги, а потім – до Фрайштадту. І хоч поряд була донька, він ніяк не міг звикнути до чужини. Любов до рідних місць кидала його в тяжкі думи. Трохи оговтавшись, він казав: «Так гарно, як в нас над Прутом, ніде нема»². Там, на чужині, як писала Сидонія Никорович, він зрозумів «вагу і вартість свого, там став він українцем великого розміру. <...> Він щодня слідив за подіями на Буковині, чи ще не уступився москаль, щоб чим скорше повернути домів. А тоді ще в нас в серці була та надія, що ми досягнемо у світовій війні свою незалежність»³. З цієї вірою і надією Ілля Ілюк повернувся на Буковину, в село Чорнівку неподалік Чернівців, де тоді вчителював.

З перших днів війни австрійські жандарми розпочали арешти української інтелігенції. 11 серпня 1914 р. до їх рук потрапив і О. Омелян Гнідий. Він, за характеристикою Василя Сімовича, відомий на Буковині український патріот, «перед війною мав відвагу виступити проти всевладного тоді режиму М. Василька»⁴, що, очевидно, й стало причиною його арешту й ув'язнення в концентраційному таборі Талєргоф поблизу міста Грац. Здебільшого сюди депортовували галичан і буковинців, прихильних до Російської імперії, але утримувалися тут і національно свідомі українці. Інтерновані перебували в жахливих побутових умовах, зазнавали моральних і фізичних принижень, страждали від

1. Никорович С. Цвіти споминів. Білі акварелі / Сидонія Никорович // Ольга Кобилянська. Альманах у пам'ятку її сороклітньої письменницької діяльності (1887 – 1927). – Чернівці, 1928. – С. 269 – 270.

2. Никорович Г. С. На могилі мого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 13.

3. Там само, с. 14.

4. Сімович В. Великдень у таборі полонених // Василь Сімович. Праці: У 2 т. – Т. 2. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – С. 768.

інфекційних хвороб, терпіли голод і холод, що породжувало серед них відчуття пригніченості і зневіри. Часто в ролі їхнього єдиного розрадника і поради-ка виступав о. Омелян Гнідий, за що його щиро любили¹.

Разом із представниками української еліти Буковини Степаном Смаль-Стоцьким, Василем Сімовичем, Зеноном Кузелею, Осипом Безпалком, Романом Смаль-Стоцьким, Євгеном Павлюком та ін. о. Омелян Гнідий вів активну просвітницьку роботу серед наддніпрянських українців у таборах для російських військовополонених Фрайштадт, Раштат, Зальцведель, Вецляр. Як справедливо зауважив Володимир Старик, «ця праця мала не абстрактно гуманітарний характер, а була виразом усвідомленої державотворчої діяль-ності з метою підготувати кваліфіковані й патріотично настроєні кадри для майбутньої української армії та українського державного апарату»². У кон-тексті цієї надважливої національної справи о. Омелян Гнідий, настоятель табірної Свято-Покровської церкви, передовсім надзвичайно сумлінно вико-нував обов'язки духовної особи, апелюючи до умів і сердець своїх однопле-мінників патріотичними проповідями.

«Союз Визволення України» робив усе можливе, щоби о. Омеляна Гнідого якнайшвидше випустили з-під австрійського арешту. З цією метою разом із батьком до Граца прибула і його дружина Сидонія. Проте лише у квітні 1915 р. о. Омелян вийшов на волю – і родина Гнідих знову об'єдналася. У її пам'ять глибоко врізалися картини людських страждань і поневірянь. Потрібен був час, щоби за сприятливіших обставин осмислити їх і бодай почасти відновити душевну рівновагу. «П[ані] Сидонія, – повідомляв Микола Євшан Ользі Кобилянській, – мріє в листі про тихий зимовий вечір, коли ми всі зйдемося і будемо собі тихим голосом розказувати пережите і бачене. В літературі се, очевидно, можливе, але чи діждемося ми в дійсності такої іди-лії, не хочу про се говорити»³. На жаль, тим бажанням не судилося здійсни-тися. У вересні війни загинув Микола Євшан, ще зовсім молодий таланови-тий критик, надія українського письменства.

Біографічні відомості про Сидонію Никорович періоду Першої світової війни надзвичайно скупі. Про деякі факти з її життя і творчості можна довіда-

1. Див.: *Маковський В. Талергоф. Спогади і документи // Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914 – 1921 рр.). – Одеса: Маяк, 2008. – С. 620.*

2. *Старик В. Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914 – 1921. – Чернівці: Прут, 2009. – С. 158.*

3. *Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 4 квітня 1915 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 14, № 1099.*

тися лише опосередковано, здебільшого з листування Ольги Кобилянської та Миколи Євшана. У ньому неодноразово підкреслюється важливість листовного спілкування письменниць і літературного критика. Так, Микола Євшан писав Ользі Кобилянській: «Не маєте поняття, як урадувала мене Ваша відповідь на лист, а відтак картка Ваша і п. Гнідої. Се, повірте, найкраща хвилинка за весь час пережитий в уніформі. І я дуже а дуже жалую, що скорше не поспробував написати до Вас, було би не так сумно. Але я вже був зовсім зневірився: далекий від людей, я махнув рукою на все і не старався підтримувати зносин з людьми. Що Ви про мене пам'ятали все, того я був певний і се мені вистарчало. Але пробудила мене своїм листом п. Гніда і я тоді написав Вам. Тепер частіше, як коли, згадую дорогих мені людей, вільний час віддаю мріям про них. Хотів би ще раз всіх їх побачити, віддати їм до решти всю душу і любов, а тоді – все одно»¹.

Натомість і Ольга Кобилянська вказувала на особливе значення листування з Миколою Євшаном. Вона переймалася здоров'ям і настроєм свого молодшого приятеля, морально підтримувала його, розуміючи, як нелегко незвичній до військової служби людині долати воєнні знегоди, висловлювала свою готовність зробити все, щоби йому, «хоч на часок стало легше на душі»², раділа, коли він після важкого поранення знову став у стрій. В листі від 12 травня 1916 р. вона писала: «Хоч і моя карточка не принесе Вам жадної новини, або новостей, або і розради, але знайте хоч те, що є люди, що за Вас не забувають, Вас люблять і цінять, і щиро бажають, щоб Ви все могли перебути і перенести, і остатись здоровими, бо Ви нам такі потрібні!»³. Наведені факти свідчать, настільки міцною і щирою була дружба Ольги Кобилянської і Миколи Євшана. Такі ж по-приятельськи чистосердечні стосунки поєднували й Сидонію Никорович та Миколу Євшана. Як стало відомо з архівних джерел, між ними велася тривала переписка, котра сьогодні могла б дати чимало цінного матеріалу для встановлення багатьох фактів з біографій обох митців, однак, на жаль, її безповоротно поглинуло воєнне лихоліття.

Для Ольги Кобилянської та Сидонії Никорович Микола Євшан був не лише видатним літературним критиком, першорядним знавцем світової літе-

1. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 28 квітня 1915 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 14, № 1108.

2. Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 29 січня 1916 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис 1, справа 10.

3. Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 12 травня 1916 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис 1, справа 10.

ратури й філософії, а й передовсім – надійним другом. «Ми тому чоловікові в літературнім світі дуже багато винні. Він був наш рицар, він нам помагав, він подавав нам все свою помічну руку і тягнув нас з буденщини, з сірости дня по щаблях культури до сонця»¹, – відзначала Сидонія Никорович, маючи на увазі себе й Ольгу Кобилянську.

З тих листів, що їх надсилав Микола Євшан на Буковину, його друзі взяли «багато людських, громадянських і письменницьких чеснот»². Мабуть, існувало й чимало іншого, а головне – довірливих розмов на мистецькі та політичні теми, що дало підстави Сидонії Никорович написати: «Найкращий пам'ятник поставив собі сам Микола Євшан за свого життя в нас на Буковині. Він посіяв свої ідейні думки в серця своїх друзів-приятелів, а ті думки розвиваються далі й стають ділами»³. Очевидно, саме Микола Євшан посилив патріотичні почуття Сидонії Никорович, розпалив у її душі вогонь боротьби за велику національну ідею, допоміг зрозуміти безліч питань, які стосувалися історії України і її політичних перспектив.

У листуванні Ольги Кобилянської, Миколи Євшана та Сидонії Никорович однією з найважливіших була тема України. Найбільше уваги приділялося Києву, де вирішувалася доля Української держави. Микола Євшан детально аналізував перебіг столичних подій і про свої враження повідомляв на Буковину. Особливо його схвилювала ситуація довкола державного перевороту 29 квітня 1918 р. і утворення Гетьманату Павла Скоропадського. У листі до Ольги Кобилянської від 10 червня 1918 р. він зізнавався: «...Найбільше вбила мене звістка про переворот в Києві з 29 цвітня. Се такий страшний для мене удар, що я від того часу ради собі не можу знайти. Я був, очевидно, приготований на всякі труднощі, але на такі річі – ніколи! Ви пишете, що се етап переходовий. Та й я так думаю, але се мені не потіха. Се етап переходовий до гіршого ще, що прийде»⁴. І далі автор листа вказує на причини такої оцінки: «Коли було що гарного і відрядного в будованню укр[аїнської] державности, то вже минуло. Тепер часи «руїни». Я не вірю і не можу вірити в те, аби теперішнє правительство (уряд Павла Скоропадського. – В. А.) було хоч трохи українським – се свідомі русифікатори, що обставинами примушені називати себе

1. Никорович С. Лист до Марії Крушельницької від 8 травня 1928 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

2. [Никорович С.] Борець за правду / [Сидонія Никорович] // Самостійна думка української матери. – 1931. – Ч. 1. – С. 9.

3. Там само, с. 8.

4. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 10 червня 1918 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 14, № 1113.

українцями, але в дійсності давлять все українське і ждуть на відповідний момент, аби виявити правдиву свою натуру. І се не сумно ще. Найгірше болить мене те, що знайшлися поодинокі люди, – що кажу, вся Галичина! – що пішли під покров гетьмана, сподіючись на його ласку. Найстрашніше те, що наша публіка вірить таки в те, що гетьман виписує в газетах, і Україна спить тоді, як спілка кровопійців кров з неї точить»¹. Єдиним політичним діячем, який показав себе «в той поганий час» гідним українцем, був, на думку Миколи Євшана, Михайло Грушевський, але його, за словами автора листа, «оплюгавлює і тішиться з його упадку» інтелігенція галицької України. «Боже, який сором!» – відзначав він і додавав: «А тепер остається нам хіба валятися в гною національного пониження та цілувати руку, брудну руку царських слуг, що вимахує над нами кнутом»². Як видно, прозірливий висновок Миколи Євшана базується на об'єктивному осмисленні політичної ситуації в Україні часів Гетьманату. Важливо, що така інформація доходила і до буковинських українців і мала суспільний резонанс.

Під час війни Сидонія Никорович з різних причин, передовсім родинних, змушена була часто, інколи надовго, виїжджати до Австрії, в основному до містечка Фрайштадт. У грудні 1916 р. тут народилася її друга дитина – дочка Наталія. Звідси вона адресувала листи своїм друзям. «Я доволі часто дістаю відомости з Фрайштадту», – повідомляла Ольга Кобилянська Миколі Євшану і водночас занепокоєно зазначала: «...Але не всі вони мене вдовольняють, головно не подобаєсь мені настрої п. С[идонії] Г[нідий]. Роздраженість і сум не повинні бути в неї такі сильні»³. В іншому листі, вона писала, що Сидонія «трохи розстроєна», і навіть намагалася з'ясувати причину такого стану своєї молодшої колеги: «...То вже викликала чужина, туга за рідним краєм і т. п. Она (Сидонія. – В. А.) надто все трагічно бере бідна, не може з тим погодитися, що людей треба такими брати, які они є, а не такими, якими бажали б ми собі їх мати»⁴. Можна припустити, що депресивний стан Сидонії Никорович, про який не раз ішлося в листах Ольги Кобилянської до Миколи Євшана, був зумовлений якимось особистими переживаннями молодшої вродливої і талановитої жінки. І ці переживання були настільки сильними, що їх

1. Там само.

2. Там само.

3. Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 19 лютого 1916 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис 1, справа 10.

4. Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 15 березня 1916 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис 1, справа 10.

Ольга Кобилянська відчувала навіть з-поміж рядків її листа. Сидонія, сповіщала вона, «сумна і розжалоблена. Все тужить за самотою. Чому так?»¹. Здається, остаточну відповідь на це питання дав Микола Євшан: «Гніда пише до мене частіше в останніх часах, спочатку майже здивувала мене кількома розумними письмами, тепер, бачу, «криза» знов прийшла. Ох, її треба комусь взяти в руки! Багато тепер розумію з її хвороби, що так скажу. Вона занадто щиро хапається за всьо, занадто <...> віддає себе всьому, тому розчаровання на кождім кроці. Їй бракує innerer Halt² в собі самій, і вона гарячково шукає його в других. Їй треба сильної людини, яка би була для неї добра, делікатна і чула, розуміла її, але разом з тим уміла її опанувати, бути для неї героєм, богом! Бо для неї однака дійсність – світ її мрій. Її чоловік добрий, але не герой, хоч він може бути ще найліпшим. Ціла біда в тім, що він її чоловік, вибачте за слово!»³ Отже, в родині Гнідих могли виникати певні життєві непорозуміння, можливо, й чисто побутового характеру, що викликало невдоволення заміжжям і пригнічувало творчу натуру жінки.

У пошуках порятунку Сидонія невинувато замикалася в собі, намагалася вгамовувати свій стан самотою, рідше, ніж завше, відписувала на листи, що дуже непокоїло друзів. «Від п. Гнідої вже давно не маю ніякої звістки, та й не відповідає на мої письма. Дивно мені, і я неспокійний»⁴, – стривожено писав Микола Євшан. Мабуть, єдино правильними у цій складній для письменниці психологічній ситуації були поїздки до батьків у село Чорнівку. Серед рідних вона почувалася вільніше, знаходила звичний родинний затишок і повертала бажання творити. І чи не найголовніше – мала можливість побути наодинці з батьком, поговорити з ним і отримати його мудру пораду. Адже, як згадувала Сидонія Никорович, «все навкруги нас було темне і невиразне. Ніхто не знав нічого певного про нашу (буковинців. – В. А.) долю. Тоді кружали всякі поголоски»⁵. Ситуація дещо прояснювалася завдяки візитові до

1. Кобилянська О. Лист до Миколи Євшана від 22 травня 1916 р. / Ольга Кобилянська // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 745, опис 1, справа 10.

2. Innerer Halt (нім.) – внутрішня опора.

3. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 22 жовтня 1918 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 14, № 1099.

4. Євшан М. Лист до Ольги Кобилянської від 23 грудня 1917 р. / Микола Євшан // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 14, № 1111.

5. Никорович Г. С. На могилі мого батька замість колача й свічки вінець думок / Сидонія Г. Никорович. – Чернівці: Меркур, 1930. – С. 14.

Чорнівки Сократа Іваницького, командира сотні січових стрільців, а згодом – професора Українського Вільного університету. Три дні, що їх провів Ілля Ілюк у товаристві січових стрільців, дали йому та його доньці чіткіше розуміння того, як на руїнах старого світу повинна постати Українська держава, «ясна, велика і вільна з золотOVERХИМ КИЄВОМ»¹. Але, на жаль, тим обнадійливим мріям не судилося здійснитися. Настали інші часи, ще тяжчі випробування випали на долю українців, зруйнувавши їхні плани на побудову власної держави.

Через деякий час Сидонія Никорович знову повернулася в Луку, але душевний неспокій не покидав її. Дедалі більше давалася взнаки відсутність Миколи Євшана, посилювалося почуття самотності і безпорадності. У листі до Антіна Крушельницького вона зізнавалася: «Відколи Євшан умер, я осиротіла в літературному світі. Я не мала нігде і ні в кого тої справедливості, що в Євшана і М. Грушевського, який мої річи цинив і любив. <...> Як це самотіння болить! Всюди люди ставлять свої ідеології вище творчості. Одні других відпихають і не один талант змарнувався»².

Відраду і творчий орієнтир у дуже складний для себе життєвий період Сидонія Никорович знайшла у знайомстві з Осипом Маковеєм. Коли і за яких обставин воно почалося, наразі невідомо. Але вже 12 вересня 1921 р. вона листовно зверталася до видатного письменника як до близької людини: «Відколи я прочитала Ваші слова і відчула в них правду життя – ту одну для всіх – огонь духа і подих людської душі, сную думки, чую, що сей голос подібний до голосу в моїй душі. Це не є вже літературою, але правдою звіщання... Я чую до Вас довір'я»³.

У згаданому вище листі є ще одне важливе свідчення, пов'язане з пошуками письменниці свого місця в громадській діяльності: «Я віднайшла правду життя і збудувала нове життя, новий світ людини на руїнах старого. І живу нов[им] життя[м]. Нове життя відчиняє перед людиною далекий горизонт її розвою»⁴. Вірогідно, цим повідомленням Сидонія Никорович натякала на початок своєї праці в жіночому русі. У грудні 1921 р. вона взяла участь у

1. Там само.

2. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 7 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

3. Гнідий С. Лист до Осипа Маковея від 12 вересня 1921 р. / Сидонія Гнідий // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 59, № 823.

4. Там само.

Всеукраїнському жіночому з'їзді у Львові, на який прибуло понад 380 делегатів із Галичини, Буковини, Волині, східноукраїнських земель і найбільших центрів політичної еміграції – Варшави, Відня, Праги і Тарнова. «І там (на з'їзді. – В. А.) найшли мої праці свою дорогу»¹, – повідомляла Сидонія в листі до Осипа Маковея. Для неї львівський з'їзд став важливою суспільно-політичною подією, яка активізовувала до боротьби «за новий світогляд», «зовсім вільний від всякого старого і вже пережитого до крайніх границь», до вироблення нових ідей, «аби могли собі усе вияснити у своїм власнім житті»². Водночас письменниця окреслила універсальну програму індивідуальної і колективної діяльності: «Йти з вузького на широке, з темряви – до сонця. З матеріалізму – у світ Ідеї. Щоби могли бути у зверхнім житті тим звичайним робітником, що робить усяку роботу і стає потрібним чином суспільности. Що жие правдою. Що стає творцем і паном свого життя і має свої скарби духа, і ті скарби щодня збільшаються»³. Варто зазначити, що намічена програма втілювалася в конкретні справи. Сидонія Никорович стала однією з найактивніших діячок жіночого руху на Буковині: брала участь у засіданнях першого (2 лютого 1929 р.) і другого (13 вересня 1931 р.) з'їздів жінок Буковини, на власні кошти заснувала журнал «Самостійна думка української матери», який виходив у Чернівцях під її редагуванням, вела сторінку «Жіночі справи» в газеті «Хліборобська правда», писала статті і художні твори на відповідні теми тощо.

Творчість Сидонії Никорович 1914-1921 рр. не відзначалася особливою активністю. Письменниця завершила найоб'ємніший свій твір – роман «Марівуца» – і в червні 1918 р. надіслала його Миколі Євшану для публікації в «Літературно-Науковому Вістнику». Згодом вона згадувала, як видатний критик сприйняв її твір: «Про цю повість написав мені Євшан таке: «Я був стомлений військовими вправами. Прийшов пізно вночі додому, застав Вашу річ і не лягав спати. Почав читати і не міг відложити з рук, доків не докінчив. І я освіжив свою душу. Це чистота чистого гірського джерела»⁴. Микола Євшан, позитивно сприйнявши «Марівуцу», рекомендував її для публікації. Однак через воєнні дії твір тоді не був надрукований. Його і зараз можна про-

1. Гнідий С. Лист до Осипа Маковея від 31 січня 1922 р. / Сидонія Гнідий // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 59, № 825.

2. Там само.

3. Там само.

4. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 7 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

читати хіба що в рукописі, який зберігається в професора Чернівецького університету Богдана Мельничука.

31 травня 1919 р., перебуваючи в селі Чорнівка, Сидонія Никорович написала поезію в прозі «Аґава», яку опублікував журнал «Промінь» у червневому числі за 1921 р. Тут же в липневому-серпневому числі за 1922 р. оприлюднено ще один твір аналогічного жанру під назвою «Прошення». Так завершився перший період творчості Сидонії Никорович. Надалі письменниця віддавала перевагу, за її визначенням, «творчій політиці». З кінця 1920-х років перше місце у її творчості посіла журналістика.

Пізньої осені 1921 р. Сидонія Никорович відвідала родину Маковеїв у Заліщиках. Ці гостини дали їй надзвичайно багато для пізнання та переосмислення різних життєвих колізій, у тому числі й особистих, а також для вивірення і усталення власної творчої ідеології. Особливо її розчулила лагідна атмосфера в домі письменника і щирість взаємин його господарів. У листі від 6 листопада 1921 р. кількома рядками вона висловила Осипу Маковееві своє непідробне і не звідане ніде раніше відчуття великого захоплення стосунками подружньої пари: «Я провела час у Вас гарно і мило згадую Вас і Вашу жену. <...> Як се багато представляє серед сеї мертвеччини. Я зустрілася з живою культурою душі і я шаную шляхетність і культуру людської душі, ся найглибша правда представляє більше, як уся слава і признання світа. Що значить уся земська суєта протів правдивого слова з душі до душі? Я чую пошану перед Вашим єством і кажу, що таких людей, як Ви і Ваша жена, тяжко стрінути у теперішній час. <...> У Вашій хаті чується подих правди життя. Се дуже багато і лише се мене тепер уражає. Се є те свіже повітря життя, де подих ширшає і чується серед сеї темряви життя соняшний промінь. <...> У Вашій хаті є той подих вищого життя і чується єго всюди. Се подих супокою і поезії, се подих людської душі...»¹. Такі відкриті та ніжні стосунки в родині Маковеїв, побудовані на взаємоповазі та взаємодовірі, не виявлялися, очевидно, в сім'ях, в які вхожою була Сидонія (і, мабуть, для родини самої письменниці вони не були звичними). Письменниця зізнається: «Маю відчуття, що я стрінулася з людьми, з життям»². І це життя протиставляється «мертвеччині», яка уособлює нещирість, недовіру, байдужість у подружніх взаєминах, нехтування інтересів, потреб, зацікавлень членів родини.

Узагалі, авторка листа часто апелює до таких філософсько-сакральних категорій, як *душа, життя, правда, цілість*, які становлять фундамент гар-

1. Гнідий С. Лист до Осипа Маковея від 6 листопада 1921 р. / Сидонія Гнідий // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 59, № 823.

2. Там само.

монізації родинних цінностей та непорушності життєвих орієнтирів. Силу сім'ї як єдиного організму письменника вбачає у взаєморозумінні, взаємоповазі, що й виформовує взаємодоповнення подружньої пари. На цьому вона наголошує у цитованому вище листі: «Ви себе спільно доповнюєте і творите разом одну гармонійну цілість життя»¹.

Лаконічна відповідь Осипа Маковей на компліментарні роздуми та слова захоплення Сидонії Никорович злагодою у його родині підтверджує думку письменниці про повну довіру та взаємоповагу Ольги та Осипа Маковей. Адже адресант відписує подяку не від першої особи, а послуговується займенником ми, що вказує на цілковиту єдність його і дружини в поглядах на сутність подружніх цінностей. Так, Осип Маковей відзначає, підтверджуючи роздуми Сидонії Никорович про цілісність та взаємодоповнення у подружніх стосунках, що справді задоволений сімейним життям: «Не хвалимо себе, але ми з жінкою справді живемо собі добре, як товариші, і доповняємо себе»². Осип Маковей зізнається, проте, що саме дружина є берегинею їхнього сімейного вогнища: «У моєї жінки далеко більша здатність до життя, як у мене, а така прикмета в теперішніх часах щось варта»³. Письменник не приховував свого особистого щастя і не соромився цих почуттів і, очевидно, не лукавив, бажаючи й іншим таких же міцних та довірливих фамільних стосунків: «Я бажав би всім, щоб так собі жили, як ми обидвоє»⁴.

Думки Сидонії Никорович про сутність сім'ї та подружні взаємини, що склалися в неї на основі відвідин Ольги та Осипа Маковей, становлять вірець та ідеальний образ родини, до якого прагнула й сама письменниця, проте з різних причин вона його не сягнула. Цілком можливо, за моїм припущенням, що це стало переломним моментом у її намірах побудувати іншу, щасливу, родину. Десь наприкінці 1923 р. вона розлучилася із отцем Омеляном Гнідим і вийшла заміж за працівника румунської митниці Костянтина Никоровича. Від цього шлюбу народилися двоє дітей: син Василь, який став відомим румунським письменником, і дочка Калина – майбутній професор філософії Клузького університету.

Домашня робота, догляд за дітьми та їх виховання забирали в Сидонії Никорович дуже багато часу й фізичних сил. У листах до Марії та Антіна

1. Там само.

2. Маковей О. Критичні думки (Лист) / Осип Маковей // *Самостійна Думка*. – 1931. – Ч. 2. – Лютий. – С. 4. У публікації не зазначено, кому вона адресувалася. Але зміст листа, його дата (16 листопада 1921 р.) та примітка ("До одної співробітниці "Променя") з усією очевидністю вказують на те, що він був написаний у відповідь на кореспонденцію Сидонії Гнідий від 6 листопада 1921 р.

3. Там само.

4. Там само.

Крушельницьких вона не раз нарікала на важкий побут, який позбавляв її належної можливості займатися літературною творчістю і громадсько-культурною роботою. В одному з них читаємо: «...Я маю багато роботи і тяжкі життєві обставини. Маю троє малих дітей, і я їх сама виховую. Сама все роблю в хаті. Все в хаті – це є праця моїх рук, ніякої помочи не маю. Беру участь і в нашій громадській життє... <...> Як мої діти сплять, тоді я читаю пресу і журнали, тоді я духово працюю. Це є в десятій вечором. І тільки можу, працюю щодня»¹. Та попри втому від щоденного порання та догляду за малечою Сидонія Никорович залишалася зразковою, люблячою матір'ю, про що свідчить її виправдання у листі до Марії Крушельницької за довгу мовчанку, спричинену недугою меншої донечки Калини. Кілька тижнів занепокоєна мама провела біля ліжечка важкохворої дитини, ні на мить не втрачаючи надії на її одужання. І коли нарешті воно настало, щаслива матір з радістю повідомляла: «Богу дякувати, доця жиє. Бігає весела, ходить з своїм братчиком до діточого огороця. Я шию їм весняні одяги»².

Від одноманітної буденщини Сидонію Никорович рятували повнота родинних стосунків, листовне та живе спілкування з колегами, власна творчість. Постійно перебуваючи в часовій скруті, вона все ж таки знаходила можливість провідувати Ольгу Кобилянську, свою самотню приятельку, одностудницю і порадилицю. Тривалі розмови між жінками, подеколи аж до світанку, на різноманітні теми породжували стійкі погляди на культурно-мистецький процес і перспективи тогочасних суспільних подій. Особливо Сидонія Никорович цінувала далекоглядну політичну аналітику Ольги Кобилянської. У листі до Марії Крушельницької вона зауважувала: «Так само хочу написати, як О. К. (Ольга Кобилянська. – В. А.) працює, чим вона займається, що її цікавить, – бо це я так добре знаю, що вона каже про політичне життя. Вона має на все дуже здорові і цікаві думки, але їх ніхто не знає. Ми говоримо не раз і цілу ніч – я й би хотіла, аби ті думки не пропали...»³. І саме тому Сидонія Никорович зверталася з проханням до Марії Крушельницької, щоб вона посприяла друковим цих роздумів Ольги Кобилянської у журналі «Нові шляхи», який редагував її чоловік Антін Крушельницький.

У деякій мірі і Сидонія Никорович, і Ольга Кобилянська почувалися поза межами активного літературного життя, не маючи жвавого спілкування з представниками великої літератури. Зокрема творчої підтримки вони очікува-

1. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 18 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

2. Никорович С. Лист до Марії Крушельницької від 8 травня 1928 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

3. Там само.

ли й від Антіна Крушельницького, про що свідчить листовне зізнання Сидонії Никорович: «Правдоподібно ми з Ольгою Кобилянською часто думками будемо линути до Вас, бо справді ми відчуваємо нашу самоту. І дійсно бракує нам щирої української душі, щоби обмінятися думкою. І щоби наша думка мала у когось щире опору. Певного роду порозуміння. Часом нам так тяжко, так тяжко і невідраднo. І не раз пробалакаємо і цілу ніч, як приїду до неї. І наплачемося, і насумуємося, і розійдемося. Душа повна туги і суму, але повна віри»¹. Тому обидві письменниці щиро вітали намір Антіна Крушельницького «відновити ідею давнього «Л[ітературно]-Н[аукового] В[існика]»². Щоправда, Антін Крушельницький заснував часопис іншого типу – літературно-художній і громадсько-політичний журнал «Нові шляхи» (1929-1932), до співпраці з яким запрошувалися видатні письменники: Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Спиридон Черкасенко, автори з підрадянської України.

Публікуватися на сторінках «Нових шляхів» прагнула й Сидонія Никорович. За її свідченням, для неї важливо було, щоби її «праці з народного життя знайшли <...> відповідне оцінення», і це стало би для її «душі відрадою і новою відвагою до нових праць»³. З цією метою письменниця звернулася по допомогу до Марії та Антіна Крушельницьких. Їм, іменитим майстрам слова, вона довірила свої творчі наміри, а відтак відповіла подякою на їхню підтримку. «Я щаслива, що судьба дала мені змогу пізнати Вас, що я збагатилася душею. Я почуваю, що Ви мені близькі, рідні. Я знаю, що ми себе розуміємо»⁴, – сповіщала вона Марії Крушельницькій, а через деякий час відписувала й Антіну Крушельницькому: «Я ваш лист одержала і справді він приніс мені багато доброго. Він повертає мені віру і довір'я. Віру в добро і щирість українського серця. Віру в спільну працю. Віру в те, що є в нас добрі, характерні люди, які хочуть нам подати помічну руку»⁵.

«Новим шляхам» Сидонія Никорович запропонувала кілька своїх творів: новелу «Євшан», оповідання «Браття», повість «Зеновія», а також «критичний

1. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 18 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

2. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 7 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

3. Там само.

4. Никорович С. Лист до Марії Крушельницької від 8 травня 1928 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

5. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 18 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

огляд з буковинського життя» – «об'єктивні статті на культурні і політичні»¹ теми та ін. Особливо письменниця переймалася публікацією роману «Марівуца», яку ще в час війни почав готувати для публікації в «Літературно-Науковому Вістнику» Микола Євшан, однак з відомих причин не встиг завершити своєї праці. Її разом з правками критика Сидонія Никорович надіслала Антіну Крушельницькому, додавши деякі примітки. «Так називають в нас на Буковині дівчат в тих селах, що граничать з румунськими»², – пояснювала вона назву твору. При цьому зауважувала, що її прийняв і Микола Євшан, хоч після консультації з Ольгою Кобилянською готова була назвати твір по-іншому – «Калина».

Крім того, письменниця повідомляла, що внесла деякі зміни щодо змісту і «провідної думки» «Марівуци», і водночас просила по можливості зберегти в повісті «буковинський діалект», оскільки це дасть можливість підкреслити місцеву культурну традицію і передати «музичність української мови»³ буковинського села. Проте із невстановлених наразі причин жодного твору Сидонії Никорович «Нові шляхи» так і не надрукували, хоч, за моїм спостереженням, принаймні «Марівуцу» головний редактор часопису схвалив до друку.

Творчість Сидонії Никорович 1920-х років суттєво змінилася в жанрово-тематичному плані. Письменниця відмовилася від великих епічних полотен, вдавшись натомість до жанрів малої прози: оповідання, новели, нарису, есе та ін. Із попереднім періодом її творчості пов'язане хіба що оповідання «Життя і смерть пана Кубика», написане в сатирично-іронічних тонах. У центрі оповіді – сільський нероба, чванько і дрібний злодій, який оголосив себе всезнаючим паном з претензією на почесне місце в громаді, зручне леговисько, обслугову і добрий харч. Кубика дратує поведінка селян, які, не визнаючи такої «панської правди і політики», намагаються спонукати зарозумілого самозванця до роботи. Врешті сам Кубик зізнається, що він усіх селян обманює: «На те він пан, аби дурити мужика. Він буде провадити панську політику, буде заступати панські інтереси, а скаже мужикам, що то він їх справи заступає»⁴. Безсумнівно, ідейний зміст оповідання навіяний реальними

1. Никорович С. Лист до Марії Крушельницької від 8 травня 1928 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

2. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 18 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

3. Никорович С. Лист до Антіна Крушельницького від 28 лютого 1929 р. / Сидонія Никорович // Центральний державний історичний архів України м. Львів. – Фонд 361, опис 1, справа 110.

4. С. Г. Н. Життя і смерть пана Кубика / С. Г. Н. // Хліборобська Правда. – 1928. – Ч. 35. – 21 жовт. – С. 2.

спостереженнями авторки, адже таких кубиків не бракувало в тодішні часи, особливо в передвиборчі, як і не бракує їх у теперішні.

У 1920-і роки Сидонія Никорович, за її ж зізнанням, дещо відійшла від тих естетичних принципів, які вона сповідувала у своїй ранній творчості, коли віддавала перевагу змалюванню широких картин народного життя з акцентом на психологізацію персонажів. «Я працювала і працюю літературно... <...> Але я не пішла дорогою літературної кар'єри, а старалася пізнати ту правду, яка була конечна мені для вияснення моєї дорогої величавої проблеми. 15 літ працюю над цим питанням науково і практично. Творча політика є моїм фахом»¹, – заявила письменниця у серпні 1936 р. Ще вісьмома роками раніше вона виклала своє розуміння поняття «творча політика», яке стосувалося журналістики. Ідеологія будь-якої газети чи журналу, на її переконання, повинна будуватися на об'єктивному висвітленні подій, і на цій основі має сформуватися основна ідея, провідна думка видання. «Чим більше якась часопись правдива і всім приступна, – наголошувала Сидонія Никорович, – тим більше відповідає культурним вимогам людей. Провідна думка народів – це правда, справедливість, що вказує дорогу у сонячне царство ідей. Борба всіх є проти гніту, поневолення, за освіту людей»². Творча політика, за її тлумаченням, «приводить всі галузі народного життя до розвитку». А щоби політика була творчою, «мусить вона розвиватися в масі і бути всім приступною і лише так здійсниться народна ідея»³. Отже, для письменниці важливим було, щоби твір доступно для масового читача передавав хід світової історії і поточного дня. Вона добре розуміла проблему освіченості народу і в цій архіважливій справі, враховуючи тодішні суспільно-політичні умови, основні надії із виправленням непривабливої ситуації покладала на друковане слово.

Основною темою публіцистичних виступів і художніх творів Сидонії Никорович кінця 20-30-х років стає становище українського народу, зумовлене суспільно-політичною ситуацією, яка склалася внаслідок поразки національно-визвольних змагань України 1917-1921 рр. Показовими у цьому плані видаються оповідання «Рахманський острів» (1927) та «Події на рахманському острові із часів поневолення» (1928). У них авторка, використовуючи народне повір'я про праведних християн, розповідає про становище мешканців міфічного краю, в яке ті потрапили після вторгнення «диких людей з півночі». «Чужинці почали ґаздувати по-своєму. Вони позаводили свої школи і свою

1. Никорович С. Гість з Галичини (3 нагоди гостини В. Ткачука) / Сидонія Никорович // *Хліборобська Правда*. – 1936. – 16 серп. – С. 3.

2. С. Г. Н. Коли б стало правилом те... / С. Г. Н. // *Літературно-науковий додаток «Хліборобської Правди»*. – 1928. – Ч. 1. – Квітень. – С. 2.

3. Там само.

мову в тих школах. Вони щодня більше утискали нарід і щодня забирали їм людські права»¹, — читаємо в одному з них. Картина кривавих порядків, заведених поневолювачами, доповнюється другим твором: «Кривда діється всім на цім острові щодня. Відколи ці чужинці поневолили острів, з'явилися на острові злодії, рабівники, так багато і все більше їх є. До тої пори майже не чув ніхто про крадіж на острові. Всю вину зложують чужинці на жителів острова і невинних б'ють і лучається, що вбивають. Це то нове право, це ті нові чужі порядки. І чи так може бути і повинно бути?»². Проте методів боротьби із цим всезагальним для рахманського (в підтексті — українського) народу злом авторка оповідань не подавала жодних.

Треба відзначити, що навіть у надскладних побутових умовах Сидонія Никорович не лише не переставала займатися власною творчістю, а й складала чіткі плани щодо організації українського літературного процесу на Буковині. У 1931 р. вона на власні кошти заснувала журнал літератури, науки та громадського життя «Самостійна Думка», а відтак і його додатки: «Самостійна Думка Української Матери» і «Державно-Творча Трибуна Буковини»³.

Однак на початку 1933 р. Сидонія Никорович обірвала співпрацю із журналом «Самостійна Думка» і припинила вихід «Самостійної Думки Української Матери» та «Державно-Творчої Трибуни Буковини». Що стало причиною такого різкого й несподіваного повороту у творчій долі письменниці, наразі сказати важко. Очевидно, далися взнаки відмінності в поглядах на редакційну програму часописів і розбіжності в політичному баченні майбутнього України та її ідеологічних орієнтирів.

Наскільки гострими виявилися стосунки керівництва «Самостійної Думки» та її вже колишньої співробітниці почасти свідчить публікація газети «Самостійність» від 20 жовтня 1935 р. У ній від імені журналу «Самостійна Думка» й тижневика «Самостійність» Сидонію Никорович цілком безпідставно звинувачено в тому, що вона нібито «з'єдналася з людьми, які втратили всяке поняття національної честі й за польські злоті кидають болотом на український націоналістичний рух та роблять каїнову роботу між українською суспільністю»⁴. Можна припустити, що основною причиною такого закиду буковинських націоналістів стала співпраця письменниці із коломийським часописом

1. С. Г. Н. Рахманський острів / С. Г. Н. // Хліборобська Правда. — 1927. — Ч. 17. — 18 груд. — С. 2.

2. С. Г. Н. Події на рахманському острові із часів поневолення / С. Г. Н. // Хліборобська Правда. — 1928. — Ч. 1. — 1 січ. — С. 2.

3. Докладніше про це йдеться в статті «Початки української літератури Румунії».

4. До загального відома // Самостійність. — 1935. — Ч. 42. — 20 жовт. — С. 3.

«Жіноча Доля», що виходив за умов польської окупації Галичини, а також редагування нею сторінки «Жіночі справи» в чернівецькій газеті «Хліборобська Правда». Відстоюючи своє чесне ім'я української патріотки, Сидонія Никорович відзначала, що журнал «Самостійна Думка» був саме її ініціативою, її ідеєю, в яку вона вклала власні кошти, «свою душу і великий засіб боротьби» за волю України. «Я виступила з тісної співпраці в цім журналі, — пояснювала вона, — через несовісність у видавничих справах з сторони моїх найтісніших співпрацівників в редакції. Через їх політичну і ідейну аморальність. Мою ідейність і жертвенність вихіснено і надужито для особистих цілей. Помимо моєї найзавзятішої внутрішньої боротьби стала «С. Д.» політичним брудним знаряддям кількох еміграційних осібників, в яких націоналізм є промислом і засобом літературної та політичної кар'єри»¹. Стосовно «Самостійності» та її власників Сидонія Никорович зауважувала, що з самого початку виходу часопису вона «бачила, що поза націоналістичними фразами», які вони проголошували, «скривається політична чорносотенність, гнилий дух. [...] Не маючи поняття, що таке політика, вони виступають проти реальної політики і очорнюють перед нашим народом галицьких діячів, не маючи поняття про їх тамошну політичну діяльність. Виступають проти діяльності всіх чесних реальних та ідейних працівників, живих і мертвих. Кидають клевети наліво й направо, чорнять українські справи і все, що тільки дається чорнити. Виступають проти всіх українських інституцій, не того, щоб піднести і оживити їх діяльність, але щоб очорнити і дискредитувати людей»². Зрозуміло, що порушені питання потребують ширшого дослідження із залученням інших матеріалів, у тому числі й архівних, але сумніватися в чесності й порядності Сидонії Никорович у справі служіння українській національній ідеї немає жодних підстав. Найаргументованіше відзначене підтверджує творча діяльність Сидонії Никорович після її відходу від співпраці із «Самостійною Думкою».

У 1933 р. вона налагодила, знову ж таки за власні кошти, і за особистого редагування видання журналу «Український Народ». Усього через брак фінансування побачили світ тільки вісім його чисел. Підсумовуючи вихід часопису, редакція відзначила: «Це був наш скромний засів на народній ниві, і він своє зробить. Ми звернули увагу нашого ширшого загалу на єдність культурної праці і повели яскраву лінію між «пустословієм» а творчою думкою, і звернули увагу на рідну історію, яка є першою підставою просвіти у народі. Ці видання спиралися на дійсним патріотизмі нашої суспільності, їх одержали

1. Никорович С. Моя відповідь «Самостійній Думці» і «Самостійності» / Сидонія Никорович // Хліборобська Правда. — 1935. — Ч. 28. — 1 груд. — С. 3.

2. Там само.

ті щирі українські родини й одиниці, що відзиваються на кожний заклик і підпирають кожне діло у своїм народі»¹. Справді, журнал докладав зусиль, щоби своїми публікаціями піднімати національний дух українців і пробуджувати їхнє прагнення до боротьби за волю. На його сторінках публікувалися твори Івана Франка, Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Осипа Маковея, Богдана Лепкого, Костянтини Малицької, Марійки Підгірянки, Сидонії Никорович та ін., публікувалися статті про життя на українських землях, що опинилися під зверхністю Польщі, Чехословаччини, більшовицької влади тощо. Особливу популярність здобула рубрика «З недавнього минулого», в якій опубліковано статті Святослава Лакусти «Крути», «Мирослав Січинський», «Українські січові стрільці», «Маківка», «Соловки – пекло на землі», «Задунайська Січ», «Устрій і порядки на Задунайській Січі», покликані повернути читацьку увагу до національних питань з української історії.

Влітку 1934 р. Сидонія Никорович разом з дітьми перебралася до Бакеу, куди на роботу з містечка Гершова, що в Добруджі, перевели її чоловіка. Але й звідти письменниця підтримувала тісний зв'язок із Буковиною, публікувала в чернівецьких часописах художні твори й публіцистичні статті, вела сторінку «Жіночі справи» в газеті «Хліборобська Правда».

Центральною темою художніх творів Сидонії Никорович міжвоєнного періоду стали визвольні змагання українського народу 1917-1921 рр., крізь призму яких простежувалася державницька перспектива України («Вдова з-над Дністра», «Українська княгиня Віра», «Дністер прибуває», «Малий Василько і його брат Роман», «Мазепинець на хресті» та ін.). Так чи інакше ця тема розвивалася і в публіцистичних статтях письменниці, опублікованих у «Жіночих справах». У них, зокрема, на ідейній основі Шевченкової творчості розвивалися думки про історичне буття українського народу та його політичні перспективи в побудові власної самостійної держави. Тарас Шевченко, за її визначенням, став для всього українського народу «високим ідеалом українського державника, патріота, лицаря»². Без поетового слова, вважала вона, «не може бути з'єднаного відродженого українського народу, не може бути новітньої самостійної України, не може бути могутньої української нації»³. Ідеї націософської концепції Тараса Шевченка підказували Сидонії Никорович напрям можливого розв'язання українських національно-політичних проблем шляхом, як вона сподівалася, активної просвітянської роботи серед широких мас народу

1. На закінчення Річника // *Український Народ*. – 1933. – Ч. 8. – С. 48.

2. [Никорович С.] *Шевченкова лицарська кість* / [Сидонія Никорович] // *Хліборобська Правда*. – 1936. – Ч. 11. – 22 берез. – С. 3.

3. [Никорович С.] *На могилі батька Тараса* / [Сидонія Никорович] // *Хліборобська Правда*. – 1936. – Ч. 9. – 8 берез. – С. 3.

і піднесення на цій основі їх патріотичного духу, виховання готовності боротися за побудову Української самостійної держави.

У 1944 р. Сидонія Никорович разом з родиною оселилася в місті Арад. В останній період свого життя вона здебільшого займалася вихованням дітей, більшість часу віддаючи вдосконаленню літературного таланту сина Василя, який 1948 року дебютував як поет, а невдовзі видав свою першу книжку – збірку віршів.

У своїх творчих настановах Сидонія Никорович акцентувала на тому, що мистець не повинен замикатися у власних переживаннях. Основне завдання письменника вона вбачала в тому, щоб «передавати реальність такою, якою вона є насправді, а на цьому тлі допомагати читачеві відкривати в повсякденному бутті позитиви доброти, краси та життєвої радості. Інакше кажучи, вона бажала, щоб письменник був вихователем»¹. Цілком можливо, що погляди матері значно вплинули на початкуючого автора Василя Никоровича і спонукали його перейти від поетичних жанрів до нарисів, в основу яких лягали живі враження від численних подорожей.

Також в арадський період життя Сидонія Никорович займалася власною творчістю. Відомо про її працю над есе німецькою мовою «Що таке політика?», в якому піддавалася гострій критиці диктатура в будь-якому її вияві, в тому числі й комуністичному. Однак під час політичних подій в Угорщині 1956 р. письменниця спалила рукопис уже готового твору, побоюючись, щоб він не потрапив до працівників органів безпеки, які почали переслідувати її через листування з дочкою Наталією, яка з 1948 р. проживала в США. Крім того, в цей час Сидонія Никорович працювала над книжкою з етики. У своїх спогадах про матір Калина Маре навела уривок з цієї незакінченої праці, цікавий з погляду сенсу творчої і громадсько-культурної діяльності письменниці:

«Хто я? Для кого пишу? До кого звертаюся?

Пишу тому, що завжди в мене були очі відкриті до реальностей життя. Писала ще з молодих літ. Писала протягом цілого свого життя та пишу і тепер, у 67 років. Хочу перед смертю залишити людям досвід мого життя.

Переді мною – важлива справа. Чому далі страждає люд? Чому земне життя стає для людини стражданням і тягарем? І з шістдесятисемилітнього досвіду бачу, що ці лиха полягають в нестачі приготування людини до життя. Найбільші катастрофи і нещастя в житті людини походили і походять від духовного стану, як-от: ілюзія, фальшивість, вивищення та екстремізм.

Недоліки людини, яка стає жертвою всіх ілюзій, не маючи відваги боротися проти них, походять від браку моральної витривалості, що йде від необі-

1. Маре К. [Спогади про матір]: Комп'ютерний текст / Калина Маре // З архіву Івана Семенюка. Переклад з румунської Євсебія Фрасенюка. – С. 2.

знаності з етикою. Значить, людині потрібне приготування до життя ще з дитинства. Тому маю бажання написати книжку з етики, яка була би опублікована після моєї смерті»¹.

Улітку 1956 р. Сидонія Никорович тяжко захворіла. Після складної операції з видалення ракової пухлини, відчуючи радість і щастя внаслідок зміни погодних умов, поліпшення фізичного стану та можливості спілкуватися з рідними, вона в листі до сина від 23 вересня 1956 р. писала: «Сьогодні прекрасна сонячна осіння неділя. По студених ночах і холодних днях прийшло знов тепло... Сьогодні я одержала від Тебе телеграфічно 200 л[єїв]. Мене ця посилка зворушила. Ти простяг до мене приятельську теплу, помічну руку – Ти хочеш мені допомогти. [...] Поміч від Тебе, мій сину, і від Калинки дає мені можливість легше і скорше перебороти, перемогти слабкість і виздоровіти»². Напрочуд лагідної вдачі жінка вкладає в рядки листа найласкавіші та найніжніші слова, сприймаючи звістку від сина (у вигляді матеріальної допомоги), як останні сонячні промені, що увірвалися в холодну осінню пору надією на повернення тепла, сподіванням на перемогу світла й відступ темряви. У листі-подяці вловлюється глибоке почуття, більше за звичайну материнську любов: це почуття довіри, шани, щирої дружби. Письменниця спілкується з сином, наче з ровесником, давнім приятелем, найбажанішим гостем, і водночас це спілкування випромінює ласку найщасливішої у світі матері: «Життя є дуже гарне і я чуюся дуже щасливою, що живу. В житті є так багато добра, краси, що варто жити якнайдовше, аби зазнати всього того, що життя має в собі найліпшого. Я щаслива, мій сину, що живу, що можу Тобі написати теплою, певною рукою те, що мені лежить на душі. [...] Як будеш мати можливість і нагоду загостити до нас до Араду, прийди у гостину до нас, будемо дуже тішитися і будемо собі розказувати про те, що дало нам життя найкращого. [...] Цілує сердечно мама»³.

У жовтні 1956 р. Сидонія Никорович дізналася про свій страшний діагноз, але попри невиліковну хворобу вона до кінця своїх днів зберігала душевний спокій, знаходила в собі сили, щоб листовно попрощатися з усіма рідними. Втім це прощання було для неї більше умовним, бо письменниця-романтик твердо вірила в те, що належить природі, безкінечному космосу. А оскільки це так, то вона ніколи не покине родину, а завше буде поряд, оберігатиме її своїми думками і почуттями. І якщо хтось з рідних захоче з нею порозмовляти, то хай «зверне свій погляд до неба, зірок, ясного сонця, до всієї природи.

1. Там само, с. 3.

2. Никорович С. Лист до Василя Никоровича від 23 вересня 1956 р. / Сидонія Никорович // З архіву професора Богдана Мельничука.

3. Там само.

А коли внучка Корнелія побачить білих метеликів поміж квітами, то знатиме, що в їхньому леті є і душа бабусі»¹. 13 травня 1957 р. письменниця відійшла в потойбічні світи. Звідти її душа на метеликових крилах прилітатиме до нас щоразу, коли намагатимемося дізнатися про її думки стосовно того, як ми живемо і що робимо для того, аби цей світ став кращим і людянішим.

Не по-ранньовесняному теплого і сонячного дня 3 березня 2019 р. після надокучливих зимових холодів Сидонія Никорович повернулася до села Лука (тепер у складі селища Кострижівка Заставнівського району Чернівецької області), де вона проживала в 1911-1923 рр. Повернулася в скульптурному образі, створеному талановитим мистцем Володимиром Римарем. Повернулася у вигляді меморіальної дошки, встановленої на фасаді своєї колишньої оселі. Перед велелюдним зібранням з цієї нагоди промовляли селищний голова Володимир Старко, письменники й науковці Володимир Антофійчук, Богдан Мельничук, Василь Джуран, директор місцевої школи Олександра Васильєва, учитель Микола Черешнюк. Під мелодію Державного гімну України у їхніх виступах наголошувалося про справедливе й давноочікуване повернення письменниці до свого народу, заради якого вона жила і працювала. Але справа за більшим – виданням якнайповнішого зібрання її творів.

У цій редакції стаття публікується вперше

1. Маре К. [Спогади про матір]: Комп'ютерний текст / Калина Маре // Архів Івана Семенюка. Переклад з румунської Євсебія Фрасенюка. – С. 4.

РАННІЙ ОРЕСТ МАСИКЕВИЧ

Визначному письменникові, журналістові, політичному і громадському діячеві, уродженцеві Буковини Орестові Масикевичу судилися надзвичайно суворі життєві випробування і трагічна доля. Але він за будь-яких обставин залишався незламним духом і до останнього подиху вірно служив рідному слову та боротьбі українського народу за здійснення його найвищої мети – побудови власної самостійної держави.

Народився Орест Сидорович Масикевич 9 серпня 1911 р. в селі Неполоківці, тепер Кіцманського району Чернівецької області, в дяківській родині. У 1918 р. Масикевичі переїхали до Шипинців, села «просторого, культурного, близького до Чернівців, щоб діти могли відвідувати середню і вищі школи»¹.

Подружжя Сидора та Євгенії Масикевичів виховувало п'ятеро дітей – рідних Оксану, Ореста та Омеляна і племінниць Наталію та Стефанію. Жили «скромно, але мирно і в злагоді, та й весело. Вечорами під час канікул відбувалися у них не раз справдешні концерти. Всі були щедро обдаровані гарними голосами і тонким слухом»². Особливим музичним талантом володів Орест, який у шістнадцять років уже допомагав батькові керувати Шипинським церковним хором, а відтак став його диригентом, створивши із простих селян чудовий мистецький колектив – чотиривокальний чоловічий хор, що налічував сорок виконавців. Цей мистецький колектив, репертуар якого складали українські народні пісні та пісні на слова Тараса Шевченка, мав велику популярність серед буковинців.

Навчання, розпочате в Неполоківцях і Шипинцях, Орест Масикевич продовжив у Чернівцях. Тут він закінчив українську класичну гімназію. Вчився, як згадує Оріся Масикевич, «легко, мав надзвичайно добру пам'ять, цілими ночами читав»³, давав приватні уроки, щоб заробити на своє навчання.

1. Масикевич О. *Начерки до біографії Ореста Масикевича / Оріся Масикевич*. – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – С. 8.

2. Там само.

3. Там само.

Гімназію Орест Масикевич закінчив як перший учень і як найкращий знавець латинської мови, міг швидко перекласти будь-який латинський текст у відкритій навмання книжці.

У 1929 р. Орест Масикевич став студентом Чернівецького університету, бажаючи поєднати власну долю із юриспруденцією, але вже через рік змінив напрям і перевівся на філософський факультет.

Студентські роки – то час наполегливих пошуків Орестом Масикевичем свого місця в громадсько-культурному і політичному житті буковинського краю. Він стає активним діячем Українського академічного товариства «Запороже», увіходить до багатьох культурно-просвітницьких товариств, як-от: «Українська школа», «Руська бесіда», «Українська книгозбірня», «Буковинський Кобзар» та ін., зацікавлюється ідеями українського націоналізму, знайомиться з Олегом Ольжичем, з ім'ям якого пов'язаний вихід у Чернівцях часописів «Самостійна Думка» і «Самостійність». У цей час світогляд Ореста Масикевича формується, за висновком Любові Василик, «у виразному націоналістичному контексті, його погляди розвинулися під впливом державницьких позицій ОУН, надалі багато в чому визначивши долю письменника, вони привели його і в активне політичне життя»¹, що в кінцевому підсумку посутньо вплинуло на його ідейно-естетичні принципи. Разом з Іваном Григоровичем, Петром Григоровичем, Любомиром Гузарем, Орестом Зибачинським, Денисом Квітковським, Сильвестром Никоровичем та ін. він належав до числа чільних діячів ОУН Буковини.

У середині 1930-х років під впливом знайомства з націоналістичною літературою, публікаціями журналів «Сурма» (Прага) і «Розбудова нації» (Берлін) Орест Масикевич почав активно виступати як поет і публіцист. Його твори часто друкувалися в чернівецьких газетах «Час» і «Самостійність», журналі «Самостійна думка» та ін. За свідченням Ориси Масикевич, «у 1935 році, починаючи з 12 вересня, Орест Масикевич сам редагував щоденник «Час», коли головний редактор доктор Лев Когут дозволив собі піти на відпочинок після десятилітньої інтенсивної праці, довіряючи газету «Час» молодому журналістові. За короткий період редагування часопису Орест досяг визнання читачів, число передплатників значно помножилось»². Саме тоді на сторінках газети, як відзначає Мирослав Романюк, «постійними були передо-

1. Василик Л. Орест Масикевич. Життя і творчість: Навч. посібник / Василик Любов. – Чернівці, Рута, 2004. – С. 13.

2. Масикевич О. Начерки до біографії Ореста Масикевича / Орися Масикевич. – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – С. 13.

виці з національно-патріотичної тематики»¹. Тому «новому редакторові швидко дали зрозуміти, що він пропагує «небезпечний націоналізм», і він «змушений був залишити керівну посаду»². Причиною звільнення очільника «Часу» могли стати ідеї на зразок тих, що пропагувалися у статті «Право сильного»: «На наших очах на широку сцену світу виступає новий чинник, провідник здорового людства, *націоналізм*, що знає лише одне: *Нація понад усе!*»³. У 1936 – 1937 рр. Орест Масикевич редагував сатирично-гумористичний часопис «Чортополох» – додаток до газети «Самостійність».

З приходом на Буковину більшовицької армії в червні 1940 р. Орест Масикевич змушений був емігрувати до Румунії. В кінці червня 1941 р. він разом з іншими патріотично налаштованими студентами-українцями прибув до Миколаєва і став там першим бургомістром. На цій посаді він пропрацював лише чотири місяці, але добився значних результатів: було відбудовано міську ТЕЦ, відновлено роботу шкіл, лікарень, музеїв, кінотеатрів, магазинів, та найголовніше – врятовано сотні людських життів.

Орест Масикевич швидко зрозумів істинну мету гітлерівської Німеччини і не побоявся привселюдно заявити про те, що німці прийшли не визволяти Україну, а поневолити її, за що мало не поплатився життям, потрапивши до в'язниці. Чудом вийшовши на волю, Орест Масикевич переїхав на Буковину – в село Лукавці поблизу містечка Вижниця. Але й звідти перед другим приходом більшовицької армії у 1944 р. йому довелося знову емігрувати до Румунії.

У 1945 р. Орест Масикевич потрапив до рук енкаведистів. Після десяти років ув'язнення і концтаборів, отримавши реабілітацію, він повернувся до Румунії. Спочатку проживав разом з дружиною Орісею у місті Тімішоарі, а відтак – у Сіна. Видав дві збірки віршів – «На місячних перехрестях» (1971) та «Бурековіти» (1979), що уможливило його вступ до Спілки письменників Румунії і дало змогу отримати літературну премію за збірку «На місячних перехрестях».

В останні роки життя Орест Масикевич оселився в містечку Буфтя, що за вісімнадцять кілометрів від Бухареста. Тут він і помер 8 жовтня 1980 р. Остання книга письменника «Ключ-зілля» (1983) вийшла в бухарестському видавництві «Критеріон» вже після його смерті.

1. Романюк М. Українська преса Північної Буковини (1918 – 1940 рр.). / М. М. Романюк. – Львів: Фенікс, 1996. – С. 79.

2. Там само.

3. Масикевич О. Право сильного / Орест Масикевич // Час. – 1935. – 4 серп. – Ч. 1927. – С. 1.

З літературознавчого погляду про Ореста Масикевича написано небагато. У працях Любові Василик, Михайла Івасюка, Юрія Клим'юка, Мирослава Лазарука, Магдаліни Ласло-Куцук, Ігоря Лемного, Омеляна Масикевича, Ориси Масикевич, Дмитра Нитченка, Федора Погребенника та ін. осмислюються життєві факти письменника, аналізується його творчість, здебільшого повоєнна. Ранній доробок Ореста Масикевича, переважно поетичний, лише почасти привертав увагу Любові Василик, авторки навчального посібника, в якому на основі маловідомих джерел, головню архівних матеріалів і спогадів, вперше окреслюється життєво-творчий шлях письменника, аналізується його поетичний і прозовий доробок¹. Однак рання творчість письменника тут, як і у працях інших авторів, залишилася без належної уваги.

Художній доробок Ореста Масикевича довоєнного періоду порівняно невеликий. Він складається із добірки віршів та оповідання «Свят-вечір», опублікованих в чернівецьких газетах «Час», «Самостійність» і журналі «Самостійна Думка». Щоправда, за однією з версій, письменник у цей час підготував до друку дві поетичні збірки: «Пісня пісень» (1933) і «Поєми світання» (1935), однак вони безслідно зникли при поліційних обшуках 1936 р. Відзначене можна підтвердити хіба що публікацією газети «Час» від 7 липня 1935 р., де зазначається, що вірші «Ти в мені є...», «Моліться!», «Розстелилася весна» і «Великий голос» належать до збірок «Поєми світання» і «Пісня пісень». Отже, подальші пошуки в архівах України чи Румунії можуть дати бажаний результат у знайденні зазначених збірок, хоч при цьому виникає цілком логічне запитання: «А чому цього не зробив сам автор, публікуючи в післявоєнний час збірки «На місячних перехрестях» (1971) та «Бурековіт» (1979)?». Утім про зміст перших поетичних збірок Ореста Масикевича можна судити за тими віршами, що їх опублікували чернівецькі періодичні видання.

Потяг до написання віршів Орест Масикевич відчув ще в дитинстві. Першу поезію, як згадувала Орися Масикевич, він «показав своїй мамі – людині чуйній, спорідненій душевно з сином, коли йому виповнилося 11 років. Замолоду почав писати прозу, спонуканий, мабуть, потребою сказати те, що інші не можуть або й не хочуть бачити»². На жаль, ці перші творчі спроби юного автора до нас не дійшли, тому про художній рівень його таланту ми можемо судити тільки на основі творів, написаних дещо пізніше. До них належить вірш «Я їду у світ сьогодні», написаний 7 квітня 1932 р., а опублікований у кн. 9-12-й журналу «Самостійна Думка» за 1936 р. Твір

1. Василик Л. Орест Масикевич. Життя і творчість: Навч. посібник / Любов Василик. – Чернівці, Рута, 2004. – 145 с.

2. Масикевич О. Начерки до біографії Ореста Масикевича / Орися Масикевич. – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – С. 9.

сповнений оптимістичним світобаченням, властивим кожній молодій людині, яка стає на самостійний життєвий шлях. Ліричного героя не лякають життєві бурі, навіть той факт, якщо доведеться загинути в боротьбі за особисте щастя. У вірші домінує символіка народних повір'їв, характерна для романтичної поезії: якщо під вершником, який вирушає у дорогу, у воротах спіткнеться кінь, то це віщуватиме щось лихе. Чи був зміст цього вірша якимось чином пов'язаний із передчуттям власної тривожно-драматичної долі його молодого автора, з усією впевненістю сказати складно. Але поет, який уже тоді свідомо обирав шлях боротьби, розумів небезпеки, які можуть трапитися у його житті. Втім у вірші домінує оптимістичний настрій. Його створює картина весняного квітування, цвітіння барвінку – символу невмирущості, оберега від злих духів і нападів. Радісними, життя-стверджуючими акордами сповнена й поезія «Розстелилася весна», ритмічний лад якої, строфічна побудова та вітаїстично-романтична символіка нагадують вірш раннього Павла Тичини «Десь надходила весна»:

*Гей! стелилася весна –
Я спитався: Ти моя?
Заквітчана квітами,
Шовком, оксамитами?
(Розстелилася трава)
Відповіла: я весна!
Гарна, барвена! ти моя
З хрусталь-переливами,
З золотими нивами –
Весно! Розхили уста!'*

Найкращі людські почуття передають поезії Ореста Масикевича про кохання. У них, як і в попередніх, усе ті ж бадьорі, життєствердні інтонації, чіткий ритмічний лад («Орісі», «Пізно вночі...» та ін.). Юрій Клим'юк, характеризує творчість письменника як довоєнного, так і післявоєнного часу, підкреслював, що найціннішу її частину складає поезія. Вона, за спостереженням дослідника, «ніби храм, в якому поет від свого покоління розмовляє з вічністю. Водночас ці вірші дуже індивідуальні, опромінені ліричним талантом, незрівнянні у своїй досконалості. Кожен твір Ореста Масикевича – це філігранно відточений дорогоцінний камінь. Для його поезії властива романтична піднесеність, а пережите поетом зумовлює її сумовитий настрій, заглибле-

1. Масикевич О. Розстелилася весна / Масикевич Орест // Час. – 1935. – Ч. 1903. – 7 лип. – С. 2.

ність у власне «я». Це вірші душевної туги й переживання»¹. У цьому переконує й один із дебютних віршів поета під назвою «Листопад» (1933), перейнятий мінорним настроєм, зумовлений сльотоваою дниною, одноманітністю пізньої осінньої пори, надокучливою сірістю, яка асоціюється із окупаційною дійсністю:

*Похмурніло,
Потемніло;
мрака, чад...
Хмара сива,
Дощі, злива –
листопад...*

*Танець тіней –
Сум осінній –
бурі свист...
Журно в полі
Краки голі –
падає лист...²*

Рання поезія Ореста Масикевича, перейнята національною ідеєю, перегукується із творчістю «вісниківців», їхніми національно-державотворчими настановами. Молодий автор у той час «орієнтувався на громадянсько насажену музу пражан, які вносили в тогочасну українську поезію нові естетичні якості», змальовуючи «ідеал сильної людини», розвиваючи «символіку лева, святого мечя, буреквітного неба», прагнучи «влучних крилатих виразів», утверджуючи «героїчний світогляд», вкладаючи «стиль поетичного вислову в короткий енергійний ямб». У його поетичних рядках «домінує вічний протест, високий пафос, цілеспрямоване поривання до романтизованих ідеалів, бажання прийняти бій, оспівується зразок найвищого чину, утверджується жертвовність заради ідеї, теперішньому протиставляється героїчне минуле в ім'я майбутнього»³. У вірші «Моліться» (1935) думка поета сягає язичницьких часів, щоб від них вивести початок національно-державницької традиції,

1. Клим'юк Ю. Орест Масикевич / Юрій Клим'юк // *Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття: Хрестоматія*. – Ч. 1. – Чернівці: Прут, 2001. – С. 714.

2. Масикевич О. Листопад / Орест Масикевич // *Час*. – 1933. – Ч. 1493. – 21 груд. – С. 3.

3. Василик Л. Орест Масикевич. Життя і творчість: Навч. посібник / Любов Василик. – Чернівці, Рута, 2004. – С. 22.

поєднати сиву давнину й сучасність і на цій основі вибудувати перспективу нової історії України:

*Моліться за полум'я всіх святих вогнів!
Роздуйте жар віків на кострищі Дажбога!
Упадьте на коліна враз на сповіді гріхів,
Бо блискавицею завітне перемога!*

Цей же мотив розвивається і в поезії «Великий голос» (1935), в якій войовничий дух предків кличе до перемоги теперішніх повстанців:

*Десь серед ночі в темнім полі за селом –
Ворожу тінь, вогонь і воду й світло
Коби розп'яти, як завив вівк псалом,
Як очі тре собі туга осліпла.*

*...Як в цвинтарі без меж, без стежки й без кінця
Встають душ прадідівських гори, гори
І вслухуються в брязкіт гострого меча –
Повстанці голосом дідів говорять.²*

З іще потужнішою художньою силою візія майбутнього України постає у вірші «Христос воскрес!» (1934), в якому євангельська ідея Божого воскресіння трансформується в картини національного пробудження і здобуття вирішальних перемог:

*Христос воскрес! І на Голготі
Засяло сонце правди всім –
За розп'яття, страждання Він
Дав очі, дав душу голоті.*

*Ждемо ми знову воскресіння,
Щоб знову Ти воскрес, прийшов,
Скував нас всіх в одну Любов,
Здушив усі рабські скигління.*

1. Масикевич О. Моліться! / Масикевич Орест // Час. – 1935. – Ч. 1903. – 7 лип. – С. 2.

2. Масикевич О. Великий голос / Масикевич Орест // Час. – 1935. – Ч. 1903. – 7 лип. – С. 2.

*Ти дай нам силу непоборну,
Стри сльози, підлість зрад, страхи!
Й сьогодні ще збудуєм ми
І Самостійну, і Соборну.*

*Христос воскрес! У воскресіння
Воскресний гімн! Лунає спів –
Нема між нами вже рабів!
На волі лиш жаркі проміння!*

*Давно терпці нам ворог виїв –
В нас Свято завтра – зійдемося:
На білому коні Наш Хтось
В Золотоверхий в'їде Київ –
Христос воскрес! Воскрес Христос!*

Рання творчість Ореста Масикевича наснажена національною ідеєю, яка перегукується із творчістю «вісниківців» та їхніми націо- й державотворчими настановами. В її проблемно-тематичний контекст найяскравіше вписується оповідання «Свят-вечір» (1935), в якому євангельська оповідь про народження Ісуса Христа накладається на українські реалії міжвоєнного періоду. За формально-змістовими ознаками цей твір належить до жанру різдвяного оповідання, який набув значного поширення в українській літературі кінця XIX ст. і продовжував активно розвиватися у наступні десятиліття.

Принагідно треба зауважити, що тодішня українська література досить активно розвивала жанр різдвяного оповідання, а чернівецькі газети й журнали охоче друкували його зразки із творчості не тільки буковинських авторів, а й письменників різних регіонів України. За художніми якостями вирізнялися ті твори, які, з одного боку, демонстрували своєрідні жанрово-структурні модифікації різдвяного оповідання, тісно пов'язаного з євангельськими оповідями, а з іншого, – новозавітна історія про народження Сина Божого служила їм лише тлом, на якому змальовувалися події соціально-побутового та політичного характеру, інколи гострі, а то й трагічні, від яких залежала доля не лише окремої людини, а й цілого народу. Відзначене стосується передовсім оповідань «Віща хвиля», «Різдвяний дарунок», «Різдвяний луч» Івана Бордейного (О. Задуми), «Пташата Матері Божої» Юрія Шкрумеляка, «На Святий Вечір» Ганни Михалюньо, «Різдвяна ніч» Василя Бачинського, «Під ялинкою» Іллі

1. Масикевич О. Христос воскрес! / Масикевич Орест // Самостійність. – 1934. – Ч. 15. – 8 квіт. – С. 1.

Ілюка, «Різдвяні дзвони» Корнила Ластівки, «Василько і Юрко» Катерини Чертенко-Костецької та ін.

Різдвяні оповідання названих вище письменників майже позбавлені того урочистого й таємничого пафосу, властивого українській літературі середини і другої половини ХІХ ст., які зображували святкові події як час здебільшого щасливого розв'язання будь-яких конфліктів. Змалюванню Різдва в оповіданнях українських авторів міжвоєнного періоду властивий різкий контраст із зображенням тогочасної дійсності, домінування картин соціальної і суспільно-політичної несправедливості та національно-визвольних змагань тощо.

По-іншому до інтерпретації різдвяного сюжету підійшов Орест Масикевич в оповіданні «Свят-вечір», майстерно передавши у власній художній версії історію приходу Месії – страдника за правду роду людського, втіливши в неї думку про неодмінний прихід борця за правду українського народу. Водночас треба відзначити, що різдвяна тема урочистим акордом звучить і в поезіях Ореста Масикевича. Зокрема оптимістичним святковим настроєм перейнятий вірш «Край дороги ліс скрегоче...» із циклу «Холодні акварелі»:

*Край дороги ліс скрегоче –
Білим полем вовк бігцем...
У оркестрі світла очі
З срібла сковтали терем.*

*За вікном брязчать дзуркала, –
У вікні – цікаві ми:
З неба білі зорі впади,
Чи черешні зацвіли?»¹*

Дещо несподіваним малюнком, немовби взятим з українських реалій, а водночас передчуттям чогось незбагненого і тривожного вражає інший вірш із циклу «Холодні акварелі»:

*Криваві усмішки скидає вечір
на вії;
сидить з дітям в сутіннях коло печі
Марія.
На перехресті всіх спокус – могуте –
проклони...*

1. Масикевич О. Холодні акварелі / Масикевич Орест // Самостійність. – 1934. – Ч. 15. – 8 квіт. – С. 1.

*...Пестливим оком дивиться Ісус ще
з ікони...¹*

А у вірші «Вифлеємська зоря» радість святвечірньої пори пов'язується із образом «буреквітного неба» – символу боротьби, грізних випробувань, життєвих і політичних перемог нових поколінь:

*І сповниться пророчість всіх віків:
Упаде тінь на буреквітне небо –
Степом порушать куріні синів
І зарисує світ впоперек лезо.*

*Зоря розквітне, Сильний, і тоді
У юних правицях затисло-міцно
Благословлятимеш святі мечі...
...І наших меж широких вічність...²*

Дія оповідання Ореста Масикевича «Свят-вечір» відбувається у передріздвяний час. У простій селянській домівці, де панує любов, злагода і взаєморозуміння, все готове до святкового дійства, а головне – як завжди, має прозвучати розповідь про народження Месії, яка не тільки підкреслить суть таємничого Божого приходу, а й додасть Святій вечері урочистого настрою і нагадає про відвічний зв'язок людини та її Творця. Господиня накриває на стіл. Глава родини, увійшовши з двору, де порався по господарству, починає розмову з маленьким сином Васильком, який крізь шибку споглядає надвечірнє небо, «де перша зоря зійде, де небо втвориться, де Ісусик засміється». Хлопчиків не терпиться побачити першу різдвяну провісницю, а ще він вкотре хоче послухати про Месію. І батько, виконуючи свою обіцянку, розпочинає розповідь, яка в оповіданні складає основу сюжетного часу. Майстерно передана автором євангельська версія народження Сина Божого в кожному окремому фрагменті має свій смисловий акцент, який органічно проростає із сюжетно-образного матеріалу першоджерела. Так, у першій частині наголошується на меті приходу Сина Божого: «Було колись... Давно, ще за царя Ірода. У щасливому селі Вифлеємі народився для людського спасення (виділено мною. – В. А.) великий Месія, маленький Ісус. І сповила його мати й

1. Там само.

2. Масикевич О. Вифлеємська зоря / Орест Масикевич // Самостійність. – 1935. – 22 груд. – Ч. 51-52. – С. 3.

поклала в ясла, у стайні, бо була бідна. Приходили вівчарики, співали ново-народженому вівчарських пісень і стояли біля ясел дні і ночі, бо знали, що то народився Спаситель».¹

Подальша розповідь, побудована в лаконічному плані й доступній для дитячого сприйняття манері, охоплює усі найважливіші компоненти євангельської історії: прихід царів-мудреців зі Сходу, дії підступного й жорстокого царя Ірода, втеча Святої Родини до Єгипту. Але історія про народження Ісуса, вкраплена в різдвяне оповідання Ореста Масикевича, має оригінальне закінчення, в якому підкреслено, що Ісуса «за правду замучили»: «І виріс Ісус і проповідував правду. За те продав його Юда ворогам за тридцять срібняків, а вони його замучили. За правду замучили. Розп'яли на хрест межі двома злодіями і прокололи груди. Бо він хотів спасти нарід свій. Як умер, то стало темно на світі півгодини, стряслася земля і блискало небо... Але – він воскрес»².

Оригінальність різдвяного оповідання Ореста Масикевича полягає передовсім у майстерно вибудованій паралелі: *Ісус Христос – спаситель роду людського = український борець – національний спаситель*. Ісус страждав за проповідь Царства Божого. Український борець зазнав переслідувань, бо «хотів правди», тобто волі, для свого народу. Але він не втратив віри у бажаний результат тієї боротьби, тому впевнено каже своєму малому синові – очевидно, такому ж борцеві у майбутньому: «Але слухай, Васильку! Колись прийде Велике Різдво. Зійде Велика Зоря і на синьому небі розсипляться золоті зірки – і самі веселі... І прийде до нас Ісус». І далі за цим одразу ж слідує символічне повідомлення: «Дивися у вікно! От сходить перша зоря». Перша зоря в оповіданні Ореста Масикевича провіщає те нове, що пов'язується із усвідомленням початку чи продовження боротьби за українську державність. Невипадковою у творі постає й українська національна символіка, втілена в образі золотих зірок на тлі синього неба. Ще промовистішого значення і звучання вона набуває в заключному епізоді твору, в якому прихід Божого Дитяти бачиться малому Василькові в золото-блакитних барвах.

Як уже відзначалося, протягом серпня – вересня 1935 р. Орест Масикевич редагував щоденну газету «Час». За цей нетривалий період він опублікував тут більше двадцяти статей на теми міжнародної політики, історичного і сучасного йому життя українців. «Час» протягом свого виходу (1928 – 1940 рр.), за спостереженням Мирослава Романюка, «сумлінно виконував обіцян-

1. Масикевич О. Свят-вечір / Орест Масикевич // Самостійність. – 1934. – Ч. 15. – 8 квіт. – С. 1.

2. Там само.

ки, дані читачам. Більшість матеріалів газети мали публіцистично-політичний характер, були орієнтовані на свого читача. Є всі підстави ствердити, що «Час» був однією із важливих ланок українського національного руху у Буковині¹. Одним із найважливіших своїх завдань часопис вважав формування в читачів національної свідомості, пропаганду побудови самостійної Української держави. У зв'язку з цим газета постійно друкувала наукові статті з історії України, вміщувала матеріали про видатних державних, громадсько-політичних і культурних діячів.

Будучи передусім громадсько-політичним виданням, «Час» багато уваги приділяв літературним публікаціям, перекладам зарубіжних авторів, творам українських письменників Центральної і Східної України. Зрозуміло, що найбільше місця у щоденнику відводилося буковинським літераторам. На його сторінках публікувалися Святослав Лакуста, Корнило Ластівка, Клавдія Бобикивич, Ірина Вільде, Сидонія Никорович (Гнідий), Орест Масикевич та ін.

Співпраця із «Часом» дала дуже багато Орестові Масикевичу для творчого зростання. Він сповна оволодів публіцистичним жанром, виявивши при цьому талант політолога і широку ерудицію з різних тем, високу культуру диспуту. Пізніше, згадуючи період своїх публікацій у «Часі», Орест Масикевич »з гордістю відзначав, що міг полемізувати на будь-які політичні питання із провідними журналістами Європи. Отже, публіцистика Ореста Масикевича раннього періоду творчості – яскрава сторінка його письменницької біографії і водночас свідчення самовідданої боротьби українців за побудову власної держави.

Орест Масикевич надзвичайно уважно ставився до політичних подій міжвоєнного часу, адже тоді вирішувалася доля не тільки багатьох європейських держав, а й України. Цікаво, що розвиток окремих подій міжнародного життя публіцист, а водночас і тонкий політолог, прагнув осмислити в контексті зовнішнього і внутрішнього життя українців, територіально, а отже, й політично, роз'єднаних сусідніми країнами.

У 1930-ті роки Західна Європа перебувала у вкрай нестабільному становищі, зумовленому катастрофічною економічною кризою 1929 – 1933-х років, появою тоталітарних режимів десятиліттям раніше та поширенням фашистських і комуністичних ідей. У центрі гострих економічних і політичних потрясінь опинилася і Франція. Але у середині 1930-х років ця країна знову стала, на думку Ореста Масикевича, «розгаром нового національного й морального

1. Романюк М. *Українська преса Північної Буковини як джерело вивчення суспільно-політичного життя краю (1870 – 1940 рр.)* / Мирослав Романюк. – Львів: Фенікс, 2000. – С. 371.

відродження». Тому з публіцистичною гостротою і водночас оптимізмом у статті «Дві Франції» він доходить такого висновку: «Стара Франція – на вигибанні, стоїть перед своїм розвалом, щоб на її руїнах постала нова, з рук нових будівничих». На чолі нових сил, «щоб звалити мури гнилої демократії, щоб струтити з живих державних пам'яток усіх блудників і франкмасонів», став, за його переконанням, герой Першої світової війни, полковник Франсуа де ля Рок, засновник організації «Вогнисті Хрести». Симпатії Ореста Масикевича до цих політичних сил нової Франції можна пояснити проголошеним ними гаслом: «Моральне і національне відродження батьківщини». Не могли не привабити Ореста Масикевича і такі думки Франсуа де ля Рока: «Ідеї французького політика про повалення слабкої корумпованої республіки та встановлення авторитарної влади, сформованої новою елітою, знаходили підтримку з числа молодих мислителів, як і висновок, до якого дійшов Орест Масикевич: «По довгому часі Франція найшла чоловіка, що зрозумів, чого потрібно Франції і як видобути її з занепаду. На побережжі Сени родиться нове життя, піднімаються «Вогнисті Хрести». Українцям – приклад!»¹. Отже, у французьких подіях середини 1930-х років Орест Масикевич побачив приклад для наслідування українськими політиками, особливо, коли йшлося про створення військових загонів для можливої боротьби за встановлення Української самостійної держави.

Улітку 1935 р. в центрі уваги світової спільноти опинився італійсько-абіссинський конфлікт. Цій політичній проблемі, яка будь-якої миті могла спричинити вибух великої війни, Орест Масикевич присвятив статті «Під кутоміром барвних рас» (3 серпня), «Перед вибухом африканського вулкану» (9 серпня), «Остання спроба» (21 серпня), «В передишці дипломатичних переговорів...» (25 серпня), «За кращу долю...» (27 серпня), «3 дня на день...» (31 серпня) та ін. У них він дав глибокий аналіз суті конфлікту і зробив точний прогноз щодо його наслідків. По-перше, автор ґрунтувався на розумінні політики фашизму, який встановився в Італії, і планів фашистського диктатора Беніто Муссоліні. «Аналізуючи причини цього непорозуміння, – констатується у статті «Під кутоміром барвних рас», – легко зрозуміти потребу колонійного поширення Італії»². Бо Італія «за всяку ціну хоче від віків довершити свого ідеалу, життя національної єдності, сили італійської нації. Це вічне хотіння Італії втілене тепер в особі її вождя. І так зв'язане тепер ім'я Італії з

1. Масикевич О. Дві Франції / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – Ч. 1932. – 10 серп. – С. 1.

2. Масикевич О. Під кутоміром барвних рас / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – Ч. 1926. – 3 серп. – С. 1.

ім'ям Муссоліні, що одного без другого не мож розібрати...»¹. А в статтях «3 дня на день...» та «Остання спроба» подано точний політичний прогноз: «Муссоліні в своєму бажанні зайшов вже так далеко, що на уступки (тобто укладення миру. – В. А.) не може піти»². Інакше кажучи, фашизм, який встановився в Італії, мав чітку ідеологію національної зверхності і війни як обов'язку. Адже Муссоліні з початку свого правління проголосив курс на створення великої Італійської держави за типом Римської імперії. До його планів входило встановлення контролю над середземноморським басейном та північною Африки. Він обіцяв за економічним розвитком зрівняти Італію з основними колоніальними імперіями – Великою Британією та Францією. По-друге, Орест Масикевич добре знав економічний і політичний стан Абіссинії, тому розумів, що вона не зможе вистояти перед воєнною агресією Італії. «Абіссинія, – писав він, – є збираниною всіляких племен, що не вміють і не хочуть жити між собою в згоді. І лише час до часу злучуються всі племена і то хіба тоді, як мають спільного ворога»³. Крім того, Абіссинія була слабкою у воєнному відношенні: багато воїнів з туземних племен ішли в бій лише зі списами й луками. По-третє, у своїх передбаченнях Орест Масикевич враховував військову міць Італії, яка підготувала добре озброєну мільйонну армію, а Муссоліні «ясно підкреслив цілому світові, що війна з Абіссинією є першою й останньою можливістю Італії вирішити питання надросту населення. І лише цим шляхом Італія може позбутися й загальної кризи». У своїх прогнозах Орест Масикевич не помилився – вже 3 жовтня 1935 р. Італія розпочала війну проти Абіссинії.

У контексті італійсько-абіссинського конфлікту Орест Масикевич побачив ще одне «політичне ускладнення» – «це питання про прилучення Австрії до Німеччини». У статті «За кращу долю...» він розмірковував про можливий новий поділ світу: «Як Муссоліні вибереться до Абіссинії, стягне до Африки найкращі свої сили, тоді Гітлер скаже те саме, що тепер говорить Муссоліні, – скаже, що надійшла та сама догідна хвиля, що й для Італії, – щоб Німеччина поширила свої межі... Муссоліні не буде мати тоді ні права, ні сили сказати, щоб Гітлер не переходив границі Австрії»⁴.

1. Масикевич О. Перед вибухом африканського вулкану / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – 9 серп. – Ч. 1931. – С. 1.

2. Масикевич О. Остання спроба / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – Ч. 1940. – 21 серп. – С. 1.

3. Масикевич О. Під кутоміром барвних рас / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – 3 серп. – Ч. 1926. – С. 1.

4. Масикевич О. За кращу долю... / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – 27 серп. – Ч. 1945. – С. 1.

Хід світової історії Орест Масикевич тлумачив як певну закономірність, як зв'язок між окремими подіями: між тими, що вже відбулися і тими, що відбуваються. На цій підставі він, наприклад, будував аналогію між 1914 і 1935 роками, тобто між початком Першої світової війни і можливим її новим вибухом. Власне цей коментар Ореста Масикевича виявився майже точним, адже італійсько-абіссінський конфлікт був однією із подій, що призвели до початку Другої світової війни.

Орест Масикевич добре розумів, що нова світова війна неодмінно змінить політичну карту світу. У цій зміні йому також бачилася Україна як самостійна держава. У статті «За кращу долю...» він оптимістично заявляв: «У новому повторенні 1914 року українці чекають і приготуються до великого розрахунку й останнього суду, що вже раз назавжди, навіки закріпить на Сході Європи могутню імперію – Українську Державу»¹. Орест Масикевич добре розумів, що за політичних умов, які склалися на європейському континенті в середині 1930-х років, будь-яку проблему можна було розв'язати лише за допомогою збройної сили. Мова дипломатії уже не давала жодних результатів у міждержавних переговорах. Вигравав той, хто мав сильнішу армію.

Певною мірою Орест Масикевич симпатизував італійському уряду за його рішучість у відстоюванні національних інтересів і навіть ставив за приклад його дії своїм співвітчизникам. «Дивлячись очима Італії, встрянувши в душу італійця, вповні розуміємо тактику італійського вождя. Ми, українці, маємо тепер одну думку, спільну з італійським народом. Ні Союз Народів (тобто Ліга Націй. – В. А.), ні інші держави не в стані вирішити наших змагань при століку дипломатичними переговорами. Кожний нарід переводить самий свої хотіння в чин», – ідеться в статті «В передишці дипломатичних переговорів...». Її автор, безумовно, добре бачив, що «світовий мир в агонії» і що «зарадити цьому вже ніхто не в силі». Тому йому хотілося, щоби українці вміло скористалися цією ситуацією для задоволення своїх віковичних прагнень. Він був певен, що «за Італією, по перших звуках сурм, підніметься могутній велетень Сходу, Україна, що зажадає великих своїх прав. Цим разом ніщо не стоятиме їй на перешкоді...»². Своїми публіцистичними виступами Орест Масикевич активізовував державницькі прагнення українців, додавав їм упевненості в боротьбі за право на самовизначення. «З полум'я великої пожежі встане вільна Українська Держава у повній своїй могутності»³, – твердо вірив він.

1. Там само.

2. Масикевич О. В передишці дипломатичних переговорів... / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – 25 серп. – Ч. 1944. – С. 2.

3. Там само.

Найгостріші публіцистичні виступи Орест Масикевич спрямовував проти облудної і шахрайської політики московського Кремля. Для тих, хто її провадив, автор добирав найдошкульніші, сповнені іронії й сарказму, характеристики: «сибірський ведмідь», «перший ворог світового миру», «армія комунізму», «московський чобіт», «кривавий Кремль», «червона гідра» тощо. Як відзначено в статті «Під покривалом пацифізму», щоби зберегти «більшовицьке панування», Москва та її керівники обрали в міжнародній політиці ганебний стиль, який характеризувався лицемірством, підступністю, подвійними стандартами. З одного боку, як писав публіцист, «під шкурою інтернаціональної моралі і з-за куліс морального ошуканства» Москва «розсотує нитки приязни», запевняє, «що на більшовицьке військо треба дивитися крізь призму інтернаціональної пацифікації», а з іншого, – посилено готувалася до війни. «Сталін держить селян і робітників під червоним прапором з замітом, що в повітрі небезпека, а в дійсності для того, щоб в догідну хвилю (це вже в історії минулого!) силою своєї армії скорити собі цілий світ»¹, – підкреслював Орест Масикевич.

Як і в попередніх статтях, публіцист прагнув спрогнозувати, до чого може призвести така лицемірна політика кремлівських вождів, показуючи істинну, ідеологічну, місію їхньої армії – вести «завзяту боротьбу з буржуазним світом, щоб doprowadити до повстання й з'єднання пролетарів усіх країв і створити одну «всесвітню радянську республіку»². Не без іронії Орест Масикевич зауважив, що червона армія відверто обрала одну місію, але натомість отримала двох непоступливих супротивників – «світ, що не дозволить, щоб московський чобіт топтав його святі землі, – це ворог зовнішній, і Україна – внутрішній і найбільший ворог червоного ката й кривавого Кремля, – що незабаром стрясє з своїх рамен і скосить з своїх степів азіатську орду, всіх сталінів»³. Доти цього не станеться, між Москвою і світом не може бути миру – такий остаточний висновок статті «Під покривалом пацифізму».

Задля збереження свого «більшовицького панування», в усіх своїх діях, прикритих примарною ідеєю світової революції, червона Москва обрала тактику ізоляції від зовнішнього світу. Так вона повелася і в справі виховання молоді, яка «не сміла мати нічого спільного з молоддю «буржуазного світа», що мусіла зірвати всі традиції давньої моралі»⁴. Використовуючи засоби іро-

1. Масикевич О. Під покривалом пацифізму / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – Ч. 1939. – 20 серп. – С. 1.

2. Там само.

3. Там само, с. 2.

4. Масикевич О. Молодь в СРСР / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – Ч. 1933. – 11 серп. – С. 1.

нії й сарказму, Орест Масикевич зневажливо висловлювався про суть молодіжної політики СРСР, позбавленої традиційних принципів загальноприйнятої моралі: «У грудях і в мізку радянської молоді, учителі «великої правди» замість чуття й розуму, замість законів людства, накреслили лінії й кола, цілу геометрію, що під її кутами мало зродитися чудо: світова революція»¹. Наслідки такого «керівництва» виявилися плачевними: значно зросли показники кількості безпритульної молоді і вчинених нею злочинів.

У своїх висновках Орест Масикевич послуговується численними повідомленнями преси про жалюгідність становища радянської молоді, позбавленої елементарних умов людського існування. У статті «Молодь в СРСР» він наводить кричущий факт: «В Чернігові хлопчисько вкрав щось з руки проходжого й пустився втікати. В погоні за ним поліція прийшла аж під дзвіницю. Хлопець поліз на дзвіницю і відтам кидав в поліцію, що мав. Вкінці поліція зайшла до нього нагору. А там? Це було зимою. Обідрані діти під лахміттям. Стулені один коло одного лежать, гріються. Між ними кілька трупів»². Не кращою виглядала ситуація з тими, що відвідували школи. Газети «Правда» та «Известия» часто публікували листи вчителів і директорів шкіл, в яких ішлося про неприпустимість поведінки школярів. Озброєні ножами й револьверами, учні проводили час в постійних крадіжках і кровавих бійках.

Найбільше автора статті обурював той факт, що замість добре налагодженої системи виховання школярів, побудованої на загальноприйнятих у світовій практиці нормах моралі, радянський уряд запровадив закон про однакову відповідальність за злочини як дорослих, так і неповнолітніх, в тому числі і закон про застосування смертної кари. Складну ситуацію в системі радянського виховання не здатні порятувати ні комсомольські, ні піонерські організації, бо, робить висновок Орест Масикевич, «матеріальні умовини життя радянської молоді унеможливають бути людьми. Ні здорового приміщення, ні хліба, ні ідеалу». Втім він не впадає у відчай, бо, на його переконання, в СРСР є ще молодь, що «хоче нового життя, життя, як у цілому світі, і за всяку ціну хоче видобутися з жахливої школи нового виховання». Це, як запевняє Орест Масикевич, молодь поневоленого українського народу, яка з самого початку не хотіла прийняти вчення нових учителів, бо мала велику віру в майбутнє, оперту на героїку славної української минувшини. Як і попередні статті, публікація «Молодь в СРСР» завершується традиційним прогнозом, в якому наголошується на гуртуванні української молоді з тим, щоби порахуватися з «червоною гідрою». «Побоювання більшовицької влади за молодь

1. Там само.

2. Там само.

України, зудари на кожному кроці з українськими контрреволюціонерами, з терором і саботажем над всім більшовицьким вказує, що от-от і виб'є година пімсти. Куймо мечі!»¹, – наголошується в заключних рядках статті.

Отже, звертаючись до тем міжнародного життя, Орест Масикевич у своїй публіцистиці довоєнного часу так чи інакше торкався й української проблеми. Але, зрозуміло, повнішого осмислення вона набула в статтях на теми власне українського життя.

Публіцистика Ореста Масикевича 1930-х років, як зауважує Любов Василик, «написана під помітним впливом Д. Донцова з її політичним волюнтаризмом, неоромантичним піднесенням та патетичним риторизмом. Вона перейнята настроями і сподіваннями передгрозової епохи, державницькими закликами»². У центрі цілої низки статей Ореста Масикевича, опублікованих у серпні – вересні 1935 р., домінують роздуми над минулим і сучасним України, часами звияжної слави і надії на цілковиту волю, причинами поразок і розчарувань. У них автор спирається на ідеї поезій Тараса Шевченка про наших предків, які здобували для свого народу і славу, і волю. Як зазначається у статті «Було колись – вміли панувати», великий поет «учив мільйони своїх братів, учив мільйони своїх дітей, щоб вчилися на минулому, щоб брали приклад від своїх батьків, від тих, що вміли панувати»³, тобто жити вільним життям. Отже, знати своє минуле, вчитися на його досвіді – важливо для публіциста тому, що «народ, цілі покоління українського народу, призабули науку Апостола й заповіт Пророка». І це призводило і призводить до сумних наслідків: «Брехливі московські демагоги, сусіди-хижаки підбили Батьківщину під своє панування. І не змінилося нічого; панував над Україною білий цар, – гнобили український народ; запанував червоний цар, – те саме». Але навіть у такій драматичній і почасти трагічній ситуації Орест Масикевич не втрачає надії, не впадає у розпач і зневіру. Він знає, де можна знайти сили для боротьби, де шукати ідеал майбутнього: «Як батьки добували і славу, і волю, то й сини зуміють піти тим самим шляхом боротьби». Для цього необхідно сформулювати новий тип борця, бо «в житті здобуває всі права лиш той, хто хоче і вміє боротися». Цей новий тип борця, який в єдності й організованості з усім народом «поведе Українську Націю до Перемоги», повинен володіти високим почуттям національної гордості і розуміти справжній сенс своєї визвольної місії.

1. Там само, с. 2.

2. Василик Л. Орест Масикевич. Життя і творчість: Навч. посібник / Любов Василик. – Чернівці, Рута, 2004. – С. 20.

3. Масикевич О. Було колись – вміли панувати / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – Ч. 1947. – 29 серп. – С. 1.

У статті «Борімося – поборемо» Орест Масикевич возвеличує діяльність студентської організації «Запороже», заснованої в Чернівцях 26 травня 1910 р. В його ряди влилися «міцні ідейно», «вперті і з вірою в перемогу» юнаки, які взяли на себе завдання «виховувати в гарті нове, здорове покоління, щоб у дану хвилю віддати його на услуги Батьківщині»¹. «Запорожці» силами театрального гуртка і хору розгорнули широку просвітницьку роботу серед буковинців, спрямовану на пізнання історії України, виховання патріотичних почуттів, популяризацію спортивних ігор з тим, щоби прививати оптимізм і віру в національні сили.

Свою діяльність «Запороже», за словами Ореста Масикевича, побудувало на націоналістично-державницькому ґрунті, «на традиціях старого Запоріжжя, славних лицарів Великого Чину». За прикладом буковинців студентські організації створилися у Львові, Кракові, Празі, Варшаві.

Багато місця у публіцистичних виступах Ореста Масикевича відведено не тільки образів нового українського борця, а й образів нового українського громадянина, національно свідомого, одержимого ідеєю Української держави. При цьому автор неприховано говорить про причини політичних і воєнних поразок українців. У статті «Національна свідомість» наголошується: «Ми всі знаємо одну з найбільших причин наших невдач у визвольній боротьбі. І досі нема в нас національної єдності, щоб скувала нас в одну крицеву волю, щоб створила необхідне зрозуміння між провідниками а широкими масами, щоб відперла відчуженість, щоб кожної хвилі бути готовими скермувати свою вибухову силу на шлях боротьби проти відвічних ворогів української державності»². При цьому Орест Масикевич задається відвічним українським питанням: чому попри стільки жертв українці опинилися під московським чоботом і польським нагаєм? Відповідь проста і зрозуміла: «Не було національної єдності, не було ясно окресленої цілі і не було одностайності іти до одної цілі одним шляхом». А як виглядають наші справи сьогодні? Чи знінилося щось на краще? Чи врахували ми помилки наших попередників? Авторіві складно однозначно відповісти на ці питання, тому він, враховуючи поточну політичну ситуацію, примушує читача взяти на озброєння таку тезу: «Найкраще в світі – це бути найщирішим сином своєї Батьківщини». Бо ніхто з чужинців (хіба що за окремими винятками) не захоче боротися за побудову Української держави, а отже, завше треба покладатися на власні сили.

Особливо Ореста Масикевича непокоїть те, що й досі дехто сподівається

1. Масикевич О. «Борімося – поборемо» / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – Ч. 1903. – 7 лип. – С. 1.

2. Масикевич О. Національна свідомість / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – Ч. 1936. – 15 серп. – С. 1.

на «підлесні обіцянки ворога», що він «промостить їм шлях без боротьби, без жертв, без крові». Водночас автор щиро вірить, що ще залишилися вояки, які пам'ятають звияги князів Святослава, Ярослава Мудрого, гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та інших українських героїв, які «свято присягли перетворити український нарід в сильну націю, відбити загарбані землі й стократно відомститися». Бо хто хоче бути вільним, повинен сам це здобути, хто хоче бути щасливим, повинен сам боротися за своє щастя, а хто хоче перемогти, повинен бути сильним. «Щастя не в спокою, а в боротьбі», – підсумовує публіцист і вірить, що українці «під стягом українського націоналізму» прийдуть до перемоги, тобто побудови самостійної держави.

У статті «Бути, чи не бути» Орест Масикевич висловлює занепокоєння стосовно того, що плине час, а українська справа не знаходить втілення в реальність, бо й досі дехто вірить, що світ змилюється і поверне українцям їхні землі. На ці та інші питання Орест Масикевич іронічно відповідає питаннями: «А не знають наші галасливі патріоти, що за чужу працю треба заплатити? А як майбутня Українська держава стане платити всім своїм спільникам і погоничам своїм багатством, що на них кинули оком «держави-приятелі України», то хто буде тоді паном українських земель?»¹. Питання справедливі і глибоко актуальні й сьогодні.

Про деякі інші негативні риси тодішнього українця – несміливість, боягузтво, поклоніння чужому і байдужість до свого – йдеться у статтях Ореста Масикевича «Вина не в планетах, а в нас самих...», «Скажимо собі правду в очі!», «Критика» та ін. «Найтяжче писати тоді, як треба вичисляти гріхи своїх; не тому, що забирає багато місця, але встидно самому, встидно за них, встидно перед світом»², – зізнавався письменник. У кожному негативному явищі, яке стосувалося українців, він прагнув знайти причини, намагався пояснити те явище з погляду історичного часу, при цьому робив це дуже делікатно, щоб не принизити людину, не вразити її гідність. «Невдачі всякого рода, відвічне поневолення й зневіра в свої сили так вкорінилися в наші душі, що не один просто боїться слова «сила». Не може зрозуміти, як то можна протиставитися силі ворога, як можна щось здобути без помічі другого і як можна, щоб його поважав хтось без того, щоб найшлася людина, яка б звернула увагу комусь на нього. А до цього всього ще й не вільно сказати, що ми щось злого зробили, що маємо гріхи за собою, або й тепер, в деяких справах, стоїмо на злій дорозі. Урвати з гнилою традицією, – вважають за зневагу традиції... Є дві традиції.

1. Масикевич О. Бути, чи не бути / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – Ч. 1935. – 14 серп. – С. 1.

2. Масикевич О. Вина не в планетах, а в нас самих... / Орест М[асикевич] // Час. – 1935. – Ч. 1949. – 1 верес. – С. 1 – 2.

На першій традиції, традиції лицарства – вчимося мистецтва бути борцями, що їм забезпечена перемога, – а на другу традицію, традицію раба, скуленого попихача, розніжености й плачу – жбурляємо прокляття. <...> Орієнтуватися на таких, що бояться своєї тіни, не будемо, бо не хочемо й не сміємо», – наголошував письменник у статті «Вина не в планетах, а в нас самих...». Він був схильний до того, щоб кожную нову справу розпочинати без оглядки на минуле, не керуватися віджилим і безперспективним принципом «якось то буде», а впевнено йти вперед, покладаючись на власні сили.

Вістря своєї критики Орест Масикевич спрямовував проти прибічників «плазунського світогляду». Їх кар'єризм, практицизм і переймання тільки власними інтересами, за спостереженнями публіциста, фатально позначається на політичному, культурно-просвітньому і соціально-економічному житті загалу. Під політикою вони розуміють «або велике корито, що з нього треба черпати наживи (дослівно!) для себе, цілої рідні і своїх поколінь, а щоб до цього дійти, треба бути завжди в погоні за посольськими мандатами. Це т. зв. активний політик цього «духу», що загрожує українському життю. Є ще й пасивні політики цього самого калібру, що «все розуміють», але «ще чекають, ще»... Заплатити вкладку до якогось культурно-просвітнього товариства – це праця на культурному полі. Кричати на все горло: «Свій до свого», а купувати в чужинця, в жида, – це розуміння розбудови власної торгівлі і промислу!? <...> За цим філістерським характером, за матеріальними вигодами, за страхом перед своєю тінню – ще не одно криється: в хаті говорить по-чужому, (хто? – патріот!), української преси навіть і не бачить. Зате передплатує чужі часописи, що навіть вороже ставляться до українського питання»¹.

У середовищі представників «плазунського світогляду» часто народжуються люди, які в будь-чому бачать тільки негатив і за будь-якої нагоди критикують навіть те, що заслуговує на похвалу, вбиваючи в такий спосіб добру ініціативу. «Попри невдачі, що їх зазнав недавно цілий український нарід, попри невдачі й недостатки, що з ними стрічаємося так часто, стоїмо віч-на-віч ще й з різними одиницями й групами всякої барви й калібру, що шляхом зарозумілості, безхребетної партійної ворожнечі й інтриг, вважають за кінцеве паралізувати кожний творчий початок, кожний творчий почин, щоб мати потім вдовілля казати, що в нас нема діла і єдності нема»², – з гіркою іронією писав публіцист у статті «Критика».

Багатьма своїми публікаціями Орест Масикевич утверджував думку про необхідність відродження українського села, в якому має бути ощадна каса,

1. Масикевич О. Скажім собі правду в очі! / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – Ч. 1942. – 23 серп. – С. 1 – 2.

2. Масикевич О. Критика / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – 18 серп. – Ч. 1938. – С. 1.

читальня, театральний і хоровий гуртки, що сприяло би збереженню народних традицій та обрядів, а водночас зміцнювало би почуття національної гордості. Український селянин, на переконання Ореста Масикевича, має бути добрим господарем, належно освіченим, але передусім він повинен бути свідомим українцем (статті «Використовуймо себе для себе!», «До відродження наших сіл» та ін.).

Збереження української нації, її самобутніх рис Орест Масикевич вбачав у побудові самостійної Української держави. Здобути її, вважав він, можна тільки збройним шляхом. Перед собою і своїми соратниками він ставив конкретну мету – «об'єднати мільйони українських мас до одного спільного чину, одної національної ідеї, до нового зриву, до великої національної революції. Український народ, свідомий своєї цілі, мусить зрозуміти, що в житті є лиш одне право й один закон – Сила»¹. У своїх державницьких прагненнях Україна, за Орестом Масикевичем, опинилася між двома вогнями. На Сході Москва, «червоний кат», терором і голодом стримувала волелюбні прагнення українців. На Заході, у Польщі, українські політики вдалися до безнадійних дипломатичних переговорів. Унаслідок цього Україна не змогла витримати боротьби на кілька фронтів. Натомість «і Москва, і Польща стали шукати собі союзників на Заході, щоб таким чином забезпечити себе, щоб міжнародними договорами закріпити свої кордони»². Вихід із складної ситуації, в якій опинилася Україна, Орест Масикевич вбачав у ширенні націоналістичного руху: «...На широких українських землях родиться нове життя, нове покоління. Перед скорим майбутнім тремтять мури Кремля і дрожить Варшава. Повстає нова провідна верства, що з вірою у свої власні сили і готова до збройної боротьби біжить під прапором націоналізму назустріч Перемозі. Вона не вагається: «Бути чи не бути». Мільйонів крик: «Бути!». Отже, на тодішні переконання Ореста Масикевича, Українська держава могла постати тільки внаслідок збройної боротьби, очоленої вождями націоналістичного руху.

Рання творчість Ореста Масикевича, примітна вишуканістю форми та інтелектуальною образністю, актуальністю тем і проблем та оригінальністю їх художнього втілення, помітно вирізняється на тлі української літератури міжвоєнного часу. Однак потужний мистецький старт брутально обірвала війна й десятирічне ув'язнення у тюрмах більшовицької диктатури, внаслідок чого стрімка творча хода молодого автора фактично так і не змогла відновити своє статус-кво.

1. Масикевич О. *Право сильного* / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – 4 серп. – Ч. 1927. – С. 2.

2. Масикевич О. *Бути, чи не бути* / Орест М[асике]вич // Час. – 1935. – Ч. 1935. – 14 серп. – С. 1.

САКРАЛЬНА ПАРАДИГМА РАННЬОЇ ПОЕЗІЇ ДМИТРА ЗАГУЛА

Через понад століття після появи перших віршів Дмитра Загула (1890 – 1944) доводиться констатувати, що доробок цього самобутнього українського поета-символіста, уродженця Буковини, надто повільно й нерішуче залучається до наукового обігу, а його оригінальна художня, перекладацька й літературознавча спадщина дійшла до читача лише фрагментарно, що, ясна річ, не дає можливості цілісно представити творчість митця як явище в історії української культури. Одну із причин такої непоквапливості в підході до письменника Г. Черниш вбачає в тому, що «його ім'я звично асоціюється з символізмом, течією, про яку маємо досить приблизне уявлення. Український символізм не мав виразного національного обличчя. В його лавах не було жодного теоретика, та й поетичних талантів, відверто кажучи, бракувало. Був символізм не лише слабким на гребені хвилі, а й нетривалим»¹. Так чи не так, але, зрозуміло, кожен талант заслуговує на всебічне вивчення, надто ж, коли ще не всі його складники взято до уваги.

Дослідники ранньої творчості Д. Загула оперували здебільшого збірками «З зелених гір» та «На грані», що вийшли в столичних видавництвах відповідно 1918 і 1919 рр. Далеко не всім навіть дуже уважним історикам літератури перших десятиліть ХХ ст. відомо про ще одну збірку раннього Д. Загула, що мала назву «Мара» (із підзаголовком «З червоного року») – її також надруковано в Києві 1919 р. Вона вийшла під псевдонімом Г. Юрисіч, що, очевидно, утруднювало ідентифікацію справжнього прізвища її автора, а знищений майже весь тираж книжки не давав дослідникам можливості залучати її до огляду творчості Д. Загула зокрема й українського літературного процесу 1910-их рр. загалом. Обставини публікації та історичний контекст народження «Мари» детально представив Б. Мельничук у «Буковинському журналі»².

1. Черниш Г. Дмитро Загул // Історія української літератури. ХХ століття: У 2 кн. – Кн. 1. 1910 – 1930-ті роки: Навч. посібник / За ред. В. Г. Дончика. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1994. – С. 231.

2. Мельничук Б. «Ти кажеш: брат... Я скажу: кат і хам!» // Буковинський журнал. – 2015. – № 4 (98). – С. 15 – 21.

Рання творчість – яскравий вираз модерністського світогляду Д. Загула. Ще сучасники поета стверджували, що їй властива символістська манера письма. «Так чи інакше символізм ми мали, і в першу чергу представником його був Дм. Загул»¹, – наголошував А. Лебідь. А М. Зеров відзначав, що «серед українських поетів, що виховалися на російських символістах (переважно) Дмитро Загул був одним із тих, що мали найбільш витримане світовідчужання. Тому серед своїх літературних товаришів він видавався за найбільш виразного і сталого». М. Зеров характеризував Д. Загула як «літерата, що виховувався на латинських класиках і зростав у атмосфері, дуже далекій від модних нині гасел і навичок стилістичних»². Сучасний літературознавець Ю. Ковалів зауважує, що Д. Загулові властива «висока техніка віршування», а його поезії «притаманне універсальне розуміння символістського дискурсу, глибоке зацікавлення культурою мовленнєвого милозвуччя, ритміко-інтонаційними засобами, фольклорними та біблійними інтертекстами»³.

Один із важливих проявів модерністського світогляду Д. Загула – Біблія як чинник творчого натхнення, джерело мотивів, образів, символики, алюзій тощо. Поет глибоко знав світову класику. «...Цей письменник, – писав про Д. Загула в 1927 р. О. Білецький, – насичений враженнями від літератур усіх часів і різних народів – од Біблії до «Фауста» Гете, від «Книги пісень» Гейне до творів сучасної німецької лірики, від античних поетів до російського символізму в особі Бальмонта, Брюсова та інших»⁴. Але знання Біблії як шедевр світової культури в Д. Загула доповнювалося ще й тонкими релігійними переживаннями, тому кожен використаний у художньому творі образ, сюжет чи мотив Старого й Нового завітів проходили через серце й душу мистця-християнина, робили його поетичний твір надзвичайно емоційним і вражаючим за змістом. Власне, погляди Д. Загула на Біблію увиразнюються також двома епіграфами до циклу «На біблійні теми» із збірки «З зелених гір». У першому випадку – це рядки із сонета К. Бальмонта (Передо мной заветные страницы, / То Библия, святая книга книг. / Людьми забытый, сладостный родник, / Текущий близ покинутой станицы), а в другому – вислів Гете: «Із Біблією омолодиться кожне покоління»⁵.

1. Лебідь А. Од символізму до революційної літератури // *Життя й революція*. – 1925. – № 6-7. – С. 31 – 35.

2. Зеров М. Дмитро Загул. Наш день // *Зеров Микола. Українське письменство*. – К.: Основи, 2003. – С. 435.

3. Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець XIX – поч. XX ст. – Том 3: Усподіваннях і трагічних зламах. – К.: Академія, 2014. – С. 87, 92.

4. Білецький О. Дмитро Загул // *Білецький О. Збір. праць: У 5 т.* – Т. 3. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 93.

5. Загул Д. *З зелених гір: Поезії*. – К.: Т-во "Час", 1918. – С. 71.

Рання творчість Д. Загула-поета інколи балансувала на межі міфо-ритуального та християнського світів і це поєднання, можливо, прийшло із дитячих вражень. У своїй «Автобіографії» 1927 року поет писав, що в дитинстві він слухав гуцульські історії «про чари лісів, потоків та скель, про лиху силу, що в образах нетрудних, пекунів, щезників, перелесників, нявок, лісовиків, чугайстрів, аридників і т. п. шкодять селянинові [...]». Чув я про добрих духів богів, про чарівних рахманів, що ходять голі під нами горініж, про країну вирію, де сонце ніколи не заходить, та про всякі інші чудесні справи, що будили живу дитячу уяву»¹. Як знову ж зауважував М. Зеров про Д. Загула, «поет, очевидячки, може талановито і впевняюче відбити тільки те, що органічно «виросло в ньому», – а справжній характер Загулового хисту рідніший і ближчий до його «споглядальних» поезій 1919 – 1920 рр.»².

Поема Д. Загула «Над Йорданом» (1913) – цікава спроба ще не зовсім досвідченого поета поєднати народнописенну поетику із біблійним мотивом. Однак спостерігаємо бажання пов'язати національне українське із загальнолюдським. Цей мистецький досвід знайде повноцінне художнє вираження в Загулових переспівах Екклесіаста та Пісні пісень.

Т. Салига стверджує, що християнські ідеї «формували естетичні основи літератури, урізноманітнювали її стилі, форми, збагачували зміст. З далеких епох до нас дійшли не тільки твори на церковно-релігійну тематику, написані богословами з метою ширення християнства, а також твори світської спрямованості, в яких зображено суспільно-життєві явища, освячені християнською мораллю та релігійним світовідчуттям»³. Художній переспів Д. Загулом Екклесіаста вказує на ще один важливий аспект взаємодії Святого Письма та мови, українського художнього слова: ідеться про вкрай важливі два аспекти. З одного боку, мається на увазі вплив Біблії на художньо-естетичне формування стилістики, засобів вираження мови, а з іншого, – на її світоглядно-філософські можливості передачі найважливіших концепцій та ідей homo religiosus – людини релігійної:

*О, суєта над суєтами!
все создано для тлі.
Все суєта під небесами,
все порох на землі. <...>*

1. Загул Д. Автобіографія // Самі про себе. Автобіографії українських митців 1920-х років. – К.: Кліо, 2015. – С. 210 – 211.

2. Зеров М. Дмитро Загул. Наш день // Зеров Микола. Українське письменство. – К.: Основи, 2003. – С. 436.

3. Салига Т. Молимося, Боже єдиний // Слово благовісту: Антологія української релігійної поезії / Упоряд. Т. Салига. – Львів: Світ, 1999. – С. 6.

Бо рід за родом вимирає.
летить за роком рік,
А небо синє і безкрає
не рушиться вівік.

Можна стверджувати, що за своїми художньо-естетичними параметрами переспів Екклезіаста Д. Загулом – одна з найцікавіших вершин українського письменства в освоєнні Біблії. Важливим засобом творення в цьому тексті відчуття всеприсутності *sacrum* стало, безсумнівно, вживання (як, наприклад, у Т. Шевченка) церковнослов'янізмів української редакції, припасованих до художньої стратегії передачі духу Святого Письма. Застосовуючи до поетового переспіву теорію біблійного ґлокалізму, сформульовану І. Набитовичем, можна зауважити ще одну важливу деталь поетики Д. Загула. Під *біблійним ґлокалізмом* І. Набитович розуміє «багатоаспектне сприйняття біблійними наративами мистецького втручання, адсорбцію й трансформацію традицій, культури, менталітету того чи іншого народу та постання художніх творів, створених на основі Біблії, з різнорівневими біблійними структурами (таку здатність породжує, зокрема, фрактальна структура Святого Письма), в яких вплив національних відмінностей і особливостей, однак, не залишає сумніву щодо їх народження на субстраті Книги Книг»¹. Дослідник трактує біблійний ґлокалізм як явище парадоксальне: воно «доповнює й розширює перспективу літературознавчого дослідження й дає можливість розглядати художні тексти, у яких присутні різнорівневі біблійні «сліди» (чи, беручи ширше, «сліди» *sacrum*), не тільки як результат діяхронічного розвитку та тривання літературної традиції чи синхронну інтертекстуальність, а й як додавання до цих двох перших іншої, ширшої перспективи: біблійне ядро-зерно (під цим можна розуміти певного рівня елемент-інтерпретант, запозичений із Біблії як цілісного макроінтерпретанта: образ, мотив, сюжет, алюзію тощо), розростаючись зсередини (метафорично – як з зернятка, в якому закладено програму розвитку, виростає певний рослинний вид з певними індивідуальними особливостями), за рахунок творення нових художніх смислів, їх трансформації та розвитку на різних типологічних рівнях – ґенологічному (жанровому), морфологічному, тематологічному, стильовому, поетикальному. Біблійний ґлокалізм можна, таким чином, окреслити як обернено-симетричну перспективу до бачення крізь призму літературної традиції»². Загулів переспів

1. Набитович І. Універсум *sacrum*'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму). – Дрогобич-Люблін: Посвіт, 2008. – С. 98.

2. Там само, с. 99.

Екклезіаста, власне починаючи від ґеологічного рівня й до стильових засобів вираження, демонструє, як біблійний текст «проростає» на національному художньому ґрунті й отримує нові мистецько-символічні, аксіологічні, естетичні конотації.

Ю. Ковалів точно підмітив, що «переживання національної катастрофи і масштабної деградації під лицемірними гаслами спонукали Д. Загула до перечитування Св. Письма, ремінісценції якого часто спостерігалися в його ліриці»¹. Деякі з поезій збірки «З зелених гір» (1918) виступають своєрідною прелюдією до збірки «Мара». Ліричний герой почувається, що він, як і його народ, «у неволі / Невідривне ярмо волочить». Він, як і пророк Єремія, – чужий серед свого народу, намагається заховатися від отих «вічних рабів», які не усвідомлюють свого рабства (вірш «Хто подасть моїй голові воду...»). Ті ж профетичні мотиви вловлюються й у поезії «Де сурма уст твоїх, пророче...» – переспіві пророка Осії. Разом із інвективами «Народ мій слухати не хоче! / Оглух, осліп і занімів» тут виразно звучить мотив, який набув багатогранної мистецької трансформації в «Марі», – мотив навали з півночі, яка несе з собою поневолення, зокрема й через поклоніння чужим богам:

*Гряде! летить орел півночі
На непокірний, грішний край.
До сурми! праведний пророче!
Тривожну пісню їм заграй!*

Збірка поезій Д. Загула «Мара» – своєрідний мистецький приклад поєднання біблійного тексту та художнього його освоєння й, водночас, проєкцій біблійних (зосібна апокаліптичних) мотивів у животрепетні проблеми сучасності: воєн, смерті, трагічного світовідчуження кінця одних епох і початку інших.

У вірші «І ось, настав останній час!..» маємо апокаліптичну зустріч часів сакрального та профанного: євангельського часу, коли «вмер розіп'ятий за нас», та часу тектонічних зрушень сучасності. Елементом поєднання цих двох просторів стає кров, яка в різних релігіях завжди була містичним символом, а в християнстві має розлогі містичні семіотичні прояви. Цю кров дзюбатимуть «кроваві круки», й «вона впаде в останній раз / На наші діти, наші внуки». У християнських апокрифах існувало повір'я про те, що під місцем, де стояв хрест Розіп'ятого, було поховано першу людину – Адама. Свята кров, що витікала з Ісусового боку, обмила Адамів череп, очистивши тим самим людство від гріхів.

1. Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець XIX – поч. XX ст. – Том 3: У сподіваннях і трагічних зламах. – К.: Академія, 2014. – С. 87, 92.

І. Набитович наголошує, що «*sacrum* є однією з найважливіших субстанцій людського існування, квінтесенцією релігійного світовідчуття й буття *homo religiosus* – людини релігійної». Зокрема, зауважує цей же дослідник, *sacrum* та *profanum* «розглядається загалом як опозиційна, але не обов'язково протиставна пара. Латинське *fanum*, *fani* – це ще одне окреслення святости, освяченого локусу. У первісному значенні терміном *fanum* означалася процедура освячення місця під святиню, а надалі – й саму святиню. Таким чином, *pro-fanum* – це місце перед святиною. Такий локус залишається під її омофором, однак до нього не стосуються ті заборони і обмеження, які діють у самій святині. [...] Пауль Тіллх вказує на один із контрастів до слова *sacrum* – *секулярне*, яке є менш виразним, ніж слово «профанне», однак воно набрало конотацій «нечистого»; у той час, хоча й *profanum*, і *секулярне* – це те, що не є *sacrum*, *секулярний* – як термін – залишається нейтральним. Разом з усім усе *секулярне* є потенційно священним, тобто воно є доступним для освячення».

У Загуловому вірші «І ось, настав останній час!..» кров, що її переносять круки, «падає» на людських дітей із дзьобів символу війни, смерті, розкладу. Тому й, «*юрба синів Твоїх безбожна*», яка «*вже йде по чорних вулицях*» (*курсив мій*. – В. А.) – це заражена большевицьким безбожжям російська революція, народжена з крові з кривавих дзьобів хижого птаства. В інтертекстуальній перспективі цей образ можна сприймати і як цитату Одкровення Івана Богослова: «І побачив я одного янгола, що стояв на сонці; і кликав він голосом великим, глаголючи усьому птаству, що літало посеред неба: ходіть і зберіться на вечерю великого Бога, щоб їсти тіла царів, і тіла тисячників, і тіла сильних, і тіла коней, і тих, що сидять на них, і тіла всіх вольних і невольних, і малих, і великих» (Од., 19: 7). Алюзію тут можна було б додати й паралель цього апокаліптичного хижого птаства до хижого символу Російської імперії – двоголового орла, який вигодував кров'ю поневолених Росією народів «синів безбожних». Розширення цього апокаліптичного простору всесвітньої війни, смерті й розрухи постає у вірші «*Sic transit...*» з циклу «*Poesia militans*», який не входить до збірки «*Мара*»:

*Прийшла година лютій карі,
в руїнах вітарі
Поблідли жемчуги в тіярі...
Загнали блискавиці в хмарі,
заплакали царі.
На європейському цвинтарі
в руїнах вітарі.*

Наступні два твори «Мари» – «Думо скорбна моя...» та «Це Ти – це знову Ти, мій Спасе...» – своєрідне продовження та розгортання символічного ряду прем'єрного вірша збірки. Перша з них становить своєрідне розширення профанного простору поезії «І ось, настав останній час!..». Тут «чорні круки летять / кров'ю кроплять лани», над якими «мерехтять прапори чужини». На рідній землі воює «сармат», який поєднався із «недавніми монголами». Шляхта та козаки вважали себе нащадками сарматів, тому алюзійно під першими тут можна би окреслити ті сили в Україні, які підтримали російських більшовиків; під другими розуміються росіяни як нащадки азійських орд. Другий із цих віршів стає символічним продовженням і розгортанням сакрального простору, особливим повторенням євангельського хронотопу, де Спас знову «розіп'ятий на змученій землі», а синекдоха хреста, де стратили Месію, стає маркером у просторі всесвітнього апокаліпсису, який, очевидно, навіяний Першою світовою війною, розвалом імперій і поразкою визвольних змагань українців:

*Хрести, на котрих за людей ти розіп'явся, –
Чорніють у всесвітньому вогні.*

Образ круків, як передвісників і носіїв смерті, повторюватиметься й в інших поезіях збірки. Постійно повторюючись, цей образ стає лейтмотивом смерті, поневолення, зневаги для рідного краю від росіян-окупантів. У вірші «Дзвонить гомін стоголосим гомоном» у ліричного героя «давнішнім ворогом, північним вороном, / серце встосотне розіп'ято». Тут нашестя цих «північних воронів» набуває апокаліптичного забарвлення:

*Крають край наш армії варварів,
Топчуть-топочуть чоботами...
Крячуть на крівлях кривавими барвами...
<...>
Сонце сміється над нашими трупами...
Покриті ми плямами, гаслами п'яними –
Прибиті страхіттями – круками.*

Ті ж апокаліптичні мотиви, де символ круків стає домінантним, розгорнуто й у вірші «Північні півні...»:

*Північні півні на півдні запіяли: кров!
Полями плями без тямі посіяли знов.*

Алітераційне повторення глухого «п» та поєднання «кр», «вн», «вдн», «п(о)л» передає глухість і непевність апокаліптичного часу, коли «на кожній кривлі криваво-гнівні / круки сидять...».

Таким же бачиться ліричному героєві й натовп тих, хто святкує «первое мая» (вірш «По вулицях тягнулася стотисячна маніфестація...»). Символіка смерті тут наповнюється художніми мікродеталлями, пов'язаними з комуністичною ідеологією: «воронів зграя» зійшлася «під трибунами – червоними ешафотами»; над ними вгорі «прапори скривавленими плахтами». Це часи, коли «горлаті плакати в болоті маячать», а «окружені круками душі віщують: / Що кров'ю десь окроплено ріллю...» («Заплющу очі, хай не плачуть...»).

Додаймо, що в Загуловій поезії, яка має сакральну перспективу, колористика теж набуває важливого символічного значення. Вірш «Порозпліталися гірлянди...», опублікований у першому числі «Музагету» за 1919 р., контрастована протиставленням білого та червоного кольорів. На цій основі побудоване художнє символічне порівняння червоної Росії (червоні маки та червоні троянди) та України (білі лілії й білі бігонії): «Янголом помсти понад степами / Порозсипаю квіти червоні...». Цей сецесійний мотив має й християнське закорінення, оскільки лілея є символом Марії Богородиці.

Разом із тим у деяких віршах того періоду колористика стає важливим принципом творення художнього світу, дозволяє передати його велич та красу – у поєднанні з релігійною символікою служби Божої:

*Вечір чаром зачервонив
Монотонне плесо, –
Хтось в чарівнім царстві тонів
Відправляє месу.*

Водночас малиновий колір – колір козацьких прапорів («Малинова наша мрія – наш воскресний день»), накладаючись на християнські переконання поета, породжує поєднання символіки Марії – Матері Божої («скорбно слухає» «ще не чуваних пісень») та України, якій своє серце віддає мистець (що «гострить ясну зброю»). У цьому контексті варто згадати вірш «Чи не марні марю мрії...», який не увійшов до збірки «Мара».

Деякі твори «Мари» мають певні жанрові ознаки молитви. Над краєм «кружляють озлоблені ворони» («Крукам волю віддай!») //...Нахлинули з півночі гості. Села в огні) і ліричний герой благає: «Спаси нас, помилуй, Господи, / В ці божевільні дні!» [16, 17]. Образ ворона, крука як нападника з'являється і в інших поезіях Д. Загула того періоду («Pereant morituri!»): «На бік, ворони! геть з дороги! / На вас горить наш лютий гнів!».

Сучасний ліричному героєві світ стає метафоричним віддзеркаленням світу занепаду Римської імперії, винної в розп'ятті Сина Божого. Христа в цьому алюзійному ряду можна ідентифікувати і як символ України: «І дерево, котре росло на ярмо / Зрубали ми для другої Голготи»:

*Невинного ми вдруге розпнемо,
І під хрестом розпалимо багаття...
А потім побожно зір свій зведемо,
І припадем перед Твоїм розп'яттям.*

Наступні два вірші збірки знову ж стають почерговим розгортанням просторів *sacrum* та *profanum* попередньої поезії. Якщо в першому катрені поезії «Згадаєм заповідь Христа...» – звертання до одновірців пам'ятати Ісусову науку, «Його любов, о любі браття!», із молитовним закликом: «Хай припадуть бліді уста / До розпростертого розп'яття», то в другому розгорнуто характерну для католицького обряду формулу покаяння *teu culpa*: оскільки Господа «розп'ято нашими руками», «караючий» має побити тих, що каються, «судними вогнями». У вірші «Ой, та не все ще доценту розбито...» вловлюється алюзія на ідеї російських більшовиків «зруйнувати все до основи», ідеї, у яких «в крові й вогні про майбутнє / стільки казок...» і їх переконання, що вони та їх ідеї посядуть місце Господнє: «Ми хутко досягнемо неба...».

Кілька наступних творів збірки «Мара» сприймаються як своєрідна паралель до пророцьких «плачів» над долею рідної землі, куди прийшли російські окупанти, котрі стають для ліричного героя-пророка втіленням усесвітнього зла. І якщо П. Тичина в тому ж 1919 році, коли вийшла друком збірка Д. Загула, виголошує: «Росіє, Росіє, Росіє моя! / ...Стоїть сторожтерзаний Київ...», то в останнього у вірші «Перекиньчик, запроданець Київ...», столиця «вітає гучно ворогів» і

*Заквітчаний червоними квітками,
Обліплений плакатами страхіть,
Стоїть, виголошує, розмахує руками:
«Кінець тобі, кінець! – жовтоблакить».*

В іншому вірші – «Чотиристатисячноуста столиця...» – поет порівнює столицю, яка піддалася червоному звірові, з вавилонською блудницею – «великою блудницею, яка сидить на водах многих; з нею блудодіяли царі земні, і вином її блудодіяння впивалися ті, що живуть на землі. [...] І я побачив жінку, яка сиділа на звірі багряному, сповненому імен богохульних, з сімома головами і десятима рогами. І жінка була одягнена в порфиру і багрянлицю, прикра-

шена золотом, коштовними каменями і перлами, і тримала золоту чашу в руці своїй, наповнену мерзотами і нечистотою блудодійства її; і на чолі її написано ім'я: таїна, Вавилон великий, мати блудницям і мерзотам земним. Я бачив, що жінка упоєна була кров'ю святих і кров'ю свідків Ісусових, і, бачачи її, дивувався здивуванням великим. І сказав мені ангел: що ти дивуєшся?...» (Одкр. 17 : 10 –15). Столиця поневоленої країни «розкинулась наче повія: / «Приходьте, прохожі, хто хоче! Неділя! / Давайте, будем веселиться» [...] Віддамся рабам – ботокудам!» І як Єремія, виголошує автор: «О, «мать городів» українсько-московських! / Де сором твій давній сховався?».

У вірші «Тебе розп'ято, мій рідний краю, знов...» накладання образів України та розп'ятого Христа уже не алюзійне, тут воно отримує повну інтерференцію. У такий спосіб відбувається сакралізація як географічного, так і символічного простору України, у який вторглися інfernальні сили. Однак ліричний герой вірить, що, як у євангельській історії відбулося воскресіння Христове, так і воскресне його рідний край. Поки що «скривавлений висить в терновому вінку / Твій труп поранений на хреснім дереві... ». Однак вороги і зрадники мають начуватися, бо прийде час воскресіння:

*Та горе їм, коли воскреснеш ти
І розіпрестреш благословенні руки.
Впадуть на голови тих зрадників хрести...*

У стилі старозавітних пророків поет закликає: «Воскресни краю мій, в новій могутній славі! / Розвій ворогів на чотири вітри!».

У вірші «Вороногровий кінь махнув розхристаним хвостом...» символіка апокаліптичних коней сконцентрована на одному з них – тому, що несе війну. Цей образ у Д. Загула безпосередньо поєднується із християнським образом хреста як символом страждання, де рідна земля ототожнюється з розп'ятим Месією: «Лежить земля хрестом – / Хрестом – / з опльованим Христом»; «...І світлий степ заслала тінь, / І трупи під хрестом – / Листом – / І ми хрестом...».

Воскресіння України-Христа ліричний герой очікує з великою вірою в серці: «Я хрест розп'яття в серці понесу / До ясного воскресного часу...», «Не псам, не псам краса моя!».

Однак у ці апокаліптичні часи поет-пророк залишається вірним своєму Богові: «Довго співає побожно / Серце святий псалом» (вірш «Я серце стисну, мов крицю...»). Власне тут знову ж можливе подвійне символічне прочитання, якщо ототожнити «в час катувань, розп'яття» Бога й Україну:

*Душа – побожна черниця –
Серед пожеж-вогнів,
Не перестала молитися
До Бога кращих днів...*

У міфо-ритуальному художньому просторі Д. Загула російський окупант уособлюється й у образі апокаліптичного звіра (вірш «Блакитним ранкам, білим дням...»): «З безодні встав червоний звір, / одвічний звір – / з-за всіх залізних брам». І якщо хтось називає цього російського звіра братом «з-за ґрат», то ліричний герой чітко окреслює його: він – «кат і хам». Червоний багатоголовий звір апокаліпсису уособлюється в стоголову смерть, яка нищить Україну:

*Танцює стоголова смерть
По селах, по містах –
«Війна серцям! Війна хрестам!...».*

Окупація силами червоного звіра рідної землі – це Божя кара. У поезії «Кара Господня!..» біблійна риторика переноситься в профанний простір поневоленої України й набуває Єремїїного запалу:

*Кара Господня! – плачте та кайтеся!
Знову безодня!
З честю і вжитками тут розпрощайтесь!
Кара Господня!*

Призначення мистця і мистецтва в такій ситуації – оспівувати загарбника («Лицарю царства прекрасного / Краще заграй! / Богові світу сучасного / Пісню співай!..»). Водночас світ поневолення ідентифікується із простором profanum, а світ мистецтва – із сферою sacrum: «Нащо небесна мелодія – / Музика сфер? / Слава для ката і злодія...» (вірш «Лицарю царства прекрасного...»).

Поет бачить своє завдання в іншому: його мистецтво як сакральний еліксир має служити зціленню людських душ. Він, за євангельським принципом, повинен вділити душам жебраків зі свого набутку «ранкове сонце – це серце моє...»: «Убогі душі я збагачу / Барвами власних фарб. / Жебрацькі торби озолочу / Беріть мій світ, мій скарб...»; Як Давид, каже поет, «я буду грати як ніч, так день / На гарфах ваших душ».

Подібний мотив профанації мистецтва в євангельській алюзії до вигнання Христом торговців із храму відчувається й у поезії «Odi profanum vulgus!» із циклу «Poesia militans»: «Як обійти юрбу купецтва, / Щоби дійти в свій влас-

ний храм?». У такому ж художньому ключі відбувається й протиставлення *sacrum* та *profanum* і в інших сферах буття в апокаліптичні часи. Концепт «раю» набуває у вірші «Лицарю царства прекрасного» інфернальних ознак «раю комуністичного» – пекла, де мучать і розстрілюють праведні душі:

*Шукають, хапають, стріляють –
«В чрезвічайку, ступай!»
По селах Комбіді гуляють
Коммуністичний рай!*

Подвоєння «мм» у концепті «коммуністичний рай» алюзійно акцентує на тому, що цей рай російського походження.

Фінальний твір збірки «Мара» «Наболіло моє серце, друзі...» завершує апокаліптичні картини «коммуністичного раю», які проектується на типовий український пейзаж, руйнуючи його первісну гармонію:

*...На землі лежать сухі покоси,
Де вогні-дими...
В золотому житі вже не дзвонять коси –
То мигочуть-гуркотять громи...*

Передзавершальний вірш збірки «Мара» стає своєрідним підсумком символу російської окупації України, яка трансформується в художньому світі в апокаліптичні візії судних днів. Поет-пророк висловлює тверде переконання, що час червоного звіра не безконечний, а комуністична імперія розвалиться. Нині, через століття після написання цих віршів, бачиться, що в них і справді закладені профетичні передбачення майбутнього комуністичної імперії (вірш «Вся ваша гра – істерика пуста...»):

*Збудуєте безумний Вавилон,
Але розвалить час ваш перший архитвір!
До зір доберетесь? Зруйнуєте закон?
Та чи встоїть з Одвічним вічний звір?*

В окремих віршах Д. Загула можна запримітити паралелі й відлуння біблійних мотивів, які трансформуються під впливом народнопісенної творчості, українського фольклору. Серед них можна б виокремити, наприклад, вірш «Повійте, вітри полудневі...», який власне є своєрідною піснею про кохання, однак пошук її основи відсилає до Пісні пісень:

*Повійте, вітри полудневі,
На мій таємничий садок,
Хай пахощі ніжні поллються
З моїх щонайкращих квіток.*

*З пахучих листочків поллється
Розкішний весни аромат,
Прийди, мій коханий, в садочок,
Так пишно розцвівся твій сад!*

У подібному ключі біблійного ґлокалізму можна шукати старозавітну основу вірша «Вже давно перестали морози...», де контамінація народнопісенної структури («Встань та вийди в садочок, прекрасна, / Я тебе на розмовоньку жду») плавно накладається на «сакрохронотопні» (І. Набитович) деталі: «Смоківниця листки розпустила». Майже пасторальним на цьому тлі виглядає вірш «Скажи мені, любий, де ти блукаєш?», у якому біблійний субстрат вгадується не за локусними означеннями, а ледь уловимими натяками на елементи старозавітної історії повсякденності. Такими ж поетикальними засобами творення сплаву українського та, сказати б, біблійного фольклору користується поет й у віршах «Та чому ти не брат мій рідненький...» та «Мій любий з верхів'я...», де саме на біблійну першооснову вказує лише локус місця дії: «Ти сказав би дівчатам Салиму» та «Я вас заклинаю, дівчата Салиму». Подібний поетикальний підхід реалізовано й у віршах «Зі мною з Ливана, сестричко кохана...», «Я нарцис Саронський, лілія долин...».

У вірші «Я, сестрички, до вас маю просьбу одну...» поет знаходить особливий художній підхід до Пісні пісень: ліричним героєм виступає тут не юнак, а закохана дівчина, яка характеризує свого коханого біблійним центоном:

*Його ноги стоять, як високі стовпи,
А підніжки у них мармурові
Мов величний Ливан, його зріст, його стан,
Мов той велетень в лісі кедровий.*

Д. Загул творить цілісні цикли любовної лірики, яка, з одного боку, наснажена українським народним фольклором, просякнута легким еротизмом і прославлянням кохання, і, з другого боку, глибоко закорінена в біблійні традиції, зокрема в Пісню пісень. Одним із найяскравіших прикладів такого еротичного екстазу кохання є вірш «Цілуй мене, милий, в устоська червоні»:

*Цілуй мене, милий, в устонька червоні
Я пестоців ждала давно
Твої поцілунки і ласки любовні
Солодші, ніж царське вино.*

Збірка Д. Загула «Мара» (Пам'ятка з червоного року) і його переспів Екклесіаста, окремі вірші перелому 1910 – 1920-их років демонструють занурення автора у світ Святого Письма, його релігійне світосприймання. Водночас ця орієнтація на біблійні образи, мотиви, алюзії, поетико-стилістичну систему Біблії є ознакою символістського світогляду автора, його модерністських шукань нових шляхів і мистецьких засобів вираження, національної одежі для сакрального слова.

***Слово і Час: Науково-теоретичний журнал.
– 2017. – № 2. – С. 44 – 53.***

ВІН ЗБЕРІГ «У СЕРЦІ ТЕПЛО РІДНОЇ МОВИ І КУЛЬТУРИ» (ДО 110-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ДЕНИСА ОНИЩУКА)

Вродливе, вольове й інтелігентне обличчя.

Хитро примружені очі й ледь помітна усмішка – ознака особливого дару сприймати різкі випаді дійсності з іронією і гумором, що допомагало з оптимізмом дивитися у майбутнє навіть у найдраматичніших ситуаціях, яких не бракувало на життєвому шляху.

Вишита сорочка – то не просто манера одягатися, а відкрите демонстрування власної національної приналежності й патріотичних переконань.

Виняткова шляхетність, людяність і щирість у спілкуванні з усіма...

Це тільки окремі штрихи до портрета письменника й педагога Дениса Івановича Онищука.

Він володів багатьма талантами. І за сприятливіших обставин міг би стати відомим ученим-натуралістом або математиком, зажити слави актора чи живописця, добитися чималих успіхів у спорті. Але фортуна розпорядилася по-іншому. Матеріальна скрута й безвихідь спонукали обрати той фах, про який мріяв найменше. Однак саме тут добився чи не найбільшого – людської шани і вдячності від численних учнів. До того ж учительська праця найкраще надавалася до поєднання з улюбленою справою ще з гімназійних часів – літературною творчістю, хоч часу на постійні заняття нею завжди бракувало.

Життя Дениса Онищука – це типова доля особистості, яка з волі суспільно-політичних подій опинилася поза межами рідної землі, але не дала себе розчинити в морі чужинецьких культур і традицій, ревно оберігаючи пам'ять про свій рід.

Народився Денис Онищук 20 січня 1901 року в багатодітній дяківській родині в селі Дорошівці (тепер Заставнівського району Чернівецької області). Тодішні селяни, як згадував пізніше письменник, «котрі розпоряджалися сякими-такими матеріальними ресурсами, старалися своїх дітей, особливо синів,

бо про доньок в той час ще й бесіди не могло бути, будь-що випхати «в пани». А це означало дати їх до будь-якої школи, по закінченні якої вони могли б мати якесь заняття, щоб не мусіти копатися лишень у землі, якої в численній родині по одруженні й відвінуванні дітей дедалі меншало». Іван Онищук прагнув дати добру освіту не тільки трьом синам, а й чотирьом дочкам. Але дяківської платні, яку він отримував, не вистачало на утримання великої родини. Тому разом із дружиною Євфросиною тяжко гарував коло землі.

Дитячі роки Дениса минули в селі Кліводи́н, куди батьки переїхали невдовзі після його народження. Тут хлопчик закінчив початкову школу, а відтак став учнем Кіцманської гімназії. З дозволу австро-угорської адміністрації викладання у цих навчальних закладах велося українською мовою. Учителі старалися дати своїм вихованцям не тільки міцні знання, а й прищепити їм почуття національної гідності, навчити глибокої поваги до культури рідного народу. Саме з їхньої ініціативи у вестибюлі гімназії на громадські кошти було встановлено погруддя Тараса Шевченка роботи скульптора Михайла Гаврилка. Під час Першої світової війни той бюст по-варварськи понівечили російські солдати, що викликало обурення і в учителів, і в учнів. Одним з улюбленців гімназистів був директор Агенор Артимович, згодом визначний учений-філолог, міністр освіти та віросповідання в уряді ЗУНР.

Надзвичайно багато для самоствердження себе в житті талановитий хлопець отримав від дідуся Созонтія (він, як і батько, також був сільським дяком) і бабусі Маргарити (Марії) Іваницьких, які проживали в селі Самушин. Школярем Денис щоліта разом із старшим братом Зиновієм гостював у них, слухав їхні життєво мудрі розповіді, милувався місцевими краєвидами, осягав таємниці краси й величі сивого Дністра. Немало дали Денисові й інші спілкування – розмови з дядьками (по матері) Іваницькими, які вчителювали в буковинських селах: Омелян – у Мамаївцях (у 1909 – 1914 рр. він ще й редагував газету «Каменярі»), Михайло – в Мосорівці й містечку Сереті, Григорій – у Миткові, Денис – у Банилові над Черемошем.

Вероніка, найстарша дочка Іваницьких, була одружена з учителем і письменником Іваном Бажанським, який директорував тоді у Вікнянській школі. Тож Онищуки нерідко провідували своячку. Під час таких okazій Денисові щастило користуватися великою бібліотекою Бажанських і розмовляти з Іваном Миколайовичем. Бесіди, за словами Дениса Онищука, з «піонером національно свідомого учительства Буковини» справляли на нього величезне враження, зміцнювали патріотичні настрої.

Отже, середовище, в якому виростав і формувався Денис Онищук, виховало його чутливим до історичної долі свого народу, сповненим палкого прагнення постояти за національні ідеали. Мабуть, саме це і спонукало рішучого

юнака включитися у діяльність українських патріотичних організацій. 3 листопада 1918 року він на Буковинському народному віче голосував за приєднання Північної Буковини до Західноукраїнської держави.

За два місяці до свого вісімнадцятиліття Денис влився в ряди Українських Січових Стрільців, а потім став бійцем Української Галицької Армії. У лавах УГА він пройшов від Львова до Херсонщини й Одещини. Улітку 1920 року повернувся додому, нелегально перейшовши державний кордон, за що був заарештований владою королівської Румунії і відправлений на кількатижневе ув'язнення.

Опинившись на волі, Денис відновив навчання в гімназії. Улітку 1922 року отримав атестат зрілості і вступив на математичний факультет Чернівецького університету. Але, на жаль, доля розпорядилася по-іншому. Наступного, 1923-ого, року він став студентом вже іншого навчального закладу – Бухарестського фізкультурного інституту, по закінченні якого з 1927 року вчителював у ліцеях різних міст: Фальтичен, Бельц, Романа й Хотина. З останнім мріяв пов'язати все своє життя. Тут він одружився з Олександрою Павлюк, учителькою історії й географії, розпочав будівництво власного будинку. Але на вимогу міністерства освіти змушений був переїхати подалі від окраїн Румунської держави. У 1938 році знову опинився в Романі, де пропрацював до 1951 року. Завершальний період його педагогічної діяльності припав на місто Сігет (1951 – 1963 рр.). У серпні 1966 року оселився в Гура Гуморулуї – рідному місті Ольги Кобилянської. Тут прожив до останнього свого дня – 9 травня 1975 року.

З юних літ Денис Онищук брав активну участь у культурно-просвітницькому житті краю, що підтверджує збережений до наших днів цікавий документ – посвідчення, в якому зазначено: «Драматична секція товариства «Буковинський Кобзар». Легітимація для п. Дениса Онищука, члена вище названої секції. Чернівці, дня 1.Х.1922». До цієї секції талановитий хлопець потрапив завдяки відомому акторові й режисерові С. Терлецькому, який побачив його гру в одній зі студентських вистав і запросив до свого театру. Тож Денисові пощастило виступати на сцені з такими знаменитими акторами, як І. Дудич, І. Дутка та ін.

Крім того, Денис Онищук працював у складі студентського товариства «Січ», українського товариства «Буковинський Кобзар», українського культурно-спортивного товариства «Буковина» в Бухаресті, популяризував український фольклор Румунії тощо. Але, зрозуміло, найбільше часу він старався віддати письменницькій діяльності.

Потяг до літературної праці Денис Онищук відчув ще в шкільні роки. Захоплення українською класикою, а найбільше – поезією Тараса Шевченка

та співомовками Степана Руданського, спричинили неослабне з роками прагнення створити щось і своє. Третьюкласником він написав два невеличких оповіданнячка, першим слухачем і критиком яких була мама. Зараз важко уявити, які почуття переживала тоді ця жінка, чутлива до всього прекрасного, бо й сама володіла неабияким мистецьким хистом розписувати узори килимів і навіть написала велику поему про сина Зиновія, коли той потрапив у російський полон. Але напевно можна сказати одне: вона, як уміла, підтримала перші синові спроби, бо з цим, мабуть, як і кожна мати, пов'язувала усю долю своєї здібної дитини, а найперше – отримати можливість заробити на щоденний шматок насущного.

Другою творчою спробою Дениса Онищука, але вже поетичною, став вірш «Сон на бойовищі», написаний під впливом подій 1917 року. Те, що сталося в далекому російському Петрограді, зажеврило в душах багатьох життєвим оптимізмом і щирою надією здобути для кожного гідні людини права. Тож недивно, що і в серці мрійливого поета відблиск тих революційних перетворень спалахнув такими ж наївними сподіваннями, проте непідробним бажанням, як він писав, «побачить щастя на землі». Але реалії виявилися зовсім іншими: «Весь світ – одна лише тюрма / З панями і катами!».

Учнем восьмого класу Чернівецької гімназії Денис Онищук за підтримки своїх друзів заходився видавати рукописну газету «Блискавка». Її зміст складали здебільшого художні твори: поезії, короткі новели й оповідання. В одному з них – вірші самого редактора, очевидно, програмному – в символічній формі звучало звернення до блискавки з проханням яскраво спалахувати в темряві, вказуючи вірний напрямок на життєвому шляху. Ідея цього твору чітко пов'язувалася з постійним в усіх трьох випусках мотто газети: «З'являється лише в хмарний день». Завдяки Ользі Бажанській, двоюрідній сестрі Дениса Онищука, дочці знаного на Буковині педагога й письменника, а також Лідії Бурачинській, згодом журналістці й головному редактору львівської газети «Нова хата» (1930 – 1939 рр.) та Ганні Никорович «Блискавка» прочитувалася гімназистами і знову поверталася до видавців. Отже, так би мовити, часопис мав своїх постійних читачів, а відповідно – своїх прихильників і однодумців. Та, головне, він служив воістину світлим променем-блискавкою свого рідного, українського, слова в чужомовному оточенні.

Перші друковані твори Дениса Онищука з'явилися в гумористичній газеті «Щипавка», яка виходила в Чернівцях на кошти студента Аркадія Данилевича в 1921 – 1922 рр. На її шпальтах під псевдонімом Панас Куценко початкуючий автор опублікував кілька сатирично-гумористичних віршів: «Зрадливе звірятко», «Іде один галичанин...», «Раз зайшов я до купця...»,

«Відповів» та ін. За жанром – це співомовки. Вони наділені лаконічними розповідями з дотепним фіналом, містять колоритні замальовки несподіваних ситуацій, наповнені пафосом сміхової культури тощо.

У 20 – 30-ті роки Денис Онищук активно співробітничав з чернівецькими часописами «Рідний край», «Будяк», «Самостійна думка», «Час», «Рада», «Українська ластівка», «Чортополох», а також українським журналом «Гей руп», який виходив у Бухаресті. На їх сторінках побачили світ різні твори письменника: гумористичні вірші, фейлетони, уривки з прози, ліричні поезії і т. ін. Їхня змістова домінанта не була несподіваною. Автора найбільше хвилювало одне питання: чи постане Україна як незалежна держава? Він, як засвідчує вірш «Позір, на чати!», з надзвичайним емоційним піднесенням пророкував цей момент:

*...Час цей близько,
Впадуть з брязкотом кайдани
І в грімкій всесвітній славі
Вільна Україна встане!*

Але був у цій темі ще один мотив, нетрадиційний для поезії боротьби. Завершення українсько-польської війни склалося не на користь Української самостійної держави, що породило в поезії Дениса Онищука мотив розчарування, песимістичного настрою. Героїко-трагічне, конфліктне й експресіоністичне відчуття світу втілювалося у багатьох віршах Дениса Онищука.

Поезією «Воскресний день» Денис Онищук торкнувся теми голодомору в Україні 1932 – 1933 рр. Твір побудовано за принципом контрасту. Радісний день Воскресіння Господнього опечалений жахливими картинами: «у крові весь народ, в сльозах», «стоїть порожній Божий храм», «заніміли дзвони», скрізь чути плач. Проте в підтексті вірша вловлюється інший мотив: життя все ж таки подолає смерть і «заграють дзвони знов, та вже / Народові вільному».

З опублікованого Денисом Онищуком у 30-ті роки на увагу заслуговують також громадянська та інтимна лірика, акровірші, поезії, адресовані дітям тощо. Вони, безперечно, свідчать про широту творчого діапазону поета, підкреслюють його прагнення реалізувати себе в різних темах і жанрах. Крім того, молодий літератор робив часті дописи до різних періодичних видань. Відзначу один з них – статтю «Пам'ятник героям у Кліводині на Буковині», в якому йдеться про відкриття меморіалу жителям села, які загинули під час Першої світової та Української визвольної воєн, а також були безпідставно розстріляні російським військовим трибуналом у 1915 р.

Літературною працею Денис Онищук не мав змоги займатися систематично. Постійні пошуки місця учительської роботи спонукали до частих переїздів і щоденних господарських клопотів. Найбільше давалася взнаки напружена суспільно-політична обстановка передвоєнного і воєнного часу, а також те, що доводилося жити в постійній інформаційній ізоляції. З творів української літератури 20 – 30-х років він мав змогу прочитувати лише невелику дециму з того, що виходило, головним чином, у Львові. Цілком випадково придбав усмішки Остапа Вишні, які стали його улюбленою лектурою і надихали на написання власних сатирично-гумористичних творів.

Найактивніший і художньо вартісніший період творчості Дениса Онищука припадає на 50 – 60-ті роки. Цьому передусім сприяли культурно-освітні події в житті української громади Румунії: почали відкриватися школи й ліцеї з рідною мовою навчання, у Бухаресті налагодився вихід газети «Новий вік», заснувалося видавництво для національних меншин, запрацювало відділення української мови й літератури при столичному університеті тощо. Восени 1951 року Денис Онищук переїхав до міста Сігета і влаштувався на роботу в тамтешньому українському ліцеї. Загалом усе це, безперечно, позитивно впливало на письменника, додавало йому творчої енергії, зміцнювало віру в потребу писати рідною мовою.

При Сігетському ліцеї Денис Онищук організував літературний гурток, роль якого у формуванні українських письменницьких сил Румунії досить помітна. Зазвичай гуртківці – початкуючі поети, прозаїки й критики – читали свої твори, обмінювалися думками з приводу новинок літератури, формували власні погляди на класичне й сучасне письменство, влаштовували вечори за участю бухарестських митців, виступали по радіо тощо. Певний літературний вишкіл у цьому гуртку здобули такі згодом знані майстри слова, як Іван Федько, Юрій Павліш, Іван Шмуляк, Степан Ткачук, Микола Малярчук, Василь Марущак та ін.

Та й сам керівник літературного гуртка значно розширив власну письменницьку діяльність: частіше публікував ліричні й гумористичні вірші, почав писати байки, обдумував розділи автобіографічної прози, перекладав класичні твори українською й румунською мовами, допомагав укладати літературні альманахи й українсько-румунський та румунсько-український словник, робив дописи до єдиної тоді української газети Румунії «Новий вік», збирав в навколишніх селах український фольклор, готував шкільні підручники українською мовою тощо.

У цей час твори Дениса Онищука з'явилися у газеті «Новий вік», колективних збірниках «Серпень» (1964), «Ліричні струни» (1968), «Наші весни» (1972), «Сонячне відлуння» (1974) та ін. Ім'я письменника стало відомим і в

Україні. Деякі його твори опублікували газети «Літературна Україна», «Сільські вісті», «Вісті з України», «Радянська Буковина», «Радянський педагог», «Зориле Буковиней», журнал «Перець». Про нього писали в «Літературній Україні», «Всесвіті», «Жовтні», «Радянській Буковині». А 1965 року в бухарестському літературному видавництві вийшла єдина прижиттєва книжка Дениса Онищука – збірка «Полин і мед». До неї увійшли байки й гуморески, які торкаються «вічних», як для цих жанрів, тем: викривають і висміюють людські вади (пихатість, неуцтво, хвалькуватість, підлабузництво, пияцтво і т. ін.), громадські зловживання, висвітлюють шкоду від порушень загальноприйнятих морально-етичних норм. Основна їх художня ознака – м'який ліризм, що, очевидно, йде від творчості Степана Руданського, Леоніда Глібова й Остапа Вишні, розгорнутий сюжет, деталізація розповіді тощо. Але найбільшого успіху автор досягає у тих творах, яким притаманний лаконізм та афористичність вислову, як, приміром, у байці «У чім різниця»:

*Раз Коник так сказав про Солов'я:
«Співає й він так само, як і я.
Між нами тільки ця одна різниця
(В цім запевняла вже мене й Синиця),
Що він співає ввечір на калині,
А я удень, в траві, на полонині».*

*Хвастун завжди далеко так сягає,
Що й з генієм не раз себе рівняє.*

Перекладацька діяльність – окрема важлива сторінка в творчій біографії Дениса Онищука. У його інтерпретаціях румунською мовою з'явилися вірші Тараса Шевченка та Івана Франка. Водночас завдяки перекладачеві український читач дістає змогу познайомитися з творами Георгі Кошбука, Йона Караджале, Георгі Топирчану, Тудора Аргезі, Михая Бенюка і, особливо, Михая Емінеску.

Протягом тривалого часу Денис Онищук працював над українським фольклором Румунії. Частина із зібраного ним на Півночі Молдови вийшла окремою книжкою «Народ скаже – як зав'яже». Упорядкований за тематичним принципом, збірник подає 36 розділів прислів'їв і приказок, а також образних порівнянь і характеристик, доброзичливих побажань, прокльонів, клятв, каламбурів тощо. Безсумнівно, фольклористична праця Дениса Онищука, як і діяльність на цьому терені Олексі Бевки, Івана Кідещука, Івана Лібера, Івана Ребошапки, Вергілія Ріцка, Юрія Сакалоша, Юрія Чиги,

Марії Чубіки-Григораши, Мирослави Шандро та ін., – цінний внесок у справу вивчення і систематизації українського фольклору Румунії, який ще чекає належного наукового поцінування.

Як свідчать записи, 27 квітня 1968 року Денис Онищук почав працювати над, без перебільшення сказати б, основним своїм твором – книгою споминів під назвою «У житті – як на широкій ниві», яку було завершено на початку березня наступного року. На 580 сторінках машинопису автор виклав найважливіші події зі свого життя і свого роду. Паралельно постав ще один текст – повість у новелах «На шляху життя», яка охопила ті епізоди з біографії письменника, які не увійшли до першого рукопису: дитинство, служба в Українській Галицькій Армії, окремі фрагменти з життя міжвоєнного й повоєнного часу. Твір «На шляху життя», який побачив світ у видавництві «Книги – XXI» 2008 року, колоритно змальованими подіями з життя Буковини викликав велике зацікавлення з боку читачів. Він був презентований у Генеральному консульстві України в Сучаві, а також у Сереті, Дорошівцях і Самушині.

Мемуарними й автобіографічними творами Денис Онищук ніби підсумував свій літературний доробок як поета й прозаїка, перекладача й фольклориста. Його роль і значення в становленні й розвитку української літератури Румунії надзвичайно важливі.

В особистій бібліотеці Дениса Онищука, дбайливо збереженій сином Яремою і невісткою Одаркою, знаходиться кількадесят подарованих книг з автографами відомих письменників, учених-літературознавців, критиків і журналістів: М. Годованця, Ф. Погребенника, М. Марфієвича, М. Івасюка, Параски Амбросій, В. Петльованого, М. Шалати, Марії Балан, М. Богайчука, В. Лучука, І. Федька, І. Непогоди, С. Ткачука, Є. Волошка та багатьох інших осіб. Ці цікаві документи характеризують Д. Онищука як письменника, розкривають його творчі зв'язки з багатьма літераторами України й Румунії, проливають світло на окремі факти з його життя і творчої біографії. Зокрема, на книжці «Червоні троянди» читаємо: «Вельмишановному Денисові Івановичу Онищуку, моєму клівдинському сусідові, душевній людині, яка носить у серці тепло рідної мови і культури, на щастя, на радість і на добру пам'ять. З глибокою повагою Михайло Івасюк. 22.VI.1962 р. м. Чернівці на Буковині». Ці слова, як на мене, сповна відбивають суть громадсько-культурної і письменницької діяльності Дениса Онищука. Адже тепло його великого серця відчувається у творах, залишених для теперішніх і прийдешніх поколінь, особливо для тих українців, які опинилися поза межами своєї історичної Батьківщини.

**Наш голос: Літературно-культурний журнал
українських письменників Румунії. – 2011.**

– Січень. – № 199. – С. 18 – 20; Лютий. – № 200. – С. 18 – 19.

III.

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО БУКОВИНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ БОГДАНА МЕЛЬНИЧУКА

*(Доповідь на пленарному засіданні Міжнародної наукової конференції
«Українське письменство Буковини
в загальнонаціональному літературному контексті»,
присвяченої 70-річчю професора Б. І. Мельничука. 10 травня 2007 р.)*

Уперше на такому високому науковому рівні за участі вчених України й зарубіжжя іде мова про своєрідність розвитку національного письменства одного регіону України, унікального своєю полікультурною сутністю і багатівіковим історичним буттям в умовах різнодержав'я, «тієї культурно-територіальної області», де, як писав І. Франко, прищеплювалися «найбільш модерні способи мислення і вислову думки»¹.

Крім того, у складних суспільно-політичних і культурно-історичних реаліях Буковини, особливо другої половини XIX – перших десятиріч XX ст., саме літературі судилося найперше стати носієм національної політики, педагогіки, релігії, гуманітарної науки загалом, бути показником духовної, інтелектуальної, матеріальної сутності українців в етнічних межах нашого краю.

Українське письменство Буковини завжди мало уважних і авторитетних дослідників. Одними з перших до його унікальних естетичних можливостей придивлялися І. Франко, Леся Українка, О. Маковей, С. Смаль-Стоцький, В. Сімович, а в повоєнний час наукові та науково-популярні розвідки про нього вийшли з-під пера Ф. Погребенника, В. Лесина, Н. Томашука, О. Романця, О. Губаря, А. Коржупової, С. Дігтяря, Л. Чернеця та багатьох інших. Але, треба підкреслити, в галузі літературного буковинознавства на сьогодні найохопнішим і найвагомішим виглядає науковий набуток професора Богдана Мельничука, показовий як осмисленням основних тенденцій розвитку укра-

1. Франко І. Лист до Ватрослава Ягича від 29 вересня 1905 р. // Франко І. Твори: У 50 т. – Т. 50. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 281.

їнського письменства краю Юрія Федьковича й Ольги Кобилянської другої половини XIX – початку XXI ст., так і аналізом творчості переважної більшості його репрезентантів.

Загалом перелік наукової та художньо-публіцистичної творчості Б. Мельничука давно сягнув за тисячну позначку. Ужинок талановитого вченого, історика й теоретика літератури, винятково обдарованого філолога, письменника, журналіста й педагога воістину щедрий, розмаїтий, а головне, науково вагомий і суспільно значущий.

На особливе місце в історії українського літературознавства заслуговують монографії Б. Мельничука «Драматична поема як жанр» (1981) і «Випробування істиною: Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)» (1996). Їх наукова вартість виразно простежується в контексті українських літературознавчих досягнень рубежу 80-90-х років минулого століття, коли, за оцінкою М. Наєнка, «з'явився ряд історико-літературних і теоретичних праць, у яких є спроби цілковитого переосмислення українського літературного процесу, повного виведення його з гурту придатків до ідеології і введення в систему естетичних дисциплін». Визначальним у них, за М. Наєнком, «є науково-обґрунтований погляд на сам феномен літературної творчості і уявлення про літературу як суверенну галузь духовної діяльності людини. Завдяки цьому [...] розвивається естетична самодостатність літератури, її здатність через душу й серце людини пробитись до самої себе, до головних істин буття земного»¹. Своє узагальнення іменитий літературознавець зробив на основі внеску в дослідження українського літературного процесу, зробленого багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Показово, що разом з працями І. Дзюби, М. Жулинського, Г. Сивоконя, А. Погрібного, Ф. Погребенника, М. Павлишина, С. Козака, Л. Рудницького, а також В. Агеєвої, Т. Гундорової, С. Павличко, М. Сулими, Т. Салиги та ін. відзначено й науковий доробок Б. Мельничука.

Власне, високий науковий авторитет праць Б. Мельничука підтвердили й інші рецензенти. Зокрема, Іван Братусь монографію «Випробування істиною: Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)», у «Слові і часі» назвав «фундаментальною працею», що увійшла «в актив наукових набутків незалежної України»².

1. Наєнко М. *Українське літературознавство: Школи, напрями, тенденції*. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – С. 314.

2. Братусь І. Рец.: Богдан Мельничук. *Випробування істиною: Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)*. – К.: ВЦ «Академія», 1996. – 272 с. // *Слово і час*. – 1999. – № 6. – С. 86.

Що ж, характеристики цілком справедливі, хоч і неповні, коли мати на увазі зроблене відомим ученим ще й у галузі літературного буковинознавства. А це численні студії, статті, рецензії, критичні відгуки, передмови, редагування й упорядкування багатьох антологій, хрестоматій, збірників наукових праць і художніх книг. До того ж професор Б. Мельничук був і залишається активним творцем письменства нашого краю, прийшовши до тисяч шанувальників своєї музи поетичними збірками «Розквітай, мій краю!» (1959), «Журавлиний міст» (1981), «Олешківський меридіан» (1989), «Пегасові копи-та» (2001), «На ріках олешківських» (2007) та публіцистичною книгою «Канадські зустрічі» (1988).

Дослідницька праця і видавнича діяльність Б. Мельничука спрямовані передусім на встановлення наукової справедливості щодо українського письменства Буковини, показ його істинних, а не применшених раніше з чийогось упередженого, зрозуміло, ідеологічного (та й не тільки!) бачення, ролі і значення в історії української і світової літератури, повернення викреслених, забутих, проскрибованих імен літераторів краю, якомога повніших видань їхньої спадщини.

Особливо хочеться наголосити на праці, яка, без перебільшення, стала значною подією не тільки для культури Чернівеччини, а й усієї України. Кілька років тому під керівництвом професора Б. Мельничука та доцента М. Юрійчука колектив кафедри української літератури Чернівецького університету здійснив видання двотомника «Письменники Буковини», до якого увійшло краще з доробку літераторів краю, супроводжуване ґрунтовними фаховими статтями та бібліографічними відомостями. На понад півтори тисячах сторінок хрестоматії представлено вибране з пісенного фольклору та доробку 73-х творців красного письменства (до речі 24-ох, тобто майже третини, з подачі Б. Мельничука) – як із того, що було загальновідомим, завжди доступним масовому читачеві, так і того, що суворо переслідувалося і заборонялося за часів панування компартійної ідеології. Завдяки двотомнику, як справедливо зауважує Лідія Ковалець, «література Буковини вперше постає такою багатою, самодостатньою, а водночас виразно проглядає її спорідненість уже тоді, у XIX столітті та в пізніший час, із всеукраїнським та загальноєвропейським письменством»¹.

Щоправда, сам редактор-упорядник професор Б. Мельничук висловив деяке невдоволення з приводу того, «що до двокнижжя включено далеко не всіх вартих уваги авторів, що поза його обкладинками zostалися, скажімо, такі творчі постаті першої половини XX століття, як Сидонія Никорович-Гнідий,

1. Ковалець Л. Буковинське двокнижжя // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 84.

Іван Бордейний (псевдонім О. Задума) (а zostалися через те, що просто не встиглося належним чином з'ясувати важливі моменти їхнього життя і творчості, зрештою, роздобути їхні фотографії), що до другого тому включалися лишень члени Спілки письменників»¹ і т. ін. До цього додамо, що до хрестоматії не потрапили й українські письменники іншої частини Буковини – Буковини Південної, яка увійшла до складу Румунії. Опинившись з волі політичних обставин в іншому суспільному й культурному середовищі, вони зберегли не тільки бажання писати рідною мовою, а й дали цікаві й самобутні зразки поезії (Теофіл Ребошапка, Михайло Волощук, Степан Ткачук, Іван Негрюк) і прози (Юрій Лукан, Михайло Михайлюк, Василь Клим, Корнелій Ірод, Корнелій Регуш), чимало глибоких праць з фольклористики й літературознавства (Іван Ребошапка, Ігор Лемний, Микола Чередарик, Михайло Михайлюк), зробивши вагомий внесок до скарбниці української літератури. Очевидно, при наступному перевиданні хрестоматії треба врахувати й цю прогалину.

Та все ж двотомник «Письменники Буковини», незважаючи на відзначені прорахунки, виконав своє призначення, охопивши творчість «літераторів краю за півторастолітній період – починаючи від середини ХІХ-го і завершуючи кінцем ХХ століття», що «дало змогу вперше наочно побачити словесно-художній потенціал люду Буковини в кількісних і якісних параметрах»². Вихід хрестоматії одразу ж помітили в Україні. Схвальні відгуки на її адресу прозвучали зі сторінок «Слова і часу», «Літературної України», «Дзвону», «Буковинського журналу», багатьох обласних газет, в яких відзначено зразковий науковий підхід «до скарбів української духовності»³, підкреслено, що «таким виданням могла б гордитися кожна область»⁴, закликало готувати аналогічні видання в інших регіонах України тощо. Зокрема, один з рецензентів, Ростислав Чопик, у журналі «Дзвін» писав: «Головне враження [...] спонукає побажати цьому виданню гарної долі та довічної прописки в кожній буковинській родині, кожній українській бібліотеці. Волиняки, подоляни, слобожани, таврійці, гуцули, укладіть і собі таке!»⁵.

Отже, в хрестоматії «Письменники Буковини», підготованій професором

1. Мельничук Б. Своєрідність буковинського внеску в українську та світову літературу // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації україністів: Літературознавство. – Кн. 1. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 84.

2. Там само.

3. Сандига Л. З буковинського поля // Літ. Україна. – 2004. – 3 червня. – С. 6.

4. Мельничук Б. [Тернопіль], Ониськів М. Від «Письменників Буковини» до «Письменників Тернопілля»? // Літ. Україна. – 2004. – 10 червня. – С. 2.

5. Чопик Р. Десятки імен, сотні сторінок... // Дзвін. – 2004. – Ч. 10. – С. 148 – 149.

Б. Мельничуком та його помічниками, визначено етапи розвитку української літератури краю, окреслено коло основних її учасників, показано проблемно-тематичну, жанрову, образну, версифікаційну своєрідність їхньої творчості тощо.

У багатьох працях Б. Мельничука переконливо доводиться, що «в кращих своїх здобутках» українська література Буковини – «це зовсім не провінційне явище», бо «своєю неповторністю» ця література «збагачувала і продовжує збагачувати загальноукраїнське, а відтак і світове письменство»¹.

Значний за обсягом і своєрідністю внесок Буковини в українське та світове письменство Б. Мельничук пов'язує насамперед з Юрієм Федьковичем та Ольгою Кобилянською. Але й не тільки з ними. Бо хіба втратила свою актуальність «високохудожня повість» Євгенії Ярошинської «Перекинчики», в якій авторка «порушила болюче не тільки для Буковини, і не тільки того часу, питання відступництва від рідного народу, від материнської мови»²? А чи не важливі й для світової літератури твори буковинців Івана Синюка та Корнила Ластівки, «позначені тонким відчуттям та розумінням карпатської флори й фауни і нетрадиційними для української літератури підходами до її змалювання»³? Їх Б. Мельничук ставить поряд із всесвітньовідомими анімалістичними оповіданнями канадця Ернеста Сетона-Томпсона. А чи належно, з погляду жанрової своєрідності, оцінені нашим літературознавством «повісточки» й «окрушки» Юрія Федьковича, «повісті-романи» Ольги Кобилянської або оригінальність у ритмічному та строфічному відношенні віршування Теодота Галіпа, Володимира Кобилянського, Дмитра Загула? Погодьмося, наукова вартість цих висновків професора Б. Мельничука очевидна, вони неодмінно мають бути враховані при створенні нової академічної історії української літератури.

Справедливість відзначеного підтверджує також й інше дослідження Б. Мельничука – стаття «Трансформація біблійних мотивів та образів у творчості українських письменників Буковини ХІХ – ХХ століть», в якій здійснено вдалу наукову спробу показати закономірності переосмислення біблійного матеріалу в національному письменстві крізь призму літератури окремого регіону. Дослідник використав чимало досі невідомих і маловідомих фактів з творчості буковинських авторів, що в поєднанні з новими підходами до трактування широко знаних творів і зразків української класики дало йому мож-

1. Мельничук Б. *Своєрідність буковинського внеску в українську та світову літературу* // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації україністів: Літературознавство. – Кн. 1. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 90.

2. Там само.

3. Там само.

ливість сказати принципово нове слово про внесок представників красного письменства окремого регіону в розробку однієї з найпродуктивніших у світовій літературі тем.

Є в літературному буковинознавстві професора Б. Мельничука особлива тема – постаті Юрія Федьковича та Ольги Кобилянської. Над цим учений працює чи не зі студентської лави. Власне, багатолітнє вивчення загальновизнаних класиків нашої літератури дає підстави Б. Мельничукові говорити про світовий вимір їхньої творчості. Цю позицію він з надзвичайною переконливістю відстоює у тих випадках, коли творчість і діяльність великих буковинців применшується, а то й знецінюється. На твердження київського професора Михайла Наєнка про Юрія Федьковича як «письменника невисокого таланту» й епігона Т. Шевченка Б. Мельничук відповів статтю «Юрій Федькович – постать «низового народництва» чи «одна з найоригінальніших літературних фізіономій»?», в якій знаходить достатньо аргументів на користь другої тези, винесеної в заголовок публікації. Передусім учений з'ясовує рівень впливу Т. Шевченка на творчість Ю. Федьковича і на основі багатьох зіставлень доходять висновку, що він мав здебільшого характер «словесних запозичень». А якщо «абсолютизувати ці запозичення, то справді може скластися враження епігонства»¹. Особливо переконливим видається спостереження Б. Мельничука про те, що твори буковинського автора «з деяким наслідуванням Т. Шевченка в основному припадають на 1863 – 1865 рр. І майже зовсім позбавлені ремінісценцій із «Кобзаря» інші періоди поетичної творчості Ю. Федьковича, зокрема ранній, позначений кінцем 50-х – початком 60-х років, та останній, що припав на 80-ті роки»².

Доводячи неепігонський характер творчості Ю. Федьковича, Б. Мельничук враховує особливості віршування Буковинського Соловія, вказуючи на свіжу образність його коломийкового вірша та майстерне володіння ямбом та іншими класичними метрами. Для підтвердження своїх аргументів дослідник посиляється на жовнірську поезію Ю. Федьковича – «чи не найоригінальнішу частину його художньої спадщини», «предтечу стрілецьких і повстанських пісень ХХ століття»³.

При цьому Б. Мельничук резонно нагадує, що до спадщини великих воїстину треба ставитися надзвичайно уважно, бо інакше втрачається, а то й

1. Мельничук Б. Юрій Федькович – постать «низового народництва» чи «одна з найоригінальніших літературних фізіономій»? // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 274-275. Слов'янська філологія: 36. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 12.

2. Там само.

3. Там само, с. 13.

спотворюється повнота їхніх оцінок. Свої різкі висновки про поезію Ю. Федьковича М. Наєнко намагався підкріпити посиланнями на І. Франка. Справді, молодий критик І. Франко негативно висловився про деякі твори буковинського поета. Зокрема, у статті «Критичні письма о галицькій інтелігенції» (1878) він, двадцятидвохрічний автор, писав про Ю. Федьковича як «тільки мізерного наслідувача Шевченка». Але від цієї думки, як слушно зауважує Б. Мельничук, І. Франко еволюціонував до іншої, висловлюючись про Ю. Федьковича як «одну з найоригінальніших літературних фізіономій», як «великий поетичний талант». «Останнє визначення, – підкреслює Б. Мельничук, – народилося у І. Франка в процесі готування Федьковичевого багатотомника, коли йому, як упорядникові першого тому, став відомий поетичний доробок буковинця в повному обсязі»¹.

Крім того, твердження про Ю. Федьковича як постать «низового народництва» Б. Мельничук вдало спростовує, розглядаючи інші роди літературної творчості й усієї багатогранної діяльності великого буковинця: прозу, твори, адресовані дітям, драматургію, публіцистику, німецькомовну поезію, переклади, працю як фольклориста, етнографа, першого редактора першої в краї україномовної газети «Буковина» тощо. А з ретельно простеженого – й цілком закономірний висновок: «Проживши неповних 54 роки, він (Ю. Федькович. – В. А.) залишив незглибимий слід у житті Буковини, всієї України, слов'янського світу та земної спільноти загалом»².

Наскільки аргументи Б. Мельничука вплинули на столичного вченого, можна лише здогадуватися. Але у своїй найновішій книжці «Художня література України» той робить м'якші, а, відповідно, й об'єктивніші оцінки творчості Ю. Федьковича, як, приміром, у наведених цитатах: «Заживши в своєму краї слави «Буковинського Соловія», «Буковинського Кобзаря», він у багатьох своїх творах залишався в чарах Шевченкового слова і по-своєму прилучався до європейського бідермаєру...»³, «Юрій Федькович – перший професійний поет Буковини»⁴, «очевидна незалежність у творчій манері Федьковича виявлялася найчастіше тоді, коли він раптом натрапляв на суто своє трактування окремих гуцульсько-буковинських тем чи мотивів»⁵, «в молоді роки Федькович витримав немало різних кпинів, коли зважився перейти у творчості з німецької на руську (українську) мову. Надихала його на це рідна

1. Там само.

2. Там само, с. 15.

3. Наєнко М. *Художня література України. – Ч. I: Від міфів до реальності.* – К.: ВЦ «Просвіта», 2005. – С. 466.

4. Там само, с. 467.

5. Там само, с. 473.

Гуцульщина, Буковина. В останні роки життя він став уявляти їх ширше – як частину всієї України, як батьківщину українського народу. Вони стають основним його натхненником у творчості і найбільшою його любов'ю»¹ і т. ін.

У статті «Серце, що вмістило Буковину й світ» Б. Мельничук полемізує з Тамарою Гундоровою, яка в монографії «*Femina melancholica*: Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської» заявила: «В українському літературному просторі місце Ольги Кобилянської типово маргінальне»². «Цьому не суперечить навіть те, – пише іменита дослідниця, – що впродовж 20 ст. вона (Ольга Кобилянська. – В. А.) періодично опинялася в центрі культурних дискусій та інтелектуальних рефлексій, а її твори ставали об'єктом аналізу з боку найвпливовіших українських критиків і соціологів культури. І мовно, і культурно, і гендерно Кобилянська уособила в українській літературі ситуацію модерну як етап актуалізації особливої маргінальної ідентичності»³.

У відповіді Тамарі Гундоровій Б. Мельничук послуговується мовою фактів. Утім, факт – це щось унікальне в його дослідженнях. Користуючись своєю майже безмежною ерудицією, він стверджує і заперечує, переконує й узагальнює. Тому про велич Ольги Кобилянської він говорить у світовому контексті, як, наприклад, у випадку, коли йдеться про новелу письменниці «Битва», у якій наша краянка, за його словами, «зі стурбованістю зіркою провидця попереджала про катастрофічні наслідки для всієї природи, а відтак і для людини того, що називаємо сьогодні порушенням екологічної рівноваги»⁴. І ще: «Такого стривоженого і високохудожнього застереження українська і, мабуть, світова література до «Битви» не знала»⁵.

У колі літературознавчих інтересів Б. Мельничука перебувають художні твори про письменників Буковини – Ю. Федьковича, О. Кобилянську, О. Маковея, Д. Загула та ін. Він зібрав кілька сотень таких творів, зробив на цьому матеріалі низку літературознавчих оглядів.

Б. Мельничук спричинився до осмислення літературознавчих здобутків учених Буковини – С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича, В. Лесина, О. Пулинця, О. Романця, Н. Томашука, А. Добрянського та ін.

Буковинська тема в наукових працях Б. Мельничука представлена таким

1. Там само, с. 482.

2. Гундорова Т. *Femina melancholica*: Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – К.: Критика, 2002. – С. 9.

3. Там само.

4. Мельничук Б. Своєрідність буковинського внеску в українську та світову літературу // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації україністів: Літературознавство. – Кн. 1. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 11.

5. Там само, с. 87.

цікавим і надзвичайно потрібним напрямком, як вивчення зв'язків українських письменників з нашим краєм. Наразі простежено контакти з Буковиною Івана Франка, Василя Стефаника, Леся Мартовича, Максима Рильського, Олеса Гончара, Дмитра Павличка, Романа Іваничука та ін. Про значення цих досліджень не раз йшлося на сторінках періодичних видань. Особливо високо їх оцінили учителі-словесники, бо саме вони чи не найбільше послуговується ними у своїй повсякденній практиці. Так, Галина Іванівна Косташук, звертаючись до газети «Буковина», відзначала: «Шановна редакціє, хочу подякувати вам і професору Богдану Мельничуку за публікацію «Поріднений з Буковиною», яка містить багато цікавого фактичного та бібліографічного матеріалу. Нам, учителям, викладачам української літератури, такої інформації завжди бракує. Я особисто зробила для себе вирізки статей «Буковини», у яких йдеться про зв'язки Івана Франка з відомими особистостями нашого краю. Це дасть змогу мені і моїм колегам глибше пізнати письменника і донести свої знання школярам»¹.

Літературне буковинознавство Б. Мельничука значно доповнюється його видавничою діяльністю. На цій ниві зроблено напрочуд багато. Назву дещо тільки з найновішого. Започатковано видання п'ятитомного, найповнішого зпоміж раніших видань, зібрання творів Юрія Федьковича. 2004 року вийшов перший том з ґрунтовною передмовою Б. Мельничука під назвою «На вітар України і людства». Уперше від 1911 року перевидано «Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича» Осипа Маковея. Тут Б. Мельничукові належить найважливіша роль – передмова та загальна редакція. На початку нинішнього року побачила світ перша окрема збірка творів Остапа Вільшини «Я – син вільного роду: Поезії, публіцистика, літературна критика», яку упорядкував і написав до неї вступну статтю і примітки Б. Мельничук. До цього переліку слід додати вступні статті до збірок буковинських літераторів І. Нагіряка, М. Бакая, С. Паращука, Т. Швець, післямови до книги відомого чернівецького фольклориста А. Яківчука, поета О. Романенка та ін.

Замало, напевно замало однієї статті, аби перерахувати зроблене професором Б. Мельничуком в галузі літературного буковинознавства. Та й зарано підсумовувати його науковий доробок. Учений має ще багато творчих задумів: зокрема, видати зібрання творів Дмитра Загула в трьох томах, донести до читачів окремими книгами твори Корнила Ластівки та Сидонії Никорович-Гнідого, упорядкувати й підготувати до друку спогади про видатних філологів Василя Лесина й Анатолія Добрянського, дописати двотомну історію українського письменства Буковини, й немало іншого, що вірно слу-

1. Косташук Г. *Допомагає глибше пізнати класика // Буковина*. – 2006. – 18 жовт.

житиме Буковинському краю й усій Україні. А чи можна уявити створення літературно-мистецької енциклопедії Буковини без його участі? Тож побажаємо нашому сивочолому професорові здоров'я й сили, аби задумане звершилося.

***Науковий вісник Чернівецького університету.
– Вип. 394-398: Слов'янська філологія: Збірник наукових праць на
пошану професора Богдана Мельничука з нагоди його 70-річчя. –
Чернівці: Рута, 2008. – С. 39 – 44.***

«...І ЦІЛА КНИГА НЕ ВМІСТИЛА Б УСЬОГО»: ПОЛІФОНІЯ ХУДОЖНЬОЇ І НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ БОГДАНА МЕЛЬНИЧУКА

(До 80-річчя від дня народження)

У стрімкому плині нашого часу усталені наукові галузі зазнають нестримної диференціації на окремі напрями і спеціалізації. Тому все рідше йдеться про універсальність ученого на поприщі природничих, гуманітарних чи інших наук.

Професор Богдан Мельничук належить до рідкісної у наш час категорії учених – учених, які мають універсальний, сказати б, унікальний науковий досвід. Передусім він – визначний філолог. І хоч основне коло його інтересів – літературознавство, проте він дивує енциклопедичними знаннями з багатьох інших суміжних наук: історії різних національних літератур, мовознавства, філософії, політології, психології, педагогіки, мистецтвознавства тощо. Нині учений здебільшого покладається на пам'ять комп'ютерну, тоді як професор Богдан Мельничук – на пам'ять власну, будучи готовим будь-якої миті видобути з її сховку відповідний файл інформації і щедро нею поділитися із спраглими знань.

Народився Богдан Іванович Мельничук 19 лютого 1937 р. в с. Олешків Снятинського району Івано-Франківської області в селянській родині. Батько його загинув на фронті в січні 1945 р. Після закінчення Заболотівської середньої школи Богдан Мельничук навчався на філологічному факультеті Чернівецького університету. Згодом працював учителем, журналістом обласної газети «Радянська Буковина», закінчив аспірантуру при кафедрі української літератури Чернівецького університету, захистив кандидатську та докторську дисертації. Нині – професор кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Особистість професора Богдана Мельничука, члена Національної спілки письменників України, відмінника освіти України, заслуженого працівника освіти України, лауреата освітянських, просвітнянських і літературно-мистецьких премій імені Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Марка Черемшини,

Івана Бажанського, Дмитра Загула, Ольги Кобилянської та ін., спеціальних дипломів літературно-мистецького журналу «Artecultura» (Мілан), кавалера медалей «Будівничий України», «Поезія – за мир. 1995» та «Поезія – за мир». 2002», виявляється головно у двох іпостасях – Поета й Ученого. З погляду як першої, так і другої маємо підстави говорити про їх універсалізм та унікальність. Бо його набуток у цих царинах – це художньо й науково вартісний доробок для тих, хто в хаосі іманентних ідей жадає відповіді на вічні питання, прагне збагнути сенс своїх наукових пошуків, пізнати себе, свій час, свою країну й духовні перспективи її розвитку. Загалом перелік наукової та художньо-публіцистичної творчості професора Богдана Мельничука уже сягнув двотисячної позначки. Утім, це лише приблизні підрахунки, бо й самому ученому не вдалося точно облікувати написаного. Мабуть, скажу не без гумору, він швидше пише, ніж підраховує, бо саме з цієї причини так і не вдалося видати бібліографічний покажчик його публікацій, задуманий ще років десять тому.

Ужинок визначного вченого, історика й теоретика літератури, винятково обдарованого філолога, письменника, журналіста й педагога воістину щедрий, розмаїтий, а головне, науково вагомий і суспільно значущий. Свої перші статті – рецензії на нарис Миколи Бурбака «Щастя Марії Микитей» і збірку Дмитра Павличка «Любов і ненависть» – в обласній газеті «Прикарпатська правда» Богдан Мельничук опублікував старшокласником у тепер вже далеких 1953 і 1954 роках. Отже, творчий шлях ювіляра складає понад шість десятиліть, що вже так чи інакше викликає захоплення і повагу, потребує бодай побіжного огляду, визначення його найхарактерніших прикмет.

Перша значна творча подія Богдана Мельничука – дебютна збірка віршів «Розквітай, мій краю!» (1959), що, за одностайним визнанням критики, стала помітним набутком тодішнього літературного процесу. Вона відзначається виразністю віршової форми, злободенною ідейно-тематичною наповненістю, самобутністю світобачення, а це, як писав по її виході Павло Усенко, «вже якийсь вклад у нашу поезію; хай маленька, але сторінка подвигу сьогоднішнього юнацтва». Та найважливіше, що вже перша книжка поета Богдана Мельничука дала можливість відчувати художній універсалізм її автора в доборі тем і використанні різних жанрів, чітко увиразнила домінанти його творчої манери – високу громадянськість і тонкий ліризм.

Збірка «Журавлиний міст» (1981), друга за ліком, відкрила нову грань поетичного хисту Богдана Мельничука – здатність до філософських медитацій, зокрема на теми часу, про два береги в його плинності – минуле і сучасне, що поєднуються пам'яттю людського серця. Минуле для автора – то воєнне лихоліття, у буремному вирі якого загинув батько. Але спогад про нього не

зводиться до суто особистісного. Біль поетової душі зливається з переживаннями тих людей, які також зазнали непоправних втрат у вирі війни. У найпоказовішому на цю тему вірші «Івани» власне ім'я стало символом величезних жертв, людських страждань.

Поглибленням філософського начала примітна третя збірка Богдана Мельничука «Олешківський меридіан» (1989). Домінантою художнього мислення поета стає роздум, сконцентрований довкола конкретного випадку або події, історичної ретроспективи або особисто пережитого. При цьому часткове, одиничне підноситься до рівня художнього узагальнення, а індивідуальне переводиться у площину загальнолюдського. Ота, скажімо, часопросторова зануреність поета оприявнює не стільки характерний історичний факт, скільки переконує у спорідненості людських доль у безкінечному плині світового буття, може, навіть по-екклезіастівськи, нагадує про циклічність безмежного космосу. Бо як інакше можна сприймати назву найновішої книжки поета «На ріках олешківських» (2007), що постає як дотеперішній підсумок доробку її автора?

Універсалізм поета Богдана Мельничука потверджує унікальна відданість найменшим читачам. І хоч дитячі вірші присутні в його творчості віддавна, проте з народженням онука Юрчика набули особливого статусу, спонукавши турботливого дідуся спорядити їх окремим виданням «Люблю співати про Карпати» (2011), аби й інші буковинські (та й не тільки!) хлопчики й дівчатка мали втіху. До речі, ця книжечка, що майстерно виписана за канонами «дитячого» жанру і милує око чудовим поліграфічним оформленням у виконанні видавництва «Букрек», стала переможцем обласного конкурсу «Книга року» за 2011 рік в номінації «Книги для дітей».

Художній простір поета органічний із сатирично-гумористичними віршами, представленими епіграмами, пародіями й усмішками. Більшу їх частину увібрала збірка «Пегасові копита» (2001), вихід якої дніпровський критик Клавдія Фролова назвала «подією серйозною і радісною», бо «вона засвідчує, що в нашому літературному житті ми здатні до самоіронії, а отже, і до подальшого розвитку». Сатирично-гумористичний струмінь поета Богдана Мельничука доповнює й книжка «Дума про кума».

Неповторність поета Богдана Мельничука колоритно виявляється і в галузі художнього перекладу з російської, білоруської, ідиш. Зрештою, окремі вірші і самого нашого митця перекладено російською, румунською, польською, італійською та ідиш мовами. І це теж промовистий штрих до неповторності його поетичного портрета, загалом портрета яскравої творчої індивідуальності, яка свій унікальний талант і любов до слова спрямувала в іще одне річище – науку про літературу.

Як учений-літературознавець, професор Богдан Мельничук свої наукові пошуки провадить за трьома основними напрямками: драматична поема, проблеми історико-біографічного жанру та література Буковини.

Що стосується перших двох, то основні їх результати представлені в монографіях «Драматична поема як жанр» (1981) і «Випробування істиною: Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)» (1996), навчальному посібнику «Українська поетична шевченкіана» (2010), лекціях зі спецкурсу «Найкраща в нації дочка» (Ольга Кобилянська у світлі художньої літератури» (2015). Їх наукова вартість виразно простежується в контексті українських літературознавчих досягнень рубежу 80 – 90-х років минулого століття, коли, за оцінкою М. Наєнка, «з'явився ряд історико-літературних і теоретичних праць, у яких є спроби цілковитого переосмислення українського літературного процесу, повного виведення його з гурту придатків до ідеології і введення в систему естетичних дисциплін». Визначальним у них, за М. Наєнком, «є науково-обґрунтований погляд на сам феномен літературної творчості і уявлення про літературу як суверенну галузь духовної діяльності людини». Таке узагальнення постає на основі внеску в дослідження українського літературного процесу, зробленого багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими.

Українське письменство Буковини – основний на сьогодні напрям наукових досліджень професора Богдана Мельничука. У своїх узагальненнях учений виходить із того, що у складних суспільно-політичних і культурно-історичних реаліях нашого краю, особливо другої половини XIX – перших десятиріч XX ст., саме літературі судилося найперше стати носієм національної політики, педагогіки, релігії, гуманітарної науки загалом, бути показником духовної, інтелектуальної, матеріальної сутності українців в етнічних межах нашого краю.

Дослідницька праця і видавнича діяльність професора Богдана Мельничука спрямовані передусім на встановлення наукової справедливості щодо українського письменства Буковини, показ його істинних, а не применшених раніше з чийогось упередженого, зрозуміло, ідеологічного (та й не тільки!) бачення, ролі і значення в історії української і світової літератури, повернення викреслених, забутих, проскрибованих імен літераторів краю, якомога повніших видань їхньої спадщини. Особливо хочеться наголосити на праці, яка, без перебільшення, стала значною подією не тільки для культури Чернівецької, а й усієї України. Під керівництвом професора Богдана Мельничука та доцента Миколи Юрійчука колектив кафедри української літератури Чернівецького університету здійснив видання двотомника «Письменники

Буковини», до якого увійшло краще з доробку літераторів краю, супроводжуване ґрунтовними фаховими статтями та бібліографічними відомостями.

Вихід хрестоматії одразу ж помітили в Україні. Схвальні відгуки на її адресу прозвучали зі сторінок «Слова і часу», «Літературної України», «Дзвону», «Буковинського журналу», багатьох обласних газет, в яких відзначено зразковий науковий підхід «до скарбів української духовності», підкреслено, що «таким виданням могла б гордитися кожна область», заохочено готувати аналогічні видання в інших регіонах України тощо. У багатьох працях професора Богдана Мельничука переконливо доводиться, що «в кращих своїх здобутках» українська література Буковини – «це зовсім не провінційне явище», бо «своєю неповторністю» ця література «збагачувала і продовжує збагачувати загальноукраїнське, а відтак і світове письменство».

Одне слово, діяльність професора Богдана Мельничука як поета й ученого надзвичайно широка, колоритна і плідна. З огляду на це так і вабить перефразувати знаменитий євангельський вислів: «...Коли б написати про те докладно, то, думаю, і ціла книга не вмістила б усього». До того ж, учений має ще багато творчих задумів. Тож хай напишеться книга про теперішнє і майбутнє подвижництво Богдана Мельничука як Поета й Ученого, і хай її зміст припаде до душі нашому вимогливому і справедливому Учителеві!

Літературна Україна. – 2017. – 23 лютого. – С. 14.

І ВЧЕНИЙ, І ПОЕТ, І ПРОСВІТЯНИН

На Буковині та на Прикарпатті не обійшли увагою недавнє 75-річчя від дня народження Богдана Мельничука, професора Чернівецького університету, доктора філологічних наук, члена Національної спілки письменників України, просвітянина з майже чвертьстолітнім стажем (у лютому 1989 року він робив заспівну доповідь на установчому зібранні Чернівецького обласного осередку Товариства рідної мови, а нині (і вже не один рік) – член правління Чернівецького обласного об'єднання ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка.

Перші літературно-критичні рецензії (на книжки Миколи Бурбака і Дмитра Павличка) надрукував в обласній газеті «Прикарпатська правда» (Станіслав, нині Івано-Франківськ) у 1953 – 1954 рр., навчаючись у 9-10 класах. Нині має понад тисячу наукових і науково-популярних публікацій. Окремими виданнями вийшли його літературознавчі книги: «Драматична поема як жанр» (Київ, 1981), «Випробування істиною. Проблема історичної та художньої правди в українській історико-біографічній літературі (від початків до сьогодення)» (Київ, 1996), «Поріднений з Буковиною: Літературознавчий нарис про Івана Франка» (Чернівці, 2007), «Українська поетична шевченкіана» (Чернівці, 2010). Співатор монографії «Чернівці. Історія і сучасність» (Чернівці, 2009). Співукладач, співатор і співредактор двотомної хрестоматії-антології «Письменники Буковини» (Чернівці, 1998, 2001, 2003), видань «Хотинська звитяга» (Чернівці, 2002), «Література народів України» (Чернівці, 2003), мемуарної книги «Буковинський Златоуст Анатолій Добрянський» (Київ, 2010), п'ятитомника «Юрій Федькович. Твори» (2004, 2009, 2010, 2011), укладач, автор вступної статті й приміток до книги «Остап Вільшина. Я – син вільного роду» (Чернівці, 2006). Здійснив загальну редакцію і написав передмову до перевидання «Осип Маковей. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича» (Чернівці, 2005) та книги «Афоризми Тараса Шевченка» (Чернівці, 2009). Відредагував десятки книжок сучасних письменників Буковини і до багатьох з них написав передмови чи післямови.

Перший вірш створив, навчаючись у п'ятому класі, а першу поетичну збірку «Розквітай, мій краю!» (Чернівці, 1959) видав, будучи студентом п'ятого курсу. Згодом з'явилися книжки лірики: «Журавлиний міст» (Ужгород, 1981),

«Олешківський меридіан» (Ужгород, 1989), «На ріках олешківських» (Київ, 2007), сатирично-гумористична збірка «Пегасові копита» (Чернівці, 2001) і книжка для дітей «Люблю співати про Карпати» (Чернівці, 2011). Олесь Гончар написав у другому томі «Щоденників» (1968 – 1983), що поезії Б. Мельничука «чудові», а Олександр Прокоф'єв відгукнувся про його переклади як про зроблені «дуже добре». У свою чергу окремі вірші Б. Мельничука перекладено італійською, польською, російською, румунською та ідиш мовами.

Богдан Мельничук – лауреат премій ім. Юрія Федьковича (освітянська), ім. Сидора Воробкевича та ім. Марка Черемшини (літературно-мистецькі), ім. Дмитра Загула (літературна). Удостоєний медалі «Поезія – за мир. 1995» та «Поезія – за мир. 2002» і спеціальних дипломів літературно-мистецького журналу «Articultura» (Мілан). Нагороджений медаллю Національної спілки письменників України «Почесна відзнака», медаллю Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка «Будівничий України», знаком «Відмінник освіти України». Має почесне звання «Заслужений працівник освіти України».

Центральне правління Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка та правління Чернівецького обласного об'єднання щиро привітали багаторічного просвітянина зі славним ювілеєм.

Центром ювілейних відзначень Б. Мельничука став Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, де відбулися Всеукраїнські наукові читання «Українська література з погляду сьогодення: постаті, ідеї, проблеми», до участі в яких зголосилося 55 доповідачів з 11 міст нашої країни та сусідньої Румунії. На пленарній частині читань, де ювіляра вітав ректор, голова університетської «Просвіти», професор Степан Мельничук, відтак делегація від Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, представники буковинської обласної влади і громадських організацій, у тому числі «Просвіти», прозвучала доповідь автора цих рядків «Богдан Мельничук: особистість ученого й митця в сучасному науковому та літературному просторі» та слово ювіляра «Мій вірний столе, мій престолі» (Шляхами власної поетичної творчості)». Лунали солоспіви на його слова у виконанні доцента кафедри музики, композитора, заслуженого артиста України Івана Дерди, а також пісні студентського Народного хору «Резонанс» (диригент-хормейстер – доцент, заслужений учитель України Андрій Плішка), в тому числі «Гімн Чернівецького університету» (музика композитора, народного артиста України, Шевченківського лауреата Андрія Кушніренка, слова Б. Мельничука) зі строфами:

*Нам заповідь світить Франкова,
Федьковича дума свята.
В любові до рідного слова
Окрилена юнь вироста.*

.....

*Народом Шевченка зігріта,
Йому віддає життям.
Достойна України еліта,
Її золоте майбуття.*

У числі секційних доповідей про ювіляра – «Шевченкіана в науковій концепції Богдана Мельничука» (Віталій Мацько, доктор філологічних наук, м. Хмельницький), «Поетичне мовлення Богдана Мельничука як віддзеркалення характеру й світобачення автора» (Мар'ян Скаб, професор, Чернівці), «Дитяча тематика у творчості Богдана Мельничука» (Надія Бабич, професор, Чернівці), «Поетичні форми Богдана Мельничука» (Борис Бунчук, професор, Чернівці), «Літературно-критична діяльність Богдана Мельничука на сторінках газети «Буковина» (1991 – 1911)» (Ольга Меленчук, канд. філол. наук, м. Чернівці). серед доповідей іншої тематики – «Літературно-мистецькі зв'язки Буковини і Хмельниччини» (Микола Мачківський, письменник і літературознавець, член НСПУ, м. Хмельницький), «Великий Льох Солодкої Дарусі (Відлуння Шевченкової містерії)» (Ростислав Чопик, доцент, Львів), «Поетичні інтерпретації двох фольклорних сюжетів («Партизанська балада» Леоніда Первомайського і «Горить сосна від низу до гори» Василя Стуса)» (Микола Ільницький, член-кореспондент НАН України, Львів), «Буковинські язичницькі святилища» (Степан Пушик, професор і письменник, Івано-Франківськ), «Жанр сонета українського поета з Румунії Ореста Масикевича» (Степан Хороб, професор, Івано-Франківськ), «Метафорика Івана Негрюка» (Іван Кідешук, письменник і літературознавець, Негостина, Румунія).

Літературно-музична зустріч «Хода життя і злети слова» в Чернівецькій обласній науковій бібліотеці імені Михайла Івасюка зібрала буковинських письменників, журналістів, культпрацівників, педагогів, студентів музичного училища імені Сидора Воробкевича та велику групу покутян – земляків Б. Мельничука з рідного села Олешків і міста Снятина на Івано-Франківщині. І тут господарювало слово й музика, а професорові односельці ще й відтворили фрагмент з вистави за романом Ліни Костенко «Берестечко».

Третім акордом ювілейних пошанувань ученого, поета і просвітянина став зовсім недавній вечір у школі його рідного села, яке до татаро-монгольської

навали було містом, і до якого він звертається в одному з віршів: «Мій золотий Олешківградє, / Моя столице зі столиць». Цього разу публіка була особлива: випускники багатьох попередніх десятиліть, що з'їхалися з різних куточків України, а декотрі й із емігрантських заробітчанських доріг, і нинішні учні та вчителі. Було тепло й трепетно. В такій атмосфері й вірші звучать і сприймаються особливо. А їх читала не одна з учасниць зустрічі, в тому числі й Марійка Стрипчук-Палійчук, у минулому студентка Чернівецького університету, нині викладачка Снятинського сільськогосподарського технікуму Подільського ДАТУ, авторка двох книжок, до одної з яких Б. Мельничукові випало писати вступне слово. І, звісно, оповідав та читав він сам – і лірику, і вірші для наймолодших із найновішої книжки «Люблю співати про Карпати», і сатиру та гумор. А юні відповідали читанням його творів. І всіх розраджувало слово. Рідне українське слово...

Слово Просвіти: Всеукраїнський культурологічний тижневик. – 2012. – 10 – 16 травня. – С. 12.

СТЕЛІАН ГРУЯ (ЯЦЕНТЮК) З ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У наукових і публіцистичних публікаціях ім'я Стеліана Груї (Яцентюка) трапляється нечасто, що несумірно із тим внеском, який зробив поет, прозаїк, педагог, перекладач і вчений-літературознавець у розвиток українського письменства Румунії. На жаль, це стосується не тільки Стеліана Груї, а й багатьох інших його колег по перу. Тож відзначене ще раз переконує в необхідності інтенсивнішого аналізу досягнень румунської україністики.

Стеліан Груя (Яцентюк) народився 16 квітня 1933 року на Буковині. Майже в усіх довідкових виданнях зазначено місце його народження – село Арборе Сучавського повіту¹. Проте М. Корсюк, прагнучи, очевидно, бути більш точним, вказує, що С. Груя «народився в українському селі Кліт, яке належить адміністративно до с. Арборе Сучавського повіту»².

Зауважу, що в науковій літературі біографічних відомостей про С. Грую негусто. Тому важливо якнайповніше представити основні віхи життєвого і творчого шляху письменника й ученого, зокрема встановити, де навчався письменник до вступу на філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, які мав уподобання у школі, хто його навчав і хто, зрештою, остаточно вплинув на його професійний вибір тощо. Досліднику в цій інформаційно обмеженій ситуації можна зробити лише припущення: очевидно, юнак свідомо готував себе до праці філолога, або, менш вірогідно, обрав собі фах на хвилі національного піднесення, яке тоді охопило українське населення Румунії. Тому, як і чимало його ровесників, Стеліан вирішив вступати на спеціальність «Українська мова і література», і його, як дуже здібного, направили на навчання в Україну. Так він став студентом філологічного факультету Київського університету, проте, у яких саме роках він там навчався, поки що не вдалося встановити.

Звичайно, для професійного зростання і розкриття власних творчих потен-

1. Носенко Т. А. Груя Стеліан // *Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Т. 1.* – К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – С. 511.

2. Корсюк М. Стеліан Груя Яцентюк // *Просвіт. Антологія короткої української прози з Румунії: У 2 т. – Т. 1.* – Бухарест: RCR Editorial, 2009. – С. 131.

цій С. Груя отримав багато від навчання в Київському університеті. Уже тут він почав працювати над основним об'єктом своїх наукових студій – творчістю Т. Шевченка. Це, зрештою, дало йому можливість 14 березня 1973 року захистити в Бухарестському університеті докторську дисертацію на тему: «Тарас Шевченко – поет-романтик». У ній дослідник ставив собі за мету «увести видатного поета в широку течію європейського романтизму»¹. Ґрунтуючись на платформі київської школи романтиків і шевченкознавчих розвідках Альфреда Єнсена, Івана Франка, Олександра Білецького, Євгена Кирилюка та ін., він обстоював принцип розгляду поезії Т. Шевченка не за періодами життя і творчості (бо це, на його думку, призвело б до «придушення естетичного елемента численними даними й подробицями з життя барда»), а за літературними жанрами. Свій критичний дискурс С. Груя виклав у таких розділах: «Туга і прокльони», «Пристрасть балади», «Похвала спокути», «Пиха тиранів і Божа ласка», «Заповітні амплікації». Однак, як зауважив І. Ребошанка, дисертант виявився «не зовсім консеквентним своєму ж принципові»². Об'єктивніші й повніші враження про дисертацію С. Груї складають опубліковані за її матеріалами статті³ й монографія «Молитва і прокляття»⁴, про що доречно повести мову в окремій, докладній праці.

Після закінчення Київського університету С. Груя став викладачем української літератури в Бухарестському університеті. На цій посаді він пропрацював до останніх днів свого життя (1996 р., точної дати його відходу не вказує жодне, доступне дослідникові, видання), давши путівку в життя чималій кількості талановитих учителів і письменників. У некролозі, підписаному М. М. (Михайло Михайлюк. – В. А.), наголошується саме на цих якостях С. Груї: «Він виховав не одне покоління студентів українського відділення філологічного факультету. Умів, як, мабуть, ніхто інший, бути водночас професором і другом, заохочувати до літературної творчості своїх вихованців. Робив він це якось «хитро» і напрочуд переконливо, майже анекдотично в гарному розумінні слова. Коли хтось із початківців після кількох спроб у поезії чи прозі заявляв про невдачу у «творчих муках», пан професор так щиро і переконли-

1. Ребошанка І. Шевченко в Румунії // *Наш голос*. – 1995. – Ч. 1-2 (14-15). – С. 13.

2. Там само.

3. Див.: Груя С. Містерія «Великий льох» // *Обрії*. – Бухарест: Критеріон, 1989. – С. 119 – 132; Груя С. Пиха тиранів і лагідний Бог // *Наш голос*. – 1991. – Ч. 4 (8). – С. 3, 12 – 13; Груя С. Пристрасть і міражі (Уривок) // *Наш голос*. – 1992. – Ч. 1 (9). – С. 3; Груя С. Творець української національної доктрини // *Наш голос*. – 1995. – Ч. 1-2 (14-15). – С. 5.

4. Груя С. Молитва і прокляття: Критичне дослідження. – Бухарест: Критеріон, 1995. – 228 с.

во (тільки його сині, як небо, очі лукаво сміялися): «Як це воно так, я ж дав тобі перо в руки! Що ж тобі залишалося робити – тільки писати!»... І якщо я, Михайло Михайлюк, а також Михайло Небиляк, Іван Ковач, Микола Корсюк та інші маємо сьогодні власні книги, це великою мірою завдячується нашому професору»¹ [23]. А одна з його учениць журналістка Христина Манта так згадує про свого викладача: «...Студенти вважали Стеліана Груя бравим Швейком, модерним Швейком, який проходить світом ніби байдуже, але знає й розуміє все. Ми тоді не розуміли того, що, однак, розумів він. Зараз я усвідомлюю, що Стеліану Груї Яцентюку нічого не було байдуже, він завжди знав, що творчість його ніколи не помре, і що він не зникне так легко із пам'яті багатьох з нас, тих, котрі знали його»².

Як викладач і вчений, С. Груя дбав, аби його вихованці завше мали під рукою необхідну навчальну літературу. З цією метою він спорядив університетський підручник «Курс історії української літератури. Друга половина XIX ст.» (1975). У своїх лекціях і наукових статтях він завжди акцентував на споконвічних культурних взаєминах українців і румунів.

Так, у його статті «Ukraina și România. З історії україно-румунських культурних взаємин», опублікованій у львівському журналі «Жовтень» (тепер «Дзвін». – В. А.), наводяться численні факти про роль Львова в житті і творчості румунських діячів культури: Григоре Уреке, Мирона Костіна, Іона Будай-Деляну, Георге Асакі, Міхаїла Емінеску, Михая Садовяну. Натомість відзначає роль румунської культури у творчості Івана Франка, Юрія Федьковича, Миколи Устияновича, Сидора Воробкевича, Осипа Маковея, Василя Щурата, Ольги Кобилянської та ін. Для прикладу наведу із статті один фрагмент, який, сподіваюся, буде цікавий і теперішнім дослідникам історії української літератури: «Значні заслуги перед румунським народом має український поет і композитор Сидір Воробкевич. Досить згадати, що він був вихователем основоположника сучасної румунської музики Чіпріяна Порумбеску. Відомо, що замолоду С. Воробкевич деякий час був священиком у гірському селі Молдовіца з переважно гуцульським населенням. В одній з діалектологічних експедицій, до якої входив автор цих рядків (С. Груя. – В. А.), досліджено церковний літопис цього містечка, особливо період, ведений Воробкевичем. Тут описані найважливіші події з життя румунського та українського населення, багато прикладів дружби між ними, місцеві звичаї та деякі важливі події з політичного життя краю... Знайдено також бібліотечку та

1. М. М. Стеліан Груя (Яцентюк) // *Наш голос*. – 1996. – Ч. 20-21-22. – С. 2.

2. Манта Х. Університетський професор та письменник Стеліан Груя Яцентюк (2009-02-25) // Інформаційний доступ: www.rrr.ro/arh-art.shtml?lang=12&sec=444&art=19278.

деякі архівні матеріали поета»¹. Одразу ж виникають питання: що відомо про той церковний літопис і чи збереглися архівні матеріали С. Воробкевича, на які вказує С. Груя? Чи варто говорити, скільки нового й цікавого додали б ці матеріали при створенні літературного портрета визначного буковинця?

С. Груя не обійшов увагою творчість своєї знаменитої краянки Ольги Кобилянської. У статті «Номо carpaticus» як літературний герой», аналізуючи низку творів О. Кобилянської, С. Груя помітив у них зв'язок з філософією «міорітичного простору», розробленою відомим румунським поетом і мислителем Лучіаном Благою. Суть цієї теорії становить ідея про оригінальне відношення мешканця Карпатських гір до проблематики людського життя та духовних цінностей. Вірячи у покровительство зоряного неба, сприймаючи події життя як наперед визначену долю, відчуваючи постійний вплив природи, горяни наділені особливим світоглядом. У румунській літературі вперше до цього мотиву звернувся великий прозаїк Міхаїл Садовяну. У найкращій добірці своїх оповідань «Анкуцин шинок» вустами одного з головних героїв – чабана, що випасає отари десь на горі Рареу, він «наголошує на специфічності карпатської людини, яка живе своїми мірками, створивши протягом віків своєрідну й незрівнянну цивілізацію. Мова тут про європейські досягнення матеріального добробуту, яких раревський чабан не розуміє і не хоче розуміти. У романі «Бартка» той же Садовяну розшифровує в оригінальному дусі карпатської людини тему долі, беручи за основу космогонію вершинної народної балади «Міоріца», геніального зачатку румунської духовності. Героїня цього твору, Віторія Ліпан, живе і діє в незвичайному світі – надзвичайному контексті ареалу карпатських гір, і її пошук власного чоловіка супроводжується допомогою небесних світил та прадідівськими звичаями. У найважливіші моменти свого життя Віторія Ліпан, як і бездолий чабан із «Міоріци», спілкується із зоряним небом, а трагічні події сприймаються нею, як фатальність безпощадної долі»².

«Міорітичний дух» Карпатських гір був вперше помічений і потрактований в українській літературі «величезним талантом» О. Кобилянської, яка звернула увагу на специфічні риси мешканців Карпат. Хоч про художній доробок О. Кобилянської сказано чимало, але С. Груя пропонує з погляду сучасної доби охарактеризувати твори письменниці про трагедію буковинських селян, поновому оцінити постаті «примітивних» героїв, яких деякі історики української літератури трактували як таких, що «не бажають пізнати й сприйняти цивілі-

1. Груя С. (Яценцюк). *Ukraina și România. 3 istorii ukraïno-romunesci culturale în viață* // Жовтень. – 1965. – № 11. – С. 154.

2. Груя С. «Номо carpaticus» як літературний герой // Наш голос. – 1993. – Ч. 3 (13). – С. 5.

зацію в європейському значенні слова як вирішальний еталон їхнього життя». На прикладі молодого гуцула з оповідання «Природа», румунки Еллінки з нарису «Час» та Параски з повісті «Некультурна» С. Груя доводить, що герої О. Кобилянської «прагнуть спілкуватися з космосом», інтуїтивно відчують «гармонію лісу і спокійну рівновагу Карпатських гір», вірять в те, що «навколишня природа береже людину від усякого лиха», а «основні елементи людського щастя мають за свою основу правду, любов і віру». Вказані елементи світогляду С. Груя об'єднав у спільну рису характеру і назвав цих героїв «*homo carpaticus*». Зіткнувшись віч-на-віч з т. зв. цивілізацією, горяни не в силі зрозуміти меркантильного рахунку, який вона несе. Внаслідок цього між людьми різного типу з'являється непереборна прірва, адже модерна людина не здатна «сприйняти простоту і щирість не зіпсованої течії, що бере свій початок у рідному етносі»¹. Як бачимо, С. Груя переконливо довів, що буковинська письменниця вперше звернула увагу на всі компоненти, які пізніше склали філософію «міорітичного простору».

С. Груя також звернув увагу і на твори, які стосуються про інвестицію жіночої душі, і підкреслив той факт, що дослідники переходять від ідеї про епігонство до відкриття новаторських факторів у повістях О. Кобилянської, присвячених питанню жіночої емансипації. С. Груя доводить, що О. Кобилянська не керувалася принципами Г. Флобера, пані Боварі якого зі своїм бурхливим темпераментом не співмірна із мрійливими і спокійними натурами буковинських міщанок. «Гюстав Флобер – прихильник інстинктуального вибуху, в той час коли Ольга Кобилянська вивчає начебто клітинне згасання своїх героїнь»², – переконував дослідник. З іншого боку, С. Груя твердив про асоціативні зв'язки творів Карпатської Орлиці із дослідженнями З. Фрейда, з драмами Г. Ібсена, прозою Г. Д'Анунціо.

С. Груя уважно стежив за розвитком української літератури в Румунії, сам був активним учасником цього процесу. У статті «Нові горизонти прози» (1979) він уважно проаналізував здобутки української прози Румунії кінця 1960-х – початку 1970-х років. Малій прозі, на його думку, властиві традиційна манера письма («Біле-пребіле поле» М. Михайлюка, «Пастух і дика черешня» С. Груї, «Сузір'я предків» С. Ткачука, «Світлотінь» К. Ірода, «Новели» І. Федька) і нові тенденції, засновані на «алегоричних переживаннях» («Явір, що в полі одинокий» І. Ковача, «Роздоріжжя» М. Корсюка). Особливу надію у розвитку української прози Румунії С. Груя покладав на роман. Його розквіт він пояснював тим, що «автори епічних полотен сміливо вторгаються в суспільно-політичну проблематику, не лише фіксуючи, а й тлумачачи різні жит-

1. Там само.

2. Там само.

теві явища; при цьому вимогливість до ідейного змісту поєднувалася з цікавими знахідками в галузі форми». Такі тенденції, на думку критика, характерні для романів «Гора» В. Кліма, «Передодень» К. Ірода, «Лорана» та «Любов до ближнього» М. Небиляка.

Осмислюючи основні тенденції розвитку української літератури Румунії, С. Груя нерідко послуговувався жанром оглядової статті, в якій докладно аналізував творчий доробок того чи іншого автора, як, приміром, Оксани Мельничук чи Степана Ткачука. Критик прагнув визначити основні теми кожного з названих авторів і з цього погляду простежував усі їхні поетичні збірки.

Аналіз поезії Оксани Мельничук С. Груя розпочав такою тезою: «Кожен з авторів має свою манеру художнього освоєння дійсності, своє внутрішнє творче спрямування і свою мету. У творчості Оксани Мельничук наперед визначена ідея нерозмежованості громадянської лірики від інтимної або споглядально-філософської. Теза поетеси звучить ніби так: не може людина бути одного дня настроєна лише на високий громадянський пафос, а наступного віддаватись тільки інтимним настроям. У творчості Оксани Мельничук, як у житті, все взаємообумовлене, поєднане, невіддільне одне від одного»¹. Відтак критик зосередився головним чином на громадянському пафосі поезії авторки у збірках «Цвіте земля скарбами» (1960), «Слаблю життя» (1962), «На перехрестях літ» (1973), «Осіннє різноцвіття» (1979) і «Вічність» (1981). Однак не з усіма висновками С. Груї щодо поезії Оксани Мельничук можна погодитися, особливо у тих випадках, коли відверто слабкі в художньому плані вірші трактуються з незрозумілим пієтетом і захопленням. Тому загальний висновок щодо поезії Оксани Мельничук можна сприйняти швидше як аванс на майбутнє або як спробу заохотити авторку до подальшої творчості: «Смілива й глибока метафоричність – ось, що дозволяє поетеси проникнути в суть явища, розкласти його у свідомості й знову синтезувати у вірші. Людина – це вияв краси моральної, духовної, фізичної. Отакою постає перед нами поетеса Оксана Мельничук – із філософським зором і ліричним пафосом. Творчість поетеси заслуговує на високу оцінку»². Однак, як уже мовилося, з такими висновками стосовно відверто слабких віршів поетеси не можна погодитися.

Зовсім інший підхід С. Груї до оцінки поезії як явища в українській літературі Румунії намітився у критичному огляді творчості Степана Ткачука. Щоправда, в художньому плані вірші цього поета значно сильніші і змістовніші. Тому можна цілком погодитися з критиком у тому, що в них відчувається

1. Груя С. *Поезія Оксани Мельничук* // *Обрії*. – Бухарест: Критеріон, 1984. – С. 119.

2. Там само, с. 132.

«оптимізм, сприйняття навколишнього світу в найяскравіших барвах молодості та ліричного піднесення»¹. За справедливим спостереженням С. Груї, «від першої надрукованої поезії й до останньої збірки у поетичній манері Степана Ткачука схрещуються дві тенденції: з одного боку, прагнення до конденсації думки у звичайних словах, які наповнюються емоційним смислом і стають фактами поезії; з другого боку, помічається серйозний, глибоко осмислений підхід до художньої реалізації того чи іншого твору, поетичне переплавлення думки». Ці загальні висновки С. Груя підтвердив змістовним аналізом збірок С. Ткачука «Розколоте небо» (1971), «Час без часу» (1975), «Посміх світу» (1977), «Кочівницька душа» (1980), «Подорож у вічність» (1982), «Сміх і плач слів» (1986) та ін.

Звісно, С. Груя мав свій ідеал письменника, викладача, вченого і громадсько-культурного діяча. Зразком у цьому для нього був Костянтин Драпака – професор Бухарестського університету, а водночас і інспектор Міністерства освіти для українського населення. Тому з такою теплотою відгукнувся про нього в одній зі своїх статей, висловивши заодно своє розуміння сутності університетського викладача як учителя і просвітника: «Скрізь у Румунії, де живуть українці, професора Драпаку знали і любили, а коли він приїжджав туди, завжди довкруг нього збиралися люди. Був той період, коли в кожному українському селі школи на рідній мові діяли нормально, а кожний інтелігент уважався активістом на полі пропаганди материнської мови, звичаїв та культури. І думаєш, що тоді мало де їздили автобуси. Та пан Костянтин Драпака та його прихильники здійснювали апостолат українського слова й культури, як розповсюджував колись свою філософію Григорій Сковорода, – пішки. А додати б до цього ще й той факт, що професор Драпака був автором майже всіх шкільних програм та чималого числа підручників із української мови та літератури, то будемо мати перед собою справжній профіль українця-патріота, який ціле своє життя піклувався про духовний і матеріальний ріст українського населення з Румунії»². На переконання С. Груї, такі особистості заслуговують на шану і добру пам'ять. Його непокоїло, що про Костянтина Драпаку швидко забули. Причину такого неподобства він віднаходив у національному менталітеті: «Бо такі ж ми, українці, вперті. Поки не нашкодимо самі собі – не маємо спокою...».

С. Груя важко переживав пасивність українців Румунії у відстоюванні своїх національних прав, дорікав перекинчикам за їхню продажність і пристосуванство. У тій же статті, де мовиться про Костянтина Драпаку, читаємо: «Ми

1. Груя С. *Поезія Степана Ткачука* // *Обрії*. – Бухарест: Критеріон, 1987. – С. 160.

2. Груя С. *Гуцулія – моя нещаслива любов* // *Наш голос*. – 1992. – Ч. 2 (10). – С. 6.

дуже часто говоримо, що після квітучого періоду Драпаки прийшов Чаушеску і знищив усе. Хіба це так? Аналізуючи тверезо всі події, які відбувалися в так звану «золоту епоху», побачимо, що Чаушеску, або краще сказати чаушизм – половина біди. Це тому, що в той же період найманці «карпатського генія» намагалися скасувати й угорські та німецькі школи. І що вийшло? Майже нічого не вийшло. І угорці, і німці відстояли свої права, і ніякого процесу румунізації освіти цих меншостей не відбулося. Правда, ані серед угорців, ані серед німців не знайшлося такого, як Емануїл Рей, щоб за «шмат гнилої ковбаси» зрадив материнську мову. І, на жаль, Е. Рей не діяв сам. Чимало викладачів-українців стали запеклими помічниками влади Чаушеску і не тільки пропагували скасування української мови в школах, а навіть самі робили це ганебне діло. За що? За обіцянки-цяцянки, мовляв, стануть незабаром директорами, прімарями і т. п.»¹. Отже, розповідаючи про професора Костянтина Драпаку, С. Груя не тільки висловлював свій погляд на ідеал українця-патріота і громадянина, а й підкреслював ті риси такої особистості, які виробляв у самому собі і які хотів бачити в кожному.

Але й сьогодні, коли йдеться про ті проблеми українців Румунії, якими переймався С. Груя, змушений констатувати, що чимало з них не те, що не розв'язано, а ще більше занедбано. Може, через те так рідко згадуємо і самого письменника й університетського професора. Адже чому й досі не зібрано, не систематизовано й не видано його наукових і публіцистичних праць, не створено про нього цілісного дослідження, а, немов за якимось поганим правилом, намагаємося обійтися тільки принагідними, а то й цілком випадковими згадками про цю талановиту й самовіддану особистість, яка так багато зробила для того, щоби українство почувалося гідно серед інших національних меншин Румунії?

Наразі випадає тільки проаналізувати скупі свідчення про С. Грую з тим, щоб бодай у загальних рисах накреслити той обсяг роботи, який належить виконати для достойного вшанування пам'яті цього талановитого вченого і непересічного майстра слова, а особливо – для передачі його спадщини наступним поколінням. Адже, за висловом С. Ткачука, С. Груя – «передовсім один з архітекторів української літератури з Румунії, що завдяки йому наша література поповнилась новими іменами і творами; що на певному етапі її розвитку він був її провідником. Також він своїми творами один з перших розборознив цілину нашої прози, з бенедиктинською завзятістю шукав молоді таланти, окрилював їх поетичні злети»².

1. Там само.

2. Ткачук С. Стеліан Груя Яцентюк // Обрії. – Бухарест: Критеріон, 1981. – С. 126.

Уперше загальні відомості про життя і діяльність С. Груї навела Т. Носенко в «Українській літературній енциклопедії». За вимогами статті енциклопедичного жанру, вона стисло охарактеризувала науковий і творчий доробок ученого й письменника, зокрема відзначивши: «Пише українською та румунською мовами. Українською мовою вийшли збірки оповідань «Колесо» (1964), «Пастух і дика черешня» (1973), збірка поезій «Надра» (1971); румунською – збірка оповідань «Поминальний день» (1968), поетичні збірки «Арборенські балади» (1977), «Північ» (1979). Роман «Чорний кінь» (кн. 1, 1983, румунською мовою) присвячений подіям Другої світової війни та повоєнного періоду. В перекладі Груї вийшли збірка українських народних дум (1974), антологія української радянської новели «Пролетіли коні» (1971, у співавторстві), збірки віршів румунських поетів, які пишуть українською мовою, «Балада рідного краю» (1975). Автор праці «Емінеску в перекладі українською мовою» (1958), «Курсу історії української літератури. Друга половина XIX ст.» (1975, обидві праці – українською мовою). Упорядник і автор передмов до ряду видань Т. Шевченка, В. Стефаника, О. Кобилянської, читанок для шкіл СРР з українською мовою навчання»¹. Енциклопедичного принципу подачі матеріалу про С. Грую дотримувалися також М. Богайчук у виданні «Література і мистецтво Буковини в іменах»² й М. Попа у «Словнику сучасної румунської літератури»³.

Загальну характеристику С. Груї як письменника, перекладача, викладача, вченого й громадсько-культурного діяча дав і І. Ребошапка у статті «Несподівані акорди з місячного затінку»: «Діяльність д-ра філології Стеліана Груї, викладача Бухарестського університету, а одночасно і двомовного (румунського й українського) прозаїка та поета, кмітливого літературознавця, перекладача і популяризатора румунської літератури в Україні та української в Румунії, непересічного есеїста, палкого публіциста-дописувача багатьох румунських часописів та всіх українських з Румунії, авторитетного керівника перекладацьких і творчих студентських та письменницьких літстудій (він же – засновник бухарестської літстудії українських письменників при Спілці письменників з Румунії), щасливого «відкривача» й «опікуна» молодих талантів, отже, вся ця багата його діяльність відзначається постійним, напруженим добрим неспокоєм»⁴.

1. Носенко Т. А. Груя Стеліан // *Українська літературна енциклопедія: У 5 т.* – Т. 1. – К.: Голов.ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – С. 511.

2. Богайчук М. А. *Література і мистецтво Буковини в іменах: Словник-довідник.* – Чернівці: Букрек, 2005. – С. 31.

3. Popa Marian. *Dicționar de literatură română contemporană.* – București, 1977. – P. 229.

4. Ребошапка І. *Несподівані акорди з місячного затінку* // *Наш голос.* – 1993. – Ч. 3 (13). – С. 12.

Основні відомості про життя і творчість С. Груї навів також М. Корсюк у виданні «Просвіт. Антологія короткої української прози з Румунії» (2009), відзначаючи: «Своєрідний літературний ментор. Він (С. Груя. – В. А.) умів згуртувати довкруг себе творчу молодь, гаряче заохочуючи її до літературної праці із явним захопленням. Довгий час керував нашою при Спілці письменників Румунії літературною студією, що позначилось на розвої нашого письменства, відгукувався на сторінках преси про видані у видавництві «Критеріон» збірки»¹. Лаконічною реплікою М. Корсюк оцінив малу прозу С. Груї, кваліфікуючи її як таку, що тяжіє до реалістичної манери письма.

Із тієї, на жаль, незначної частки публікацій, у яких оцінюється художній і науковий доробок С. Груї, більшість припадає на оглядові статті, присвячені українському письменству Румунії. Так, Т. Носенко у праці «Українська література в зацікавленнях румунських дослідників: імена, напрямки, підходи» підкреслює «надзвичайно важливу роль у популяризації й критичному осмисленні в Румунії української літератури»², яка належить місцевим україномовним письменникам. У зв'язку із політичними змінами, що сталися внаслідок повалення режиму Чаушеску і здобуття Україною державної незалежності, вони, за словами дослідниці, «значно активізували свою діяльність у справі перекладів, видань та наукового вивчення української літератури»³. Помітним явищем, на її думку, стали видані українською мовою антології української класичної поезії (1970), українського оповідання (1973), української поезії ХХ століття (1976). Серед упорядників, коментаторів та авторів передмов Т. Носенко відзначає письменників і науковців С. Грую, М. Ласло-Куцюк, М. Корсюка, І. Ковача, М. Михайлюка та ін.

Крім того, Т. Носенко відзначила здобутки румунського шевченкознавства. Етапними, на її думку, стали розробки відомих учених С. Груї (праця «Шевченко-романтик», 1973; та ін.), К. Барборіке («Студії з порівняльної літератури», 1987), Д. Х. Мазілу (передмова до «Кобзаря», 1990; стаття «Балади, наснажені ліризмом», 1989), «в яких дослідники, поставивши творчість Кобзаря в широкий європейський контекст, прагнули виявити виняткову своєрідність українського поета-романтика (головно під кутом зору аналізу його поетики, жанрових особливостей його ліричних балад і ліро-епічних поем, специфіки його віршування)». При цьому авторка статті зауважує, що «дослідницька праця румунських шевченкознавців часто відзначається прагненням оригі-

1. Корсюк М. Стеліан Груя Яцентюк // *Просвіт. Антологія короткої української прози з Румунії: У 2 т. – Т. 1.* – Бухарест: RCR Editorial, 2009. – С. 131.

2. Носенко Т. *Українська література в зацікавленнях румунських дослідників: імена, напрямки, підходи* // *Наш голос.* – 2001. – Ч. 81-82. – С. 3.

3. *Там само.*

нального трактування» окремих творів Т. Шевченка, маючи на увазі інтерпретацію С. Груї поеми «Великий льох». Аналіз цієї поеми румунським дослідником відзначив й І. Ребошапка, поставивши його в ряд із спробами «свіжих прочитань творів Шевченка, що вірогідніше виявляє сутність поета»¹.

Інший український учений С. Лучканин також підкреслив працю С. Груї у справі популяризації в Румунії творчості Тараса Шевченка. Зокрема він відзначив антологію «*Nebănuitul vers din umbra lunii*» («Несподіваний вірш із місячної тіні»), в якій представлені вірші українського поета в перекладах бухарестського професора. Цією книгою, за С. Лучканином, С. Груя «намагався вивести «з-під тіні Місяця» – російської літератури – літератури інших народів колишнього Радянського Союзу, який тривалий час асоціювався лише з Росією та російською культурою»². І справді, в антології С. Груї, крім української, представлені аварська, балкарська, білоруська, естонська, грузинська, єврейська, калмицька, латиська, литовська й татарська літератури.

Відзначену антологію ґрунтовно проаналізував І. Ребошапка у вже згаданій статті «Несподівані акорди з місячного затінку», присвяченій 60-річчю С. Груї. У виданні представлено вірші сімнадцяти українських авторів: від зачинателя нової української літератури Івана Котляревського до сучасної поетеси Тетяни Яковенко. При цьому І. Ребошапка справедливо зауважив, що видання, упорядковане С. Груєю, «випереджає» шеститомну «Антологію української поезії» (Київ, 1984) іменами Богдана-Ігоря Антонича, Василя Стуса, Ігоря Калинця, Тетяни Яковенко. «Глибоке знання Груєю української літератури, – підкреслює І. Ребошапка, – дозволило йому виявити найважливіші аспекти художньо-естетичного розвитку української поезії як процесу». Це, за характеристикою упорядника, «геній українського народу Т. Шевченко», «найголовніший представник гуцульської духовності Ю. Федькович», «найбільший український поет-символіст М. Вороний», П. Тичина, який своїм почерком «вкладається в головні напрями європейських пошуків», «найважливіший поет шістдесятників В. Стус»³.

За спостереженням І. Ребошапки, для румунського читача, безумовно, приємно те, що, представляючи того чи іншого автора, С. Груя вишукує такі факти, які засвідчували б духовну спорідненість українських авторів із румунською культурою: наприклад, Юрій Федькович навчався в Чернівцях, маючи спільного з Емінеску викладача Нойбауера, Василь Щурат, професор

1. Там само, с. 8.

2. Лучканин С. Спостереження над сучасним румунським шевченко-знавством (після грудня 1989): нові здобутки і наявні проблеми // *Наш голос*. – Ч. 191. – С. 5.

3. Ребошапка І. *Несподівані акорди з місячного затінку* // *Наш голос*. – 1993. – Ч. 3 (13). – С. 12.

романістики в Чернівецькому та Львівському університетах, виявляв особливі зацікавлення духовністю й історією румунів, Михайло Ткач здійснив чудові переклади з Тудора Аргезі тощо. «Подібні добронамірені коментарі, – констатує рецензент, – сприяють у ще більшій мірі органічній рецепції перекладів, встановленню так званого «діалогу між культурами», зміцнюють взаєморозуміння й дружбу, чого зараз так потрібно сусідським румунському й українському народам». Наостанок І. Ребошапка говорить про якість перекладів, представлених у антології: «Стеліан Груя з помітною легкістю, інколи завидною хвацькістю пробує реалізувати в перекладах художні еквіваленти оригіналів зі всіма їхніми ідейними, структурними та стилістично-експресивними атрибутами»¹.

Художній доробок С. Груї українською мовою, як уже відзначалося, складають поетична збірка «Надра» (1971) і дві книжки малої прози: «Колесо» (1964) та «Пастух і дика черешня» (1973). З-поміж них тільки перша удостоїлася рецензії, яку написав М. Михайлюк, а дві інші опинилися поза увагою критики. Тож, як бачимо, цікава і самобутня художня й наукова спадщина С. Груї потребує докладного дослідження.

Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2011. – № 220. – Жовтень. – С. 12 – 15; № 221-222. – Листопад-Грудень. – С. 13 – 15.

1. Ребошапка І. Несподівані акорди з місячного затінку // Наш голос. – 1993. – Ч. 3 (13). – С. 12.

«Я – ГРУДКА ГЛИНИ, КРАПЛЯ ДУХУ, ЦЯТКА НЕБА» (ДО 80-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СТЕПАНА ТКАЧУКА)

У моїй пам'яті залишилися світлі спогади про Степана Ткачука. Знаю, що його непересічна творчість, бурхлива громадсько-культурна і політична діяльність неоднозначно сприймалися і сприймаються в середовищі української громади Румунії.

За кілька років нашого знайомства я пізнав Степана Ткачука як людину щиру і відкриту, здатну з першого погляду оцінити корисність будь-якої справи. Надто ж, коли вона стосується інтересів громади. У нас було багато різних зустрічей на Шевченківських святах, на днях пам'яті Ольги Кобилянської, в аудиторіях Сучавського університету «Штефан чел Маре», коли він опікувався тамтешнім відділенням української мови і літератури, і просто випадкових.

На запрошення Степана Ткачука я вперше приїхав до Бухареста. Було це січневого дня 2014 року. Надворі хурделиця й мороз, а в його сурівському кабінеті тепло й затишно. За чашкою кави ведемо розмову про проблеми викладання української літератури в Сучавському університеті. Кажу про гостру необхідність у спеціальних підручниках, які б враховували навчальні потреби такої категорії студентів, які майже не вивчали в школі української мови. «Готуйте – видамо», – заохочує впевненим голосом і, ніби між іншим, запитує про мої видавничі плани. Розповідаю про антологію української літературної молитви і про труднощі з її опублікуванням. Через кілька місяців моя книга вийшла з друку в чудовому художньому оформленні незабутнього Василя Соколюка. Про ту пам'ятну для мене зустріч нагадує подарована ним його книга «Радуйся, Діво Маріє» й автограф на ній: «Вельмишановному п. професору Володимире Антофійчукові на щастя, на радість і на добру згадку про наші зустрічі в Румунії та Україні. Бухарест, 26.01.2004. Степан Ткачук». А ще – його фотопортрет, який мені вдалося зробити під час нашої розмови...

Для мене Степан Ткачук – насамперед поет, невтомний громадсько-культурний діяч. Він виростав у південнобуковинському українському селі Данила, де з'явився на світ Божий 13 січня 1936 року. Щедра й розкішна при-

рода, життєві уроки батьків та односельчан, простих і мудрих людей, сформували в хлопця своєрідне бачення світу, розкрили порухи цікавої поетичної натури і благословили на самостійну дорогу. Тому не випадково тема рідного села, батьківської оселі стала однією із наскрізних у творчості Степана Ткачука. У нарисі «Дума про рідне село», що увійшов до збірки оповідань «Сузір'я предків» (1974), він писав: «І куди б мої гадки не блукали, куди б мене кроки не водили – завжди, мимохіть, і гадки, і кроки переплітаються та єдиним руслом несуть мене до рідного села. А коли тільки заблісне гадка про мою рідну сторону, то вже і серце гримотить інакше, а усмішка грає веселкою на устах. Сторона, яка мене народила, впливає магічно на пружини моїх найніжніших почуттів... Тому моє єство ніколи не вміє відмовитись від такого чудового та окриленого поклику, тому ж то мої незаморені кроки не запізняють задовольнити серце і очі, тому кожна моя зустріч з рідною стороною – це найкраще свято, найцілющіша моя втіха».

З рідною оселею у Степана Ткачука пов'язані найтепліші спомини. Тут він під впливом батьків навчився перших і найнеобхідніших життєвих премудростей, які з честю проніс своїми подвижницькими дорогами. У тій же таки «Думі про рідне село» читаємо: «Мій батько, Василь, не раз пригадує мені: «Життя, прецінь, коротке та вередливе, тому необхідно його прожити напружено та по-людському. У мене нема жодної хвилинки для зойку, охкання чи зайвого заняття». Аж тепер, у полудні віку, мій милосердний тату, я розтлумачив сутність ваших віщих слів. І за це все – велике спасибі Вам!».

У багатьох своїх творах Степан Ткачук згадує матір – жінку, яка не просто дала йому життя, а й усією своєю чутливою душею щедро нагородила тим, без чого не може обійтися жоден поет: ніжністю і любов'ю, умінням шанувати людей, захистити їх від будь-якої несправедливості, пам'яттю про свій рід. Тому поет має право й на таке зізнання: «Мої поезії зберігають вогняний карб рідних сторін, запал моєї пречудової матусі Глікерії, доброзичливість мого батька і контури загадкового усміху моїх дерзновенних предків. Трепет мого серця – це відгомін многоголосого трепету всієї громади, зір моїх очей – це відблиск щирості всіх селян, мої слова – це скорбна сповідь нашого родоводу, окутана незвичайною жагою сповнення».

Ще одну, мабуть, найважливішу, науку взяв поет із собою з рідного села у життєву дорогу, – вміння озиратися назад, аналізувати пройдене і, уникаючи старих похибок, безпечніше відкривати майбутнє. «Кожної осені, – пише він, – буковинець сідає на поріг своєї хати, задумується над часом, що пробіг повз його господарство, різьбить на зарубку своїх великодушних велінь підсумок кожної пори року, намагається передбачити майбутні врожаї, старається зранку розтлумачити шепіт матері-землі».

У батьківській оселі майбутній письменник дуже швидко навчився читати. Змалку любив слухати казки, що їх розповідала йому всезнаюча бабуся Анна, і читати усе, що потрапляло до рук. Після закінчення семирічної школи в рідному селі із міцними знаннями, заповітами Шевченкового «Кобзаря» і Божими Заповідями Степан Ткачук вступив до українського ліцею міста Сігет, який закінчив у 1954 році з Похвальною грамотою за успішність і Золотою медаллю. До речі, він став єдиним випускником-відмінником цього навчального закладу. Відтак на факультеті електроніки та телекомунікацій Бухарестського політехнічного інституту здобув фах інженера і працював на румунських залізницях аж до виходу на пенсію у 1996 році. Водночас займався літературною творчістю як поет, прозаїк, критик і журналіст.

Прямуючи життєвими дорогами, Степан Ткачук ніколи не забував рідного села, стомлений повертався до отчого порога, набирався сил, щоб далі простувати обраним шляхом. «Після кожного мого прибуття до рідного села, – зізнавався він, – душа складає нову рапсодію, кожного разу мої очі второпують щось нового та привабливого у сільському пейзажі, кожного разу моє ество, черпає свіжого зілля з життєдайних та незайманих його джерел».

Творчий дебют Степана Ткачука відбувся 1954 року, коли він ще учнем Сігетського ліцею опублікував кілька віршів на сторінках «Нового віку». Відтоді поезія посіла чи не найважливіше місце у його житті. »Я був, є і залишуся поетом», – писав він майже за рік до свого відходу 27 липня 2005 р.

Одна з наскрізних домінант поетичної творчості Степана Ткачука – любов до рідної землі. Саме роздуми на цю тему – головний рушій творчої свідомості поета, визначальна суть його життя. Світ добра поет починав пізнавати за допомогою материнської ласки, її лагідних рук і напутнього слова. Образ найдорожчої у світі людини завжди супроводжував поета у далеких і близьких дорогах. До речі, свою першу поетичну збірку «Розколоте небо» (1971) він присвятив матері. Є у ній вірш «Рушник», навіяний, очевидно, знаменитою «Піснею про рушник» Андрія Малишка, про що свідчить і епіграф. У його komponуванні автор скористався народною символікою, мабуть, ще язичницькою за своїм походженням. Подарований матір'ю домашній рушник має оберігати її дитину від різних нещасть і негараздів. Це сприймається ще і як своєрідне материнське благословення, адже з давніх-давен матері в далекі життєві мандри проводжали своїх синів напутнім словом – надійним оберегом. Ліричний герой вірша мужньо протистоїть життєвим бурям, надійно зберігаючи материнський подарунок. Поступово в поезію увіходить ще один мотив – мотив нерозривності родинних уз, єдності великої і малої батьківщини. У цьому контексті домашній рушник набирає ще одного значення – символу щасливої, з благословення матері, долі, благополучного повернення до батьківського дому.

Прикметно, що мотив повернення до рідної оселі в обійми найдорожчих людей характерний для багатьох віршів Степана Ткачука. Усвідомлення того, з яким нетерпінням чекають батьки зустрічі з дітьми породжує в уяві ліричного героя ототожнення себе із блудним сином. І це не перебільшення, не поетична метафора, а вироблене віками переконання в тому, що родинна оселя – то і найрідніший куточок, і найнадійніший прихисток від життєвих бур:

*Я, мамо, десь колись додому вернусь,
Мов до джерел вертається взимку вода,
Чи добрі спогади на схилі віку,
Чи до нареченого вірна молода.
На мою честь не заколіть телятко,
Не наливайте вин у глечики старі.
Я хочу з'їсти тільки паляницю,
Зрум'янену, мов яблуко, на тій жарі,
Яка у нашій печі гоготіла...*
(«Бажання блудного сина»)

Отже, семантика євангельського образу накладається на конкретну життєву ситуацію, від чого основна думка вірша набирає виразності в передачі емоцій сина, що повернувся до рідного дому і щасливий від зустрічі з матір'ю, зігрітий родинним вогнищем. Загалом ці поняття втілюються також у вірші «Рідний дім».

Поезії Степана Ткачука властиве тонке відчуття швидкоплинності людського життя. Час невідомо тяжіє над людиною, спонукаючи її до звіту перед собою, своєю совістю й людьми. Мотив часу мистець втілює через традиційні образи й поняття – дороги («Дороги... дороги...»), кужелю («Прядка»), коней («Коні моїх літ», «Марево»), журавлів («Доля»), годинника («Триптих»), вершника («Реквієм для білогривого часу»), дня і ночі («Півні»), мірошника і млина («Мірошник Час»), дзвонів («Дзвони і куранти»), людського життя («Життя») тощо. Але це часто-густо служить своєрідною канвою, на якій снується прозора і яскрава, а від того й оригінальна, думка:

*Незадовго я почую,
Як між сутінки намету
Журавлі мого дитинства
Впадуть гомінливо з лету...*

*Журавлі мого дитинства,
Чом у вирій відлетіли!?
Чом же вирій той солодкий
Віднайти в душі не вміли!?
(»Доля«)*

У плині роздумів про невблаганну стрімкість часу ліричний герой Степана Ткачука інколи опиняється перед питаннями, які не потребують логічної відповіді, бо в таких випадках усе зрозуміле само собою чи взагалі залишається незбагненим для людського розуму:

*Кужіль літ мої розпрями
Пальці, скупані в інеї, –
І зосталась тільки прядка...
Що ж зробити можна з неї?..
(«Прядка«)*

У поетичних медитаціях Степана Ткачука час – категорія безкінечна. Його основне мірило – людське життя, що не зупиняється з відходом старих поколінь, а продовжує свій вічний плин у нових виявах буття. Ліричний герой Степана Ткачука не мислить себе поза простором, пов'язаним з родинною хатою, рідним селом, батьківщиною, вітчизною, всесвітом. На цих категоріях будується у його віршах громадянсько-патріотична тема. Вона розпочинається з осмислення поетом своєї людської сутності у безмежжі Всесвіту: »Я – грудка глини, крапля духу, цятка неба« (»Чом же, часе, ти...«).

Грудочка землі, образ якої з усією поетичною майстерністю поет втілив у вірші »Розколоте небо«, – альфа й омега життя окремої людини і водночас символ вічності людського життя взагалі. Цей образ, цілком можливо, постав на основі біблійної оповіді про сотворіння людини. Але у згаданому вірші він вирізняється ширшим смисловим наповненням:

*Над буднем розкололось небо...
А я зоставсь на одній нозі
На грудочці землі,
Підпертий журавлем гадок...
О, та грудочка –
Який щасливий куток...
І вартує набагато більше,
Ніж золото сонця та зірок...*

Отож, грудочка землі, окрім усього відзначеного, – то ще й початок батьківщини і, ширше, – всесвіту. Саме у таких просторових вимірах, на мою думку, слід розглядати цю тему в поезії Степана Ткачука, чимала частка якої присвячена рідному селу Данила і Буковині, Румунії та Україні. Це те, що дало життя її авторові, спонукало до творчості.

У передмові до першої поетичної збірки Степана Ткачука «Розколоте небо» Євген Мигайчук відзначав: «В українську літературу нашої країни ввійшов поет з покликанням, з обдарованістю, який, напевно, ще й до написання першого свого вдалого вірша відчув у своїй душі поезію життя, поезію людського існування, хоч він до справжньої поезії, до її повного осмислення, прийшов поволі, внаслідок тривалої роботи над собою, і внаслідок багатьох шукань та розчарувань в процесі творчості; він поет органічного росту, і тому я переконаний в його майбутнє творче зростання». Що ж, відомий критик не обманувся: поет Степан Ткачук зростав і кількісно, і якісно. Одна за одною розкривалися його творчі домінанти, що, на моє переконання, ще не раз ставатимуть об'єктом наукового дослідження, бо воістину межі таланту неосяжні.

І ще про одне важливо сказати. У творчості Степана Ткачука сповна знайшли свій вияв щирі почуття і прагнення сумлінного християнина, про що, приміром, свідчать збірки «Українські псалми» (2001), «Радуйся, Діво Маріє» (2003) та ін. У січні 2016 року виповнюється 80 літ від дня народження поета. Пом'янімо його добрим словом і разом з ним попросімо щасливої долі Україні й усьому її люду:

*Боже, візьми мій рідний народ
Під Свою вічну опіку
Й поверни моїй рідній Україні
Минулу славу,
Гетьманську силу,
Козацьку мудрість,
Та викорени раз і назавжди
З-поміж українців
Чвари і ворожнечу...*

Наш голос: Літературно-культурний журнал українських письменників Румунії. – 2016. – № 259. – Січень. – С. 5 – 7.

МИХАЙЛО МИХАЙЛЮК: «МІЙ МОРАЛЬНИЙ І ПРОФЕСІЙНИЙ ОBOB'ЯЗОК – ПИСАТИ ПРО УКРАЇНЦІВ»

З якогось часу серед літературознавців-славістів усталилася думка, що Румунія дала світові двох видатних українців – професорів Бухарестського університету Магдалену Ласло-Куцюк та Івана Ребошапку¹. І справді, їхній науковий доробок, який складає десятки монографій і сотні статей з теорії літератури, компаративістики, історії українського письменства і фольклористики, гідний такої оцінки. Та все ж, коли йдеться про визначних діячів-гуманітаріїв, які уславилися на теренах україністики цієї дунайської країни, не можна оминати, бодай з огляду на числову сакральність, і ім'я третього – поета, прозаїка, літературознавця і літературного критика, перекладача, журналіста, редактора і видавця Михайла Михайлюка. Його невтомна, високо-професійна і самовіддана праця, яка триває уже понад півстоліття, невіддільна від духовних і національних потреб українців, що віддавна проживають на території Румунської держави. Жодне явище, помітна подія чи промовистий факт з їх громадського, культурного і літературно-мистецького буття не пройшли повз його пильний погляд. Уся невсипуща праця Михайла Михайлюка спрямована на благо української громади Румунії. Невипадково Посол України Маркіян Кулик з нагоди 70-річчя від дня народження письменника відзначив його роль у «просуванні подвижницької справи», якій він присвятив усе своє мистецьке життя, – «збереження національної ідентичності та розвитку культурної самобутності українців Румунії, зміцнення їхніх духовних зв'язків з матір'ю-вітчиною Україною»².

Зрештою, фахова і громадянська позиція Михайла Михайлюка лаконічно відбилася у своєрідній формулі, представлений в одному з інтерв'ю: «Мій моральний і професійний обов'язок – писати про українців». При цьому він

1. Див., напр.: Кідещук І. Іван Ребошапка – видатний україніст і знавець усного й писаного слова / Іван Кідещук // *Omagiu profesorului Ioan Rebușapcă la 80 de ani.* – București: Editura RCR Editorial, 2015. – С. 41.

2. Див.: *Наш голос.* – 2010. – Ч. 196 (Жовтень). – С. 7.

висловив занепокоєння стосовно того, що найбільше заважає повноцінному розвитку української громади Румунії: «Денаціоналізація – це явище, яке треба мати постійно на увазі і запобігти йому всіма силами. Я ніколи не перестану бити на сполох, піднімати тривогу, яка мені гризе душу, бо українці денаціоналізуються поволі-поволі, втрачаючи національну свідомість»¹. А відтак указав на причини цього негативного процесу й способи його усунення: «Денаціоналізація має два аспекти: є денаціоналізація натуральна, але є й штучна через брак рідних шкіл, церков. Наша молодь іде за кордон на заробітки, йде у великі міста, а в селах залишаються старі люди, яких колись не стане. Треба виховувати молодь в дусі поваги до українства, переконувати, що українці тут існували, існують і існуватимуть»². Сумний висновок письменника підтверджується і невтішною статистикою: за останнім офіційним переписом населення Румунії українців тут нараховується трохи більше 60 тис., що майже удвічі менше, ніж у 1950-х роках. Причини такої катастрофічної демографічної ситуації різні – і внутрішні, і зовнішні. На них слід відповідно реагувати на всіх рівнях, насамперед, звісно, міждержавних. Чи не першим на це занепокоєно відгукнувся Іван Драч. Ще в листопаді 1988 року, виступаючи на пленумі правління Спілки письменників України, він з неприхованою тривогою відзначав, що в недалекому майбутньому можна повністю втратити невеликий український світ в Румунії, наголошуючи на відірваності українського населення цієї країни від «великого українського континенту» і проблемі вивчення (радше невивчення) рідної мови. Стан справ з того часу дещо змінився на краще, але для того, щоби привести його до загальноєвропейських норм і оптимістичніше дивитися в майбутнє, треба зробити ще дуже багато.

Офіційні титули Михайла Михайлюка – член Спілки письменників Румунії, член Національної Спілки письменників України, лауреат двох премій Спілки письменників Румунії, лауреат літературно-мистецької премії ім. Ольги Кобилянської, нагороджений численними грамотами і подяками Посольства України в Румунії, Союзу українців Румунії, Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка за подаровані раритетні видання. У його доробку – дві поетичні збірки («Інтермеццо», 1971; «Дзвонар», 1999), віршовані казки для дітей («Мурчик-кіт упав з воріт», 1975), видання малої прози («Біле-пребіле поле», 1974; «Криниця під каменем», 2008; «Синій смуток фіордів», 2010; «Заглухлий дзвін», 2014), два романи

1. «Мій моральний і професійний обов'язок – писати про українців»: Інтерв'ю Юлії Грінь-Арделян із Михайлом Михайлюком // Український вісник. – 2007. – № 1-2 (Січень). – С. 6.

2. Там само.

(«Не вір крику нічного птаха», 1981; «Міст без поруччя», 1988), літературно-критичні нариси «Слово про слово: Думки про українську поезію Румунії» (1983), дві книжки публіцистики «45 років з українським пером» (2009) та «Газетярські штрихи» (2015), сотні статей, репортажів, інтерв'ю, опублікованих у румунській та українській періодиці, передмови до вибраного Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Юрія Федьковича, Івана Франка, редагування десятків книг українських письменників Румунії, видання фольклорних збірників. А ще довголітня праця в газеті «Новий вік», упорядкування збірників літературно-художніх нарисів і репортажів «Про землю і хліб» (1972), альманаху прози «Наші весни» (1972), десяти випусків річника «Обрії» (1979 – 1989), заснування журналу «Наш голос» (перший його головний редактор, 1990 р.), редагування газети «Український вісник» (з 1993 р.), участь в організації Союзу українців Румунії (1990) тощо.

Сам Михайло Михайлюк стверджує, що як письменник не відбувся би без численної творчої громади українців Румунії: поетів Ореста Масикевича, Дениса Онищука, Івана Ковача, Миколи Корсюка, Юрія Павліша, Павла Романюка, Івана Негрюка, Івана Арделяна, Теофіла Ребошапки, прозаїків Івана Федька, Михайла Небиляка, Василя Клима, Корнелія Ірода, критиків Євгена Мигайчука, Ігоря Лемного, науковців Миколи Чередарика, Магдалени Ласло-Куцюк, Івана Ребошапки, Дана Хорії Мазілу, Стеліана Груї Яцентюка, Корнелія та Аспазії Регушів, Івана Робчука, Миколи Павлюка, фольклористів Мирослави Шандро, Олексі Бевки, Вергілія Ріцька, Івана Лібера та багатьох-багатьох інших.

Отже, маємо підстави вважати, що вагомий доробок Михайла Михайлюка посідає одне з центральних місць в українському письменстві Румунії. Його самотнє слово виразно відлунюється в загальноукраїнському літературному процесі. Письменницького визнання він зажив несхитною відданістю правді життя, що дало підстави деяким дослідникам зараховувати його до мистців класичної (традиційної) манери письма. Втім таку думку можна прийняти лише почасти, бо за формою і способами художнього узагальнення він наскрізь модерний. Реальні життєві факти, що переосмислюються в його поетичних і прозових творах, мають чітку екзистенціальну спрямованість. В одних випадках вони набувають ускладненої метафоричної асоціативності і символічності, а в інших – часового розгалуження композиції, внаслідок чого ретроспекція, спогад у частій зміні особи оповідача стають альтернативною розповіддю. Показово, що відомий американський літературознавець Богдан Бойчук зарахував Михайла Михайлюка разом з іншими українськими поетами Румунії – Теофілом Ребошапкою, Іваном Ковачем, Михайлом Небиляком, Миколою Корсюком, Павлом Романюком та Іваном Негрюком – до

модерних авторів, «які вийшли «поза традиції», тобто які манерою свого голосу, письма, чи новаторського світобачення поширили параметри української поезії»¹.

Завдяки творчості Михайла Михайлюка пізнаються кращі тенденції розвитку не тільки української літератури Румунії, а й усього нашого зарубіжжя. Українці Австралії, Австрії, Аргентини, Бразилії, Канади, Німеччини, Польщі, Румунії, Словаччини, США, Франції, Чехії та інших країн часто-густо підтримували «племіння життя в літературі тоді, коли в Україні воно ставало вкрай нестерпним. Так чи так, але залучення до розгляду художньої творчості діаспори, певна річ, значно розширює панораму української літератури ХХ ст., допомагає побачити її багатшою й розмаїтішою»². Тому вивчення поетичної, прозової, літературно-критичної і публіцистичної діяльності Михайла Михайлюка заявляє промовистою актуальністю на сучасному етапі розвитку науки про красне письменство.

Попри наявність певної кількості різнотипних відгуків, що належать Степанові Ткачуку³ Дану Хорії Мазілу⁴ Магдалені Ласло-Куцюк⁵ Іванові Ковачу⁶, Миколі Корсюку⁷, Богданові Бойчуку⁸, Лідії Ковалець⁹, Іванові

1. Б. Б. Слово від упорядника / Б. Б. // *Поза традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі*. – Київ, Торонто, Едмонтон, Оттава, 1993. – С. 5.

2. *Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. – Кн. 1 / За ред. В. Г. Дончика*. – К.: Либідь, 1998. – С. 10.

3. Ткачук С. Михайло Михайлюк / Степан Ткачук // *Обрії*. – Бухарест: Критеріон, 1979. – С. 141 – 143.

4. Мазілу Д. Х. Від поезії до прози / Дан Хорія Мазілу // *Обрії*. – Бухарест: Критеріон, 1982. – С. 139 – 144.

5. Ласло-Куцюк М. Засади поетики / Магдаліна Ласло-Куцюк. – Бухарест: Критеріон, 1983. – С. 270 – 278.

6. Ковач І. В шуканнях моральної точки опори / Іван Ковач // *Обрії*. – Бухарест: Критеріон, 1989. – С. 137 – 140.

7. Корсюк М. «Знаю, що не схибите дорогу...» / Микола Корсюк // *Наш голос*. – 1990. – Вересень. – № 3. – С. 2, 4; Корсюк М. Михайло Михайлюк // *Просвіт: Антологія короткої української прози з Румунії*. – У 2 т. – Т. 2. – Бухарест: Вид-во "RCR Editorial", 2009. – С. 5 – 8.

8. Бойчук Б. Михайло Михайлюк / Богдан Бойчук // *Поза традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі*. – Київ, Торонто, Едмонтон, Оттава, 1993. – С. 332 – 333.

9. Ковалець Л. Чи звідав щастя Мурчик-кіт?.. (Нотатки на берегах однієї давньої книги Михайла Михайлюка) / Лідія Ковалець // *Наш голос*. – 2013. – Січень. – № 223. – С. 12 – 13; Ковалець Л. Творчість як звільнення: роман Михайла Михайлюка «Не вір крику нічного птаха» / Лідія Ковалець // *Наш голос*. – 2014. – Квітень. – № 237. – С. 16 – 17; Ковалець Л. Ідучи власною дорогою (Про роман Михайла Михайлюка "Міст без поруччя") / Лідія Ковалець // *Наш голос*. – 2014. – Липень. – № 241. – С. 16 – 17.

Ребошапці¹, Михайлові Трайсті² та ін., відчувається гостра потреба комплексного дослідження основних смислових і змістових концептів усієї багатогранної творчості Михайла Михайлюка. Насамперед ідеться про істинну роль і значення письменника в українському літературному процесі. У багатьох публікаціях перше місце в його доробку відводиться літературній критиці, гострота якої «служить інтелектуальним каталізатором для української літератури Румунії»³. Але ще наприкінці 1970-их років, коли мистець заявив про себе першими книжками оригінальної художньої творчості, Степан Ткачук справедливо зауважив: «Всупереч твердженню, що Михайло Михайлюк народився бути критиком та ще не дрібного калібру, він проявився не гірше своїх побратимів і на нивах поезії і прози»⁴. Більше того, дебютна збірка Михайла Михайлюка «Інтермеццо» (1971) – перша одноосібна книжка, яка відкрила нові художні можливості української літератури Румунії, розширила її проблемно-тематичні горизонти, привабила оригінальністю художнього мислення, зачудувала мовною чистотою і граціозністю словесної палітри, виявила ритміко-інтонаційні новації тощо. А чи не найважливіше – стала початком потужної творчої хвилі, на гребені якої зринули самобутні поетичні збірки: «На місячних перехрестях» (1971) Ореста Масикевича, «Поезії» (1972), «Рівнодення» (1975), «Зав'язь» (1978) Івана Ковача, «Нащадки сонця» (1972), «Ворота» (1975) Миколи Корсюка, «Криниці моїх очей» (1972) Михайла Небиляка, «Замок перелітних птахів» (1976) Павла Романюка, «Монолог і полум'я» (1978?) Івана Онужика та ін. Їх автори представили гроно яскравих творчих індивідуальностей, сповнених рішучим прагненням відступити від тотального масовізму, примітивізму псевдохудожніх агіток, стандартизації в літературі, що всіляко нав'язувалися інститутами влади. Образне мислення нового покоління письменників базувалося на принципах метафоричності й асоціативності, ефектного використання традиційних структур, що збереглися в народній свідомості ще з язичницьких часів. І хоч перші поетичні результати не завжди з естетичного погляду були однаково значимими, проте сам напрям модерністичного експериментуван-

1. Ребошапка І. Многая літ вельмишановному ювілярові – майже акордами музики Едварда Гріґа (До 75-річчя Михайла Михайлюка) / Іван Ребошапка // Наш голос. – 2015. – Жовтень. – № 256. – С. 5 – 6.

2. Трайста М. Михайло Михайлюк – невеликовий романтик (до 75-річчя письменника, літературного критика, журналіста) // Наш голос. – 2015. – Жовтень. – № 256. – С. 10 – 11, 21.

3. Бойчук Б. Михайло Михайлюк / Богдан Бойчук // Поза традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі. – Київ, Торонто, Едмонтон, Оттава, 1993. – С. 332.

4. Ткачук С. Михайло Михайлюк / Степан Ткачук // Обрії. – Бухарест: Критеріон, 1979. – С. 142.

ня зі словом суттєво вплинув на подальші художньо-стильові пошуки в українській поезії Румунії.

Відповідні зрушення відбулися і в прозі, і теж не без помітної участі Михайла Михайлюка. Збірник «Наші весни» (1972), впорядкований ним і споряджений вступною статтею, представив усе найкраще на той час з малої прози українських письменників Румунії. Поява такої книжки зумовлювалася приходом у літературу «численного, активного і талановитого поповнення»¹. Однак воно стосувалося здебільшого поезії. Як відзначав упорядник, «прозаїків, критиків з нього вийшло мало; тому між жанрами розподіл нерівномірний. А література повинна розвиватися гармонійно в усіх своїх жанрах, висвітлювати життя, сьогодення в різноманітних формах художнього вираження. Відчувши відставання прози від поезії, такі молоді митці, як Іван Ковач, Микола Корсюк, Корнелій Ірод, Степан Ткачук та інші, прагнуть заповнити існуючу прогалину. Вдумливо і часто талановито, наскільки дозволяє їм творчий досвід, вони осмислюють життєвий матеріал в прозових творах»². Крім того, у «Наших веснах» Михайло Михайлюк представив і кілька власних прозових творів, які разом із збіркою новел та оповідань «Біле-пребіле поле» (1974) і книжками «Пастух і дика черешня» (1973) Стеліана Груї Яцентюка, «Сузір'я предків» (1974) Степана Ткачука, «Світлотінь» (1974) Корнелія Ірода, «Явір, що в полі одинокий» (1974) Івана Ковача, «Сюжет для новели» (1977) Миколи Корсюка та ін. засвідчили ідейно-художнє зростання української прози Румунії, її вихід на нові рубежі естетичного освоєння дійсності, зокрема поглиблення в ній психологічного начала, посилення ліризації оповіді й емоційного впливу на читача тощо.

Неабияка роль належить Михайлові Михайлюку в зародженні і становленні на теренах Румунії української літератури для дітей. Його книжка «Мурчик-Кіт упав з воріт» (1975) та її перевидання після ґрунтовної переробки під назвою «Білик кіт упав з воріт» (2008) і досі залишається тут єдиною в жанрі віршованої казки.

Кількісне і якісне примноження поетичних і прозових книжок українських авторів Румунії усе більше потребувало фахової оцінки набутого. Літературознавчі виступи Магдалени Ласло-Куцук, теоретичні розмірковування Ігоря Лемного, вступні статті Євгена Мигайчука, критичні виступи Михайла Михайлюка лише почасти розв'язували гостроту проблеми. Необхідна була поява комплексного дослідження, яке б узагальнило весь доробок українського письменства Румунії, визначило проблемні місця в його розвитку й

1. Михайлюк М. Вступне слово / Михайло Михайлюк // *Наші весни: Збірник прози.* – Бухарест: Критеріон, 1972. – С. 5.

2. Там само.

окреслило нагальні завдання на найближчу перспективу. Такою першою працею стала книжка Михайла Михайлюка «Слово про слово: Думки про українську поезію Румунії» (1983), яка разом із чотирма додатками до неї, опублікованими в річнику «Обрії», продемонструвала професійність принципового підходу до оцінювання літературних творів, поставивши на перше місце їхню художньо-естетичну вартість. До речі, «Слово про слово» й на сьогодні залишається єдиною книжкою літературно-критичних виступів, яка складає цілісне враження про українську поезію Румунії середини ХХ ст.

Усе своє творче життя Михайло Михайлюк присвятив журналістиці, працюючи в українських виданнях Румунії «Новий вік», «Вільне слово», «Наш голос», «Український вісник», ведучи загалом понад півстоліття своєрідний літопис буття своїх одноплемінців, важливіша частка з якого умістилася на сторінках двох книг: «45 років з українським пером» (2009) та «Газетярські штрихи» (2015). І в цій галузі на сьогодні він залишається неперевершеним і неповторним за часом самовідданого служіння газетярській справі і за кількістю та якістю написаного.

Тож визначити творче амплу Михайла Михайлюка було б вельми непросто, якби в одному з інтерв'ю письменник не зізнався: «Коли пишу вірші – мене тягне до прози, а коли пишу прозу, то вабить критика. Тому, мабуть, писав і пишу в цих трьох жанрах. А журналістика – це професія»¹. На моє переконання, своєрідний письменницький талант Михайла Михайлюка оригінально простежується і в поетичних, і в прозових, і в літературно-критичних, і в публіцистичних жанрах.

Із монографії: Антофійчук В. «Голос твій ніколи не лукавив»: Михайло Михайлюк в українському літературному просторі Румунії. – Бухарест: RCR Editorial, 2019. – С. 5 – 13.

1. Трайста М. Г. Михайло Михайлюк – невиліковний романтик (До 75-річчя письменника, літературного критика, журналіста) / Михайло Гафія Трайста // Наш голос. – 2015. – Жовтень. – № 256. – С. 10.

ПОКЛИК РІДНОГО СЛОВА (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА ІВАНА КІДЕЩУКА)

Його ім'я добре знане серед української спільноти Румунії. Передусім, як людини на рідкість шляхетної, інтелектуальної і щирої, як педагога, фольклориста й літератора, громадсько-культурного діяча.

А з чого, власне, починається творча особистість? З виховання, обстановки, особливих умов, мистецького оточення? Мабуть, однозначної відповіді тут не знайти. Очевидно, існує цілий комплекс чинників, де чільне місце посідають батьки й учителі, які в першому випадку відіграють роль батьків-учителів, а в іншому, – учителів-батьків. Саме від цього симбіозу багато залежить, аби здібності дитини були не тільки вчасно помічені, а й усіяко підтримані і спрямовані в потрібне річище.

Іван Кідещук народився 28 червня 1945 року в унікальному українському селі Негостина, що в Південній Буковині, поряд із містечком Серет, в якому жив і працював визначний український письменник Сильвестр Яричевський. Середовище, в якому виростав і виховувався Іван, було напрочуд сприятливим для формування і розвитку його непересічних творчих потенцій. Місцева громада ревно оберігає свої народнопоетичні традиції, звичаї і обряди. «Негостина, – пише відомий учений-славіст, професор Бухарестського університету Іван Ребошапка, – в порівнянні з рештою південно-буковинських сіл з усіх точок зору, а особливо стосовно вдачі, ментальності і культури, здається мені відмінною як своїми трудівниками-хліборобами (серед яких здавна відомими були «Кобзар» Т. Шевченка й український гімн «Ще не вмерла України»), так і своїми дуже багатьма інтелектуалами. [...] Для південно-буковинських сіл Негостина – це «П'ємонт» нашої української ментальності, пісенності, школи, культури».

Бо ж Негостина віддавна славилася своїми талантами, аматорським театром, хором і кількома музичними й танцювальними колективами. Тут жив і працював визначний громадсько-культурний діяч, фольклорист, історик і географ Іван Абрам'юк, автор монографії про рідне село. Тут народилися письменники Михайло Волощук, Павло Шовкалюк, Василь Клим, Іван Непогода, Василь Крикун та ін. Тут у пошані завжди була народнопоетична творчість,

щедрі набутки якої до наших днів донесли її носії: Параска Абрам'юк, Іван Майданюк, Іван Сердинчук, Леонтина Федюк, Розалія Кідеша, Марія Серединчук, Євгенія Маланчук, Дмитро Федюк та ін. Тут у 1948 – 1949 рр. завдяки старанням Дмитра Арича створено народний театр, основу репертуару якого склала українська класика: «Наталка Полтавка» Івана Котляревського, «Сватання на Гончарівці» Григорія Квітки-Основ'яненка, «Безталанна» Івана Карпенка-Карого, «Не судилось» («Панське болото»), «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» Михайла Старицького, «Дай серцю волю, заведе в неволю» Марка Кропивницького та ін. У головних ролях виступали такі талановиті актори, як Надія Білецька, Дмитро Куява, Сільвія Ріщук, Микола Майданюк, Михайло Волощук, Михайло Федюк та ін. Тут з 1949 р. під орудою Олександра Петращука почав виступати мішаний хор, який налічував близько 120 (!) осіб. Старше покоління ще й досі із захопленням розповідає про старого Малика (Василя Григорчука), місцевого мудреця, який знав напам'ять увесь Шевченків «Кобзар» і не раз декламував і тлумачив своїм односельчанам його твори.

І хоч духовно-національні поривання негостинців зазнали усіляких утисків з боку комуністично-диктаторського режиму, посіяні тут зерна шани й любові до рідного слова й культури не зачахли, а рясно проросли зелен-рутою.

Науку життєвих премудростей, засновану на християнських цінностях, Іван Кідешук перейняв від батьків-селян, які змалку призвичаювали сина до праці коло землі, водночас усіляко заохочували його потяг до книжки. Здібному школяреві й гімназисту таланило на мудрих учителів. Любов до рідної мови йому привив учитель початкових класів Дмитро Арич, який проводив уроки надзвичайно цікаво й винахідливо. Особливе захоплення викликали інсценізації народних казок, у яких учні з допомогою улюбленого наставника виявляли свої здібності і як постановники, і як актори, а головне – упевнено увіходили в чаруючий світ українського слова.

Як відомо, міцні знання учень здобуває тоді, коли випробувані дидактичні методи мають послідовність і наступність, коли в переході від молодших до старших класів зберігається плавність, а увага до інтелектуального й морально-етичного стану дитини продовжується на відповідних педагогічних засадах. Що стосується цих неперехідних принципів навчання, то Іван Кідешук мав нагоду пізнавати їх завдяки урокам гімназійних професорів – учительки української мови Любові Іванчук, викладача румунської словесності Євгена Пинзару, чоловіка Ольги Яричевської, молодшої дочки відомого письменника, психолога Софії Яричевської та біолога Богдана Яричевського. Вони назавжди полонили допитливого гімназиста якимось особливим артистичним володінням рідною мовою і бездоганним спілкуванням як по-румунськи, так і

по-українськи. Мабуть, це був найважливіший урок, засвоєний Іваном Кідещук у стінах школи, урок, який визначально вплинув на його професійну долю і життєву позицію.

Суть високої і відповідальної місії учителя, наставника й просвітника, Іван Кідещук, очевидно, почав розуміти ще з учнівських літ. Тож на час закінчення гімназії уже мав чітко усвідомлений вибір – Сучавський педагогічний інститут, по завершенні якого здобув фах викладача румунської мови. Згодом заочно закінчив відділення румунської та італійської мов Бухарестського університету. Загалом праці учителя-словесника віддав 42 роки.

Професор (саме так, як і в старі добрі часи, шанобливо величають у Румунії вчителів) Іван Кідещук виплекав не одне покоління учнів, вивівши їх на високі життєві орбіти, дав розгін їхнім особистим долям, доклав зусиль, аби сповна реалізувалися їхні здібності й таланти. Воістину, його ім'я – це коло-сальний заряд енергії мудрого наставника і продюцента оригінальних педагогічних методик, спрямованих на відкриття дитиною не тільки таємниць безмежного материка знань, а й світу найвищих духовних цінностей.

Педагогічна винятковість Івана Кідещука полягає в тому, щоби закласти в учня не тільки міцні знання з дисципліни викладання, а й посіяти в дитячих серцях почуття національної гордості, уміння сприймати історію свого народу, якою б складною і трагічною вона не була. Талановитий педагог настійно вишукував різноманітні методи формування в підростаючого покоління високих морально-етичних і духовних засад, принципів поведінкової культури особи. Насамперед проповідувалася висока вимогливість до себе в усіх сферах життя, зокрема в навчанні, закладалися основи творчої і дослідницької роботи, організовувалися фестивалі української пісні, літературні вечори, зустрічі з діячами красного письменства тощо.

Та найважливіше в педагогічних поглядах Івана Кідещука – положення про роль і значення рідної (материнської, як це чудово звучить по-румунськи) мови в навчанні та вихованні підростаючого покоління. Без її знання, без її плекання у шкільному й позашкільному середовищі, на переконання іменитого педагога, людина не здатна збагнути мови й менталітету свого й інших народів, почуватися рівною серед рівних і бути вільною – фізично й духовно – в сучасному цивілізаційному просторі. При цьому особиста позиція Івана Кідещука, за його зізнанням, цілком збігається з ідеями Шевченкового послання «І мертвим, і живим...» та думкою Івана Огієнка: «На кожному кроці й кожної хвилини охороняй честь своєї рідної мови».

Чимало уваги Іван Кідещук приділяв позашкільному вихованню дітей. На його думку, дуже багато важить, аби закладене в школі знайшло продовження і в родині школяра. Разом з батьками учневі доцільно відвідувати церкву і

слухати літургії рідною мовою, бо це не тільки зміцнює релігійні переконання дитини, уводить у світ християнських морально-етичних цінностей, а й формує національно-патріотичні почуття.

Педагогічна іпостась Івана Кідещука завжди прямувала поряд із науковою і літературною. Пізнаючи свій край в усіх аспектах його буття, осмислюючи різні джерела, які стосуються його історії і культури, він зарекомендував себе як ретельний дослідник, добившись помітних успіхів у гуманітарній галузі, зокрема, фольклористиці. Народні твори почав збирати ще студентом, особливо любляв гумор. Тоді ж на румунсько-українському матеріалі написав і першу наукову роботу «Анекдоти протесту», яку високо оцінив викладач літератури і критик Михаїл Йордаке.

Усна народна творчість, передусім пісенна, була і залишається для Івана Кідещука визначальною ознакою національної самобутності, своєрідним маніфестом волелюбних прагнень народу і соціальної справедливості, головним засобом у передачі від покоління до покоління менталітету, морально-етичних і звичаєво-побутових норм.

Діяльність Івана Кідещука – яскравий і переконливий приклад того, як культурницькі традиції рідного села, зокрема усна народна творчість, можуть стати органічною часткою світу дослідника й письменника. Адже місцевий фольклорний репертуар надзвичайно щедрий як з погляду тематичної своєрідності, так і жанрової різноманітності, що, зрештою, підтверджує збірник «Пісенні скарби Негостини» (Чернівці, 2006), виданий ним у співпраці з відомим українським етномузикологом і композитором Кузьмою Смалем. До видання увійшло 140 зразків різних жанрів: колядок і щедрівок, весільних, соціально-побутових і родинно-побутових пісень, балад і коломийок тощо. За аналогічним принципом невтомними збирачами народних перлин укладено й інші фольклорні пісенники – «Буковино, рідний краю» (Чернівці, 2008) та «Співай моя, Буковино» (Бухарест, 2009). У подальших планах наукового дуету – нові проекти: видання українських народних пісень ще двох румунських регіонів – Добруджі й Марамурешу.

Власне літературна творчість Івана Кідещука паралельно розгорталася в трьох основних напрямках: малої прози, літературознавства і критики, публіцистики. Оригінальністю відзначаються його новели й оповідання та гумористичні твори.

Естетичні принципи Івана Кідещука базуються на спадщині просвітництва і християнського гуманізму. Його літературні смаки багато в чому виробляли під впливом творчості Івана Котляревського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Миколи Гоголя, Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Лесі Українки, Павла Тичини, Володимира Сосо-

ри, Остапа Вишні та ін. Письменник вірить у добрі начала людини, у відродження її кращих якостей, спотворених залежними чи незалежними від неї обставинами. Так, наприклад, стається із Петром Найдю («Повернення»), який усвідомлює хибність своєї поведінки тільки після нещасного випадку, який стався через його неробство й пияцтво.

У прозі Івана Кідещука чимало автобіографічного, такого, що постало на основі різних фактів із його особистого життя і реалій посткомуністичної дійсності, яка принесла суспільно-політичні перетворення, а з ними різкі й нерідко драматичні повороти в долях людей («Любов чи підозра?»). Письменник на власному досвіді переконувався, що нові умови «висвітлили» справжнє ество людської натури, оголили ницість і вивищили благородство, підкреслили ті риси, які за іншої ситуації були приглушені й не виявлялися так прямо. Він нещадно висміює шахрайство, що почало процвітати і за демократичних часів («Без надії сподівайся»), гостро викриває лицемірство нових-давніх «політруків», які не змінили свого «червоного одіяння» і залишилися на старих позиціях («Безхребетність»). Інколи текст багатьох його творів набирає форми пародії, гострої іронії, сарказму, нищівної критики. Зрештою, сатирично-гумористичним забарвленням позначений чи не весь доробок автора.

Багатьом із співвітчизників Івана Кідещука важко було ввійти в ритм нового життя, стати внутрішньо досконалішим, глибшим у виборі ціннісних орієнтацій. Безперечно, що він це тяжко переживав, художньо узагальнюючи гострі життєві конфлікти й моделюючи можливі кращі шляхи їх розв'язання. Не так важливо, чи то йдеться про побутові події («Бумеранг!.. Бумеранг!..», «Запродані душі», «Без надії сподівайся»), чи про нові методи господарювання («Стережіться нуля!»), чи про людську байдужість («Де тонко, там і рветься», «Наш лісок») і боязнь узяти на себе відповідальність за інших («Зміна»). Головне, щоби людина відкрила в собі суть свого істинного призначення («Безхребетність»). І цьому Іван Кідещук чесно й самовіддано служить усією силою свого непересічного таланту. Працюючи над своїми творами, він, за моїми спостереженнями, відчуває величезну відповідальність за кожную фразу, за кожен образ, за кожне слово. Його творчій манері властива та висока простота, яка дає літературі дохідливість і водночас містить у собі всю складність і суперечливість життя.

І нарешті, ще одна галузь діяльності письменника – літературно-критична й публіцистична. Насамперед привертають увагу статті про українських класиків – Тараса Шевченка, Сидора Воробкевича, Сильвестра Яричевського, Ольгу Кобилянську та ін., які відзначаються багатством фактичного матеріалу, залученням до аналізу аналогічних явищ із румунського та світового письменства.

У літературно-критичних і публіцистичних статтях Івана Кідещука оживає багата картина українського літературного і культурного життя Румунії в його конкретних деталях і кваліфікованій інтерпретації. Особливо, коли йдеться про творчість Юрія Ракочі, Степана Ткачука, Івана Ковача, Василя Клима, Павла Романюка, Василя Цаповця, Дмитра Коренюка та ін.

Від першого опублікованого твору Івана Кідещука – гуморески «Зміна» – до книги вибраного минуло понад сорок літ. Не можна сказати, що весь цей час був однаково інтенсивним у творчості письменника. Адже ж здебільшого доводилося займатися працею іншого плану. Проте сподіваюся, що й на основі цього видання (а до нього увійшов далеко не весь доробок автора, а тільки те, що він уважав на сьогодні цікавим і, так би мовити, презентативним), можна говорити про те, що перед нами цікавий і самобутній автор, творчість якого увиразнює шляхи розвитку української літератури Румунії і певною мірою доповнює загальнонаціональний контекст нашого письменства.

Передмова: Кідещук І. Клич висот: Проза, літературна критика, публіцистика. – Чернівці: Золоті литаври, 2011. – С. 3 – 8.

У СЯЙВІ ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Невдовзі розпочнеться підготовка до відзначення 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди (1722-1794). Безсумнівно, цей ювілей, як і попередні, послужить додатковим стимулом для нового прочитання спадщини знатного українського поета й байкаря, унікального філософа світової величини. Усе його вчення, перейняте духом Священного Писання, має конкретний промисел – допомогти кожному пізнати Божі істини, осмислити високе покликання Людини, дароване Творцем.

У центрі філософської системи Григорія Сковороди – вчення про три світи: перший – великий світ, безкінечний Всесвіт, макрокосмос, що складається з безлічі світів; другий світ – невеличкий, мікрокосмос, або людина; і третій – теж малий світ, світ символів, або Біблія. Виходячи з останнього, можна стверджувати, що Сковорода-філософ вбачав у Книзі Книг символічні образи всього світу, радив читати її без поспіху, ретельно обмірковуючи прочитане, аби не пропустити найголовнішого: «Нічому іншому нас Біблія не вчить, окрім богознання, але цим усьому навчає. <...> Біблія – наш верховний товариш та ближній і приводить нас до єдиного, найдорожчого й найлюб'язнішого. Вона – нашими предками полишений заповіт, що ховає в собі скарб богознання. Богознання, віра, страх Божий, премудрість – це одне і те ж. Це справжня мудрість». Сам же Григорій Сковорода в одному з листів стверджував, що народився задля того, щоби тлумачити Біблію. Ідеться не тільки про цілий комплекс біблійних образів, символів, алегорій, метафор, трансформованих та інтерпретованих у його філософських трактатах, поетичних творах, байках і притчах. Куди важливіше, що Священне Писання було для нього справжнім «утіленням Богом», а тому своєрідним способом його інтелектуального й морального існування, найбільш ефективним засобом, за його словами, «очистити, просвітити і укріпити душу». Тому сьогоднішній світ сприймає Григорія Сковороду не тільки як одного з найглибших новочасних поетів-містиків, фундатора української «філософії серця», а й, за висновком науковців, як найбільшого після перших отців Церкви християнського філософа.

Універсальність учення Григорія Сковороди, заснованого на християнських ідеалах, дуже швидко зробила його популярним у всьому світі завдя-

ки перекладам багатьма мовами: англійською, вірменською, грузинською, італійською, німецькою, польською, португальською, російською, словацькою, чеською, а нещодавно стараннями Євсебія Фрасенюка – і румунською. Втім контакт великого українця із народом Міхая Емінеску відбувся ще в першій половині XIX ст., коли визначний румунський класик Александр Хашдеу (1811 – 1872), навчаючись у Харківському університеті, перейнявся благородною метою – зібрати біографічні відомості про Григорія Сковороду й опублікувати його спадщину. Однак активніше наукове осягнення творчості Григорія Сковороди в Румунії розпочалося тільки з другої половини XX ст., передусім завдяки професорові Бухарестського університету Магдаліні Ласло-Куцюк. До своїх монографій «*Relațiile literare româno-ucrainene în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*» (1974), «Велика традиція» (1979), «Вогонь і слово» (1992) і «Боги світла і боги темряви» (1994) вона включила великі розділи про Григорія Сковороду, а також опублікувала про його творчість низку статей румунською та українською мовами. У 2008 р. викладач Сучавського університету «Штефан чел Маре» Анамарія Герцану захистила дисертацію «*Grigori Skovoroda – studiu monografic*», у якій синтетично представила життя і творчість українського письменника й філософа.

У переліку праць румунської сквородіани чи не найпочесніше місце посідає книга Григорія Сковороди «*Livada cânturilor Divine*» (2012), до якої увійшли поетична збірка «Сад божественних пісень», філософський трактат «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе» та афоризми в перекладі негостинського професора, літературознавця й журналіста Євсебія Фрасенюка. Це видання воістину стало подією в культурному житті Румунії, завдяки якому широке коло літературознавців, філософів, богословів, студентів, школярів і рядових читачів дістало змогу глибше пізнати унікальний духовний світ великого українця як крізь призму його художньої творчості, так і філософської системи. Крім того, вихід книги надихнув її упорядника на продовження дослідження спадщини Григорія Сковороди, але вже в іншому, якіснішому ракурсі. Кількарічна праця дала чудовий результат – нову книгу, в якій витлумачено зміст, форму, ідеї і образи збірки «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання».

Уперше Євсебій Фрасинюк познайомився із творчістю Григорія Сковороди наприкінці 2010 року, коли в бібліотеці Негостинської школи під час пошуку необхідної книги йому випадково (а чи випадково?) потрапив до рук «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання». Символічно, що сталося це перед самісіньким Різдвом Христовим, тому в контексті прийдешніх святкових подій особливо піднесено сприймалися пісні четверта і п'ята із знаменитої збірки:

*Ангели, знижайтеся, до землі спускайтеся,
Бог, що сотворив нам віки, живе нині з чоловіком,
Станьте з хором, всім собором,
Веселіться, адже з нами Бог!*

Зацікавлення додавав і той факт, що у змісті й формі прочитаних творів легко упізнавалися різдвяні колядки, знайомі кожній християнській душі ще з раннього дитинства. В останніх двох строфах твору Євсебій Фрасинюк спостеріг традиційні для наших колядок «найчистіші побажання»: «віруючий Сковорода звертається до Ісуса Христа як мислитель – до всього люду во ім'я люду: «Рости, ж благодатію, новий наш ходатію! / Рости...», бо «ми ж тобі, рожденному, гостеві блаженному, / Серця всіх нас відкриваєм, у дім духа при-зиваєм». «Заглиблюючись у читання, – відзначав Євсебій Фрасинюк у листі до автора цієї передмови, – я ввійшов у надзвичайно цікавий світ життєвих засад в баченні, на жаль, тоді незнайомого мені українського автора. Це було нове світло, що засяяло в моїй душі і моему дусі протягом тодішніх зимових свят і яке постійно посилюється». Тож іскра ідеї вірша Григорія Сковороди відразу ж спалахнула яскравим полум'ям у чутливому до всього прекрасного естві талановитого християнина й осяяла йому нелегку стежу до досягнення творчості поета й мислителя.

«Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання» Григорія Сковороди – це поетична збірка, складена із тридцяти оригінальних творів, неповторних за змістом і побудовою, які в художній формі розкривають гармонійну картину світу і своєрідність філософських поглядів їх автора. Її назва – характерна для епохи Бароко. Символіка саду, до якої звертається поет, зорієнтована на згадку про «золотий вік» історії людства, про сад Едемський як ознаку добра, мудрості й блаженства, як нагадування про обов'язок людини перед своїм Творцем, як алегорію світла, знання. Найважливіше, що ортодоксально-християнське трактування саду Григорій Сковорода в дусі свого часу органічно поєднав із просвітницькими ідеями. Душу людини, котра перемагає в собі гріховні бажання, прагне досконалості, поет-філософ уподібнює квітучому саду, плекання й облагородження якого дарує найбільше щастя – можливість подужати смертний гріх. Отже, «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання» – це, як доводить своїм дослідженням Євсебій Фрасинюк, заклик до упорядкування, естетизації та етизації людської душі, її очищення і піднесення, а отже, цілковитої готовності до неминучого, щоби здобути блаженну вічність.

У збірці «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання» Євсебія Фрасинюка приваблює передусім гармонійне поєднання поетич-

ної досконалості, неперехідності філософських ідей і щирості сприйняття Божих істин, тобто те, що, на його переконання, збагатило українською мудрістю всесвітній досвід і на всі часи лягло в основу міжкультурного діалогу. Адже вчення Григорія Сковороди про Біблію, пізнання Божих істин, самопізнання, «сродну працю», вільне спокійне життя та багато інших залишаються і залишатимуться близькими кожній людині, яка прагне моральної досконалості і душевної гармонії.

Спостереження і висновки, узагальнені Євсебієм Фрасенюком у книжці «Ключ до «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди», потребували уважного аналізу не тільки поетичних творів, а й ґрунтовного вивчення філософських поглядів, які розробляв «любитель священної Біблії» у байках, діалогах, трактатах і демонстрував усією своєю багатогранною мистецькою діяльністю і строгим, майже аскетичним способом життя. До того ж не можна було тут обійтися і без знання основних засад метафізики, антропології, гносеології, етики, античного платонізму й неоплатонізму, патристики, середньовічної та новочасної містики. Тільки такий метод наукового пізнання міг привести негостинського любомудра до вельми цікавої і неспростовної думки: «Вважаю Сковороду золотими воротами до непоборної фортеці української духовності, а Шевченка – вхідним храмом. Українець чи іноземець не може пізнати другого, не пізнавши першого».

Свою книжку Євсебій Фрасенюк адресує найперше гімназістам і ліцеїстам з надією, що вчення Григорія Сковороди стане для них морально-ціннісним орієнтиром. Воістину, дуже важливо, щоби світло ідей великого мудреця осяяло кожну молоду душу і вивело на пряму життєву дорогу для сповнення полишеного нашими предками духовного заповіту.

Передмова: Фрасинюк Є. Ключ до «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди. – Бухарест: RCR Editorial, 2017. – С. 5 – 9.

ОБШИРИ НАУКОВИХ СТУДІЙ ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ НЯМЦУ

Відомий учений-компаративіст, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології та порівняльного літературознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, головний редактор науково-теоретичного журналу «Біблія і культура» та керівник науково-дослідного центру «Біблія і культура» Анатолій Євгенович Нямцу – на сьогодні один з найерудованіших і найавторитетніших фахівців з проблематики використання легендарно-міфологічних образів і сюжетів у світовій літературі. Усе його наукове життя невіддільне від Чернівецького університету. Сюди він прийшов у 1971 році, коли став слухачем підготовчого відділення, а відтак – студентом філологічного факультету відділення російської мови та літератури. Щаслива пора навчання стала й часом перших наукових успіхів допитливого студента – публікації у престижному збірнику наукових праць «Вопросы русской литературы» і перше місце на Всесоюзній науковій студентській олімпіаді з російської літератури.

Після закінчення з відзнакою у 1977 році навчання в університеті А. Нямцу з головою поринає в дослідження проблеми функціонування традиційних сюжетів у літературі. І перші вагомі наукові здобутки не заставили себе довго чекати. У 1985 році в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка він блискуче захищає кандидатську дисертацію «Закономірності переосмислення традиційних сюжетів у літературі (сюжет про Фауста в російській радянській драматургії)». У цій праці вперше узагальнено досвід радянського й зарубіжного літературознавства в розробці теорії традиційних сюжетів і досліджено їх основні характеристики (багатозначність, просторово-часові виміри, гносеологічність, психологізм та ін.), на основі аналізу багатьох творів російської та інших національних літератур (у тому числі й української) розглянуто закономірності переосмислення фаустівського мотиву, показано, як в процесі еволюції сюжет про Фауста переплітається з іншими традиційними сюжетами тощо.

Але й після захисту кандидатської дисертації наукова енергія А. Нямцу продовжує спрямовуватися на дослідження легендарно-міфологічної традиції у світовій літературі. Одна за одною виходять його монографії й численні

статті, опубліковані в найавторитетніших наукових виданнях. У 1997 році наполегливий учений підкорює ще одну наукову вершину - успішно захищає докторську дисертацію «Легендарно-міфологічна традиція у світовій літературі (теоретичні та історико-літературні аспекти)» за спеціальностями 10.01.04 - література зарубіжних країн та 10.01.05 - порівняльне літературознавство.

Обшири наукових студій професора А. Нямцу засвідчують його монографії, в яких досліджуються теоретичні та історико-літературні аспекти проблеми рецепції традиційних структур у світовій літературі: «Миф и легенда в мировой литературе» (1992), «Новый Завет и мировая литература» (1993), «Загальнокультурна традиція у світовій літературі» (1997), «Фантастические парадоксы человеческого мира» (1998), «Мир Нового Завета в литературе» (1998), «Евангельские образы и мотивы в русской литературе» (1998, 1999), «Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе» (1999), «Поэтика традиционных сюжетов» (1999), «Традиція у слов'янських та західноєвропейських літературах (проблеми теорії)» (2001), «Легендарные образы в литературе» (2002), «Поэтика современной фантастики» (2002), «Основы теории традиционных сюжетов» (2003), «Миф и литература (теоретические аспекты функционирования)» (2005) та ін., які знайшли всебічну підтримку з боку учених України й зарубіжжя. Особливого наукового резонансу набула монографія ученого «Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования)» (2007) на понад 63 (!) друкованих аркушів, яка спричинила появу рекордної кількості схвальних рецензій (майже два десятки!) у «Слові і часі» (тричі!), «Біблії і культурі», «Борисфені», «Державі та регіонах», «Віснику Одеського національного університету», «Ренесансних студіях», «Славістичних записках» і багатьох інших наукових видань.

Актуальність праць А. Нямцу полягає насамперед у тому, що вони ставлять і вирішують низку методологічних і методичних проблем дослідження світового літературного процесу. У них осмислюються суттєві закономірності міжлітературних взаємозв'язків і взаємодій. У зв'язку з глобальними геополітичними і духовними змінами на значних територіях загальнолюдської цивілізації постала гостра необхідність не тільки в осмисленні реалій сьогоденного дня, але й у виробленні нових підходів до духовних цінностей класичного і недавнього минулого. Особливе значення і звучання мають ті аспекти традиції і культурної спадщини, які допомагають осмислити глибинні витоки сучасних конфліктів і суперечностей.

Легендарно-міфологічний матеріал зафіксував і художньо осмислив ряд універсальних станів і колізій колективного та індивідуально-особистісного буття, які зберігали значимість протягом багатьох століть і в останні десяти-

ліття активно сприяють виробленню нового світосприйняття, здатного забезпечити стабільне існування людства. У працях А. Нямцу розробляється теорія рецепції класичних зразків у літературі і культурі ХХ ст., осмислюються закономірності їх впливу на морально-психологічну еволюцію цивілізації. Крім того, досліджуються теоретичні та історико-літературні аспекти функціонування традиційних сюжетів, образів і мотивів різних генетичних груп, здебільшого легендарно-міфологічних і легендарно-церковних.

Наукова вартість праць А. Нямцу полягає, насамперед, у теоретичному осмисленні закономірностей і своєрідності трансформації легендарно-міфологічних, легендарно-церковних і літературних образів ХХ ст. При цьому ґрунтовно розглядаються тенденції використання традиційних образів тією чи іншою епохою, тим чи іншим літературним напрямом, ідейно-стильовим контекстом певного часу. З теоретичних міркувань дослідника і численних прикладів, що їх підкріплюють, вимальовується переконлива картина історії і сучасного стану використання легендарно-міфологічних і літературних образів у художній творчості багатьох культур світу.

ХХ століття з усією переконливістю продемонструвало неканонічні підходи до трансформації традиційних структур, що зумовилося кардинальними змінами в усіх формах людського буття і світоглядними засадами їх осмислення. А. Нямцу переконливо показав тенденції психологізації світових образів, їх проникнення в життєві реалії тієї чи іншої епохи і нашої сучасності.

Детально розглядає А. Нямцу форми і способи переосмислення традиційного матеріалу: продовження, дописування, обробки, перекази та ін. У кожному конкретному випадку він аргументовано доводить універсальність кожного із способів переосмислення традиційних структур. З цією метою аналізуються фантастичні версії легендарно-міфологічних сюжетів, насамперед у зв'язку з мотивом подорожей у часі, який після знаменитого роману Г. Уеллса набув широкого розповсюдження в європейських літературах, а в другій половині ХХ ст. став традиційним і в контексті світової літератури. Цей мотив володіє винятково широкими можливостями у багатоваріантних моделюваннях гіпотетичних ситуацій минулого, теперішнього і майбутнього, дозволяє створювати концептуальні моделі зустрічі (зіткнення) принципово різних, несумісних світоглядних комплексів. Подібні моделі в ряді творів суттєво драматизуються запровадженням принципу релігійної космозації, який дозволяє поєднувати реалістично-життєподібний і легендарно-міфологічний контексти в єдине змістове ціле.

А. Нямцу уважно і глибоко простежує трансформацію міфологічного сюжетно-образного матеріалу, зокрема, еволюцію міфологічних образів жінок. Відзначаючи найважливіші напрямки переосмислення загальновідомого

матеріалу (дегероїзація, пародіювання, актуалізація антивоєнної проблематики, домінування морально-психологічних мотивувань та ін.), він зосереджується на дослідженні літературного функціонування міфів троянського циклу і аргонавтики. Ці проблеми розглядаються в контексті відмови літератури ХХ ст. від авторитарного сприйняття канонічного матеріалу, на тлі широкого розповсюдження своєрідного культурологічного «нігілізму». Основну увагу зосереджено на аналізі літературних версій Антігони, Олени Прекрасної, Медеї, Кассандри; при цьому літературознавець доволі вдало реконструює еволюцію відповідних міфів в синхронному і діахронному планах. Це дозволило не тільки осмислити динаміку змістової еволюції міфологічних персонажів, а й, головне, проаналізувати провідні формально-сміслові тенденції трансформації, які характерні для значної частини традиційних структур міфологічного походження (Пенелопа, Аріадна, Електра та ін.).

Якщо при розгляді в працях А. Нямцу міфів троянського циклу домінує соціально-ідеологічна проблематика, яка створює численні асоціативно-символічні зближення і перегуки з реаліями ХХ – початку ХХІ ст., то аналіз літературних трактувань міфу про Медею має цілком певну морально-психологічну орієнтацію. Це дозволило всебічно дослідити матеріал, кажучи словами самого вченого, у контексті ситуації вільного вибору особистості, яка знаходиться в екстремальній ситуації. Відносна стабільність подієвого плану міфу (в аргонавтиці головною виступає історія Медеї і Ясона) ніби спонукає авторів активно розробляти систему мотивувань конфліктів, які виникають в процесі драматичного зіткнення духовного й тілесного начал у свідомості й конретно-чуттєвому житті людини.

Процеси літературної трансформації образів міфологічних жінок розглядаються А. Нямцу в контексті складного взаємопереплетіння різних концептуальних моделей, які висувають рецепти соціального перевлаштування і часто полярно трактують природу особистості та її місце в світі. Тому зосередження дослідника на розгляді поведінкових та аксіологічних домінант традиційних структур цілком логічно і ґрунтовно аргументоване.

Змістовно подібні проблеми розглядаються і на матеріалі сюжетно-образних структур легендарного походження, що надає логічній послідовності дослідженню актуальних тенденцій світового літературного процесу. Так, наприклад, при розгляді закономірностей літературного функціонування образу Дон Жуана аналізуються не тільки магістральні напрями легендарного персонажа, а й досліджуються формально-змістові характеристики комплексу донжуанізму, який пережив у ХХ ст. принципово якісні зміни. Традиційний Дон Жуан - це Дон Жуан, який розчарувався у житті (старіючий або хворий герой). Ці та багато інших рівнів трансформації персонажа детально дослід-

жуються у працях А.Нямцу. Завдяки цьому формується образ еволюційного Дон Жуана, який проходить шлях від гріха і людиноненависництва до усвідомлення справжнього смислу таких понять, як добро, милосердя, любов до людини. Одночасно простежується змістове переосмислення «образу-супутника» Дон Жуана – образу його слуги Лепорелло (Сганареля, Каталінона й т. ін.), який під впливом специфічних матеріально-духовних факторів поступово трансформується в антагоніста свого колишнього пана. У сучасній літературі він поступово стає провідним началом і визначає характер сюжетного розвитку й системи конфліктів (показовий у цьому плані аналіз творів «Дон Жуан в Єгипті» М. Гумільова, «Дон Жуан у Неаполі» О. Амфітеатрова, «У тіні Дон Хуана» Л. Юлленстена, «Закінчення Дон Жуана» Е. Радзінського та ін.).

У літературі ХХ ст. важливою тенденцією розробки легендарного персонажа стало створення містифікованих версій його традиціоналізованого світовою літературою сприйняття. У працях А. Нямцу цей прийом досліджується з урахуванням контамінації змістових характеристик деяких традиційних персонажів (Агасфер, Фауст, Дон Кіхот та ін.) в поведінкових і ціннісних орієнтирах одного – Дон Жуана. Крім того, літературна еволюція легендарного персонажа розглядається в контексті різних філософських та етико-психологічних концепцій, які в різні періоди ХХ ст. були широко розповсюджені і стали популярними в європейській культурі.

Значне місце в наукових студіях А. Нямцу посідає дослідження закономірностей функціонування євангельських образів і мотивів у літературі ХХ ст. Надзвичайно суперечливі процеси нашого століття вимагають тактовного і водночас об'єктивного наукового підходу до проблеми віри і невіри в Бога, миттєвого і всезагального у зверненні до євангельського сюжетно-образного матеріалу. В останні роки ця проблема набула особливого звучання і значення, що спричинилося кардинальними геополітичними зрушеннями в житті багатьох народів. Дослідник опрацював величезний літературно-критичний матеріал, систематизував надзвичайно суперечливі трактування новозавітних версій, увів у літературознавчий обіг раніше не відомі або з різних причин важкодоступні тексти і джерела.

Формулюючи основоположні тенденції звернення письменників ХХ ст. до Нового Завіту, вчений детально аналізує їх світоглядні і морально-психологічні домінанти, а також форми і способи рецепції канонічного матеріалу. Такими є створення своєрідного жанру «літературних євангелій», різноманітні перекази, актуалізація євангельських сюжетів національно-історичними реаліями і багатопластовими поведінковими та аксіологічними мотивуваннями.

Особлива увага приділяється дослідженню морально-психологічних аспектів сучасних трактувань новозавітних колізій, детально розглядаються провідні тенденції літературної трансформації канонічного матеріалу. З цього погляду позитивне враження справляє аналіз образу Іуди Іскаріота. А. Нямцу доходить слушних висновків, що ніхто з письменників ХХ ст. не виступав з апологією зрадництва, але більшість намагається зрозуміти складні спонуки, які штовхали дванадцятого учня на зраду Учителя. У працях А. Нямцу багато місця відведено образів Ісуса Христа й аналізу поведінкових та морально-психологічних характеристик тих євангельських персонажів, які своїми вчинками разом з Іудою «створювали» Голгофу (Понтій Пілат, розбійник Варавва, єрусалимський народ та ін.).

Характерною рисою досліджень А. Нямцу стало залучення до аналізу надзвичайно широкого кола різножанрових творів багатьох національних літератур різних регіонів (слов'янські і західноєвропейські літератури, літератури США, Канади, версії латиноамериканських авторів, письменників Японії, африканського континенту та ін.). При цьому використовуваний матеріал піддається чіткій класифікації за багатьма ознаками, що дозволяє на ґрунтовному аналізі історико-літературного матеріалу зробити перспективні теоретичні висновки. Літературознавче дослідження закономірностей і своєрідності функціонування євангельського сюжетно-образного матеріалу в ХХ ст. здійснюється з урахуванням сучасних філософських, морально-психологічних та культурологічних теорій і концепцій про природу окремої людини і суспільства загалом. Показовим є й те, що в його працях останніх років розвиваються і поглиблюються положення, викладені в монографії «Новый Завет и мировая литература» (1993), тобто дослідник доопрацьовує власну концепцію, враховуючи соціально-духовні зрушення останнього десятиліття.

Прикметною ознакою досліджень А. Нямцу є відкритість їх положень до розширення, уточнення, полеміки. Орієнтація літературознавця на осмислення онтологічних, поведінкових та аксіологічних домінант сучасного тлумачення легендарно-міфологічного матеріалу надає широкі можливості для осмислення загальновідомих колізій з точки зору різних методологій і методик аналізу. Саме тому праці А. Нямцу можна розглядати як завершені ґрунтовні дослідження проблеми, так і в якості перспективного фундаменту для подальшої розробки літературознавчих і культурологічних аспектів надзвичайно складної і завжди актуальної проблеми гуманітарної науки.

Важливу організаційно-мобілізуючу та науково-методологічну роль у дослідженні закономірностей функціонування традиційного матеріалу в літературі відіграли міжнародні наукові конференції «Біблія і світова література» (1999) та «Міф і легенда у світовій літературі» (2000), які проводилися в

Чернівецькому університеті за безпосередньої організації професора А. Нямцу. У їх роботі взяли участь понад 500 вчених – літературознавців, мовознавців, філософів, теологів, істориків, психологів й педагогів. За їх матеріалами опубліковано збірники наукових статей. Завдяки цим авторитетним науковим форумам засновано міжнародний науково-дослідний центр «Біблія і культура», який очолив професор А. Нямцу. Нещодавно центр відзначив своє перше десятиріччя. Звичайно, з погляду історії і обсягу досліджуваного матеріалу – то небагато. Та попри це зроблено чимало. По-перше, центр виконав свою основну місію – значною мірою консолідував зусилля учених України й зарубіжних країн у дослідженні однієї з найактуальніших проблем сучасної гуманітарної науки. По-друге, завдяки діяльності центру «Біблія і культура» вийшли у світ понад два десятки книг: монографій, навчальних посібників, методичних розробок тощо. Крім цього, захищено докторські й кандидатські дисертації, дипломні й магістерські роботи. По-третє, налагоджено систематичний вихід збірника наукових статей, що не тільки стало своєрідним науковим підсумком роботи центру, а й певною мірою з'ясувало стан і перспективи українського літературознавства у дослідженні цієї проблеми. На сьогодні вже опубліковано 12 випусків науково-теоретичного журналу «Біблія і культура» (головний редактор – А. Нямцу). Вони охоплюють понад пів тисячі матеріалів, представлених ученими з України, Румунії, Польщі, Чехії, Словаччини, Росії, Білорусі, Ізраїлю, Македонії та інших країн. До складу редколегії входять такі авторитетні фахівці, як академіки М. Жулинський, Д. Наливайко, В. Німчук, Г. Сивокінь, Т. Гундорова, М. Сулима, професори Л. Грицик, А. Нямцу, А. Мережинська, Т. Салига, О. Астаф'єв та ін.

На сторінках журналу «Біблія і культура» розглядаються актуальні історико-літературні, теоретичні, філософсько-теологічні та лінгвістичні проблеми функціонування біблійного сюжетно-образного матеріалу в різних національних культурах від давнини до сучасності. Ці публікації мають не тільки теоретичне та історико-літературне значення, а й, що найважливіше, в них закладено основу теорії традиційних сюжетів та образів, роль і перспектива якої цілком очевидні в розвитку сучасного літературознавства.

Теоретичні та історико-літературні розробки професора А. Нямцу стали основою для багатьох досліджень в галузі компаративістики. Під його керівництвом підготовано кілька кандидатських і докторських дисертацій. Крім того, авторитетний науковець входить до складу спеціалізованих учених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій при Київському, Львівському та Дніпропетровському університетах, систематично опонує кандидатські й докторські дисертації.

Науковий і навчально-освітній потенціал професора А. Нямцу надзвичайно великий і потужний. Список його праць налічує 17 монографій, 35 навчальних посібників, у тому числі 3 – з грифом МОНУ, понад 150 наукових статей.

Осмислюючи зроблене професором А. Нямцу, мимоволі дивуєшся з того, як багато встиг він здійснити за свої 60 років. Утім, якісь вікові означення не стосуються Анатолія Євгеновича. Як завжди, по-молодечому підтягнутий, хитро усміхнений, веселий і доброзичливий, готовий вибухнути дотепним жартом чи анекдотом, він виношує ще безліч творчих задумів і планів.

Біблія і культура: Науково-теоретичний журнал. – Вип. 13. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. – С. 5 – 9.

«ЦЬОГО РОКУ ТОБІ ШІСТДЕСЯТ»: БОРИС БУНЧУК – ПОЕТ І ЛІТЕРАТУРОЗНАВЕЦЬ¹

Заголовний рядок – із вірша Бориса Бунчука «Після Різдва», написаного 8 січня 2015 року. Він увійшов до нової збірки поета «Чернівецькі елегії», що готується до друку. Як відомо, елегія – ліричний вірш-медитація меланхолійного, інколи журливого змісту без чіткої композиції. Те, що на порозі свого нового життєвого етапу автор вдався саме до цього жанру, очевидно, випадковим назвати не можна. Однак його розмірковування з позицій багатого вікового досвіду над онтологічними, екзистенційними проблемами, заглиблення у філософію часу зумовлені не стільки особистими, скільки громадянськими чинниками. Мабуть, саме тому займенники «я» і «ми» звучать у його поезії в закономірній і характерній для нього пропорції – один до ста. Хто «я» і хто «ми» в цьому часовому просторі, миттєвому й безмежному? Ці питання найчастіше з-поміж інших зринають у віршах Бориса Бунчука останніх років.

Водночас поет влаштовує собі самоаналіз, занепокоєно самодорікає, що зробив, на його погляд, так мало, нічого не встиг, бо «чомусь усе було поспіхом». І вже, як відкрита рана, сприймається таке одкровення: «Слова, які ти сказав, не зігріли нікого. Рядки, які записав, залишилися горизонталлю». Очевидно, такі терзання душі на певних життєвих переломах бувають у кожної чесної перед собою і громадою людини, тим паче людини-митця.

Коли прагнеш сказати слово про багатогранну особистість, то намагаєшся передусім віднайти її визначальну сутність. Борис Бунчук – насамперед поет. І в цій іпостасі, посланий йому небесами, він постає на повен зріст як людина для людей.

Воістину, поезія – його покликання, його стиль і спосіб життя. І він покликаний нею до праці, до людей. Заради неї він обрав філологію, став доктором наук, професором, деканом факультету. Він може годинами декламувати поетів різних культурно-історичних епох, але найдужче любить вірші сучасних авторів. Зрештою, і письменницькі відзнаки, яких він удостоївся, – літературні

1. Статтю написано у співавторстві з Валентином Мальцевим.

премії імені Дмитра Загула (1997) та «Князь роси» імені Тараса Мельничука (2003) – то теж поезія, високо поцінована читачами й авторитетними журі.

Він прийшов на Божий світ щедрої осінньої пори – 10 вересня 1955 року. Його батьки-учителі – Євгенія Микитівна та Іван Іванович – прибули на Буковину, в село Нові Бросківці неподалік Сторожинця, з Київщини. Нащадок давнього козацького роду, він успадкував від своїх далеких предків – лицарів Січі – не тільки прізвище, а й такі риси, як патріотизм, громадянська мужність, непохитність у переконаннях, шляхетність.

Біографія Бориса Бунчука – характерна для талановитої людини: школу закінчив із золотою медаллю (1972), університет – з відзнакою (1977), достроково захистив кандидатську (1981) й докторську (2001) дисертації, став членом Національної спілки письменників (1985), здобув учене звання професора (2002). А ще видав три збірки віршів, готує до друку четверту, опублікував монографію і кілька навчальних посібників.

Перші вірші Борис Бунчук написав ще в школі. Відтак вони друкувалися в колективних збірниках «Сонячний годинник», «Ранковий клич», «Поезія» (1983, вип. 2), «Вітрила-76–77», журналах «Дніпро», «Ранок». Уже дебютні публікації виявили найголовніші риси творчої манери поета – простоту і точність вислову, виразність малюнка, постановку глибоко хвилюючих проблем тощо.

Поезія Бориса Бунчука відзначається надзвичайно чутливим проникненням у суть проблем, пов'язаних із повсякденним буттям людини, з тими морально-етичними цінностями, які повинні стати внутрішньою потребою кожного. Через те художнє слово для поета – це насамперед вираз людського болю, душевних страждань, найпотаємніших почуттів. Тому він має право відкривати сторінку своїх книжок рядками, викарбуваними, мов кредо:

*Не треба мудростей високих –
Пощо словесну воду лить.
Он плаче хтось. Ступи два кроки:
Людино, що тобі болить?*

*Поезіє, журо і віро,
Допоки слово буде жить,
Твоєї істинності міра:
Людино, що тобі болить?*

У цих рядках, що відкривають першу книжку Бориса Бунчука «Вхідчини» (1984) – творча і громадянська позиція поета. На цих же принципах ґрунтуються проблемно-тематичні обшири й інших його книжок.

Поезія Бориса Бунчука справляє найсильніше враження тоді, коли базується на певній ситуації. Майстерно побудована розповідь, що вражає надзвичайною точністю у відтворенні навіть найдрібніших деталей, створює відповідний психологічний настрій, органічно підводячи до певного узагальнення. Не можна, наприклад, без хвилювання читати баладу «Вовки», в якій возвеличується почуття любові й вірності, заради яких навіть дикі звірі здатні на самопожертву. Баладним характером відзначається також оповідь в невеликій поемі «Хата». Цей твір імпонує відчekanеним ритмічним ладом і стрімким розвитком подій, що приголомшують своїм трагізмом.

Доля жінки й матері – одна з центральних у поезії Бориса Бунчука. У «Вхідчинах» вона представлена віршами «Обличчя матері моєї», «Весільний сніг», «Просила: сину, ще не їдь...», «Стара жінка біля вогню», «Мамо, давай вийдемо в сад...». На деяких художніх особливостях останнього варто зупинитися окремо. Побудований як монолог ліричного героя, він має кілька смислових акцентів, що просто й точно передають силу синівських почуттів, природність прагнення матері й сина, втомлених частими розставаннями, побути наодинці і наговоритися уволу: «Мамо, давай вийдемо в сад, Посидимо на лавці за хатою... Я не буду зиркати на годинник, Я сьогодні не поїду нікуди... Будемо говорити просто і світло, Будемо говорити, скільки захочеш». Емоційний сплеск вірша спричинює несподівана фраза, зворушлива своєю щирою відвертістю: «Тільки прости: не обніму я тебе за плечі – Побоюся, що ти заплачеш». Змістові й формальні домінанти цього вірша точно підмітив Михайло Стрельбицький: «Потаємна інтимність переживання, виразність побутових деталей підкреслюють тут соціальну значущість почуттів. І знову у кращих строфах слова злютовуються так, що не встигаєш відразу укмітити, римований чи й зовсім не римований вірш, на якому формальному прийомі він будується. Так постає верлібр».

Дебютна збірка Б. Бунчука мала неабиякий успіх: тираж розійшовся блискавично, про неї заговорила критика. Так, тонкий знавець і справжній цінитель поетичного слова Михайло Івасюк відзначив: «Поет (Б. Бунчук. –Авт.) не намагається ускладнювати й затуманювати своїх віршів – вони ніби написані без особливої натуги, тут відсутня холодна розсудливість, раціоналістичність, переважає спонтанність, інтуїтивність. Ще треба додати, що загострена публіцистичність, хоч вона не лежить на поверхні, а органічно входить у кожен вірш, – визначальна риса його поезії. А це свідчить про те, що молодого поета чекають попереду вагомі творчі набутки». Слова маститого літератора вочевидь стали пророчими.

Першу книжку Бориса Бунчука одразу ж помітила й всеукраїнська критика – факт, як на ті часи, дуже промовистий. Відомий критик Михайло Стрель-

бицький кваліфікував «Вхідчини» як обнадійливий дебют, а їх автора назвав обдарованим поетом. А Ярослав Мельник в одному з номерів журналу «Прапор» за 1986 рік констатував: «Поруч із очолюваними Павлом Мовчаном молодими поетами-метафороконструкторами прийшли до нас – своїми, окремими, шляхами – Павло Гірник і Валерій Герасимчук, Марійка Матіос і Борис Бунчук, Станіслав Чернілевський». «Вхідчини» заімпонували йому тим, що в них «так мало поезії «метафорично-чадної», невинуватано-умовної, і так багато поезії людського болю», бо поет «йде прямо, навпростець, не думаючи про захисні щити броньованої метафори. Оголоє безпосередньо найсокровенніші глибини». Що ж, обидва критики, однаково справедливі у своїх міркуваннях, справді глибоко проїнялися віршами чернівецького поета, хоч, зрозуміло, відзначили не всі її якості.

Друга поетична збірка Бориса Бунчука «Міра істинного» (1988) тематично пов'язана із першою. Особливо це стосується віршів, присвячених матері. Батьки поета передчасно пішли із життя. Біль від тяжких втрат озвався циклами «Обличчя матері моєї» та «Прощення». Зворушливі розповіді про найдорожчих людей не зводяться до особистих переживань автора. Вони однаково сприймаються усіма, хто відчував такі ж трагічні моменти у своєму чи чужому житті:

*А світ стоїть. І матері нема.
Й хати поміж бросківськими горбами
Вже не такі. Й неторкане губами
Невидне небо. Сивизна сама.*

*І люди вже не ті. І голоси.
І павутиння, прорване, як невід.
І сірі відсторонені ліси
Не так шумлять в байдужості жовтневій.*

*Це зміщення страшне. Цей чорний зсув.
Його не розумієш – відчуваєш.
І, мов лячна рибина, запливаєш
У заводь, у якій іще не був.*

Як щира сповідь, звучать вірші Бориса Бунчука, в яких домінують громадянські й морально-етичні мотиви («Лист із Канади», «Предок», «Вірш про перехрестя», «Непередаване відчуття...», «Коли в грубці згорають дрова...» та ін.). Тут нема високих слів. Усе природно, без найменшої крихти фальші. Тут усе виходить із найвищих ціннісних орієнтирів – правди, сумління, честі.

«Замість центурій» (1997) – третя книжка Бориса Бунчука, в якій враження від пережитого зливаються із роздумами про драматизм української дійсності, як, наприклад, у вірші «Чернівці. 1995 р.». У вислові «держава Баранія» не слід шукати чогось зневажливого й песимістичного. То голос вразливої душі, відгук чутливого серця на гіркі реалії буття великого народу. То, зрештою, і самобичування поета-громадянина перед прикрощами історії рідної країни.

Окремі вірші збірки «Замість центурій» написані під враженнями від поїздки до Канади («Відвідини», «Пташка Маланя Пігач», «Дерев'яне скрипіння стін, підлоги і стелі...» та ін.). Близьке знайомство із заокеанською країною, тривалі розмови з нашими земляками, які в пошуках кращої долі розійшлися по далеких світах, озвалися щемливими рядками:

*Яка вона, земля нового краю?
Така, як та, – жива і шкарубка?
Вже – пізно. Вже – хрести. Не розпитаю.
По українських іменах читаю
Канадську книжку. З першого листка.*

Оригінальну сторінку в поетичному доробку Бориса Бунчука становлять вірші про жіночу долю й кохання – «Прощання з морем», «Дивлюсь на фотографію твою», «Елегія», «Осінь минає. А з нею минає жура...», «І коли ти заснула, а дощ за стіною шумів...» та ін.

У «Чернівецьких елегіях» поет такий же відкритий і відвертий, як і в попередніх збірках. Тільки говорить він про найсокровенніше з іще більшою прямою і завзятістю, з іще більшою відповідальністю за свій час, за себе і за кожного з нас. Бо наше життя – то завше вибір, позначений найчастіше сумнівами і ваганнями. Може, від того такою є і наша історія. Бо хто ми на порозі двадцять першого віку? «Незалежна колонія, дозволена при похміллі напівп'яним сусідом»? Чому в нас «все не те: мова, влада, закони»? Чому «дрібне видають за велике»? Таких питань, навіяних поезією Бориса Бунчука, постає безліч. А може, суть істинної поезії справді в тому, щоби постійно будити в змученій і зневіреній душі оті одвічні питання? Але ж призначення митця, звісно, не тільки в тому, щоби шукати те, що тривожить. Бо ж є час не тільки для роздуму. Більше важить дія, хоч друге не буває без першого.

У найновіших поезіях Бориса Бунчука відчутнішою стає одна з характерних ознак його творчої манери – іронія. Найчастіше вона ледь уловима, здебільшого переростає в самоіронію власного поетового «Я» і, відповідно, в

самоіронію кожного з нас. Цими, як і іншими якостями талант майстра виразно відкривається у вірші «Наче молитва»:

*Як черепиця грає раннім світлом,
Вночі тремтить каганчик потайний.
Прости, Єдиний в безсвіті і в світі,
І теплими долонями прикрий.*

*Прости, прости за мить зневіри кожну,
Що просимо й не дякуємо. Ми –
Не ті високі трави – подорожник,
Затоптаний худобою й людьми.*

*Це ми, останні поміж племенами,
Це ми, яких у спину ранить сміх.
Побудь із нами! В нас під пеленами
Відбитки пальців світяться твоїх.*

*Маленьку жменьку совісті над світом
Просіяв. І не змий її, не змий!
Так черепиця грає раннім світлом,
Вночі тремтить каганчик потайний.*

Ця поезія не піддається коментарям. Чи, вірніше, вони в будь-якому випадку будуть зайвими. Доречніше вчитатися у кожну її думку, кожен рядок, щоб відтак збагнути, як багато значить слово, як багато говорить воно навіть у межах чотирьох катренів. Так буває тільки в поезії найвищого ґатунку.

Висока художня культура і філософська глибина поезії Бориса Бунчука знаходять відгук у серці читача будь-якого віку. Сам автор надзвичайно скромно оцінює свою творчість і завжди, як тільки хтось намагається захоплено говорити про його вірші, непомітно переводить розмову на іншу тему. А взагалі, нічого дивного немає в тому, що високоінтелегентна людина не терпить славослів'я на свою адресу.

Другою іпостассю Бориса Бунчука як філолога стало віршознавство. На перший погляд, – дуже природний альянс талановитого поета-практика із авторитетним віршознавцем-теоретиком в одній особі.

Учений почав працювати в цій науковій галузі ще наприкінці 70-х років. За словами колеги по віршознавчому цеху Світлани Матяш, в цей час «віршознавством займалися нечисленні ентузіасти, що не боялися в будь-який

момент отримати ярлик «формалістів»¹. У кандидатській дисертації Б. Бунчук, під керівництвом професора В. М. Лесина, взявся за складну тему – «Вільний вірш в українській поезії». Роботу було успішно захищено 1981 року. Дослідник простежив ознаки й особливості верлібру І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини, М. Рильського, В. Еллана, В. Сосюри, В. Поліщука, А. Малишка, С. Крижанівського, Ліни Костенко, І. Драча, Р. Братуня, Б. Олійника, П. Осадчука, Софії Майданської та ін.

У подальшому простір наукових віршознавчих зацікавлень Б. Бунчука лише розширювався. Головну увагу він зосередив на версифікації І. Франка, а потім – Лесі Українки. Віршування Каменяра стало об'єктом аналізу в докторській дисертації, монографії та низці статей; останні роки науковець активно працює над монографією про вірш Лесі Українки, що вже знайшло відображення у численних статтях на цю тему. Не залишилася поза увагою дослідника і творчість багатьох інших поетів: Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Падури, П. Куліша, М. Старицького та ін.

Наукова проблема переходу українського вірша від силабічної до силабо-тонічної системи версифікації стала одним із головних, магістральних питань, яких так чи інакше автор торкається у багатьох дослідженнях. В українському літературознавстві ХХ ст. сформувалося дещо спрощене розуміння як місця та ролі силабіки в історії українського вірша (ймовірно, не без ідеологічних причин, адже «якщо силабіку вважали «чужою» в російській поезії, то такою вона була і в українській»², так і процесу й «силабо-тонізації». У кількох статтях дослідник, по суті, написав своєрідний нарис основних етапів переходу української версифікації від силабіки до силабо-тоніки: від завершального етапу вітчизняної барокової поезії (творчості Г. Сковороди), віршової творчості зачинателя нової української літератури І. Котляревського (а водночас і першого справді «силабо-тонічного» автора) до версифікації поетів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., творчість яких символізує завершення тривалого процесу силабо-тонізації українського вірша (П. Куліша, М. Старицького, І. Франка та Лесі Українки).

У статті «Про особливості форми поетичних творів Г. Сковороди» дослідник проаналізував низку віршів зі збірки «Сад божественних пісень». Диску-

1. Матяш С. Радостно приветствую участников Первой Всеукраинской стиховедческой конференции [Привітання учасникам конференції] // Віршознавчі студії: 36. наук. Праць конференції «Українське віршознавство ХХ – початку ХХІ століть. Здобутки і перспективи розвитку». – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 7.

2. Бунчук Б. Про форму поетичних творів Г. Сковороди // Біблія і культура: 36. наук. статей. – Вип. 1. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 102.

туючи із досить розповсюдженим раніше твердженням, що Г. Сковорода впроваджував силабо-тонічну систему за зразком реформи російського вірша М. Ломоносова та В. Тредіаковського (і, буцімто, ледь не за це єпископ звільнив його з викладацької посади у Переяславській семінарії), довів, що «поет у ряді своїх «Пісень...» витворив не нову систему віршування, а силабічні, дуже тонізовані структури, які перебувають на межі силабіки і силабо-тоніки»¹. Науковець зробив цікаві й обґрунтовані спостереження про перегуки між формою деяких творів Г. Сковороди та російського поета А. Кантеміра – останнього помітного «силабіста» в російській літературі, який не прийняв силабо-тонічну реформу М. Ломоносова та В. Тредіаковського. Справді, обидва поети здійснили спроби зреформувати силабічний вірш у своїх національних літературах. А. Кантемір видав віршознавчий маніфест «Лист Харитона Макентина до приятеля про складання віршів російських», в якому, по суті, пропонував засоби додаткової ритмізації силабічного вірша через певне впорядкування наголосів у рядках, зокрема, перед цезурою. Г. Сковорода, будучи викладачем в Переяславській семінарії, підготував курс поетики, який здався місцевому єпископу «страннымъ и несообразнымъ прежнему старинному обычаю»². На жаль, цей курс не зберігся, проте низка науковців вважає, що суть його можна збагнути, проаналізувавши поетичні твори мандрівного філософа. Д. Чижевський стверджував, що низка віршів, яка не ввійшла до «Саду...» є «рештками» цього підручника. В. Шевчук, навпаки, відстоює думку, що саме «Сад...» – це «практичний посібник із техніки віршоскладання. [...] Своєрідна поетика у зразках, антологія відомих в українській бароковій поезії віршованих розмірів»³.

Б. Бунчук вбачає подібність зреформованої силабіки А. Кантеміра та Г. Сковороди, перш за все, у «Пісні 10-й» («Всякому городу нрав и права») та «Пісні 18-й» («Ой ты, птичко желтобоко»), які, з-поміж інших поетичних творів філософа, викликають чи не найбільше асоціацій із силабо-тонічною системою. Перший з них написано 10-складовим віршем «з виразними елементами тонічної впорядкованості»³ – тенденцією до дактилічного розташування наголосів. «Пісня 18-а» – 8-складовий вірш з дуже хореїзованими версами.

1. Там само, с. 101.

2. Цит. за: Чижевський Д. Сковорода як реформатор віршування // Чижевський Д. Українське літературне бароко: Вибр. праці з давньої літератури. – К.: Обереги, 2003. – С. 129.

3. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI – XVIII століть: У 2 кн. – Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К. Либідь, 2005. – С. 585.

4. Бунчук Б. Про форму поетичних творів Г. Сковороди // Біблія і культура: 36. наук. статей. – Вип. 1. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 99.

Проте, як пише науковець, «унормованість наголосів у рядках легко втрачалася і структура знову набувала первинних силабічних ознак»¹.

Учений заперечує досить розповсюджений стереотип про «штучність», неприродність вітчизняної складочисельної версифікації: «Український силабічний вірш – то цілий віршовий конгломерат, що включає в себе як рівноскладові, так і нерівноскладові структури різних розмірів, які здатні являти все багатство віршового ритму. За два століття українські поети розробили різні ритмічні форми цього вірша, урізноманітнили риму, здійснили експерименти з цезурою, витворили велику кількість строф, ввели внутрішню риму, добилися цікавих інтонаційних ходів за допомогою перенесень. Вони відточили свою майстерність настільки, що у кращих своїх виявах силабічний вірш XVI – XVIII століть вражає і сьогодні»². Зрештою, вчений висновує, що «твердження про перехід української поезії другої половини XVIII століття до силаботоніки слід скоригувати. Варто говорити не про перехід, а лише про появу окремих творів, витриманих у руслі нової системи віршування»³.

Першим етапом переходу українського вірша до власне силабо-тонічної систем стала творчість І. Котляревського та його послідовників. Це питання було порушено Б. Бунчуком у статті «Праведная душе, прийми мою мову...» (Початки української силабо-тоніки та віршування І. Котляревського)). Дослідник також починає розгляд цього питання з огляду елементів тонічної впорядкованості в межах силабічної системи віршування XVIII ст., справедливо відзначаючи, що «різних силабо-тонічних ознак у поезії XVIII століття не бракує: від «силабо-тонічних» піввіршів, що з'являються в залежності від характеру цезури у силабічних віршорядках до суцільно хореїзованих рядків у силабічних віршах різних розмірів, від хореїзованих «леонінів» до вкраплень ямбічних рядків у тканину силабічного вірша, як, наприклад, у творі «Доказательства Хама Данилея Кукси потомственні»⁴. Проте вчений зосереджує увагу не на цих «вкрапленнях», а на нечисленних власне силабо-тонічних творах XVIII століття («Різдвяній вірші» («Чи чули, панове, зроду...») та «Великодній вірші» («Кажуть, будто молодиці»), а потім – на творах І. Котляревського. При цьому було досліджено не лише «Енеїду» та «Пісню на новий, 1805 год...», а й оригінальні пісенні тексти, уплетені в канву п'єс

1. Там само, с. 101.

2. Там само, с. 102.

3. Там само, с. 103.

4. Бунчук Б. «Праведная душе, прийми мою мову...» (Початки української силабо-тоніки та віршування І. Котляревського) // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. – Вип. 52-53. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 1999. – С. 20.

«Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник», серед яких учений зупинився на 4-стоповому дактилю та силабічних 12- й 14-складових віршах.

У працях, присвячених версифікації П. Куліша та М. Старицького, відзначено роль цих поетів у «силабо-тонізації» українського вірша. Поетична творчість першого з них на ранніх етапах засвідчив орієнтацію як на силабічні, так і на силабо-тонічні розміри (причому, за даними Б. Бунчука, у творах збірки «Досвітки» (1862 р.) вони розподілилися практично порівну: 51,2% та 48,8% відповідно). «Злам» тут відбувся вже у 1880-ті роки, у віршах збірки «Хуторна поезія», де частка силабо-тонічних творів зростає до 88%. Практично на тому ж рівні силабо-тоніка «тримається» й у творах 1890-х років. На відміну від П. Куліша, М. Старицький уже з перших же поетичних кроків постає як «виразно «силабо-тонічний» автор». У творах 1860-х років частка силабо-тонічних творів становить 87,5% і в жоден період творчості не опускається нижче за 87%.

Проте все ж ключова та вирішальна роль в реформуванні українського вірша, на думку Б. Бунчука, належить І. Франкові. Науковець відзначив, що «реформаторську місію він здійснював як перший, після Т. Шевченка, поет, вплив якого на інших авторів був незаперечним, як літературний критик і редактор. Більшість вітчизняних поетів рушили за ним»¹. Як зазначила Н. Костенко в рецензії на монографію Б. Бунчука, «саме І. Франко переорієнтував українське віршування на європейські маршрути. Ні П. Куліш, ні М. Старицький, ні молодомузівці не могли цього зробити, тому що поступалися творчими потенціями»².

Проте зрозуміло, що питання реформування українського вірша в напрямку переходу до силабо-тоніки є важливим, але далеко не єдиним, поставленим Б. Бунчуком у монографії «Віршування Івана Франка». Вчений зупинився не лише на власне версифікаційних параметрах його поезії, а й простежив джерела тієї чи іншої віршової форми, проаналізував віршознавчі погляди поета, відзначив його роль в історії та реформуванні українського вірша. Дослідник розглянув версифікацію Каменяра в діяхронічному та синхронічному планах, виділив елементи його віршового новаторства, підкреслив ознаки поетичної майстерності. Франковий вірш – це цілий складний конгломерат версифікаційних засобів різних рівнів. На всіх етапах творчості він надавав перевагу силабо-тонічному віршеві, улюбленим метром завжди був

1. Бунчук Б. *Віршування Івана Франка. Монографія*. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 294.

2. Костенко Н. *Реформатор української версифікації: (про книгу Бориса Бунчука «Віршування Івана Франка», Чернівці, 2000) // Слово і час*. – 2001. – № 6. – С. 95.

ямб (цікаво, що вчений навів цілу низку прикладів, коли поет навіть видозмінював твори, написані іншими метрами, у ямби. Примітно також, що найчастіше він звертався до ямбічного п'ятистоповика (як підкреслила Н. Костенко, «на півстоліття раніше, ніж у наступних покоління поетів»¹). Значною мірою, це відбулося завдяки особливій «прихильності» поета до канонізованих строф, особливо сонетів, октав та терцин. При цьому Б. Бунчук відзначає, що «засвоєння уже відомих форм у поета не мало характеру механічного копіювання: його терцини, октави, сонети, тріолети були майже завжди специфічні»². Серед основних елементів новаторства І. Франка Б. Бунчук назвав силабо-тонічні імітації алкеєвої строфи, рубайі, шльоки, появу ямбічного триметра тощо. При цьому, освоюючи традиційні метричні та строфічні форми, поет показав себе справжнім майстром форми.

Н. Костенко назвала монографію Б. Бунчука «глибоким, творчим, новаторським, справді подвижницьким науковим дослідженням не тільки віршування І. Франка, а й різних актуальних проблем теорії та історії української поезії XVIII, XIX і XX століть»³.

Для Б. Бунчука-віршознавця характерний максималізм, скрупульозність та комплексний підхід до об'єкта вивчення. Він завжди намагається опрацювати весь доступний матеріал – всі збережені твори того чи іншого автора. Скажімо, працюючи над докторською дисертацією «Віршування Івана Франка в контексті української версифікації XIX – початку XX ст.», вчений не обмежився аналізом творів Каменяра, що увійшли до академічного 50-томного видання, а спирався додатково на архівні та інші матеріали і навіть на варіанти одного й того ж твору в різних редакціях. При цьому науковець не обходиться аналізом лише метрики та ритміки, а звертає увагу також на строфіку та риму (які часто залишаються поза полем зору інших віршознавців). Майже завжди при діахронічному підході до об'єкта дослідження, науковець йде за «чистою» хронологією, аналізуючи матеріал за часом написання і групує за десятиліттями. Це відкриває широкий простір для зіставлення отриманих даних із результатами інших науковців, що працюють у цій галузі.

Приклад і добрі поради Б. Бунчука надихають і молодших науковців Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича до праці у царині віршознавства. Ще декілька років тому, у вступній частині монографії

1. 3. Там само.

2. Бунчук Б. *Віршування Івана Франка. Монографія*. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 289.

3. Костенко Н. *Реформатор української версифікації: (про книгу Бориса Бунчука "Віршування Івана Франка", Чернівці, 2000) // Слово і час. – 2001. – № 6. – С. 96.*

«Українське віршування XX століття», Н. Костенко із жалем зазначала, що «віршознавчі студії залишаються долею розрізнених одинаків, які самотужки долають усілякі перепони на своєму шляху»⁹². Зараз же в Чернівецькому університеті (до речі, як і в Київському) сформувалася ціла віршознавча група, яка працює над вивченням українського віршування XIX століття (та й не тільки). На цей час учнями Б. Бунчука захищено 5 кандидатських дисертацій, тією чи іншою мірою пов'язаних із віршознавством, ще 7 аспірантів та здобувачів зараз продовжують роботу над дисертаційними працями.

Починаючи із 2009 року, в Києві, Чернівцях та Луцьку, регулярно (кожні 2 роки) відбуваються віршознавчі конференції. У вересні 2011 року така конференція відбулася і в стінах Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (II Всеукраїнська віршознавча конференція «Актуальні проблеми сучасного віршознавства», 15 – 16 вересня), учасниками якої стали Б. Бунчук, І. Качуровський, Н. Костенко, Н. Чамата та інші науковці з Києва, Чернівців, Луцька. Годі говорити, що ключову роль у її підготовці та проведенні відіграв саме Б. Бунчук. Ці починання відкривають широке поле для подальшого розвитку віршознавства в Україні.

У переддень знаменної події у своєму житті – 60-річчя від дня народження – Борис Бунчук такий же завзятий, енергійний, сповнений нових творчих планів, як і замолоду. Тож хай і наступний його ювілей ознаменується щедрими ужинками! І хай його ніколи не терзають самодокори щодо обсягу власного доробку! Бо ж зроблено немало, а головне – воно надійно служить людям, мобілізує їх до праці в ім'я України.

На многії і благії літа Вам, дорогий друже і колего!

Буковинський журнал. – 2015. – № 3. – С. 114 – 125.

1. Костенко Н. Українське віршування XX століття: Навч. посібник. – 2-ге вид., випр. та доп. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2006. – С. 10.

СВЯТІ ЙОГО ДУХОВНІ ОСТРОВИ

Лупул Омелян. Свята земля. Лірика. – Чернівці: Рута, 2016. – 200 с.

Омелян Лупул прийшов у літературу в досить зрілому віці. Це якщо брати за точку відліку вихід у світ його перших трьох збірок: «Скрижалі», «Оранта», «Гіганти і карлики» (усі – 1993 р.). Та, як відомо, поетами народжуються.

А народився Омелян Лупул 1 серпня 1950 року в селі, яке вже мало свою літературну ауру. Це Раранча (нині Рідківці) під Чернівцями, де в 1896 – 1904 рр. жила і вчителювала, за словами Івана Франка, «перша українська письменниця Буковини», етнограф і фольклорист, просвітителька, активна учасниця жіночого руху, приятелька Ольги Кобилянської Євгенія Ярошинська. У 2014 році під час відкриття їй меморіальної дошки в Рідківцях (яку, до речі, Омелян Лупул виготовив на власні кошти) поет сказав: «Більше ста років тому над нашим Раранчам яскраво спалахнула творча зоря Євгенії Ярошинської. Мабуть, якась часточка тепла і світла від тої зорі перепала і мені. І я став творити красне слово».

У ранньому дитинстві Омелян утратив батьків, виховувався у близьких родичів. По закінченні середньої школи став студентом Чернівецького медичного інституту, який через рік покинув і вступив на українську філологію Чернівецького університету. Бо його кликало Слово. І не даремним був такий «ризик» юнака. На сьогодні літературний доробок Омеляна Лупула налічує 31 видання, а це майже три тисячі ліричних поезій і більше тисячі байок. Про найновішу із його збірок – «Свята земля» – хочеться сказати окремо.

Книга ошатно оформлена і зі смаком проілюстрована членом Спілки художників «Клуб українських митців» А. Григоруком (м. Косів). Кольорові палітри ілюстрацій і обкладинки гармонійно поєднуються. Видання містить лірику Омеляна Лупула, написану впродовж 2014 – 2016 рр.

«Свята земля» – це сім розділів, у кожному з яких засобами високої поезії відображено не тільки ліричні настрої та переживання художніх персонажів і самого автора, вираженого через ліричне Я, а й певною мірою сучасні проблеми та події, які заторкують свідомість кожного українця. Бо для

Омеляна Лупула інакше й не може писатися, адже, як каже Ліна Костенко (великим шанувальником якої він є), «Поети – то біографи народу».

Відкривається книга розділом «Із зеленого літа». Це 34 листи особистого характеру адресатці, до якої ліричний персонаж звертається на Ви. Але час від часу тематично ці листи перемежуються із творами громадянського звучання, як, приміром, оцей:

*Зелені строфи скошених отав.
Рядки порозлягалися лугами.
А понад ними – хмар барвисті гами,
П'янка поема літа із октав.*

*Який би сум цей край не огортав,
Та тут мої Кариби і Багами.
Зелені строфи скошених октав.
Рядки порозлягалися лугами.*

*Святі мої духовні острови...
Кульбаби цвіт – то зорі під ногами.
Це тут я розмовляю із богами. –
Бог річечки. Бог поля. Бог трави.*

Зелені строфи скошених октав.

Кожен вірш цього розділу – рондель, але злегка трансформований автором: п'ятий рядок останньої строфи відокремлений.

Забігаючи наперед, зауважу, що майже всі ліричні поезії Омеляна Лупула складаються з однієї строфи. Такий «тон» задали, мабуть, рубаї, які склали першу його збірку «Скрижалі», де вміщено 180 поезій цього жанрового різновиду. Хоча є і багатострофові твори.

Розділи «Карпати. Падолист», «Ронсарові строфи», «Роздуми при багатті» – це розлогі поетичні панно, кожне з яких написано «своєю» строфою – децимою, ронсаровою строфою, септимою. Тут і філософські роздуми, і минуле України та її сьогодення у сприйнятті ліричних персонажів поета. У віршах Омеляна Лупула не зустріти ура-патріотичних гасел-закликів; він тонко, лірично змальовує події та людей, їхні життєві невдачі та душевні переживання, уникаючи при цьому негативно забарвлених стилістичних слів. І це неспроста: майстерності слова Омелян Лупул учився у Михайла Стельмаха, з яким мав щастя бачитися двічі. Оту високу лірику і ніжність

слова у прозі класика Омелян Лупул втілив у свою поезію. Тому там, де, здавалося б, можна було скористатися заниженою лексикою, він пише аристократично красиво:

*Я лебедем був у минулім житті.
Та несповідимі Господні путі.
Тепер я людина. Живу у селі.
Щасливий. Є друзі. Хліб-сіль на столі.
Це тілом. Душею – в глухому куті.
А ще як зіткнешся, буває, зі злом,
Так хочеться неба сягнути крилом.*

Майже всі поезії цієї книги проникнуті великою любов'ю до села. Його описи сільської природи – ніжні, м'які, акварельні. Чи й не тому, думаю, сам автор живе в рідному селі. У попередніх творах його село для нього – то і Яблуневія, і маленький Париж, та й навіть одну зі своїх збірок він назвав «Раранча». Або ось цікавий вірш із «Ронсарових строф»:

*Троянди зрізав. Обтрусив росу
Онукові букет цей понесу –
До школи йде на перший свій дзвінок.
Спливуть роки. Зросте із хлопця муж.
І в чорну мить він із таких же руж
Мені прощальний принесе вінок.*

Поезій такого глибокого філософського змісту, що спонукають читача задуматися над сутністю людського буття, чимало у вказаних розділах, як і, до речі, в усій книзі. Професор Чернівецького університету, доктор історичних наук Нестор Мизак у розмові з Омеляном Лупулом зізнався: «Я дотепер читав поезії мимоволі. Але коли почав читати Ваші, то зрозумів, що це не так, як у всіх. Прочитавши раз, я перечитав книгу вдруге, а втретє – уже з дружиною».

А ось і поезії у прозі – розділ «Рапсодії». Це щедро насичена лірикою злегка ритмізована проза, яка час від часу «перебивається» рефреном. Таких творів 14. Тематичний діапазон їх дуже різноманітний – від трагедійного до лірично піднесеного. У калейдоскопі поезій і голосіння матері за полеглим в АТО сином (ця тема рефреном проходить через кілька розділів книги); і спогад про афганську війну; й іронічний етюд про сучасного українця, який дуже шкодує, що маєтністю не може зрівнятися із братом, який живе у Греції. Не можуть не схвилювати читача поезії «Візьміть мене, мамо, за руку», «До сповіді», «Мама на небі», «Насійте, мамо, квітів».

Зовсім по-іншому вибудований розділ «Фавор-гора», який складається із трьох підрозділів: «Gloria dolorosa» (скорботна слава), «Екслібриси», «Зозулі на барвінку». Кожен із них становить своєрідну трилогію, в якій відбилися роздуми про особисте, українське й загальнолюдське.

«Gloria dolorosa» написана по гарячих (у прямому розумінні) слідах подій на Майдані. До підрозділу увійшло одинадцять різнорядкових (від 8 до 20) віршів. Процитуємо один із них:

*Ой закувала зозуля та сива
Серед зими та не з доброго дива:
Мама за сином заголосила –
Стало зозулі мовчати несила.
Але лічити літ не взялася –
Сива зозуля плачем зайшлася –
Мамине горе, мамині рани
Несе зозуля через Майдани.*

У кожному із цих одинадцяти творів біль і сум через події, що спіткали весь український народ. А водночас і сумнів: «А чи / Ці жертви України не даремні, / Якщо в моїй державі й дотепер / Безкарно шабашують сили темні?..». Та все ж Україна для автора – то Фавор-гора, на якій мусить відбутися преображення нашого народу.

«Екслібриси» – це 100 терцетів, які нагадують сузір'я віршів, якими ніби інкрустовано всю книгу. Тут знову ажурне плетиво образів і мотивів, як, зокрема, в наведених нижче поетичних перлинках:

*Злодійські доки пухнуть гаманці,
Окрадена страждає Україна –
Свята земля в терновому вінці.*

*У споминах мій тато коло брами
І мама, так як бачу, молода. –
Два ангели з небесними дарами.*

*Де вчора ще яріла ярина,
Чужі снаряди наше поле орють.
Війнула віялом війна.*

*Весна нуртує ритмами Леґара,
Усім хмільного в жили підлива.
І пристрасті вирує Ніаґара.*

Підрозділ «Зозулі на барвінку» – це знову ж таки цикл творів з однієї строфи – октави; це знову ж таки класичний вірш, укладений у канон поетичного циклу. Тут, як у калейдоскопі, «прокручуються» події, роздуми, пейзажі; і знову ж таки вирує потужний ліричний струмінь:

*Летить осіннє листя, як листи
У вічність адресатам, та запізні,
Де і «Вітаю» радісне, й «Прости»,
І суперечок доводи залізні, –
Летять, немов розведені мости,
Через які страждають долі різні.
Дивлюсь у той летючий падолист:
А що, як там від Вас до мене лист...*

«Серпнева соната» – завершальний розділ «Святої землі». Його жанр, за визначенням автора, – інсталяція для скрипки з болями душі, високими вітрами й органами громів. Трохи незвичний як для літературного твору, та, як переконуємося пізніше, він цілком відповідає його структурі. «Серпнева соната» – твір самостійний, але безсюжетний. З цього погляду його можна оцінити як поетичний експеримент. Дотримуючись законів класичної побудови музичного твору, поет відповідно називає і розділи – Allegro, Andante, Appassionato, Adagio, яким передує своєрідний вступ: до сина в гості «аж із Раю» приходять мама і просять його розповісти про життя. І ось крізь призму синових розповідей читач упізнає ті визначальні події, які довелося пережити усьому нашому народу, а що на перший погляд здається суто особистим, характерним тільки для сина, то, добре обдумавши прочитане, можна зрозуміти, що це глибинна й різнобічна ментальність українця.

Не вдаючись у подробиці, скажу: це справді хвилюючий – іноді навіть болісний – твір, по-справжньому художній і новаторський. Особливо не залишає байдужим читача четвертий підрозділ розділу «Appassionato» – вісім восьмирядкових (у два катрени) поезій про Маму:

*Під склом у позолоченім багеті
Між образами Мама на портреті
Ярять мені, як провідна зоря,
Боронять від царя і лихваря.
Тож я у мить, натхненну чи гірку,
Як то буває часто на віку,
Молюся, грішний, перед образами
До Трійці Пресвятої. І до Мами.*

У «Серпневій сонаті» автор проявив себе як майстер слова у багатьох поетичних різновидах. Якщо у попередніх циклах він «скований» класичними канонами, тож і мусить економно користуватися словом (такий його стиль письма Аделя Григорук у передмові до «1000 байок» назвала словесною графікою), то тут поет використовує все різноманіття форм і засобів (навіть білий сонет), якими, як видно, вправно володіє.

І ще одне: у кожному із розділів книги зустрічаємо образ Мами, а в «Серпневій сонаті» – увесь твір присвячений Мамі. Тож, очевидно, образ Матері в поетичній творчості Омеляна Лупула заслуговує на окрему увагу дослідників.

Завершуючи розмову про «Святу землю», відзначу, що український читач отримав високопробний зразок лірики. Красне Слово Омеляна Лупула не заплямоване словесним брудом, яким, на жаль, переповнена сучасна лексика нашої спільноти. І це має неабияке значення саме тепер, коли йде боротьба за виживання української мови в Україні.

«Свята земля» Омеляна Лупула – це той добірний урожай, що став наслідком невтомної праці автора протягом 24-ох років на ниві українського красного письменства. Тож і заслуговує на високе поцінування як від читача, так і від літературної критики.

Слово Просвіти: Всеукраїнський культурологічний тижневик. – 2017. – 3 – 9 серпня. – С. 10.

АГРОНОМ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА

Дипломований агроном Георгій Шевченко-Грай почав віршувати, мабуть, ще відтоді, як навчився тримати в руці перо. З-поміж його школярських спроб варті похвали замальовки із сільських буднів, у яких виразно простежуються ознаки поетичного дару. «Трактори рокочать / В польовому стані, / Мов чекать не хочуть, / Коли сніг розтане», – ділився своїми враженнями десятилітній автор, не по-дитячому демонструючи пильну увагу до навколишніх змін, уміння викликати своїм словом душевне піднесення, а головне – здатність надавати власному сприйманню довілля відповідної художньої форми. А це вже неабияка підстава для того, щоби пророкувати здібному хлопчині непересічну мистецьку долю. Невипадково ж згодом молодого автора в його творчих пошуках підтримали Андрій Малишко та Олесь Гончар.

У виборі фаху Георгій Шевченко-Грай мріяв піти дорогою батька Петра Филімоновича, хлібороба з діда-прадіда, самовіддано закоханого в безмежжя полів. Тож після закінчення школи в рідному селі Зеленому Компаніївського району Кіровоградської області, де він народився 31 березня 1937 р., навчався в Бобринецькому сільськогосподарському технікумі, Уманському сільськогосподарському інституті, деякий час працював колгоспним агрономом. Та гору взяла лінія матері Ольги Микитівни, вчительки української словесності. З 1960 року Георгій Шевченко-Грай на журналістській роботі, яку вдало поєднав із письменницькою працею.

Перші літературні успіхи Георгія Шевченка-Грая potwierдили публікації на сторінках «Літературної газети», журналів «Прапор» і «Радянська жінка», колективних збірок «Молода пісня», «Гарно, гарно серед степу», «Дієзи в ключі», «Вітрила» та ін. А 1970 року в дніпропетровському видавництві «Промінь» вийшла перша збірка поета «Веселики». Вона засвідчила відданість автора традиційним формам, які, однак, в новій мистецькій одежі постали оригінальними рядками, непідробним емоційним світосприйняттям і майстерним володінням віршовою технікою:

*Журавлі курличуть восени,
Журавлі розлукою ридають.
Вийди з хати, хусткою махни,
Хай із вирію додому повертають.
А весною, як зійдуть сніги,
Не зови цих птахів журавлями, –
Їхні крила начебто плуги,
Крають синь небесну над полями.
Скільки в них веселощів бринить,
Скільки радощів і щастя в їхнім хорі!
Україна з ними гомонить,
Україна наша неозора.*

Проникливо-щирі рядки про Україну, тема якої стала однією із центральних у творчості Георгія Шевченка-Грая в різних її виявах – історичному, суспільно-політичному, культурному, мовному – помітили не тільки справжні цінителі високого слова, а й ті, що пильно стояли на ідеологічній сторожі, порабськи вислужуючись перед комуністичною системою. За них поетові довелося розплачуватися не лише місцем роботи, а й місцем проживання. Але він не скорився, «не станув на коліна перед божками куцого керма».

Як у першій, так і в наступних збірках «Моя магістраль» (1978), «Лелеча пам'ять» (1996), «Дивина молодого вина» (1999), «На чорнім базальті болю» (2005), «Поет у законі» (2014) і в найновішій «Син своєї доби» (2017) Георгій Шевченко-Грай залишається вірним своєму поетичному кредо: «Я так тривожусь серцем за земне: / За рід людський, за матір і за сина». Звідси – й осмислення свого призначення як митця й суті громадянської позиції: «Я слуга / і владика своєї землі».

Окремі вірші Георгія Шевченка-Грая тяжіють до розважливої оповіді. Однак загалом в його поезії здебільшого виявляється ліричний характер. У лагідних тонах з глибоким душевним сум'яттям поет відтворює картини природи, передає складні любовні почуття, людські настрої та переживання. Ліричною перлиною сприймається вірш поета «Обігрій мене тихою ласкою...», ніжно-м'які інтонації якого наводять на пісенний лад:

*Обігрій мене тихою ласкою,
Ні про що ти мене не питай,
Зачаруй мене дивною казкою,
На мажорах добра загойдай.*

*Перехилиться світ здивований
Журавлем на одній нозі,
І щасливий, – такий розкований
Відіб'ється в твоїй сльозі...*

У новій збірці Георгія Шевченка-Грая «Син своєї доби» відчутне поглиблення філософського начала. З позицій свого багатого життєвого досвіду поет уважніше прислухається до голосу часу, частіше задумується над його швидкоплинністю, проте готовий мужньо, навіть із гумором і усмішкою стати перед невідворотним. Так мислити може тільки сердечна людина, яка приходить на світ Божий задля творення добра. І, мабуть, не випадково є в цій книжці так багато присвят тим, з ким автор пізнавав і ділив найбільші життєві радощі. Закономірною також видається поява в ній релігійних мотивів, що проросли із зерен Святого Письма і навіяли роздуми про сенс людського щастя:

*Спасенний, хто лихе зумів забути,
Щасливий, хто до серця не прикутий,
Веселий, хто звітує перед світом,
Великий, хто для інших вміє жити.*

Поезія Георгія Шевченка-Грая – яскраве і промовисте свідчення того, що митець був і залишається вірним «сином своєї доби». Він завше наполегливо вишукує слова, щоби переконливо і просто сказати про найболючіше, щоби читач повірив йому в абсолютній щирості і сам непомильно утвердився на позиціях людяності.

**Передмова: Шевченко-Грай Г. Син своєї доби. –
Чернівці: Друк Арт, 2017. – С. 3 – 6.**

ПОЕТ І ЖУРНАЛІСТ ВАСИЛЬ ДЖУРАН

(Передмова до невиданої збірки)

У журналістику Василь Джуран прийшов із поезії. Перший потужний вплив творчої енергії він відчув ще в школі. Тоді семикласником талановитий хлопчина приніс високому мистецтву свою першу жертву – пересів із передньої на останню парту, щоби там, подалі від цікавого ока, усамітнитися у віршотворенні. До закінчення десятого класу тих учнівських поетичних спроб назбиралося на цілісінький загальний зошит, з якого заставнівська районна газета «Прапор перемоги» у 1975 р. опублікувала, на превелику радість автора, кілька віршів. Різноманіття тем, що стало ознакою творчості початкуючого поета, спричинювали роздуми над почутим від дорослих або зафіксованим унікальною спостережливістю його власної чутливої натури. У рядках його віршів поставали то три горіхи біля хати, що берегли пам'ять про дядька Василя-танкіста, який двадцятирічним загинув на фронті, то безмежні у своїй кольоровій мінливості простори, що відкривалися з вікнянського кута Гора. І оті дитячі враження ще й досі озиваються в поетовій душі і лягають на папір новими віршами:

*Це первісне видіння із видінь краси,
Настояне у досвітку пресинім дзбанку.
Уста схиляються до чистої роси,
А чи, либонь, уже – осонченого ранку.*

Поезія Василя Джурана примітна різноманітністю тем, оригінальним індивідуальним стилем, який тяжіє до необарокового, високою віршовою технікою. Цікавий і проникливий лірик, він майстерно відтворює різноманітні людські почуття – від патріотичних, громадянських до глибоко інтимних, їх відтінки і нюанси. Назва першої збірки поета – «Богородиця» (1996) – стала своєрідним ключем для усвідомлення специфіки художнього світу автора, в якому відбилися складні пошуки ліричним героєм духовних орієнтирів, спрямованих на утвердження добра і високих гуманістичних ідеалів.

За світоглядом Василь Джуран – переконаний патріот свого краю і всієї країни. Щасливе майбутнє Української держави і її народу – сенс життя і творчості поета, що підтверджують такі його збірки, як «Вікно» (1996), «Німчич» (2002), «Ольжин острів» (2003), «Вікнянський узвіз» (2007), «Назарій» (2010), «Самушин і Устя» (2011) та ін. Головне в житті, на думку їх автора, – «завжди триматися голосу свого», «вірити вірі й віршам».

*Пристань серця – це вірші й печалі,
Благородні між ними світи.
Для Поета вони визначальні
Увіходженням до висоти, –*

переконує автор у своїй новій збірці »...І молитовна слова яв», ніби декларуючи про те істотне й високе, на якому ґрунтуються його творчі принципи.

Із журналістикою Василь Джуран назавжди поєднав свою долю після закінчення в 1986 р. журфаку Львівського університету. Щоправда, ще й до цього, під час служби в армії (1975 – 1977 рр.), він друкував свої дописи в газеті столичного гарнізону, за що командування гарантувало йому вступ на факультет журналістики Московського університету. Однак Василя настійно кликала рідна сторона, і він відмовився від спокусливої пропозиції, мабуть, усвідомлюючи її справжню ціну.

У журналістиці, як і в поезії, творчий кодекс Василя Джурана базується на високому благородстві, відданості рідному слову і правді, ніби за рядками його улюбленого письменника – видатного українця Пантелеймона Куліша: «Рідне слово, рідний розум, рідна й правда буде».

У своїй професійній діяльності поет і журналіст Василь Джуран – воістину неперевершений ініціатор різних спецпроектів, у яких розкриваються його найкращі творчі потенції, що сприяють зближенню і взаєморозумінню різних за світоглядом і мистецькими вподобаннями людей. Серед них – заснування при редакції заставнівської районної газети літстудії «Криниченька» імені Івана Бажанського; перебування в зоні землетрусу у Вірменії, де виконував обов'язки і журналіста, і будівельника; збори колгоспних трудівниць на Великдень, на яких подарував їм близько п'ятдесяти хустин і книжечок сонетів «Мадонна з чорнобильського лану»; зустріч воїна УПА і солдата радянської армії, щоби показати, що не вони винуватці політичного розбрату, а ті, кому це на руку; вшанування буковинського героя Крут Кризантія Спринжината із Самушина і поїздки з тамтешніми учнями на Аскольдову могилу та на місце боїв юних смільчаків із бандами Муравйова; свято єднання двох берегів Дністра – буковинського й галицького. А ще – відкриття на честь знатних

буковинців меморіальних дощок, пам'ятних знаків, перейменування вулиць і т. ін.

Василь Джуран – безперечно, цікавий і неповторний майстер слова, який своєю поезією і публіцистикою примножує кращі традиції українського письменства. Скромний і мудрий, залюблений у людину, в її багату й щедрю душу, її розум і працелюбність, він творить в ім'я добра, щоби кожному, за його рядом, «було сонячно в житті». Адже:

Милість Божа – рядки, що од серця,
Там, де сходить предвічна печаль.
Стане власністю читива усе це,
Що душею писав край плеча.

Публікується вперше

НАДУЧИТЕЛЬ

Саме цим давнім, тепер рідковживаним словом хочу означити особистість Василя Максимовича Лесина. Звісно, вкладаю в нього значення, дещо відмінне від традиційного. Цей інтелігентної зовнішності добродушний і всезнаючий чоловік був учителем учителів: і тих, хто працював у загальноосвітніх школах, і тих, хто трудився у вищих навчальних закладах. І не тільки тому, що як одні, так і інші були його вихованцями. Він торував власний шлях науковця і вів ним спраглих до рідного слова. Він володів унікальним талантом ученого, педагога, людини. Мав виняткову ерудицію і надзвичайне вміння ділитися знаннями з іншими, по-батьківськи настановляти їх на життєву дорогу. Завжди в усьому був прикладом для колег. Кожна важлива подія розпочиналася з його ініціативи, підтримки й безпосередньої участі. Він був справжнім лідером у науці, навчально-виховній роботі, громадсько-культурній діяльності. Той із його учнів, хто переживав у своєму житті певні труднощі або брався до якоїсь відповідальної справи, завжди покладався на його думку, вивіряв власну поведінку за його морально-етичними критеріями, прагнув бути таким, як він, намагався не підвести свого авторитетного вчителя.

Про Василя Максимовича я вперше почув ще школярем. Старший за віком мій родич та односельчанин Ярослав Михайлович Чопик, нині доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, не раз захоплено розповідав про свої студентські будні на філологічному факультеті Чернівецького університету. Із тих щирих одкровенень поставали й образи його улюблених наставників – Федора Степановича Арвата, Василя Максимовича Лесина, Анатолія Миколайовича Добрянського, Степана Івановича Дігтяра, Богдана Івановича Мельничука, Іларіона Іларіоновича Слинька, Тамари Порфірівни Заворотної.

Мій вступ до Чернівецького університету майже збігся в часі із третім виданням «Словника літературознавчих термінів» (1971), написаного В. М. Лесиним у співавторстві з чернівецьким професором О. С. Пулинцем. Ця книга, вихід якої схвально зустрів науковий світ, відразу стала для нас, першокурсників, настільною. За нею ми готувалися до занять із вступу до літературознавства, лекції з якого нам блискуче читав Василь Максимович, поєд-

нуючи теоретичні положення з численними прикладами з життя і творчості українських та зарубіжних письменників. Цей складний теоретичний курс давався новоспеченим студентам нелегко, але поряд завжди був професор Лесин, готовий будь-якої миті допомогти порадою чи консультацією. Спокійний і лагідний голос Василя Максимовича додавав упевненості, заохочував, підбадьорював, і, мабуть, серед нас не було жодного студента, для якого цей курс не був би улюбленим. Зрештою, турбота про своїх вихованців, старших і молодших колег була для високошанованого професора життєвою нормою.

Зараз, уже з позиції такої поважної часової відстані, добре розумію, як багато важили для першокурсників і лекції зі вступу до спеціальності, які нам також читав професор Лесин. Вони допомагали нам швидше адаптуватися до студентського життя, привчали працювати систематично й наполегливіше, добре орієнтуватися в книжкових лабіринтах. Зокрема, пригадую, як терпляче Василь Максимович навчав нас азів конспектування, уміння виділяти в прочитаному найголовніше, складати тези, писати реферати, правильно цитувати, робити бібліографічні описи тощо.

Ще й досі зберігаю в особистому архіві дрібно списані конспекти лекцій Василя Максимовича. Їх положення, як не раз переконувався, не втратили своєї актуальності й сьогодні, бо ж те, що народилося внаслідок його півстолітньої праці вченого-філолога, однаково важливе і в наші дні. Особливо, як мені видається, те, що стосується самостійної роботи студента. «Щоб успішно навчатися в університеті, – говорив він, – треба вміло поєднувати заняття з викладачами (лекції, семінари та практичні заняття в аудиторіях) і наполегливу та систематичну самостійну роботу, яка в філологів є переважно роботою з книжками. Чим більше самостійності виявить студент у навчанні, тим глибшими й міцнішими будуть його знання, тим краще він засвоїть і доповнить те, про що дізнався на заняттях, тим краще перетворить вивчене в стійкі навички та вміння». І справді, навчитися працювати самостійно – це значить відкрити шлях, який веде до універсальних знань і підкорення наукових вершин. Зрештою, самостійна робота набирає все більшої ваги й у сучасній системі навчання.

Не одне покоління студентів філологічного факультету Чернівецького університету справедливо називало Василя Максимовича Лесина батьком. Бо й справді, він був тією людиною, якій можна було довірити найсокровенніше й натомість отримати розуміння й підтримку. Мене особисто чи не найбільше вражало його неабияке вміння якимось непомітно й ненав'язливо з'являтися саме тоді, коли в цьому була найбільша потреба, коли його прихід був єдиним порятунком. З відходом професора Григорія Івановича Сінченка я втрапив наукового керівника кандидатської дисертації, а попросити Василя

Максимовича про керівництво чомусь не наважувався, бо тоді, в критичний для себе момент, ніяк не міг уявити, що моїми особистими проблемами може ще хтось інший перейматися. Тому ніколи не забуду тієї миті, коли до мене підійшов Василь Максимович і якимось так тихо, але твердо промовив: «Якщо вам потрібен науковий керівник, можете на мене розраховувати». З тієї хвилини світ для мене став зовсім іншим, ближчим і ріднішим, бо так стається завжди, коли відчуваєш доторк надійного плеча й подих щирої душі.

Василь Максимович завше шанобливо відгукувався про своїх учителів. То були особливі спомини, спомини вдячного учня. Найчастіше в них зринало ім'я Михайла Степановича Возняка. Праці славетного академіка були недоступними для нашого покоління молодих науковців. Якимось на початку 1990 року Василь Максимович приніс на кафедру монографію М. Возняка «Початки української комедії (1619 – 1819)». За його порадою, я і Борис Іванович Бунчук підготували за тією книгою виступ на наукові читання «Академік М. Возняк і розвиток української національної культури» (Львів, 20 березня 1990 р.). Тут ми почули й доповідь Василя Максимовича «Мій учитель», в якому він розповів про наукові здобутки свого наставника, а також про ті прикрощі, які довелося пережити видатному вченому в радянські часи. «Пам'ять же про невтомного трудівника в науці живе в серцях багатьох його учнів», – так завершувався виступ Василя Максимовича про академіка Михайла Возняка. Такими ж словами можна сказати і про нього самого.

Зазвичай кажуть, що людина живе доти, поки про неї пам'ятають. Надто ж, коли ця людина обезсмертила своє ім'я праведними ділами задля інших, аби те великолюдське, заради якого вона жила й працювала, не відходило, а мало вічне продовження.

Із книги: Професор Василь Лесин: Наука доброчинності (Спогади, присвяти, бібліографія) / Уклад. Б. Мельничук, Л. Ковалець. – К.: Академвидав, 2014. – С. 190 – 193.

УЧИТЕЛЬ, КОЛЕГА, НАУКОВЕЦЬ

Такі університетські викладачі, як Михайло Григорович Івасюк, назавжди запам'ятовуються студентам винятковою ерудицією, інтелігентністю та побатьківськи доброзичливим і водночас вимогливим ставленням. Я мав щастя не тільки слухати його лекції в аудиторіях філологічного факультету, а й працювати разом з ним на кафедрі української літератури Чернівецького університету.

Від своїх батьків селян-трударів Михайло Івасюк успадкував величезне працелюбство, акуратність і дисциплінованість у всьому, розважливість у розмовах, ощадливість у різних побутових справах. Керуючи університетською літературною студією імені Степана Будного, Михайло Григорович надзвичайно уважно ставився до творчих спроб своїх вихованців, редагував стіннівку «Сонячні кларнети», упорядковував твори літстудійців у рукописні книги, а опубліковане ними власноручно вирізав із газет і наклеював у спеціальні альбоми. Деякі із цих шедеврів студентських видань і досі зберігаються на кафедрі української літератури. Коли хтось непоштиво поведився із клаптиком паперу, Михайло Григорович із властивими йому дотепністю і гумором говорив: «Навіть граф Лев Толстой не дозволяв собі такого».

Для нас, студентів, Михайло Івасюк читав курс історії української літератури кінця XIX – початку XX ст. Разом із своїм наставником ми поринали в художній світ Лесі Українки, Петра Карманського, Василя Пачовського, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Леся Мартовича, не помічаючиплину лекційного часу. Та в цьому напруженні робочого плану відчувалося, що наш учитель віддає перевагу не так тим класикам і їхнім творам, що рекомендувалися міністерською навчальною програмою, припасованою до ідеології системи, як тим, що відповідали його естетичним смакам. Отже, він, викладач і науковець, мав своїх улюблених авторів, бо ж, звісно, був обізнаний з їхніми літературними текстами не тільки за радянськими виданнями. З особливим пієтетом він розповідав про Ольгу Кобилянську і, очевидно, не лишень тому, що в свої гімназійні роки спілкувався з нею і захоплено перечитував її твори. Славетна буковинка приваблювала його глибоким патріотизмом і неповторністю прози, яка провіщувала нові художні тенденції в укра-

їнській літературі рубежу XIX – XX ст. Якимось особливим, може, навіть, як нам здавалося, дещо схвильованим був наш наставник і в лекціях про Марка Черемшину, за його словами, «натхненного лірика, який навіть трагічні картини закосичував найніжнішими полонинськими чічками». Невипадково ж Михайло Григорович до сторіччя представника покутської трійці ініціював на філологічному факультеті оформлення аудиторії його імені. У цій справі я допомагав йому разом із старшим на курс Михайлом Семиргою. Не один день і вечір просиділи ми тоді над планшетами, які розповідали про життя і творчість славетного письменника. Разом із нами завжди був Михайло Григорович, який і радив, і підбадьорював, і підгодовував нас заздалегідь припасеними бутербродами. Пригадую, як він надовго зупинився біля першого оформленого нами планшета зі словами Марка Черемшини: «У пригорщі брав би тото зелене село, леліав би, як дрібненьку запашну отаву, гладив би, як паву. Дивіть, хитається межи горами, гей дубова колиска у віночку, чічки розкидає». А потім, мабуть, задоволений нашою роботою, докладно прокоментував ту цитату із новели «Карби», яка, на його думку, відбиває основні риси індивідуального стилю славетного письменника.

Михайло Івасюк був надзвичайно уважним до своїх кафедральних колег і часто розпитував про їхні особисті й наукові справи. І робив це не заради простої цікавості, а з позицій наставника, котрий мав величезний життєвий досвід, колосальні знання з історії світової літератури і щире бажання щедро ділитися своїм неоцінним набутком із тими, хто лише ступав на викладацьку й наукову дорогу. Нерідко розповідав і про власні наукові інтереси, про ще не досліджені питання з історії українського письменства і про те, як працював над своєю кандидатською дисертацією. Звичайно, такі бесіди для нас, молодих дослідників, були надзвичайно корисними як з науково-методологічного, так і практичного погляду. За це ми віддячували йому щирою повагою і любов'ю. Взагалі Михайло Григорович був для нас, молодших його колег, зразком і прикладом у всьому – знаннях, зовнішності, манерах.

Наш наставник і колега вирізнявся надзвичайною енергійністю і винятковою працездатністю. «Ні дня без рядка» – такий девіз став його повсякденною нормою, до нього він закликав і своїх товаришів. У 1989 р. кафедра української літератури готувалася до 75-річчя від дня народження визначного вченого-філолога Василя Максимовича Лесина, керівника нашого колективу з двадцятип'ятирічним стажем. Мені випало оформляти рукописну книгу на його честь. Різними матеріалами мені активно допомагав Михайло Григорович, час від часу навідуючись, щоби поглянути, як ідуть справи. Якогось дня він тричі побував у моїй квартирі на шостому поверсі, в будинку, де не було ліфта. Для себе тоді я відзначив, що для сімдесятидворічної людини це

не така вже й мала дистанція. Коли нарешті роботу було завершено, Михайло Григорович промовив: «Така книжка припала би до вподоби навіть вишуканому естету». Звичайно, це було високою похвалою. А коли Михайло Григорович дочекався свого сімдесятип'ятилітнього ювілею, таку ж книгу було оформлено і на його пошану, за що він зворушено дякував.

Тихою радістю і чистосердечною лагідністю світилося обличчя Михайла Григоровича, коли він дарував свої нові книжки. Серед перших подарованих мені, тоді ще новачкові кафедрального колективу, — особливо пам'ятна «Балада про вершника на білому коні», на якій акуратним почерком виведено: «Моєму студентові й товаришеві по роботі Володимиру Івановичу Антофійчукові з найкращими почуттями й побажаннями міцного здоров'я, радості і щастя. На добру пам'ять. Автор М. Івасюк. 10.III.1981 р., м. Чернівці». Цей подарунок, як і згодом інші, звичайно, дорогий мені не лише тим, що я отримав його з рук самого письменника, а передусім тим, що він підкреслював тепле й приязне ставлення, яке може виявляти учитель до свого вихованця. І взагалі, як мені здається, Михайло Григорович із винятковою увагою і повагою ставився до людей, умів ненав'язливо підтримати в необхідний момент і дуже тактовно й делікатно підказати, коли хтось у чомусь помилявся. А ще він якимось по-особливому щиро тішився успіхами колег і сприймав їх, як свої власні. Воістину, це дуже рідкісна людська риса, особливо в наш надто прагматичний і честолюбний час.

Як науковець, Михайло Івасюк виявляв підвищений інтерес до літератури Буковини. Зокрема він видав з передмовою «Твори» Сидора Воробкевича (Ужгород, 1986), підготував до друку аналогічні видання Григорія Воробкевича, Сильвестра Яричевського, Теодота Галіпа, Лариси Мурович та ін., опублікував про них низку статей. Та все ж у центрі постійної наукової уваги Михайла Івасюка перебувала творчість Сильвестра Яричевського.

Уже відомим письменником, автором збірки оповідань «Відламана галузка» (1963), повістей «Чуєш, брате мій» (1957) і «Двобій» (1967), роману «Червоні троянди» (1960), Михайло Івасюк 1964 року обійняв посаду старшого викладача кафедри української літератури Чернівецького університету, що спонукувало його до активніших наукових досліджень і обрання теми кандидатської дисертації. Мабуть, у цьому йому прислужилися ще давніші зацікавлення творчістю Сильвестра Яричевського. Не останню роль у виборі ним об'єкта наукових досліджень відіграв і той факт, що Сильвестр Яричевський певний час працював у його рідному Кіцмані, і про нього він багато чув з розповідей свого батька Григорія Івановича, який особисто знав гімназійного професора і письменника.

З приходом на кафедру української літератури Михайло Івасюк значно

активізував свою працю над вивченням життя і творчості Сильвестра Яричевського. Він поставив перед собою завдання узагальнити все можливе, що стосується біографії і доробку письменника, його педагогічної, громадської і просвітницької діяльності. Зараз, коли переглядаєш архіви¹, дивиєшся і захоплюєшся з того огрому матеріалів, який Михайло Івасюк зібрав, систематизував і вивчив, працюючи над кандидатською дисертацією. Його цікавило не тільки те, що і за яких обставин написав Сильвестр Яричевський, а й те, ким були його батьки і рідні, з ким він спілкувався, як повадився вдома й на роботі, як ставився до колег і простих міщан, гімназистів, своїх дітей, чим займався у вільний час тощо. Тобто повнота біографічних відомостей і життєвих вражень про Сильвестра Яричевського служила Михайлові Івасюку своєрідним ключем для пізнання таємниць творчості улюбленого письменника.

При написанні дисертації Михайло Івасюк прагнув по можливості відштовхуватися від живих вражень про Сильвестра Яричевського. З цією метою він встановлював контакти з тими особами, які знали письменника. У його архіві зберігається чорновий варіант листа до учня Сильвестра Яричевського, уродженця села Кам'янка Глибоцького району Чернівецької області Василя Федорюка від 26 червня 1968 р. Цей документ містить своєрідний питальник, яким науковець послуговувався при розпитуванні про Сильвестра Яричевського. Зокрема його цікавило, коли адресат познайомився із Сильвестром Яричевським, як письменник виглядав, як він ставився до людей, про що говорив з ними і т. ін.². З подібними питаннями Михайло Івасюк, за його свідченням, звертався до Василя Кушнірюка (с. Борівці Кіцманського району), Миколи Ілюка (м. Кіцмань), Івана Василяшка (м. Чернівці), а відповіді на них планував використати в книзі про Сильвестра Яричевського (Див.: Фонд М. Івасюка).

Отже, свідчення осіб, які знали Сильвестра Яричевського, Михайло Івасюк сприймав як важливе наукове джерело в пізнанні окремих сторінок життя і творчості митця. Найбільше в цьому плані йому прислужилися свідчення родини Сильвестра Яричевського. На початку 1965 р. він листовно звернувся до дітей письменника – дочки Софії і сина Богдана – з проханням відповісти на низку питань. Лист-відповідь від 27 липня 1965 р., що склав 12 сторінок стандартного формату, подає цікаву інформацію про перелік документів, які стосуються Сильвестра Яричевського: посвідчення делегата другого з'їзду радикалів за підписами Михайла Павлика та Івана Франка (Львів, 3 – 4

1. Михайла Івасюка) та Державному архіві Чернівецької області.

2. Див.: Архів меморіального музею Володимира Івасюка (Фонд Михайла Івасюка), од. зб. 001, спр. 48. Далі в тексті – Фонд М. Івасюка.

жовтня 1891 р.); запрошення на довірочні збори в справі реорганізації радикальної партії за підписом Михайла Павлика (Львів, 15 грудня 1894 р.); квиток співробітника і кореспондента газети «Буковина» від 12 квітня 1898 р. Особливу історико-літературну цінність становить опис неопублікованої спадщини Сильвестра Яричевського, що загалом складає 73 поетичних, 50 прозових і 5 драматичних творів, а також 8 статей, серед яких – «Відчит на Тарасів вечір» (1890), «Вступне слово в сорок другі роковини смерті Т. Шевченка (на вечерницях 2 квітня 1903 р. в Коломиї)» та ін. Крім того, повідомлялося, що архів Сильвестра Яричевського зазнав багатьох втрат під час Другої світової війни¹.

Листування між Михайлом Івасюком і Софією та Богданом Яричевським, яке тривало більше п'яти років, проходило під девізом, проголошеним чернівецьким науковцем: «Сильвестра Яричевського треба піднімати, виривати із забуття» (ДАЧО). У понад двадцяти кореспонденціях із Серета до Чернівців надійшли копії усіх неопублікованих творів і статей Сильвестра Яричевського, що зберігалися в домашньому архіві письменника. Крім того, на прохання Михайла Івасюка Софія Яричевська написала спогади про батька, а також уклала докладну його біографію, покликаючись на різні документи і художні твори. Усе це зараз, коли майже втрачено архів Сильвестра Яричевського, складає неоціненні матеріали до вивчення його життя і творчості.

Слід відзначити, що в ході листування склалися надзвичайно теплі й приязні стосунки між родинами Яричевських та Івасюків. У жовтні 1967 р. після тридцятирічної перерви Софія Яричевська відвідала Чернівці, місто своєї студентської пори. Гостини в Івасюків були короткими, але дуже зворушливими. У листі до Михайла Івасюка від 9 листопада 1967 р. серетська гостя писала: «Час у Вас так скоро зійшов, гейби летів, то не були 4 години, котрі я у Вас провела, а то були для мене 4 хвилини! Так приємно й зацікавлено знали Ви бесіду вести, що й не хотілося мені від Вас геть іти...» (Фонд М. Івасюка). Удруге Софія Яричевська відвідала Чернівці у травні – червні 1968 р. і, як свідчив Михайло Івасюк, «багато цікавого розповіла про свого батька» (Фонд М. Івасюка). Отже, спілкування із Софією Яричевською допомогло Михайлові Івасюку пришвидшити збирання фактичного матеріалу і вивільнило значно більше часу для його наукового осмислення.

Як впливає із тематичної картки наукової роботи, підписаної 19 квітня 1967 р., Михайло Івасюк планував у 1965 – 1968 рр. дослідити життєвий шлях Сильвестра Яричевського, підготувати розділи про його поезію і прозу,

1. Див.: Державний архів Чернівецької області, ф. Р – 2840, оп. 1, од. зб. 41.
Далі в тексті – ДАЧО.

написати літературний портрет. При цьому науковець, обґрунтовуючи вибір об'єкта свого дослідження, відзначив: «С. Яричевський – відомий буковинський письменник кінця XIX – початку XX ст. Його поезія, проза, драматургія і критичні статті не вивчалися радянськими літературознавцями. Письменник незаслужено випав з поля зору дослідників. Моє завдання – вивчити спадщину С. Яричевського і визначити його місце в літературному процесі на західноукраїнських землях» (Фонд М. Івасюка).

Можна стверджувати, що із поставленими завданнями Михайло Івасюк упорався успішно. Уже на початку квітня 1969 р. він надіслав для публікації у видавництво «Карпати» машинопис книги поезії Сильвестра Яричевського, водночас завершував монографію про життєво-творчий шлях письменника, яку планував надрукувати у Львівському університеті. В анотації до монографії, датованій 3 травня 1971 р., зазначалося, що в ній «досліджено життєво-творчий шлях Сильвестра Яричевського, проаналізовано поезію, прозу, драматургію, визначено місце письменника в літературному процесі кінця XIX – початку XX ст.» (Фонд М. Івасюка). Але чому жодної книги не було оприлюднено, можна тільки здогадуватися. Очевидно, на заваді стали ідеологічні перепони – надто небезпечно було для тодішньої влади відкривати масовому читачеві творчість патріотично налаштованого українського письменника, який дбав про просвіту рідного народу і допомагав йому здобувати право на національне самовизначення.

Відповідно до плану Михайло Івасюк працював в цей час і над написанням кандидатської дисертації «Письменник-демократ Сильвестр Яричевський. Життя і творчість», якою керував доцент Леонід Чернець. Після попередніх обговорень і доопрацювань він подав своє дослідження на кафедру української літератури Чернівецького університету для остаточного висновку. Завершальне її обговорення відбулося 29 квітня 1971 р. У ньому взяли участь професор Василь Лесин, доценти Леонід Чернець, Степан Дігтяр, Віктор Косяченко, Дмитро Білецький, Павло Стецько, Микола Юрійчук, ст. викладач Анатолій Добрянський і викладач Олександр Романенко, які відзначили високий науково-методичний рівень виконання роботи і одностайно рекомендували її до захисту. Наукове значення дисертації Михайла Івасюка, за їхніми спостереженнями, полягало передусім у тому, що в ній на основі великого фактичного матеріалу, архівних документів і спогадів представлено перше монографічне дослідження життя і творчості цікавого письменника, в якому об'єктивно проаналізовано його поезію, прозу, драматургію і публіцистику. Важливо, на їхню думку, що дисертант уникнув ідеалізації об'єкта дослідження, яка спостерігалася в першому варіанті роботи. Водночас вказувалося на необхідність дати ширшу характеристику творчим взаєминам Івана Франка

та Сильвестра Яричевського, їхньому листуванню стосовно поеми «Горемир» (Фонд М. Івасюка) тощо.

Склавши на «відмінно» кандидатські екзамени з діалектичного та історичного матеріалізму (13 травня 1971 р.) і спецкурсу «Українська література на Буковині» (4 червня 1971 р.), Михайло Івасюк представив дисертацію у спеціалізовану вчену раду Одеського університету. 17 грудня 1971 р. на засіданні кафедри історії української літератури Одеського університету відбувся її попередній захист. Одеські науковці схвально відгукнулися про його дослідження, визначили дату офіційного захисту дисертації – 17 березня 1972 р., призначили офіційних опонентів – доктора філологічних наук, професора Андрія Недзвідського та кандидата філологічних наук, доцента Петра Маркушевського, визначили провідну установу – Вінницький педагогічний інститут.

Загалом у 1971 р. Михайло Івасюк добився помітних успіхів у науковій і літературній творчості. Як свідчить його звіт, представлений на кафедру української літератури Чернівецького університету, він не тільки завершив написання дисертації й оформлення автореферату, а й упорядкував збірник «Казок Буковини» (18 друк. аркушів) і подав його до видавництва «Карпати», опублікував одну журнальну й три газетні статті, надрукував у чернівецькій пресі оповідання «Олень моєї юності» і низку віршів. Утім для Михайла Івасюка це було звичною практикою, бо він, здається, ніколи не відмежовувався заняттями літературознавчих досліджень від написання художніх творів.

Переконаливо й аргументовано Михайло Івасюк захистив основні положення своєї дисертації на засіданні спеціалізованої вченої ради з присудження вчених ступенів кандидата філологічних наук Одеського університету від 17 березня 1972 р. Крім офіційних опонентів, на їх підтримку виступили науковці кафедри української літератури Вінницького педагогічного інституту (завідувач – професор Василь Борщевський) та кафедри історії української літератури Ужгородського університету (завідувач – професор Петро Лісовий), професор Київського університету Ніна Жук, доцент Львівського університету Іван Денисюк, ст. науковий співробітник Інституту суспільних наук Роман Кирчів та ін., які цілком заслужено вітали насамперед вибір теми дисертації. Адже йшлося про творчість майже недослідженого письменника, ім'я якого не згадувалося в підручниках, призначених для студентів вищих навчальних закладів, чи бодай у розділі про оточення Івана Франка, його школу. Не говорилося про Сильвестра Яричевського і в курсі університетських лекцій, оскільки в міністерських програмах з історії української літератури йому не знайшлося місця. Схвальні відгуки на адресу Михайла Івасюка зумовлювалися ще й тим, що його кандидатська дисертація повністю була побудована на нових матеріалах. Кожен із чотирьох її розділів цікавий і вагомий як щодо

характеристики творчої індивідуальності самого письменника, його місця і ролі в літературному процесі, так і з історико-культурного погляду. Великий фактичний матеріал, добутий Михайлом Івасюком з багатьох архівів, у тому числі й приватних, з численних малодоступних періодичних і книжкових видань, ще не був уведений у науковий обіг. Дослідник накреслив докладну біографію Сильвестра Яричевського, розкрив ті основні чинники, які впливали на розвиток світогляду письменника та його естетичних смаків, подав систематизований огляд і аналіз його літературної спадщини.

Звичайно, в тодішніх ідеологічних умовах Михайло Івасюк не міг написати про Сильвестра Яричевського так, як би того хотів. З цих же причин він виклав не всі факти з біографії письменника. Зокрема оминув те, що Сильвестр Яричевський здобув широке визнання і як організатор українських товариств на Буковині. Однак, слід зауважити, дисертація Михайла Івасюка мала помітне значення не тільки як перше монографічне дослідження про Сильвестра Яричевського. Значною мірою завдяки їй творчість визначного письменника-патріота було залучено до оглядів у підручниках з історії української літератури, включено до міністерських освітніх програм та університетських лекційних курсів. Наукову естафету Михайла Івасюка уже в новітній час підтримала молода дослідниця із Маріуполя Валентина Челбарах, яка в 2009 р. захистила кандидатську дисертацію «Творчість Сильвестра Яричевського в українському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття». «Заслугою М. Івасюка є те, – відзначила вона у своєму дослідженні, – що попри відчутну ідеологічну заангажованість, характерну для тогочасного наукового мислення загалом, він уважно простежив основні етапи становлення і розвитку літературного таланту С. Яричевського». Під впливом наукових розвідок Михайла Івасюка до вивчення спадщини Сильвестра Яричевського прилучилася професор Бухарестського університету Магдаліна Ласло-Куцюк, яка в 1977 – 1978 рр. видала двотомник творів письменника із ґрунтовною передмовою. А 2009 року сталася ще одна визначна подія у справі популяризації творчості Сильвестра Яричевського – чернівецькі науковці Оксана Івасюк і Валентина Бузинська видали том вибраних творів письменника, споряджений вступною статтею та розділом із дисертації Михайла Івасюка «Життєвий шлях Сильвестра Яричевського».

Талановитий педагог, невтомний трудівник на ниві літературознавства і красного письменства, фольклорист і громадський діяч – таким постає Михайло Івасюк в історії української культури, у вдячній пам'яті учнів і всіх тих, хто його знав.

Із книги: Лицар слова: Спогади про Михайла Івасюка. – Чернівці: Букрек, 2017. – С. 19 – 32.

НІЖИНСЬКА ЛЕКЦІЯ

Не раз ловив себе на думці, чи вдасться коли-небудь навіть колективно, усім філфаківським гуртом усіх часів, відтворити повний образ Анатолія Миколайовича Добрянського. Пригадую, як безліч разів Василь Максимович Лесин говорив про потребу записувати на магнітофонну плівку лекції і виступи Анатолія Миколайовича, вбачаючи в цьому чи не єдиний спосіб зберегти, так би мовити, для майбутнього те найголовніше, в чому найбільше виявлявся талант славетного промовця. Але завжди знаходилися якісь причини: то технічні, то часові, а найперше – наші рідні, національні («чухраїнські»). А без тих записів таки, здається, неможливо зараз точно змалювати унікальність постаті буковинського Златоуста – неповторного ерудита, унікального оратора й справжнього учителя.

Доля подарувала мені щастя бути студентом і колегою Анатолія Миколайовича. Дивовижно, але так здається, я міг би розповісти про кожну з безлічі наших зустрічей і бесід, бо в кожній з цих okazji мій співрозмовник залишав щось таке, що запам'ятовується назавжди. До того ж якимось непомітно й ненав'язливо він умів передати від себе те, що вважав обов'язковим для кожного вихованця філологічного факультету.

Загальновідомо, що Анатолій Миколайович надзвичайно уважно стежив за книгоновинками. У нього був своєрідний ритуал: щонайменше двічі на тиждень обходити чернівецькі книгарні. Якось до такого походу він залучив і нас, кількох першокурсників, і відтоді правило «пройтися книжковими магазинами» стало для нас «священним» дійством. Тоді ж у книгарні на Центральній площі він купив і подарував нам по томові вибраних творів Григорія Сковороди, виданого до 250-річчя від дня народження славетного філософа, поета й байкаря. Ще один книжковий подарунок від Анатолія Миколайовича я отримав на четвертому курсі. То була воістину унікальна річ – видана ним антологія «Український сонет». На першій сторінці він написав: «Дорогому Володі Антофійчуку з почуттям сердечної приязні і найщирішими побажаннями щастя і добра. А. Добрянський. 29. XII. 76». Серед дорогих мені речей зберігаю ще один автограф Анатолія Миколайовича – коротеньку рецензію на розділ моєї докторської дисертації: «Володя! Прочитав з великим задоволенням і користю для себе. Дякую! На мою не просвіщенну думку, зроблено

капітально. Треба лише де-не-де стиль поправити та дрібні «блуди» прибрати (пропущені знаки, переверстані літери і т. п.). А. Добрянський. 24. XII. 98. Р. S. Подаю і свій гріш на частник. Подивись Б. Олійника. Ще один поворот теми». При цьому він додав власноручно набраний на комп'ютері текст поеми Бориса Олійника «Таємна вечерея», опублікований у газеті «Голос України» від 14 січня 1995 року. Я, звичайно, врахував пораду Анатолія Миколайовича і залучив цей твір до аналізу, бо він справді належить до неповторних трансформацій євангельських сюжетів.

Про ерудицію Анатолія Миколайовича склалися цілі легенди, вони й тепер переповідаються студентами-філологами. Але хочу сказати про один випадок, що мав місце в одному з київських готелів, де ми мешкали з Анатолієм Миколайовичем під час перебування на курсах з культурології восени 1991 року. В номері разом з нами жив професор-філолог з Грузії. Але в знанні грузинської літератури й культури він не зміг позмагатися з Анатолієм Миколайовичем. До самісінького ранку тривала їхня розмова, але чимось новим чи незнаним цей неабиякої ерудиції учений грузин так і не зумів вразити свого співбесідника.

Найяскравіше талант Анатолія Миколайовича виявився в читанні лекцій. Можна говорити про чимало складових цього його дару від Бога. Спробую сказати тільки про деякі з них на прикладі лекції про Олександра Довженка, прочитаній Анатолієм Миколайовичем у Ніжинському педагогічному інституті, як свідчать мої записи, 24 грудня 1985 року. До цього славетного міста ми прибули з чисто викладацькою метою – задля проходження так званого підвищення кваліфікації. Але навчальний заклад було обрано не випадково. У ньому працювали колишні чернівчани – ректор Федір Степанович Арват і проректор Петро Макарович Никоненко. Від самісінького ранку й до пізньої ночі ми перебували в полоні гостинних господарів: знайомилися з інститутом, ходили містом, побували на Десні. За вечерею Федір Степанович несподівано запропонував Анатолієві Миколайовичу прочитати наступного ранку лекцію з літератури для місцевих студентів-четвертокурсників і вчителів-словесників. Тему обрали саме ту, яка йшла за планом, аби не спричиняти незручностей тамтешньому викладачеві. Погломонівши, ми вклалися спати далеко за північ, хоч лекція розпочиналася о восьмій ранку. Часу на підготовку до заняття в Анатолія Миколайовича не залишалося зовсім, і це мене добряче хвилювало.

Зазвичай на лекцію Анатолій Миколайович ішов з маленьким стосиком невеличких аркушків, списаних дрібним, напрочуд рівним, ні на чий не схожим почерком. Це були здебільшого цитати. Ними він оперував залежно від того, якою була аудиторія, як вона сприймає запропоноване: складніше чи простіше. Але цього разу під руками не було нічого. І чим ближчав початок

лекції, тим більше у мене наростало почуття занепокоєння. Час від часу я поглядав на Анатолія Миколайовича, оточеного Федором Степановичем, Петром Макаровичем, Оленою Володимирівною Плашевською (теж колишнім доцентом чернівецького філфаку, яка тоді перебралася до Ніжина). Але його обличчя було спокійним, спрямованим тільки на співрозмовників. І ось нарешті дзвінок залишив Анатолія Миколайовича перед аудиторією. Ректор коротко представив гостя: прозвучало щось на зразок, що, мовляв, маєте можливість послухати лекцію такого-то, а висновок про почуте зробіте самі. І в цьому теж була своя мудрість – мудрість Федора Степановича. Від цієї, переконаний, зумисне створеної таємничості аудиторія ще більше принишкла, намагаючись наперед визначити, що це буде справді щось особливе, небуденне, незвичне, яке відрізнятиметься від чутого щодня.

Як завжди, Анатолій Миколайович розпочав лекцію дещо здалеку, окидаючи уважним поглядом аудиторію, вишукуючи найбайдужіше обличчя. Так він практикував щоразу. Саме за цим байдужим до всього слухачем він мав звичку визначати готовність до сприйняття матеріалу всієї аудиторії. І коли те обличчя починало випромінювати радісну посмішку, Анатолій Миколайович переходив до лекційного викладу.

Великого значення він надавав вступові. Як правило, це була коротка інформація, яка мала на меті налаштувати аудиторію на відповідний лад: заспокоїти після перерви, дати можливість усістися тим, хто припізнівся, зрештою, збудити інтерес до теми тощо. Усі ці моменти Анатолій Миколайович проходив щоразу по-іншому, знову ж таки залежно від аудиторії та її психологічної і фахової готовності. Він ніколи не старався одразу ж ошелешити слухачів чимось незвичним, а той сенсаційним. Це відбувалося поступово, з наростанням до завершення відведеного часу. Могло йтися, наприклад, про речі, здавалося б, далекі від літератури й теми лекції, але вони якось непомітно переспрямовувалися в річище запланованого матеріалу. І ось ниточку золотого клубка віднайдено. Полилася конкретна розповідь, яка чим далі набирала швидшого темпу, аж поки не доходила того рівня, за яким слухач міг вільно сприймати й занотовувати з почутого. Анатолій Миколайович час від часу спрямовував погляд на те заздалегідь вибране обличчя. Це був своєрідний барометр, за яким він визначав настрій усієї аудиторії. Як завжди, і на цей раз те обличчя задоволено посміхалося чи навіть здивовано похитувалося вправо-вліво. Отже, все гаразд: слухачі, а їх було з півтори сотні, добре сприймають його матеріал і тепер важило тільки те, аби його якомога більше подати.

Сказати, що та ніжинська лекція була прочитана блискуче, значить, сказати надто мало. Навіть улюблене слово Анатолія Миколайовича «потрясаюче» (так він завжди говорив про ті речі, які йому особливо подобалися) не

може передати вражень від тоді почутого. Зауважу, що то був час початку так званої горбачовської перебудови, коли правду про літературно-мистецьке життя ще не випустили на волю. А Анатолій Миколайович сипав такими фактами й подробицями, що, здавалося, сам Олександр Петрович стоїть посеред аудиторії і розповідає про секрети своєї творчості. А найбільше, як мені здається, ніжинських слухачів вражало те, що незнайомий їм досі лектор цитує напам'ять цілі фрагменти з творів Довженка.

Мабуть, у лекторській практиці Анатолія Миколайовича не було випадку, коли б він не врахував фахових, морально-психологічних, вікових, настроєвих чи інших особливостей своєї аудиторії. Тому старався подати з відповідними коментарями не тільки потрібну наукову чи пізнавальну інформацію, а й підібрати такий матеріал, який би породжував у слухача ті асоціації, які найбільше відповідали його часові, соціальному стану, суспільно-політичній і культурно-громадській ситуації загалом.

Я відчув, як ніжинська аудиторія легенько здригнулася, коли Анатолій Миколайович процитував з автобіографії Довженка: «Я вступив до Глухівського учительського інституту в 1911 році, не маючи повних шістнадцяти років... Тут же в інституті я вперше познайомився з українськими книжками на квартирі у своїх товаришів. Це був «Літературно-науковий вісник» і газета «Нова Рада», що видавалася, здається, у Львові і читалися у нас потай від педагогів як щось рідне, але заборонене. Заборонено було в нашому середовищі розмовляти українською мовою. З нас готували учителів – обрусителів краю. В Київській, Подільській і Волинській губерніях до нашої платні згодом додавалася якась надбавка, здається, вісімнадцять карбованців на місяць, – за обрусіння краю». Реакція була зрозумілою, бо ж більшість залу складали вчителі української мови й літератури, які, очевидно, почувалися приниженими тим, що їхнім колегам – викладачам російської словесності – доплачували до посадового окладу двадцять п'ять відсотків. Але найголовніший сенс наведеної Анатолієм Миколайовичем цитати полягав у іншому – манери колонізаторів не змінилися. І ніжинська аудиторія зрозуміла цей тонкий натяк.

Мене завжди дивувало, звідки Анатолій Миколайович черпає інформацію, значна частка якої тоді ще не була доступною навіть спеціалістам. Звичайно, з тих книг, які були під рукою у його величезній домашній бібліотеці, з унікального вміння читати між рядками, а ще... Але чи потрібно висловлювати якісь здогади, адже геніальна особистість завжди робить свою справу геніально. Тому просто наведу декілька рядків з почутого в Ніжині. «Довженко до самозабуття любив свій народ, до найменших подробиць знав його психологію і культуру, але й не мирився з його недоліками, нетерпимим був до проявів зрадництва й міжусобиць, що не раз траплялися у його кілька тисячолітній історії», – сказав Анатолій Миколайович, а відтак, ніби пояснюючи відзначені

негативи, процитував зі щоденника Довженка від 14 квітня 1942 р.: «Єдина країна в світі, де не викладалася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним, – це Україна... Де ж рождатися, де плодитися дезертирам, як не у нас? Де рости слабодухим і запроданцям, як не у нас? Не вина це дезертирів, а горе. Не судить їх треба, а просить пробачення і плакати за погане виховання, за духовне каліцтво у великий час». І далі: «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців»...

Як ніхто інший, Добрянський-лектор дуже тонко відчував плін часу. Для годиться він завжди ставив перед собою свій наручний годинник, але рідко коли поглядав на нього. На завершення він завжди притримував щось особливе, яке ще більше викликало інтерес до почутого, спонукало слухача заглибитися у його зміст, щоби здобута інформація не розпорошилася, а залишилася в пам'яті надовго... «Я хочу жити на Україні. Що б не було зі мною. Хай навіть скоротять недовгі вже мої літа, я хочу жити на Україні. Нехай зневага і зло людське круг мене, хай кличуть мене ворогом народу безсоромні й жорстокі службовці-людожери, якщо їм треба. Я України син, України», – черговою цитатою оратор підсумовував свою сумну розповідь про трагедію митця, силоміць відірваного від рідної землі. «Я вмиру в Москві, так і не побачивши України. Перед смертю я попрошу Сталіна, аби перед тим, як спалити мене в крематорії, з грудей моїх вийняли серце і закопали його в рідну землю у Києві деś над Дніпром на горі». Але цього єдиного Довженкового заповіту не виконано й досі...

Останні слова пролунали одночасно із дзвінком. Аудиторія, мов заціпеніла, сиділа непорушно. І раптом стіни залу здригнулися від оплесків. Вони почали стихати тільки тоді, коли поряд з Лектором став Ректор, з очей якого лилися рясні сльози. Але цей мужній і щирий чоловік навіть і не намагався їх приховати. То були гарячі сльози величезної вдячності й неймовірної гордості за свого колегу, за свій народ, за своїх геніїв. І навіть Олена Володимирівна, яка вважала себе неперевершеним лектором і яка без особливих симпатій ставилася до української культури, не втрималася: «Замечательно, Толенька, замечательно!.. А какой материал!»...

Уже майже чверть століття пройшло з того часу. Але, як і тоді, бачу ніжниську аудиторію, чую голос Анатолія Миколайовича, і не перестаю дивуватися силі його таланту – таланту Учителя, Оратора й Ерудита. І водночас не можу простити собі й своїм колегам, що ми так і не прислухалися до мудрої поради Василя Максимовича.

Із книги: Буковинський Златоуст Анатолій Добрянський: Спогади, статті, вірші / Уклад. Б. Мельничука, Л. Щербанюк. – К.: Академвидав, 2010. – С. 9 – 14.

ВІН СЛУЖИВ УКРАЇНІ

Саме так, лаконічно і водночас дуже точно, можна охарактеризувати життєво-творчу позицію Володимира Михайловського. Своїй країні і своєму народові він служив чесно й саможертвно, з повною віддачею таланту й життєвої енергії. Пам'ятаю безліч зустрічей із ним, письменником і просвітянином, з різних нагод і в різних місцях Буковини, завжди привітного, винятково уважного до співрозмовників і слухачів, щасливого від спілкування з людьми.

Долю України, як і долю окремої людини, він сприймав усім своїм великим, безмежно люблячим серцем, яке увібрало в себе весь драматизм і трагізм нашої епохи і водночас несхитну віру в торжество державницьких прагнень українців. Є в його книжці «Мелодія білого смутку» етюд під назвою «Дощ у гарячих долонях». У ньому – весь Володимир Михайловський, митець і громадянин:

«Прокинувся серед ночі від голосу серця.

Ти спиш? – обурюється. – Хіба не чуєш, як плаче опадаючий лист?..

Поквапом підходжу до вікна. Відчиняю навстіж... На підвіконні берега, чоло схилила.

Вслухаюся в темінь. Справді, чийсь тихий плач чимраз голосніше б'ється в розпуці то об стіну, то об віконні рами, то об моє серце... Ніби стою на цвинтарі. Сум цей жалобить і мене.

Сльози того плачу враз перебігли і моїм обличчям. Чому так боляче?»

...Чому так боляче? Хто втамує той біль?.. Нема мистця, нема великої Людини, і тільки його книги озиваються осіннім смутком у наших серцях.

Мабуть, кожен, хто знав Володимира Михайловського, помітив одну з найвиразніших рис його вдачі – постійну готовність стати на чийсь захист, підтримати когось у скрутну хвилину, допомогти творчій людині реалізувати свій талант і здібності. У цій площині пригадую й епізод із власного життя, коли в так звані часи перебудови підготував статтю про релігійні погляди Тараса Шевченка і довго не наважувався запропонувати її якомусь виданню, бо на такі теми тоді говорили ще досить несміло. Нарешті подав її до газети

«Буковина», яку тоді очолював Володимир Михайловський, і вона вийшла за його безпосередньої підтримки. Я безмежно вдячний Володимирі Іларіоновичу за його увагу до моєї скромної публікації, бо добре слово його, відомої своїм талантом людини, значило для мене, молодого автора, дуже багато, і з тієї статті, призначеної для газети, розпочалися мої наукові дослідження проблеми «Біблія і українська література».

Мене завжди захоплювало ораторське мистецтво Володимира Михайловського, його блискучий стиль усного й писаного слова, яке, без перебільшення, заворожувало, западало в душу, активізувало людські уми й серця. Він, як і світлої пам'яті Анатолій Добрянський, назавжди увійшов до когорти Буковинських Златоустів.

Очевидно, як ніхто інший, Володимир Михайловський переймався кожною громадською справою, до якої долучався з великим бажанням і відповідальністю. Майже за три тижні до його відходу ми зустрілися з ним біля пам'ятника Юрієві Федьковичу. Мали відбутися поминальні урочистості до 126-ої річниці з дня смерті видатного письменника. Людей зібралося небагато, бо місцева влада ніяк не могла визначитися, коли ж саме ті урочистості провести: чи 11 січня, в суботу, чи днем раніше. Бачу Володимира Іларіоновича з букетом червоних гвоздик. Розмовляючи, ми стоїмо з ним біля пам'ятника, а він говорить: «Я таки поїду на цвинтар і покладу ці квіти на могилу Федьковича». Так він і зробив, а 30 січня його не стало.

Перед Новим, 2014-им, роком, саме на Святого Миколая, Володимир Іларіонович прийшов на філологічний факультет Чернівецького університету із своєю новою книжкою «Мелодія білого смутку». Беручи з його рук подарунків, прошу написати кілька слів на згадку. «А я вже написав», – відповів він. Розгортаю книжку і читаю: «Шановному професорові, вельми щирій людині, яка завжди захоплює мене своєю вірністю і Україні, і рідному слову – п. Володимирі Антофійчуку – на добрий спомин про наші короткі зустрічі, котрі дорогі для мене і незабутні.

Разом з цією книгою прийміть мої найсвітліші побажання на овид Вашої долі. Будьте здорові, будьте щасливі!

Щиро Володимир Михайловський

19 грудня 2013 р.

м. Чернівці».

Щиро і тепло, козацьким чоломканням, ми привітали один одного із святом. І було в цьому жесті Володимира Іларіоновича, як я зрозумів пізніше, щось таке, що можна назвати тихим і спокійним прощанням...

Із книги: *Метеор над кадубом (спогади про Володимира Михайловського)*. – Вижниця: Черемош, 2016. – С. 72 – 73.

ЮРІЙ ГРЕЧАНЮК – КОЛЕГА, ПЕДАГОГ І ВЧЕНИЙ

Жив поміж нас, ходив серед людей веселий і неповторний чоловік. Був, на перший погляд, звичайним, робив те, що належало робити викладачеві й ученому. Його шанували і любили, усім здавалося, що він був і завжди буде поряд. Бо коли справедливо судити, то такі люди, як він, не мають права на дочасність: без них дуже важко у цьому неспокійному і мінливому не на краще світі.

Ми знали про його важку недугу, але сподівалися на велику силу життєвого оптимізму, яку він повсякчас випромінював. Не хотілося думати про найстрашніше навіть тоді, коли він, розбитий тяжким інсультом, потрапив до лікарні. До останнього дня твердо вірили, що він здолає підступну хворобу і, як завжди, усміхнений і привітний переступить поріг студентської аудиторії. Але, гірко усвідомлювати, не судилося. 16 грудня 2003 року його не стало. Ми втратили вірного друга і порядного колегу, мудрого педагога і сумлінного вченого.

Він, Юрій Андрійович Гречанюк, розпочав свій земний шлях 1 січня 1955 року в селі Строків Попільнянського району Житомирської області в учительській родині. Після закінчення місцевої десятирічки рік пропрацював піонервожатим, а в 1972 р. вступив на філологічний факультет Чернівецького університету. Тут він подружив з багатьма хлопцями й дівчатами, завжди був душею компанії, які збиралися з нагоди різних свят чи закінчень сесій. Нерідко Юрко брав до рук баян і під його акомпанемент звучало чимало популярних пісень, а найчастіше – «Пісня про рушник», «Червона рута», «Водограй».

З його студентського життя мені найбільше запам'яталося два епізоди.

Улітку 1974 року в складі студентського будівельного загону «Атлант» ми їхали до Казахстану. Цілинні землі манили нас романтикою, про яку так багато твердила партійно-комсомольська преса. Але насправді нас вразили якесь дивовижне недбальство і безкультур'я тих, хто на них господарював. Їхати туди поїздом треба було майже чотири дні. Тож кожен по-своєму коротав час утомливої мандрівки. Юрко багато малював за мотивами популярного мультфільму «Ну, постривай!», перші серії якого на той час почали вихо-

дити на екрани. Веселі й дотепні малюнки він вкладав до конвертів і на великих станціях разом з листами відправляв своїй любій Ганнусі, з якою невдовзі побрався.

Інший випадок, про який хочеться розповісти, мав місце наприкінці нашого навчання в університеті. Тоді Юрко уже працював лаборантом кафедри української літератури. Якось ми зустрілися в коридорі. Він був надзвичайно веселим. Тільки подали один одному руки, як Юрко буквально випалив: «У мене народився син!» Я привітав його, а він піднесено, якось майже подитячому радісно говорив про свого первістка. Таким щасливим я його більше ніколи не бачив.

Юркова весела вдача завжди потребувала дотепного, інколи й приперченого слова. Пригадую, як при передачі мені лаборантських справ він на правах бувалого дав пораду, аби завідувачеві кафедри багато паперів на один раз не давати, щоб той не розгубився. Мені не хотілося у це вірити. Але мої сумніви розвіялися дуже швидко – на першому ж засіданні кафедри. Коли шеф після відкриття засідання узяв порядок денний і необхідні для розгляду документи, він довго не знав, що з ними робити, безпорадно перекладав їх з руки в руку, починав фразу з одного, а закінчував з іншого. Кафедрою пройшов легенький смішок. Юрко не витримав і гукнув з місця: «А я ж тобі не казав, щоб ти йому більше двох папірців у руки не давав?» На що знічений і почервонілий завідувач відповів: «Так, так, Володимире Івановичу, прислухайтеся до поради!»

Очевидно, найосновніші риси характеру Ю. А. Гречанюка відіграли вирішальну роль і при виборі ним теми кандидатської дисертації «Остап Вишня і сучасна українська сатирико-гумористична проза», захищеної 1986 року в Одеському університеті. Це ж підтверджує і його багаторічне членство у редколегії популярної в університеті стіннівки «Веселий Остап», названої на честь прославленого письменника-сатирика й гумориста.

У дисертаційному дослідженні, за яке Ю. А. Гречанюк удостоївся наукового ступеня кандидата філологічних наук, уперше, настільки це можливо було зробити в умовах ідеологічного диктату, розглядалася творчість Остапа Вишні в контексті української сатири й гумору, при цьому основна увага зверталася на жанрові особливості малої прози, її проблемно-тематичну специфіку та засоби творення комічного.

Найважливіші наукові результати кандидатської дисертації Ю. А. Гречанюка стосуються дослідження жанрів памфлета і фейлетона у творчості Остапа Вишні та його послідовників. Найбільший наголос молодий дослідник зробив на започатковану Остапом Вишнею усмішку, жанрі, який, за його переконанням, органічно поєднав активність і гостроту фейлетона, епічність

і ліризм оповідання, іскрометний народний гумор і сатиру. Він доречно підкреслював, що основне завдання цих жанрів – допомагати викорінювати з життя такі потворні явища, як безгосподарність, кар'єризм, бюрократизм і т. ін. Ці висновки не втратили своєї наукової ваги і в наш час, особливо, коли мова заходить про такий ефективний жанр, як фейлетон, але, на жаль, дуже рідко використовуваний сучасною сатирою.

Загалом науковий доробок Ю. А. Гречанюка немалий – понад сто статей, рецензій, тез, виступів на конференціях різного рангу тощо. Найпомітніша у ньому – монографія «Проблеми історизму і традиції в літературі XIX – XX ст.» (1997; у співавторстві з А. Є. Нямцу). Певною мірою вона відбиває дослідження вченого, які стосуються розвитку української історичної прози, її проблемно-тематичної та жанрової специфіки, авторської позиції тощо. Ця наукова проблема мала стати основою його докторської дисертації, в якій він планував узагальнити понад столітній досвід української літератури в опрацюванні історичної тематики. Для цього він активно залучав твори П. Білецького-Носенка, Є. Гребінки, П. Куліша, О. Стороженка, Д. Мордовця, М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, І. Франка та ін.

Досліджуючи історичну прозу, учений передусім мав на меті повернути українській літературі ті твори, які з різних причин замовчувалися або трактувалися на догоду компартійній системі. Йому боліло те, що й досі не опубліковано роман П. Білецького-Носенка «Зиновий Богдан Хмельницький. Историческая картина событий, нравов и обычаев XVII века в Малороссии» (1829). Вивчаючи його за рукописами, Ю. А. Гречанюк дійшов висновку, що цей твір «являє собою першу доволі успішну спробу художнього осмислення епохи». Дослідник виходив з того, що «на основі розрізнених фактів історичного минулого України та народно-епічних матеріалів П. Білецький-Носенко став творцем першого в українській літературі історичного роману і зачинателем цього жанру».

Ю. А. Гречанюк дав справді наукову оцінку і романам «Сагайдачний» Д. Мордовця, «Князь Єремія Вишневецький» І. Нечуя-Левицького та повістям «Чернігівка» М. Костомарова і «Марко Проклятий» О. Стороженка. Крім того, він визначив роль романів «Чайковский» Є. Гребінки та «Чорна рада» П. Куліша в історії національного письменства, окреслив шляхи розвитку української історичної прози XIX ст.

Своїми науковими здобутками Ю. А. Гречанюк щедро ділився з вихованцями філологічного факультету. Під його керівництвом писалися дипломні й магістерські роботи, публікувалися статті, готувалися виступи на наукові конференції. Хочеться вірити, що вдячні учні гідно продовжать справу свого мудрого наставника.

Він був дуже чуйною і доброзичливою людиною. Був щирим другом кожному і справжнім учителем. Ніколи не забував товаришів, які опинялися наодинці з бідю. Ненавидів пристосуванців і лицемірів, але вірив, що позитивне начало неодмінно переможе в людині. Таким у нашій пам'яті Юрій Андрійович Гречанюк залишиться назавжди.

***Науковий вісник Чернівецького університету.
Слов'янська філологія. – Вип. 276 – 277.
– Чернівці: Рута, 2006. – С. 514 – 515.***

Зміст

ВІД АВТОРА.....	5
I.	
ТАРАС ШЕВЧЕНКО І БУКОВИНА АПОСТОЛ ПРАВДИ (Із циклу, присвяченого 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка)	
1.	
«Ради їх, людей закованих...»	7
2.	
Зародження і становлення буковинської шевченкіани (1861 – 1886 рр.)	17
3.	
Зародження і становлення буковинської шевченкіани	
(1887 – 1901 рр.)	29
4.	
Буковинська шевченкіана першого десятиліття ХХ ст.	38
5.	
Великий Кобзар в житті і творчості буковинських письменників кінця ХІХ – початку ХХ століття	49
6.	
Столітній ювілей Шевченка на Буковині	59
Псалом у творчості Тараса Шевченка та Міхая Емінеску: компаративістичний аспект	71
Невідома шевченкіана Сильвестра Яричевського	77
«Він живе і буде жити, поки живою себе почуватиме думаючи людськість»	81
РУМУНСЬКА ШЕВЧЕНКІАНА В ОСЯГНЕННІ ПРОФЕСОРА ІВАНА РЕБОШАПКИ	84
Тарас Шевченко в інтерпретації Івана Кідещука	91
126-ий поменник Юрієві Федьковичу	96
Сидір Воробкевич та український романтизм	99
«Добродіятель Русі і світла ширитель»: педагог, письменник і просвітитель Ілля Ілюк	108
Оповідання Ольги Кобилянської «Юда» і євангельський контекст ...	118

Параболічна структура нарису/новели-притчі Ольги Кобилянської	
«За готар»	123
Сьомий том Ольги Кобилянської від Українського культурного фонду	129
Повернення «Пустельника з Путни»	138
Серет у пам'яті Сильвестра Яричевського	143
Костянтина Малицька	148
Початки української літератури Румунії	152
Забута письменниця Сидонія Никорович	164
Ранній Орест Масикевич	199
Сакральна парадигма ранньої поезії Дмитра Загула	221
Він зберіг «у серці тепло рідної мови і культури» (До 110-річчя від дня народження Дениса Онищука)	239

III.

Українське письменство Буковини в дослідженнях	
Богдана Мельничука.	243
«...І ціла книга не вмістила б усього»:	
Поліфонія художньої і наукової творчості Богдана Мельничука (До 80-річчя від дня народження)	253
І вчений, і поет, і просвітянин	258
Стеліан Груя (Яценцюк) з перспективи дослідження	262
«Я – грудка глини, крапля духу, цятка неба» (До 80-річчя від дня народження Степана Ткачука)	274
Михайло Михайлюк: «Мій моральний і професійний обов'язок – писати про українців»	280
Поклик рідного слова (Штрихи до портрета Івана Кідещучука)	287
У сяйві вчення Григорія Сковороди	293
Обшири наукових студій професора Анатолія Нямцу	297
«Цього року тобі шістдесят»: Борис Бунчук – поет і літературознавець	305
СВЯТІ ЙОГО ДУХОВНІ ОСТРОВИ	
Лупул Омелян. Свята земля. Лірика. – Чернівці: Рута, 2016. – 200 с. . .	317
Агроном поетичного слова	323
Поет і журналіст Василь Джуран (Передмова до невиданої збірки)	326
Надучитель	329
Учитель, колега, науковець	332
Ніжинська лекція	340
Він служив Україні	349
Юрій Гречанюк – колега, педагог і вчений	351